

Projektas „Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų tobulinimas“

Projekto kodas 09.4.2-ESFA-V-715-02-0001

METODINIS LEIDINYS „BENDROJO UGDYMO MOKYTOJŲ BENDRAVIMO IR BENDRADARBIAVIMO KOMPETENCIJOS TOBULINIMAS“

Jūratė Litvinaitė

Nacionalinės švietimo agentūros Projektas
„BENDROJO UGDYMO MOKYTOJŲ BENDRŪJŲ IR DALYKINIŲ
KOMPETENCIJŲ TOBULINIMAS“
(NR. 09.4.2-ESFA-V-715-02-0001)

METODINIS LEIDINYS, SKIRTAS BENDROJO
UGDYMO MOKYTOJŲ BENDRAVIMO IR
BENDRADARBIAVIMO KOMPETENCIJAI
TOBULINTI

ISBN 978-609-96311-1-0

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Kaunas
2022

Turinys

Pratarmė	4
Padėkos	4
Įvadas	5
Rekomendacijos skaitytojui	8
Medžiagos dėstymo sandai skyriuose: rubrikos ir sutartiniai ženklai	9
Svarbiausios leidinyje vartojamos sąvokos	10
I dalis.	
Bendravimas ir bendradarbiavimas įvairovės visuomenėje	11
I skyrius (įvadinis). Šiuolaikinė Lietuvos visuomenė	14
II skyrius. Santykių kūrimas daugiakultūroje terpėje	19
III skyrius. Skirtingi socialiniai ekonominiai kontekstai: lygių galimybių kūrimas	24
IV skyrius. Fizinų galimybių ir mokymosi poreikių įvairovė: mokytojas visiems	30
V skyrius. Bendravimas ir bendradarbiavimas šiuolaikinės visuomenės iššūkių situacijose	36
VI skyrius. Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas	42
II dalis.	
Mokytojų profesiniai saitai: galimybes kuriame patys	47
I skyrius (įvadinis). Profesinio bendravimo ir bendradarbiavimo vertė	50
II skyrius. Mokytojas mokykloje: kolegialių santykių kūrimas ir palaikymas	56
III skyrius Mokytojas – plataus profesinio tinklo dalis	61
IV skyrius Mokytojo galimybių išplėtimas – organizacijų ir institucijų pagalba	67
V skyrius Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas	72
III dalis.	
Mokytojai ir mokinių tėvai (globėjai) – kai susitariama ir veikiama drauge	77
I skyrius (įvadinis) Tėvų (globėjų) į(si)traukimas į vaiko ugdymą ir mokyklos gyvenimą	80
II skyrius. Bendravimo ir bendradarbiavimo su tėvais organizavimas	86
III skyrius. Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas	93
IV dalis.	
Ugdymas bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferoje: mokome metodais ir pavyzdžiu	99
I skyrius (įvadinis). Mokymas ir mokymasis kaip bendradarbiavimas	102
II skyrius. Akademinės kultūros diegimas: mokslas ir pažinimas kaip santykių forma	111
III skyrius. Mokinių socializacija: ugdome visuomenę	121
IV skyrius. Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas	128
V dalis (baigiamoji). Mokytojo asmeninė ūgtis	135
Asmenybės ugdymas: žmogus – socialinė būtybė	138
Naudota literatūra ir šaltiniai	145

Pratarmė

Mokytojas savo profesinėje veikloje susiduria su didžiule įvairove žmonių, siekiančius skirtingų tikslų, turinčius skirtingų poreikių, savitą pasaulio suvokimą. Mokiniai, jų tėvai, artimieji, kolegos, vietos bendruomenės, profesinės organizacijos, politikai, kultūros ir meno žmonės – visi vienaip ar kitaip susiję su mokykla. Nors tos sąsajos skirtingos, skirtingi atskirų asmenų ar grupių požiūriai, interesai, socializacija, lengvai išvelgsime ir juos vienijantį vardiklį – tai siekis bendrauti ir bendradarbiauti su mokykla, mokytoju. Bendruomenių, atskirų grupių ar asmenų įsitraukimas į švietimo klausimų svarstymą, švietimo procesų vyksmą – ryškus šiuolaikinių visuomenių bruožas.

Kaip mokytojui bendrauti ir bendradarbiauti su šia aktyvia, veržlia šiandieninės visuomenės įvairove? Tai klausimas, į kurį ir siekiama atsakyti šiame leidinyje, o kartu su leidiniu pateikiamas metodinis filmas „Bendraukime ir bendradarbiaukime“. Jais siekiame suteikti kiekvienam mokytojui praktiškus, kasdieniame darbe ir asmeniniame gyvenime plačiai pritaikomus įrankius, padėsiančius ugdyti kitus ir, žinoma, augti pačiam. Tikimės, kad šiose metodinėse priemonėse pateiktos teorinės išvalgos, empirinių tyrimų medžiaga, praktiniai mokytojų veiklų, atradimų pavyzdžiai, profesinės patirtys praplės mokytojų pažinimo, saviugdos galimybių erdves.

Padėkos

Metodinis leidinys „**Bendrojo ugdymo mokytojų bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencijos tobulinimas**“ bei jį lydintis filmas „**Bendraukime ir bendradarbiaukime**“ buvo parengtas įgyvendinant projektą „Bendrojo ugdymo mokytojų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų tobulinimas“, finansuojamą iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų ir Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų pagal 2014–2020 m. Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 9 prioriteto „Visuomenės švietimas ir žmogiškųjų išteklių potencialo didinimas“ įgyvendinimo priemonę 09.4.2-ESFA-V-715 „Formaliojo ir neformaliojo mokymo paslaugų įvairioms besimokančiųjų grupėms teikimas“. Projekto kodas 09.4.2-ESFA-V-715-02-0001. Projekto tikslas – tobulinti bendrojo ugdymo mokytojų dalykines ir bendrąsias kompetencijas, būtinas ugdymo turiniui formuoti, įgyvendinti ir efektyvinti pedagogų kvalifikacijos tobulinimo sistemą.

Dėkojame Europos Sąjungai, Lietuvos Respublikai, visuomenei ir visai gausiai leidinio ir jį lydinčio filmo rengimo komandai, padėjusiai atsirasti šiam leidiniui ir filmui. Linkime mūsų skaitytojams naujų atradimų, bendravimo ir bendradarbiavimo džiaugsmo.

Leidinio ir filmo scenarijaus autorė Jūratė Litvinaitė

Įvadas

Leidinio ir filmo turinio pristatymas.

Šiuolaikinis pasaulis, veikiamas intensyvios įvairių sričių kaitos, tampa sudėtingu iššūkiu ne tik kiekvienam asmeniui, bet ir visoms bendruomenėms. Socialinių ryšių formų kaita, įprastų santykių pertrūkiai, tapatybių, tradicijų ir vertybių persvarstymai, didėjantis gyvenimo tempas, piliečių judumas, susvetimėjimas – tik keletas tokios kaitos ženklų, reikalaujančių iš šiuolaikinio žmogaus nuolatinių pastangų ugdyti savo intelektualines ir socialines galias, plėtoti įvairias kompetencijas, siekiant šiame pasaulyje išlikti dalyvaujančiu veikėju. Mokytojui tokios pastangos yra ne tik priemonė pačiam, kaip asmeniui, augti ir veikti šiame pasaulyje, bet ir būtina sąlyga sėkmingai vykdyti profesinę veiklą. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme nurodoma, kad švietimas turi lenkti bendrą visuomenės raidą (LR švietimo įstatymas, Preambulė). Mokytojas, švietimo praktikas, yra įpareigotas turėti ateities žmogui būdingų kompetencijų – priešingu atveju jis negalėtų šių kompetencijų formuoti savo mokiniams.

Sparčiai kintančiame pasaulyje viena pamatinių kompetencijų tampa **bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencija**. Ji būtina prisitaikant ir įsitvirtinant besikeičiančioje darbo rinkoje, sąveikaujant dėl migracijos daugiakultūremis, tarptautinėmis tampančiose visuomenėse, ginant savo, kaip žmogaus teises, socialinius, ekonominius interesus, įtvirtinant savo tapatybę, mezgant asmeninius santykius ir pan. Ypač šios kompetencijos svarba išryškėjo COVID-19 pandemijos metu, kai įprastą švietimo procesą sutrikdė karantinas, o vėliau – ir nuotolinis ugdymas. Buvo įsitikinta, kad šiuolaikinės technologijos puikiai sprendžia problemas, susijusias su darbo organizavimu, žinių sklaida, užduočių pateikimu ir jų atlikimu, pasiekimų vertinimu, komunikacija. Tačiau kartu buvo įsitikinta, kad technologijos negali pakeisti instinktyvaus poreikio – žmoniškų santykių, neatsiejamų nuo betarpiško bendravimo. Žmogus yra socialinė būtybė ir bendravimas bei bendradarbiavimas jam yra gyvybiškai svarbūs.

Kiekvieno vaiko, jaunuolio gyvenime reikšmingą bendravimo poreikių dalį tenkina šeima. Čia vyksta pirminė asmens socializacija. Ji tęsiama ugdymo įstaigose, kur augantis asmuo susiduria su kitų suaugusiųjų pasauliu, su kitų kultūrų, socialinių grupių, skirtingų pirminės socializacijos patirčių asmenimis. Mokytojas veikia nuolatinių iššūkių erdvėje, kur, susidūrus skirtingų pirminės socializacijos asmenų bei tą socializaciją ginančių šeimų įvairovei, jis turi gebėti išspręsti konfliktines situacijas, neutralizuoti įtampas, sukurti bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferą.

Iššūkiai, kuriuos šiandieninei mokyklai ir mokytojui kelia sparčiai kintantis pasaulis, naujos, neapibrėžtos situacijos, gausėjanti tapatybių, bendruomenių įvairovė, gali būti priimami ir sprendžiami tik mokytojo, kuris nuolat rūpinasi savo asmeniniu ir profesiniu augimu, gilina įgytąsias ir ugdo naujas kompetencijas. Šio leidinio paskirtis – padėti bendrojo lavinimo mokyklų mokytojams bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencijos gilinimo ir saviugdos procese. Remdamiesi tokia paskirties samprata, formuluojame leidinio tikslą:

Leidinio tikslas – motyvuoti bendrojo ugdymo mokytojus tobulinti savo profesinį pasirengimą ir profesinę veiklą, praplečiant jų galimybes gilinti savo bendravimo ir bendradarbiavimo kompetenciją. Mokytojo bendravimas ir bendradarbiavimas vyksta labai plačios aprėpties lauke: mokytojas susiduria su mokiniais, jų tėvais, kolegomis (ne tik mokykloje, bet ir regione, šalyje, net pasaulyje), įvairiomis grupėmis, organizacijomis, siekiančiomis dalyvauti švietimo procese. Tad ir įrankiai, galintys padėti mokytojui, turi būti labai plačios aprėpties. Būtent todėl leidinį papildė ir metodinis filmas „Bendravime ir bendradarbiaukime“. Abu šie produktai sukurti siekiant leidinyje išsikelto tikslo ir iš jo kylančių šio leidinio ir jį lydinčio filmo uždavinių.

Leidinio ir filmo uždaviniai:

1. Plėsti mokytojų supratimą ir suteikti jiems papildomų žinių apie šiuolaikinę visuomenę,

bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencijos svarbą, vaidmenį, jos ugdymo galimybes ir nuolatinę gilinimo būtinybę.

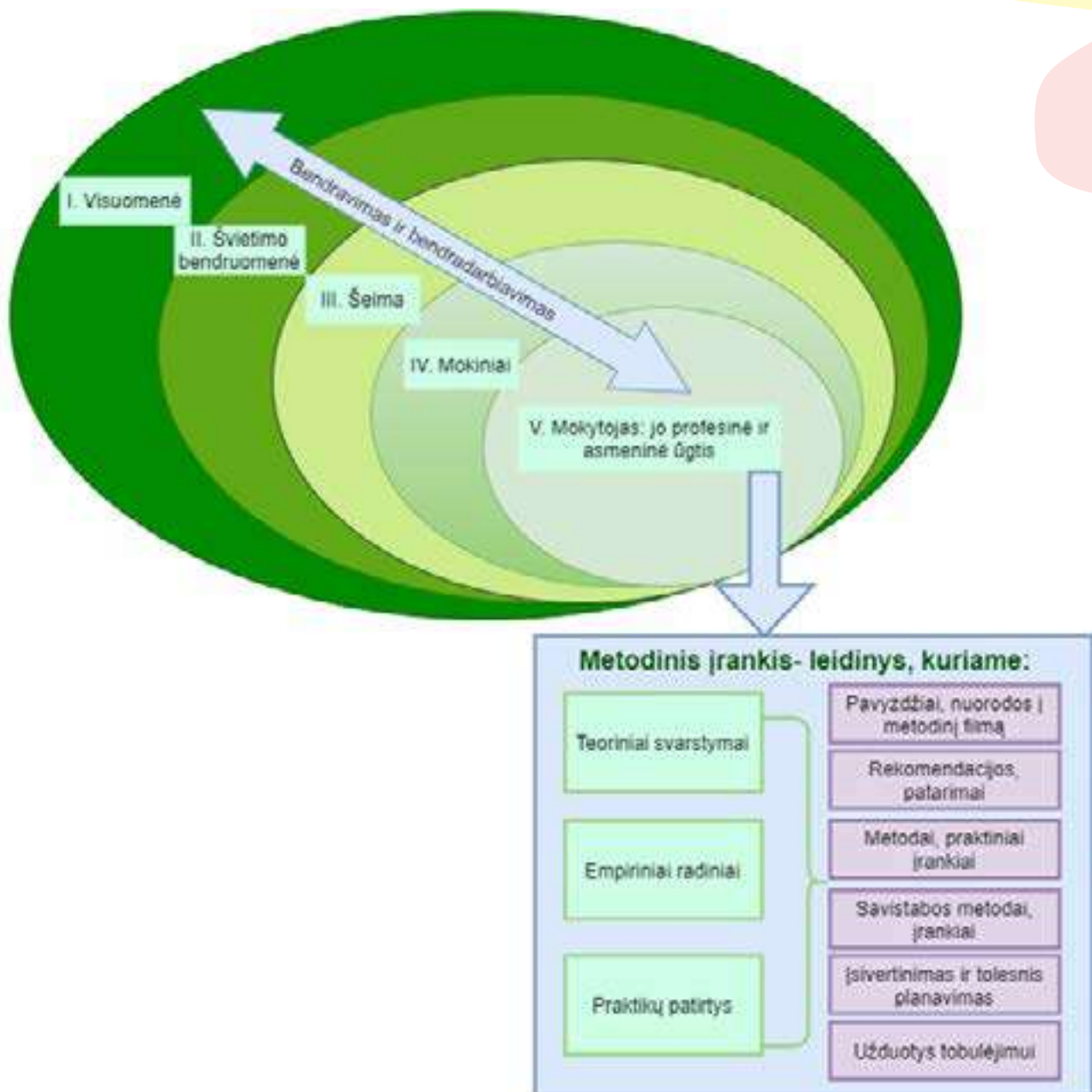
2. Ugdyti mokytojų gebėjimą kūrybiškai, lanksčiai taikyti, atsižvelgiant į pažįstamų ir naujų situacijų iššūkius bei susidariusias socialines aplinkybes, bendravimo ir bendradarbiavimo žinias ir patirtį, kas kartą jas papildant naujose situacijose įgyjama patirtimi.
3. Gilinti mokytojų gebėjimą socialiai jautriai priimti įvairių socialinių, kultūrinių, vertybinių grupių asmenis, bendrauti ir bendradarbiauti su naujai kuriančiais ir perkuriančiais socialines tapatybes asmenimis, padėti vis didėjančiam mokinių, jų šeimų įvairovei susikurti taikias ir bendradarbiavimu grįstas socialines sąveikas.
4. Susistemintai pateikti galimų bendravimo ir bendradarbiavimo formų, būdų, metodų pavyzdžių, praktiškai pritaikomų organizacinių įrankių, priemonių, patarimų, leidžiančių mokytojui supaprastinti pasiruošimą bendravimo ir bendradarbiavimo veikloms.
5. Pateikti metodinių rekomendacijų ir pavyzdžių, padėsiančių mokytojams skatinti bendravimą ir bendradarbiavimą tarp mokinių.
6. Pateikti šiuolaikinės vadybos ir organizacijų valdymo ekspertų rekomendacijų, kaip tobulinti tradicines bendravimo ir bendradarbiavimo formas bei kaip pritaikyti vadybines bendravimo ir bendradarbiavimo naujoves įvairiose mokytojų asmeninėse ir profesinėse veiklose.

Leidinyje šie uždaviniai įgyvendinami pateikiant juos penkiose leidinio medžiagos dalyse. Kiekviena dalis siejama su metodiniu filmu, papildant ir iliustruojant vienas kitą.

Leidinio tikslas ir uždaviniai nulėmė medžiagos turinio formavimo principus. Turiniu siekiama aprėpti visą platų mokytojo bendravimo ir bendradarbiavimo uždavinių spektrą.

1 paveikslo schemoje elipsėmis vaizduojami laukai, turintys įtakos mokytojo profesinei veiklai. Kiekviena iš jų vaizduoja ne tik socialinius darinius, iš kurių kyla bendravimas ir mokytojo bendradarbiavimo intencijos, bet kartu atspindimos ir penkios leidinio dalys.

Schema atskleidžia, kad mokytojas, spaudžiamas išorinių intencijų bei vidinių profesinių motyvų, suinteresuotas sąveikauti su visais apie jį ar gretimai jo besiplėtojančiais „sluoksniais“: vyksta abipusis bendravimas ir bendradarbiavimas. Siekdamas šiose srityse sėkmės ir efektyvumo, mokytojas nuolat rūpinasi savo profesine ir asmenine ugtimi. Tobulinant bendravimo ir bendradarbiavimo kompetenciją, rekomenduojame naudotis šiuo leidiniu kaip pagalbine priemone mokytojo ugdymui. Jo turinio elementai atsispindi stačiakampyje (1 pav.).

1 pav. Leidinio schema – struktūra: bendravimo ir bendradarbiavimo sluoksniai bei mokytojo profesinio tobulėjimo jungtis su metodiniu leidiniu.

Rekomendacijos skaitytojui

Nors leidinys buvo kuriamas kaip vientisa kompleksiška priemonė, jame esančią medžiagą galima naudoti ir fragmentiškai. Atsižvelgdami į kasdienes situacijas, galite pasirinkti aktualiausią dalį ir ją nagrinėti. Visas leidinys sudarytas iš penkių dalių, kuriose plėtojamas dėstymo turinys. Kiekviena dalis sudaryta iš mažesnių skyrių, kurių pirmasis yra įvadinis, paskutinis – skirtas įsivertinimui ir tolesnei ūgčiai planuoti.

Siekdami palengvinti informacijos paiešką, pateikiame trumpą leidinio turinio aprašymą.

I dėstymo dalyje „Bendravimas ir bendradarbiavimas įvairovės visuomenėje“ medžiaga pateikiama šešiuose skyriuose, trumpai pristatant šiuolaikinės Lietuvos visuomenės kaitos tendencijas, bendravimo ir bendradarbiavimo ypatybes daugiakultūroje klasės, mokyklos ir gyvenamosios aplinkos terpėje. Akcentuojami tokie svarbūs bendravimui ir bendradarbiavimui veiksniai, kaip socialinio ekonominio konteksto poveikis, skirtingų mokymosi poreikių ir mokymosi ypatybių vaikų galimybės bei socializacijos ypatumai, įvairūs šeimų poreikiai. Pristatomos bendravimo ypatybės, susidariusios diskriminacijos dėl amžiaus, lyties, SEK situacijose, pateikiamos rekomendacijos, kaip valdyti kylančias įtampas, spręsti konfliktus, stabdyti patyčias.

II dėstymo dalyje „Mokytojų profesiniai saitai: galimybes kuriame patys“ pateikiami keturi skyriai, kuriuose pristatoma medžiaga, atskleidžianti bendravimo ir bendradarbiavimo svarbą mokytojo profesinėje veikloje. Šioje dalyje pateikiama pavyzdžių, atskleidžiančių efektyvias bendravimo ir bendradarbiavimo galimybes, parodoma visų mokyklos darbuotojų tarpusavio bendravimo ir bendradarbiavimo vertė: mokytojų, klasės auklėtojų, pagalbos specialistų, administracijos, kito personalo, pristatomos bendravimo ir bendradarbiavimo ypatybės ir vertė regione (mieste), šalyje, Europoje, pasaulyje, pristatoma įvairių su švietimu susijusių institucijų ar organizacijų paskirtis, įsipareigojimai švietimui, jų teikiamų paslaugų vertė palengvinant mokytojo profesinę veiklą.

III dėstymo dalyje „Mokytojai ir mokinių tėvai (globėjai) – kai susitariama ir veikiama drauge“ medžiaga išdėstoma trijuose skyriuose, kuriuose pristatomos tėvų (globėjų) ir mokyklos, mokytojų bendravimo ir bendradarbiavimo problemos, įvairios gerosios bendradarbiavimo praktikos, pasiūlomos įvairioje veikloje taikytinos taktikos ir strategijos, padedančios megzti santykius, bendradarbiauti vaiko gerovės labui, neutralizuoti konfliktus, derinti profesinę atsakomybę ir tėvų (globėjų) interesus.

IV dėstymo dalyje „Ugdymas bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferoje: mokome metodais ir pavyzdžiu“, kurią sudaro keturi skyriai, pristatoma šiuolaikinė ugdymo paradigma, pagal kurią mokytojas ir mokiniai yra mokymo ir mokymosi partneriai, siekiantys kartu veikdami spręsti aktualius dabarties klausimus, problemas, tyrinėti pasaulį. Šioje leidinio dalyje pateikiama įvairių bendravimo ir bendradarbiavimo pavyzdžių: pamokose, mokinių projektinės veiklos, tiriamųjų darbų vykdymo metu, netradicinių pamokų. Be to, šioje dalyje pristatoma mokinių socializacijos samprata ir vertė, mokinių bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencijos ugdymo galimybės, įrankiai, atskleidžiama, kaip mokytojas telkia mokinius, moko juos tolerancijos, atsparumo atsilaikyti aplinkinių spaudimui.

V dėstymo dalyje „Mokytojo asmeninė ūgtis“ pristatomos galimybės, formos ir įrankiai, padedantys ugdyti asmeninius mokytojo bendravimo ir bendradarbiavimo gebėjimus, konstruoti bendravimo ir bendradarbiavimo strategijas ir taktikas, megzti socialinius ryšius ir palaikyti profesinius santykius.

Kiekvienas skyrius baigiamas savianalizės skiltimi, kurioje pateikiamos **įgytų žinių taikymo užduotys**, jų realizavimo ir įsivertinimo mechanizmai, užduodami klausimai ir pateikiami pratimai, skatinantys mokytojo savirefleksiją, padedantys mokytojui stebėti ir įsivertinti savo paties bendravimo ir bendradarbiavimo kompetenciją, planuoti, kaip galima būtų ją ugdyti.

Visas leidinio turinys struktūruotas atskirais sandais, kurie pasikartoja įvairiuose leidinio dalių skyriuose. Šiuos sandus žymi rubrikų pavadinimai, sutartiniai ženklai, padėsiantys greičiau rasti jums tuo metu aktualią medžiagą.

Medžiagos dėstymo sandai skyriuose: rubrikos ir sutartiniai ženklai

Visa medžiaga šio leidinio skyriuose dėstoma laikantis nuoseklumo principo, tačiau atsižvelgiant ir į skyriaus paskirtį. Įvadinėse dalių atlangose pateikiamos kelios įkvepiančios citatos ar įžvalgos, kuriomis siekiame paskatinti jus pasvarstyti nagrinėsima tema. Be to, pateikiama nuoroda į metodinį filmą „Bendraukime ir bendradarbiaukime“: rekomenduojamas geriausiai nagrinėjamą leidinio dalį atspindintis filmo siužetas.

Kiekvieną dalį pradeda įvadiniai skyriai (jo nėra tik V-oje, baigiamojoje, dalyje). Įvadinuose skyriuose pateikiama medžiaga, atverianti kontekstus, kuriuose vyksta mūsų bendravimas ir bendradarbiavimas su aplinkiniais.

Visų skyrių pradžioje pateikiami pagrindiniai klausimai, kurie bus nagrinėjami konkrečiame skyriuje. Kartu šie klausimai yra ir tam tikras skyriaus turinio planelis, orientacinės nuorodos. Pateikti klausimai nagrinėjami bazinėje skyriaus medžiagoje, kurią sudaro teoriniai svarstymai, empiriniai duomenys ar empirinių tyrimų išvados, realių situacijų pavyzdžiai. Tyrimų medžiaga ir realūs pavyzdžiai iš praktikos pateikiami laikantis Bendrojo duomenų apsaugos reglamento, neatskleidžiant tyrimuose dalyvavusių asmenų tapatybės ar darbovietės.

Išdėsčius bazinę medžiagą, atsižvelgiant į jos turinį ir probleminius klausimus, pateikiamos įvairios ekspertų, praktikų, teoretikų rekomendacijos, patarimai, kaip vienu ar kitu būdu spręsti problemines situacijas, kurti teigiamą aplinką, stiprinti bendravimą ir bendradarbiavimą. Leidinyje pasiūlomi konkretūs metodai, praktiniai įrankiai, kuriuos taikant formuojamos pageidaujamos sąveikų galimybės. Stengtasi visą medžiagą pateikti vadovaujantis universalumo principu – taip, kad ji galėtų būti pritaikyta ne tik mokytojo profesiniam augimui, bet ir kaip įrankis pamokose ugdant mokinių kompetencijas, skatinant juos siekti asmeninio tobulėjimo.

Rekomenduojame leidinį ir jį lydintį filmą traktuoti ne tik kaip susipažinimui skirtą medžiagą, bet ir kaip praktinį kasdiniame darbe ir gyvenime taikomą vadovą, galintį padėti sudėtingose situacijose ar pasiūlyti inovatyvių sprendimų. Žinoma, tobulėjimas tiesiogiai priklauso ir nuo jūsų kūrybingumo, atvirumo ugdymuisi. Šiame leidinyje pateikta tik nedidelė dalis medžiagos iš gausaus lobyno, sukurto bendravimo ir bendradarbiavimo temomis. Norintiems dar labiau plėtoti savo kompetencijas ir galimybes, rekomenduojame pasinaudoti literatūros ir šaltinių sąrašu, pateiktu leidinio pabaigoje.

Žymėjimas ikonomis:

Nuoroda į metodinį filmą.

Pagrindiniai skyriaus klausimai.

Praktinių situacijų pavyzdžiai.

Teoriniai svarstymai.

Empiriniai duomenys, tyrimų informacija.

Rekomendacijos, patarimai.

Metodai, praktiniai įrankiai.

Savistaba ir įsivertinimas. Užduotys tobulėjimui.

Svarbiausios leidinyje vartojamos sąvokos

Plačiąja prasme, apibendrinus įvairiuose žodynuose pateiktą aiškinimą, bendravimą galima apibrėžti taip:

Bendravimas (angl. *communication*) – specifinė žmonių sąveika kalba, veiksmais, vaizdiniais ir kitokia raiška, per kuriuos jie pasikeičia informacija, emocijomis, pažįsta vieni kitus ir pasiekia socialinę vienovę.

Tai kalbinis žodžio paaiškinimas, ne iki galo atskleidžiantis šiame leidinyje perteikiamą bendravimo sąvokos turinį. Edukologas L. Jovaiša bendravimo sąvoką išplėtė, traktuodamas bendravimą kaip vieną iš žmonių socialinės būties formų, pasireiškiančią kontaktų užmezgimu ir palaikymu įvairiu intensyvumu ir socialine distancija, keitimuisi informacija, patirtimi, jos turinimas naudojantis žodiniais ir nežodiniais ženklais (Jovaiša, 1995). Šitoks sąvokos prasmės praplėtimas labiau atspindi šio leidinio turinį – iliustruoja aspektus, kurie daugiau ar mažiau bus paliesti, kalbant apie bendravimo kompetenciją.

Bendradarbiavimas įvairiuose žodynuose apibrėžiamas, nurodant tokią išplėstinę žodžio reikšmę:

Bendradarbiavimas (angl. *collaboration*) – procesas, kurio metu du ar daugiau žmonių ar jų grupių kartu veikia atlikdami užduotį ar veiksmą, paskirstydami funkcijomis ir vaidmenis, koordinuodami pastangas, siekdami numatyto tikslo ar rezultato.

Sociologas J. Leonavičius bendradarbiavimą apibūdino kaip bendravimą, kurio metu asmenys padeda realizuoti vieni kitų poreikius (Leonavičius, 1993). Ši profesoriaus konotacija padeda susieti bendravimą su bendradarbiavimu, parodant, kad bendradarbiavimas yra gilesnė bendravimo forma, apimanti ne tik apsikeitimą informacija ar emocijomis, bet ir sąmoningą apsisprendimą kartu veikti siekiant tikslo (kai svarbu kryptingas veiksmas) ar konkretaus rezultato (kai svarbu galutinis produktas). Būtent tokia prasmė bus suteikiama bendradarbiavimo sąvokai šiame leidinyje.

Mokytojų bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencijos sąvoka šiame leidinyje suprantama ir interpretuojama remiantis Mokytojo profesijos kompetencijos aprašu, patvirtintu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. sausio 15 d. įsakymu Nr. ISAK-54. Pagal šį įsakymą **mokytojų bendravimo ir bendradarbiavimo kompetenciją** sudaro mokytojo mokėjimas ir sugebėjimas:

17.1. bendrauti ir bendradarbiauti su įvairiais skirtingų kultūrų asmenimis darbo srityje ir socialinėje aplinkoje bei gebėti spręsti konfliktus;

17.2. skatinti aktyvų mokinių bendravimą ir bendradarbiavimą klasėje;

17.3. bendradarbiauti su kolegomis, pagalbininiu personalu, profesinio orientavimo ir kitais specialistais, kuriant ugdymo(si) prielaidas ir vertinant mokymosi pasiekimus;

17.4. bendrauti su mokinių tėvais (globėjais, rūpintojais) pripažįstant jų vaidmenį, teises ir atsakomybę sudarant ugdymo(si) sąlygas;

17.5. bendradarbiauti su pagalbą vaikui ir šeimai teikiančiomis organizacijomis. (LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2007).

Čia pateikėme tik pagrindines leidinio sąvokas. Kitos leidinyje vartojamos specifinės, daugiareikšmės sąvokos bus aiškinamos tuose skyriuose, kuriuose jos bus aktualiausios ir plačiau naudojamos.

Rekomenduojame peržiūrėti vaizdo medžiagą:

1. Šiame vaizdo įrašė atskleidžiama, kaip bendradarbiavimas suprantamas konstruktyvistinėje pedagogikoje: <https://www.youtube.com/watch?v=uwvtfYa169k>
2. Šiame vaizdo įrašė vaizdžiai paaiškinama, kuo kompetencija skiriasi nuo gebėjimų ir pateikia puikius argumentus, kodėl verta mokytis visą gyvenimą: <https://www.youtube.com/watch?v=UgMm-gXqYp4>

I dalis.

**Bendravimas ir bendradarbiavimas
įvairovės visuomenėje**

I dalis.

Bendravimas ir bendradarbiavimas įvairovės visuomenėje.

Sociologė Aida Savicka.

Šiuolaikinių technologijų pasaulyje kinta ir bendruomenių prigimtis: kuriasi kokybiškai naujos socialumo erdvės, kurių reikšmė bendraujant, kuriant viešąjį asmens įvaizdį, pateikiant save plačiai auditorijai tolydžiai didėja. Naujosios komunikacijos technologijos sukuria naujus tarpasmeninio bendravimo būdus, o kartu ir naują bendrabūvio formą, vadinamąją „virtualią bendruomenę“, kur teritorinio artumo dėmuo praranda svarbą, labiau aktualizuojantis bendrų interesų, įsitikinimų, pasaulėžiūrų ir vertybių aspektui. Technologinės inovacijos sudaro galimybę socialinius ryšius perkelti į virtualią erdvę, taip padedant išsaugoti artimus ryšius su geografiškai nutolusiais, tačiau svarbiais žmonėmis, taip pat – užmegzti visiškai naujus ryšius (Savicka, p. 10).

Literatūros kritikė Viktorija Daujotytė.

Pažvelkime į internetą – į komentarus, kiek patyčių, kiek pažeminimų. Atrodo, kad sankirta tarp teisės į vadinamąją „saviraišką“ ir teisės į privatumą, į savo asmens vidinio turinio saugumą darosi vis grėsmingesnė. Sunku patikėti, kad norma yra ne empatinis, o priešiškas, žeminantis santykis. Psichologų manoma, kad tai „išsikrovimas“, savųjų įtampų neutralizavimas. Vargu. Diagnozė sunkesnė – kultūros stoka. Patamsiai valdo mus, patamsių gaivalai: nusikalsk, juk niekas nemato, negirdi, „nepakliūsi“. Bet patys save juk matome, girdime. Pirmasis žingsnis į orumo praradimą – padorumo taisyklių pažeidimas (Nerimas 3, p. 78).

Intelektualas Jonathan Sacks

Socialinis kontraktas įsteigia valstybę, o socialinė sandora – visuomenę. Socialinis kontraktas yra apie galią ir tai, kaip ji paskirstoma politiniame lauke. Socialinė sandora yra apie tai, kaip žmonės gyvena kartu nepaisydami savo skirtumų. Socialinis kontraktas yra apie valdžią. Socialinė sandora yra apie koegzistavimą. Socialinis kontraktas yra apie įstatymus ir jų įgyvendinimą. Socialinė sandora yra apie mums bendras vertybes. Socialinis kontraktas yra apie galimą prievartinės jėgos panaudojimą. Socialinė sandora yra apie moralinius išpareigojimus, bendras vertybes ir idealus, kurie įkvepia kartu veikti vardan bendro gėrio (Sacks, p.12).

Įvairovė (nuotr. depositphotos.com)

Nuoroda į metodinio filmo dalį.

Šį leidinį papildančio filmo trukmė virš 30 minučių. Rekomenduojame jį peržiūrėti visą ir atkreipti dėmesį į pašnekovų akcentuojamus visuomenės kaitos požymius: kiekvienas pašnekovas užsimena, kad savo kasdienybėje susiduria su vis didėjančia visuomenės įvairove. Plačiausiai apie tai kalba sociologė *Jūratė Litvinaitė* (1–3 filmo minutė). Filmo antrajame siužete pašnekovė dviejų mažamečių vaikų mama Urtė atskleidžia tėvų nuostatas, lūkesčius mokyklai ir kartu – tėvų norą bendradarbiauti su mokykla, mokytoju, visapusiškai įsitraukti į mokyklos gyvenimą. Šis siužetas ypač aktualus nagrinėjant šios dalies V skyrių. Trečiajame filmo siužete pradinių klasių mokytoja, specialioji pedagogė Irena kalba apie bendravimo ir bendradarbiavimo su įvairių ugdymosi poreikių mokiniais ypatumus ir pateikia keletą labai naudingų išvalgų, padėsiančių spręsti kasdienes pedagogines problemas. Siužetas ypač aktualus nagrinėjant šios dalies III ir IV skyrius. Ketvirtajame siužete kalbinamas mokytojas, Lietuvos istorijos mokytojų asociacijos pirmininkas Robertas atskleidžia bendravimo ir bendradarbiavimo naudą patiems mokytojams. Penktajame siužete mokyklos vadovė Jurgita pateikia pavyzdžių, kaip kurti bendravimui ir bendradarbiavimui palankią atmosferą pagrindinėje mokykloje. Šis siužetas ypač aktualus nagrinėjant šios dalies II ir V skyrius.

Nuoroda į filmą: <https://youtu.be/KM9U5qei4nI>

Sociologas C. Wrightas Millsas apibūdindamas sociologinę vaizduotę nurodo, kad ji prasideda tada, kai stebėtojas pajėgia išvelgti socialinių reiškinių, situacijų panašumus, pasikartojimus ir juos siekia paaiškinti ne asmeniniais kieno nors sprendimais ar savybėmis, bet visuomenėje vykstančių procesų, reiškinių poveikiu (Mills, Wright, 2000).

Žiūrėdami rekomenduojamas ištraukas:

- Palyginkite išsakomas mintis bei pateikiamus duomenis su konkrečia situacija jūsų mokykloje.
- Pasvarstykite, kokie socialiniai, nuo mokyklos nepriklausantys veiksniai lemė panašumus ar skirtumus (priklausomai nuo to, ką jūs išvelgsite siūlomoje ištraukoje). Kaip šie veiksniai veikia jūsų kasdienę profesinę veiklą?
- Žiūrėdami filmo ištrauką, kurioje kalba dviejų vaikų mama, susitelkite į tėvų lūkesčius, poreikius, jų išankstines nuostatas mokyklos, mokytojo atžvilgiu. Užsirašykite kilusias mintis, idėjas – savo užrašus pritaikysite nagrinėdami kitus šio leidinio skyrius.

I skyrius (įvadinis). Šiuolaikinė Lietuvos visuomenė

I skyriuje (įvade) aptarsime:

- Kas būdinga šiuolaikinei visuomenei ir kaip į ją integruojasi jaunosios kartos?
- Kodėl šiuolaikinės visuomenės pažinimas yra ypač svarbus mokytojui?
- Kokias įžvelgiate esmines mūsų visuomenės kaitos tendencijas?

Pagrindinės mokyklos mokytoja, dirbanti kaimiškoje vietovėje, pasakoja:

Jeigu jie manęs ten neklauso ir negirdi, tai bent jau visą „nuo – iki“ tikrai ištyrinėja. Ir jie nesigėdija. Kai mes buvom mokiniai, tai, Dieve mano, ten pasakyt mokytojui, kad: „Kokie čia jūsų batai gražūs! Kur jūs pirkot?“, ar ką, tai... Tas atstumas buvo toks didesnis. Dabar to atstumo nebeliko, koks buvo anksčiau tarp mokytojo ir mokinio. Ir jie nebijo, jie nesigėdija klausti. Jie tiesiai šviesiai. Ir per pamokas sulaukiu tokių klausimų <...>. Taip, kad viskas, ir vaikai, buvo, iš tiesų, kitokie. Jie buvo drausmingesni, jie kitaip buvo... žiūrėjo į mokslą (Iš autorės 2018 m. atlikto tyrimo).

Pateiktoje ištraukoje mokytoja, turinti daugiau kaip 20 metų darbo stažą mokykloje, pasakoja apie pokyčius, kuriuos pastebi tarp skirtingų kartų mokinių. Lygindama kartas, ji prisimena savo pirmuosius mokinius iš tos pačios gyvenvietės. Kai kurie iš jų – dabartinių mokinių tėvai. Tikriausiai ne vienas iš mūsų, ilgiau dirbusių mokykloje, gali pasakyti, kad dabartiniai vaikai yra kitokie. Bet taip ir turėtų būti – pasaulis nestovi vietoje, o mokytojo profesinis interesas – ne tik spėti paskui kintantį pasaulį, o būti priekyje, kreipti pokyčius tokio pasaulio link, link kokio judėti yra sutarusi visa visuomenė strateginiuose savo dokumentuose.

Vienas žymiausių Lietuvos sociologų Algimantas Valantiejus sąvoką visuomenė (angl. *society*) apibrėžė taip:

Visuomenė – žmonių kultūrinių, ekonominių, politinių ir kitų asociacinių ryšių vienovė, kompleksinių socialinių santykių visuma. Visuomenės skiriamieji bruožai – kolektyvinio gyvenimo formų tęstinumas, papročių, įpročių, sąveikos ir elgsenos specifinių būdų perimamumas, santykinis teritorinis vientisumas (Visuotinė lietuvių enciklopedija).

Vis tik toks visuomenės apibūdinimas dažnai įvairių mokslininkų kvestionuojamas. Diskusijas sukelia svarstymai apie didėjančią visuomenės fragmentaciją, tradicinių ryšių trūkinėjimą, kolektyvinio gyvenimo formų transformacijas. Kai kurie mokslininkai netgi siūlo atsisakyti visuomenės sąvokos, nes, esą, tokio reiškimo kaip visuomenė iš viso nėra. Tačiau taip sukuriamą kita problema – imame stokoti priemonės įvardinti tuos saitus, kuriais jaučiamės susisaisę su kitais asmenimis per bendrą gyvenimo organizavimą politiniu, ekonominiu, socialiniu, kultūriniu lygmeniu. Visi esame skirtingi, kuriame skirtingas savo gyvenimo trajektorijas, bet kartu jaučiamės priklausantys vienam dariniui. Visuomenės sąvokai nebeišreiškiant tos įvairovės, atsiranda poreikis ją praplėsti ne tik konstatuojant apie kolektyvizmą, bet ir pripažįstant įvairovę. Paprasčiausias būdas tai padaryti – sujungti šias sąvokas į vieną, įvardijant bendrabūvį **įvairovės visuomene** (1 pav.).

1 pav. Įvairiuose šaltiniuose išskiriami įvairovę visuomenėje apibrėžiantys kriterijai

Kai kurios išskirtinės asmens savybės, bruožai, kuriais remiantis formuluojami kriterijai, apibrėžiantys asmenų skirtumus ir įvairovę, susiformuoja asmens socializacijos (angl. socialization) metu.

Socializacija – procesas, plačiąja prasme, apibrėžiamas kaip elgesio, vertybių ir tapatybės mokymasis per tarpasmeninius santykius. Jos metu kuriami santykiai su kitais individais ar grupėmis, formuojasi asmeninė ir tarpasmeninė patirtis bei savasis „aš“ (tapatybė) (pagal Sociology reference guide, 2011).

Remiantis pateiktu sąvokos aiškinimu, socializacijos metu vyksta mokymasis būti savimi. Mokymosi ištekliai – įvairūs aplinkos šaltiniai. Pirmiausia – tai išoriniai šaltiniai, terpė, kurioje asmuo gimsta ir patiria **pirminę socializaciją**. Tokiais išoriniais šaltiniais laikome nuo gimimo žmogų supančią kultūrą, ekonomines sąlygas, politinę sanklodą, asmens šeimos socialinę padėtį ir statusą, jo bendruomenėje egzistuojančias socialines normas. Pirminė socializacija iš esmės vyksta vaiko šeimoje, artimiausioje fizinėje ir socialinėje aplinkoje, kurios erdvumas gali labai skirtis.

Vidiniai šaltiniai – individuali asmens prigimtis, kaupiama patirtis bei specifinė reakcija į supantį pasaulį – priklauso nuo daugybės faktorių, skirtingai interpretuojamų įvairių mokslų. Žmogus gimsta turėdamas specifinių poreikių, temperamentą, polinkių. Į tuos pačius aplinkos faktorius skirtingai reaguoja net artimiausi giminaičiai.

Vidiniai ir išoriniai faktoriai turi didelės įtakos asmens tapatybei formuojantis, jo **antrinei socializacijai**. Pirminės ir antrinės socializacijos sąvokas savo darbuose analizavęs prancūzų sociologas P. Bourdieu teigia, kad didžiausią įtaką antinės socializacijos metu vaikui turi mokytojai, kiti švietimo darbuotojai (Bourdieu ir kt., 1990). Antrinės socializacijos metu vaiko horizontai prasiplečia naujomis mokytojo pasiūlytomis kryptimis. Vaikas ne tik mato platesnį vaizdą, bet ir išmoksta bendrauti ir bendradarbiauti su kitais suaugusiais bei kitokią socializacijos patirtį turinčiais bendraamžiais, o kartu – pažinti pasaulį įvairių mokslų pasiūlytais būdais (Mickūnas, 2014). Socializacijos sėkmė priklauso nuo abiejų socializacijos vykdytojų sąveikos, gebėjimo bendradarbiauti (2 pav.).

2 pav. Pirminės ir antrinės socializacijos įtaka asmens brendimui, tapatybės formavimuisi

Ši asmens socializacijos plėtros schema vaizduoja lygiavertį abiejų socializacijos šaltinių poveikį. Vis tik P. Bourdieu su tuo nesutinka. Analizuodamas mokyklos paskirtį ir vaidmenį visuomenėje, jis teigė, kad mokykloje diegiama kultūra, žinios, santykių modeliai kai kuriems vaikams yra sunkiai perimami, netgi nesuprantami. Vaiko galimybę išmokti, įsisavinti tai, ką mokytojai laiko vertingu ir pageidautinu, ženkliai lemia pirminės socializacijos metu suteikti socialiniai, ekonominiai, kultūriniai, kalbiniai resursai (Bourdieu, 1996). Mokykla, mokytojai, neatsižvelgdami į vaiko pirminės socializacijos ypatumus ir rezultatus, negali pasiekti to, ką švietimo sistemoje vadiname lygiomis galimybėmis. Mokinys, nesuprantantis mokytojo kalbos, neatpažįstantis mokytojo siūlomų elgesio, bendravimo normų, vertybių, negalintis atitikti mokytojo ar bendraklasių lūkesčių dėl higienos, aprangos, tampa autsaideriu, atstumtuuoju. Jis arba klusniai susitaiko su jam siūlomu žemesniu socialiniu statusu (Bourdieu ir kt., 1990), arba imasi rezistencijos, susikuria priešišką mokyklai ir jos siūlomai tvarkai tapatybę (Willis, 1977). Tokios situacijos įveika gali būti tik išankstinė mokytojo nuostata veikti vadovaujantis socialinio teisingumo ir empatijos principais. Tai yra, bendrauti su kiekvienu vaiku iš jo socializacijos pozicijų ir pamažu: siūlant įvairias bendradarbiavimo ir įtraukties formas, ugdant jo gebėjimus, plečiant pažinimo lauką, diegiant visuomenėje pageidaujamas normas, nukreipiant jį užmegzti palankų santykį su antrinės socializacijos aplinka. Žinoma, be nuostatų, mokytojas turi turėti puikiai išplėtotas profesines kompetencijas bei gerai suprasti ir pažinti visuomenę, kurios jaunąją kartą yra pasiruošęs ugdyti.

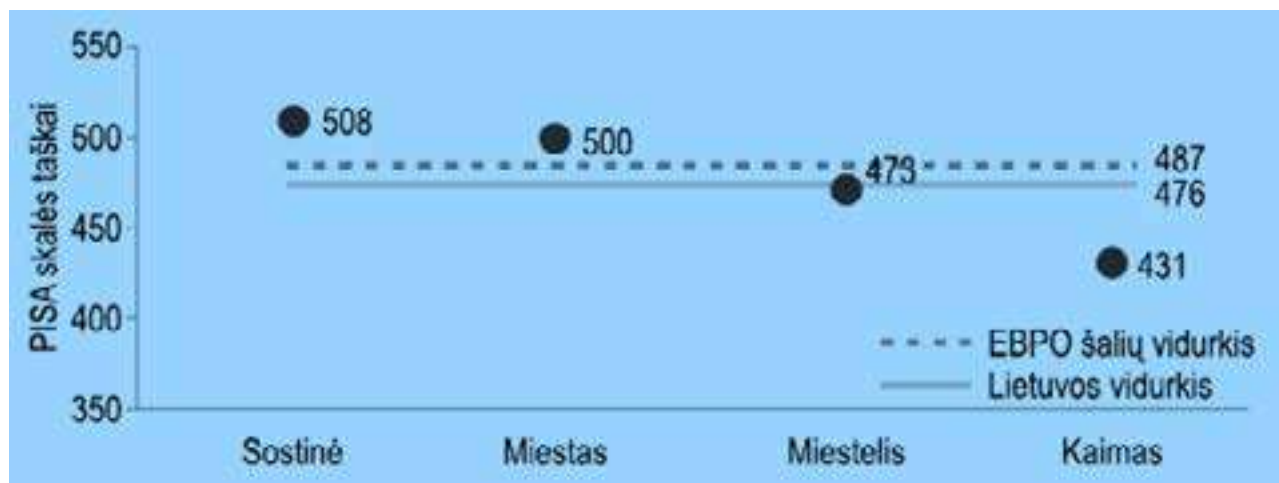

Įvairūs empiriniai tyrimai bei statistiniai duomenys atskleidžia, kad Lietuvos visuomenę taip pat pagrįstai galime priskirti prie įvairovės visuomenių. Pirmiausia mūsų visuomenė labai įvairi tautiniu požiūriu:

Aktyvią kultūrinę veiklą Lietuvoje vykdo apie 300 tautinių mažumų nevyriausybinų organizacijų. Nevyriausybines organizacijas yra įsteigę armėnų, azerbaidžaniečių, baltarusių, bulgarų, čečėnų, estų, graikų, karaimų, latvių, lenkų, romų, rumunų, rusų, totorių, ukrainiečių, uzbekų, vengrų, vokiečių, žydų bei kitoms tautinėms mažumoms priklausantys asmenys (Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos puslapis).

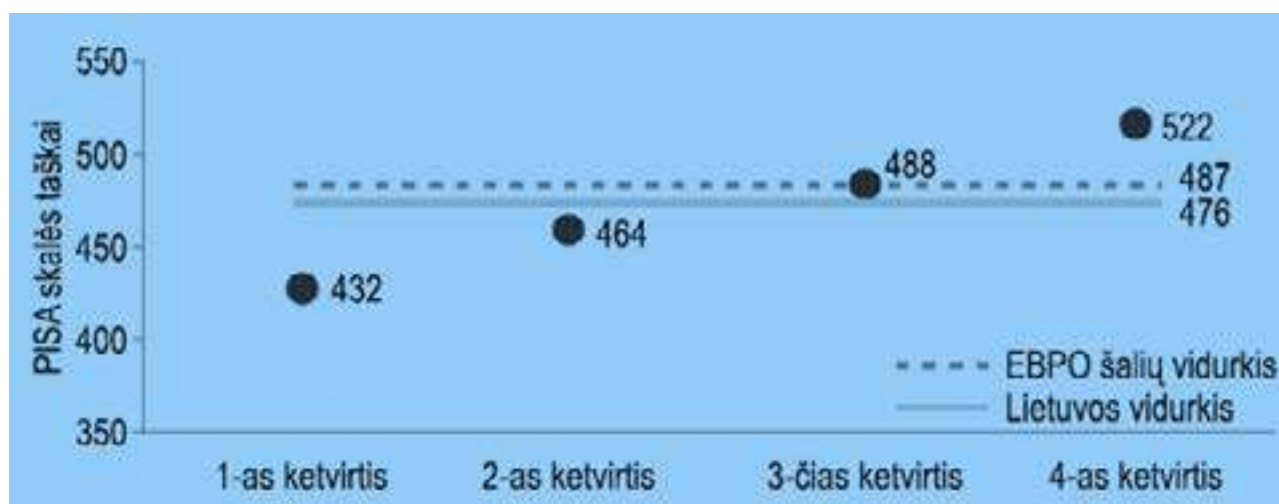
Dėl šiandieniniame pasaulyje vykstančių procesų Lietuvos tautinė įvairovė sparčiai didėja ir ateityje turi tendenciją didėti. Statistikos departamento duomenimis, 2021 m. iš Lietuvos išvyko 28 345 asmenys, atvyko 35 889. Nuo 2021 sausio 1 d. į Lietuvą atvyko 4 357 neteisėti migrantai, daugiau kaip pusė jų (2 858) yra Irako piliečiai. Daugiausia atvyksta jaunimo, dalis jų ketina likti Lietuvoje, čia kurti šeimas. Pagrindinė irakiečių religija – islamas (Lietuvos statistikos departamento puslapis). 2022 m., prasidėjus Rusijos karui prieš Ukrainą, Lietuva priėmė dešimtis tūkstančių karo pabėgėlių, didžioji pabėgėlių dalis – moterys su nepilnamečiais vaikais. Dauguma ukrainiečių – stačiatikiai. Imigrantai, pabėgėliai didina tautinę, rasinę, religinę Lietuvos visuomenės įvairovę. Jų atžalos – būsimieji mūsų mokiniai. Būtent iš mokyklos, mokytojų bus viliamasi sulaukti didžiausios pagalbos padedant vaikams įsikurti Lietuvoje ir integruotis į mūsų visuomenę.

Kultūros savitumą formuoja ne tik etninė, tautinė, religinė priklausomybė, bet ir gyvenamoji aplinka. Šiuolaikinės technologijos mažina gyvenimo būdo skirtumus miesto ir kaimo vietovėse, tačiau jų negali panaikinti. 2021 m. duomenimis, Lietuvoje gyveno 2 795 680 gyventojų, iš jų 1 886 422 gyveno miestuose. Švietimo duomenys rodo, kad vaikų pasiekimai miestuose yra geresni nei kaime. 2018 m. PISA tyrimo rezultatai pagrindžia tokius teiginius (Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2020, p. 33) (3 pav.).

3 pav. Lietuvos penkiolikmečių skaitymo gebėjimų rezultatai pagal vietovę, kurioje yra mokykla

Įvairovės gausėjimui didelį poveikį turi ir ekonominiai rodikliai. Nors Lietuvoje yra fiksuojama laisvų darbo vietų, bedarbystė – aktuali visuomenės problema: 2021 m. darbo neturėjo 108 800 asmenų (panašus skaičius vyrų ir moterų). Konstatuojama, kad socialinės išmokos ir kita socialinė parama nespėja paskui infliaciją. 2022 m. pavasarį Lietuvoje infliacija buvo viena didžiausių Europos Sąjungoje ir siekė 12,4 proc., vien vartojimo prekių kainos per metus išaugo 13,8 proc. (Verslo žinios, 2022 02 14). Mokytojui šie duomenys aktualūs ne tik dėl to, kad jie tiesiogiai veikia ir jį patį, bet ir dėl šalies ekonomikos poveikio mokiniams, jų artimiesiems. **Socialinis ir ekonominis kontekstas (SEK)** turi tiesioginės įtakos mokinių pasiekimams, tai atskleidžia ir tyrimų rezultatai: aukštesnio SEK vaikų pasiekimai yra ženkliai aukštesni (Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2020, p. 33) (4 pav.).

4 pav. LPISA tyrimo penkiolikmečių skaitymo gebėjimų rezultatai pagal mokinio SEK padėtį

Akivaizdu, kad dėl didelės infliacijos ir Rusijos karo Ukrainoje Lietuvos socialinės ir ekonominės raidos būklės gerėjimas 2022 m. sunkiai bus pasiektas. Mokytojai turi būti pasiruošę fiksuoti savo mokinių SEK pokyčius, kad visiems galėtų pritaikyti lygias galimybes užtikrinančias ugdymo formas.

2024 m. rugsėjo mėn. įsigalioja Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 5, 14, 21, 29, 30, 34 ir 36 straipsnių pakeitimas ir įstatymo papildymas 45 straipsniu, kurie numato, kad kiekvienam vaikui turi būti sudarytos sąlygos ugdytis artimiausioje ugdymo įstaigoje (darželyje, mokykloje) kartu su savo bendraamžiais. Pagaliau Lietuvos mokykla taps atviros įvairių fizinių savybių ir (ar) kognityvinių gebėjimų vaikams, tačiau kartu tai taps iššūkiu mokytojams. 2020 m. ikimokyklinėse įstaigose specialios paskirties grupėse buvo ugdoma 1 180 vaikų, turinčių fizinių ar intelekto sutrikimų. Specialiosiose mokyklų klasėse buvo ugdoma 1 288 specifinių fizinių ar kognityvinių poreikių turinčių mokinių. 2020–2021 mokslo metais mokinių, turinčių labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, buvo 1 150, o didelių specialiųjų poreikių – 3 735 (ŠVIS duomenys). Vadovaudamiesi įstatymu, mes juos kviečiame į bendras klases, kartu suprassdami, kad kiekvienam mokytojui reikės išplėsti savo profesines kompetencijas, siekiant tiems vaikams sudaryti kuo palankesnes ugdymosi sąlygas.

Vienas iš šiuolaikinės visuomenės skiriamųjų bruožų – didėjantis atvirumas ir tolerancija skirtingai savo lytį, lytinę tapatybę, seksualumą jaučiantiems ir išgyvenantiems asmenims. Vis dėlto 2012 m. atlikti tyrimai atskleidė, kad net 81 proc. homoseksualių Lietuvos mokinių slepia savo orientaciją, o 88 proc. teigia patyrę savo adresu patyčių ir diskriminacijos apraiškų (Nematomos patyčios: tyrimo Lietuvos mokyklose rezultatai ir rekomendacijos, 2015). Šiuolaikinė visuomenė tikisi, kad mokytojai mokyklose apsaugos vaikus ir padės sukurti bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferą, kurioje bus gerbiami ir saugūs visi mokiniai.

Mokytojas–tyrėjas. Lietuvos Respublikos statistikos departamento puslapyje (<https://www.stat.gov.lt/>) galima rasti įvairiausias informacijos apie mūsų visuomenės socialinę, ekonominę, demografinę būklę. Palyginus kelių metų duomenis, lengvai galima pastebėti rodiklių kaitą ir nustatyti tam tikras visuomenės kaitos tendencijas. Tai darbas, kurį kas dieną atlieka įvairių sričių specialistai, pateikdami savo išvadas įvairioms institucijoms, kitų sričių specialistams, visuomenei. Mokytojams ši informacija atveria kontekstus, kuriuose gyvena į jų klases ateinantys mokiniai. Mokytojo tikslas – neleisti, kad bet koks kontekstas apribotų vaikų galimybes gauti aukštos kokybės visapusišką išsilavinimą. Suprasdamas kontekstą, mokytojas susidaro vaizdinį apie mokinių įvairovę, numato galimas veikimo toje įvairovėje strategijas bei priemones. Kasdienėje praktikoje, tiesiogiai susidurdamas su mokiniais, jų artimaisiais, mokytojas tikrina savo prielaidas, fiksuoja konkrečią informaciją ir ja vadovaudamasis koreguoja numatytas strategijas ir taikomas priemones (5 pav.).

5 pav. Mokytojas tyrėjas: kontekstų analizė ir pritaikymas kasdinei praktikai

Kiekvienas žmogus yra tyrėjas: pasaulio kaita mus skatina stebėti, klausti, vertinti, lyginti, sieti. Mokytojui tyrinėjimai – ir jo profesinės veiklos pagrindas. Kuo remiasi mokytojo tyrinėjimai? Intuicija, stereotipais, gandais, patirtimi, duomenų analize? Įsivertinkite, koks jūs esate mokinių pirminės socializacijos tyrėjas:

- Ką aš žinau apie savo mokinių pirminę socializaciją? Iš kur gavau tų žinių?
- Ar mano mokiniai skiriasi nuo kitų Lietuvos regionų ar atskirų mokyklų mokinių? Kas tai lemia? Kaip aš galiu patikrinti, ar mano prielaidos teisingos?
- Kurie mokinių pirminės socializacijos faktai man yra svarbiausi, kuriant su jais ir jų šeima abipusę pagarba ir bendradarbiavimo principais grindžiamus santykius?

II skyrius.

Santykių kūrimas daugiakultūroje terpėje

II skyriuje aptarsime:

- Kas yra daugiakultūre aplinka? Kokius jos sluoksnius išvelgiame Lietuvoje?
- Ko galime pasiekti, jei padedame skleisti ir augti kultūrinei įvairovei?
- Kaip kurti draugišką ir kultūrinę įvairovę palaikančią atmosferą savo bendruomenėje, klasėje?

Pagrindinės mokyklos mokytoja, dirbusi mišrioje nacionaliniu požiūriu vietovėje, pasakoja:

Tai, kai vienais metais man kilo idėja, kad galėtumėm, pavyzdžiui, prie bažnyčios susirinkt visos trys [rusų, lietuvių ir lenkų – aut. pastaba] mokyklos, ir Kovo vienuoliktos proga sugiedot himną, tai aš būčiau nenustebus, jeigu lenkų mokykla būtų neatėjus, nes ten buvo priešprieša didžiulė. Bet kažkaip, suprantat, kai prie bažnyčios ir dar kunigas į visą tai įsijungė, jie neturėjo, kur dėtis. Aš užspaudžiau juos į kampą. Ir tai tapo, žinokit, tradicija. Tai tapo dabar tradicija. Paskui į Kalėdinį tokį, akciją, irgi įtraukiau. Ten mes saldumynus renkam, paskui kunigui atiduodavom, kad jisai atiduotų labai sunkiai gyvenančioms parapijos šeimom. Tai buvo taip, kad lenkų mokyklos vadovas sutiko <...> Tai vat. Aš visą laiką juokauju, žinot, kaip japonai sako, kad tu atlieki tam tikrą darbą, žmogui arba visuomenei <...> tai aš sakau, kad: „Į Gyvenvietę atėjau, vat, porą pilietinių akcijų padaryt. Dabar viskas įsisuko, kiti perėmė, man išėjus, ir...“ (Iš autorės 2018 m. atlikto tyrimo).

Mokytojos profesinė patirtis, perteikta šioje ištraukoje, atskleidžia mokytojos pastangas vienyti vienos apylinkės skirtingas bendruomenes, rasti joms visoms bendrą vardiklį. Ištrauka atskleidžia ir mokytojos patiriamas bei iš bendruomenės pusės kylančias įtampas. Stebint įvairovės plėtimąsi Lietuvos visuomenėje, vis aktualesnis tampa klausimas, kaip būti sėkmingu, ugdančiu mokytoju daugiakultūroje terpėje. Vakarų visuomenėse, žymiai anksčiau ir gausiau priėmusiose didelius imigrantų srautus, toks klausimas imtas kelti jau nuo XX a. antros pusės. Tad galime pasitelkti labai platų įvairių socialinių mokslų teoretikų ir praktikų darbų spektrą ieškodami atsakymų apie ugdymą daugiakultūroje terpėje.

Sąvoka „kultūra“ turi daugybę aiškinimų ir interpretacijų. Dažnai kalbėdami apie kultūrą žmonės turi omenyje **aukštąją kultūrą**, t. y. kultūros produktus, kuriais tradiciškai naudojasi aukštesnio socialinio statuso ar išsilavinimo asmenys, pavyzdžiui, teatrą, operą, baletą, parodas, kanoninę literatūrą. Tačiau socialiniuose ir kultūros studijų moksluose kultūra laikytina ir tai, kas mus supa kasdienybėje, kas lengvai prieinama ir suprantama plačiajai visuomenei – dažnai tai vadinama **populiariąja kultūra**. Svarbi mūsų gyvenimo dalis – įvairūs simboliai,

tradicijos, vertybės, praktikos. Netgi greta gyvenančių bendruomenių šie kultūros atributai gali būti skirtingi. Taip gali kurtis romų, totorių, lenkų kultūra. Atskiros interesų grupės (pvz., savito gyvenimo būdo, religinės bendruomenės) taip pat vadovaujasi savo vertybėmis ir normomis bei daro įtaką aplinkiniams. Tokią kultūrą įprastai vadiname **tradicine**. Tad kultūra kyla iš daugybės šaltinių ir reiškiasi įvairiausiomis formomis. Visą šią įvairovę galima apjungti supaprastinus kultūros sąvokos apibrėžimą (Lietuvių kalbos žodynas, prieiga internetu):

Kultūra (angl. culture) – visa, ką sukūrė žmonija protiniu ar fiziniu darbu praeityje ir kuria dabar.

Šis trumpas sąvokos apibrėžimas jokių būdu nesiekia sumenkinti milžiniškos kultūros įvairovės, kuri, kaip jau buvo kalbėta, gali būti klasifikuojama pagal įvairius kriterijus – vartotojų ar kūrėjų grupes, paplitimą, raiškos formas ir pan. Mes gyvename daugiasluoksneje kultūros terpėje, susiformavusioje erdvės, laiko, žmonių sąveikų poveikyje. Ir ši terpė yra dvejopa – mes ją formuojame ir kartu esame jos formuojami patys (Gobby ir kt., 2017, p. 245):

Mūsų asmeninė tapatybė formuojasi laikui bėgant – mes tampame tuo, kuo esame, naudodamiesi mums prieinamais kultūriniais ištekliais (pvz., žiniomis, idėjomis, kultūrine praktika ir produktais), kad priimtume sprendimus apie tai, kas mums patinka, kokie esame ir kaip turėtume elgtis. Įvairios socialinės grupės gali daryti įtaką šiems sprendimams propaguodamos tam tikras vertybes, požiūrius ir įsitikinimus. Mus supa kultūriniai produktai ir diskursai – vertybės ir normos, kurios yra socialiai konstruojamos naudojant įvairius komunikacijos kanalus – nurodantys, kas, kaip manoma, yra svarbu, ypatinga ar gera mūsų šeimoje, mokykloje, darbo vietoje ir vietos bendruomenėje. <...> Per kasdienes šeimos ir draugų diskursus (pvz., pokalbius ir papročius), taip pat oficialius institucijų diskursus (pvz., taisykles, įstatymus ir bauses) mes formuojame savo suvokimą, kas esame.

Kaip pažymi cituojami autoriai, mūsų požiūris į kultūrinę įvairovę (angl. cultural diversity) yra tarp dviejų polių. Autoriai juos įvardija tokiomis sąvokomis (Gobby ir kt., 2017, p. 268):

Liberalusis daugiakultūriškumas (angl. liberal multiculturalism) – požiūris, kad kultūrinė įvairovė turi būti derinama su liberaliomis vertybėmis – laisve, teisingumu, demokratija ir pilietine atsakomybe. Šio požiūrio besilaikantys asmenys pritaria įvairių kultūrų lygiaverčiam bendradarbiavimui ir būtinybei turėti vienodas galimybes kultūroms vystytis ir skleistis.

Kultūrinis redukcionizmas (angl. cultural reductionism) – požiūris, kurio laikantis, kultūrinė įvairovė susiaurinama ir apribojama tam tikrais stereotipais, atitinkančiais tam tikros žmonių grupės požiūrius ir reikmes. Kultūros ar žmonių grupių sudėtingumas „sumažinamas“ iki vienos sąvokos, idėjos ar stereotipo.

Liberaliuoju daugiakultūriškumu grindžiama inkultūracija (angl. inculturation) – procesu, kurio metu kitų kultūrų asmenys supažindinami su pagrindine, visuomenėje dominuojančia kultūra – mokosi valstybinės kalbos, analizuoja šalies tradicijas, pažįsta gyvenimo būdą, papročius, mokosi gerbti įvairovę ir kurti santykius su aplinkiniais vadovaudamiesi jautrumo ir pagarbos kitų poreikiams principais. Kartu sudaromos visos sąlygos puoselėti ir savo kultūrinį autentiškumą, mokomasi kultūrų bendradarbiavimo.

Kultūrinis redukcionizmas grindžiamas akultūracija (angl. acculturation) – procesu, kurio metu mokiniams iš kitų kultūrų siekiama primesti dominuojančią kultūrą, slopinant, ribojant, menkinant jų autentišką kultūrą ir jos raišką. Mokiniai yra baudžiami už gimtosios kalbos vartojimą mokykloje, jiems draudžiama švęsti ar minėti savo tradicines šventes – taip formuojama kultūrų hierarchija (pagal Ashcroft ir kt., 2007).

Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“ (5.4 punktą, p. 8) suformuotos nuostatos, nurodančios, kad mes, kaip visuomenė, pasirinkome vystytis liberalaus daugiakultūriškumo kryptimi:

Visuomenė turi būti solidari ne tik su išvykusiaisiais ar atvykusiaisiais, bet ir tarpusavyje, puoselėdama bendrumo jausmą su skirtingomis visuomenės grupėmis, skirtingomis kartomis, skirtingomis kultūromis.

Kitoks pasirinkimas šių dienų įvairovės visuomenėje būtų pražūtingas: Lietuvos visuomenės iš savo patirties žino, kaip palankiai jos raidą paveikė atvirumas ir tolerancija kitų kultūrų, religijų, gyvenimo būdo atstovams. Istorinės Lietuvos valdovų privilegijos ar kvietimai apsigyventi Lietuvoje Vokietijos miestų gyventojus, žydus, totorius, karaimus sukūrė puikias mūsų krašto tradicijas, atkartotas ir XXI a. – įtampų, karo situacijos metu Lietuvos visuomenė, gyventojai atvėrė savo šalį pabėgėliams iš autoritarinės Baltarusijos, karo siaubiamos Ukrainos. Sutrikimą ir dvejojus jausmus sukėlė 2021 m. kilusi migrantų krizė: daugeliui lietuvių nelegali migracija atrodė kaip islamizacijos pavojų Lietuvoje kelianti grėsmė, grėsmė kultūriniam vientisumui ir socialiniam saugumui. Čia vertėtų įsiklausyti į literatūros kritikės, visuomenininkės V. Daujotytės žodžius, užrašytus dar 2015 m., kai migrantų banga pasiekė pietines Europos Sąjungos teritorijas (Nerimas 3, 2015, p. 101):

Ką daryti Lietuvai, Lietuvos valstybei? Nebijoti. Bijome to, ko nežinome, ko nepažįstame. Bet nedaryti išimčių, nepataikauti. Įsileisti žmones, kurie nori gyventi Lietuvoje, kurie prieglobsčio prašysis, mandagiai pasibeldami į namų duris. Visi, kas gyvena Lietuvoje ir nori joje gyventi, turi laikytis įstatymų. <...>. Lietuva turi didelį argumentą nebijoti kito tikėjimo, kitų papročių žmonių. <...> Tiesa ir tai, kad čigonų (romų) nepajėgėme integruoti. Tikriausiai, ir nepajėgsime, nes jų gyvenimo suvokimas yra skirtingas, mes jiems esame svetimesni, negu jie mums. Gyvenimui ir sugyvenimui reikia, kad vietiniai nebūtų atvykstančiųjų suvokiami kaip svetimi.

Iš tiesų, ne visi migrantai į Lietuvos duris „mandagiai pasibeldžia“ ir ne visi jie pasiruošę integruotis į mūsų visuomenę, perimti čia susiklosčiusį gyvenimo būdą. Vakarų šalių, susidūrusių su migrantais anksčiau nei Lietuva, patirtis rodo, kad atvykėliai linkę steigti gana uždaras savo bendruomenes, neretai jaučia nuoskaudų ir nepasitenkinimą juos priėmusių visuomenių nariams. Tokios emocijos kuria įtampą, gali peraugti į atvirą priešišumą. Lietuvos visuomenė stebėdama kitų šalių patirtį imasi priemonių, padedančių užkardyti panašių problemų stiprėjimą. Viena iš pagrindinių priemonių – švietimas. Įgyvendindami Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus laikytis Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, Vaikų teisių deklaracijos ir įsipareigojimus sau patiems – savo pačių kurtos pažangos strategijos, mes, mokytojai, turime rasti priegią prie kiekvieno vaiko, kiekvienos šeimos, pakviesti juos bendradarbiauti ir kartu kurti mūsų ateitį, mokant bendravimo bei bendradarbiavimo vis labiau kultūriškai margsnėje visuomenėje ir didesnėje kultūrinėje įvairovėje gyvenančius mūsų vaikus.

2018 m. Lietuvos mokytojai dalyvavo didžiausiame EBPO vykdomame mokytojų tyrime TALIS. Šiame tyrime dalyvavo 48 šalys ir ekonominiai politiniai vienetai (t. y. atskirų šalių regionai). Pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo išanalizuoti mokytojų profesiją atsižvelgiant į penkias sritis – žinių ir gebėjimų, reikalingų mokytojui; mokytojo profesinės karjeros galimybių; bendradarbiavimo kultūros tarp mokytojų; profesinės atsakomybės ir mokytojų autonomiškumo; profesijos prestižo.

Remiantis šio tyrimo duomenimis, Lietuvos mokytojai gana retai susiduria su mokiniais, kurių pirmoji kalba būtų kita nei dėstomoji kalba – tik 6 proc. (pvz., Austrijoje – 42 proc., Švedijoje – 41 proc.). Tik 23 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų iš Lietuvos nurodė, kad įgydami mokytojo profesiją, kartu įgijo ir žinių, kaip dirbti daugiakultūrijoje aplinkoje (Latvijoje tokių mokytojų – 33 proc., Jungtinėje Karalystėje – 68 proc.). Tik 18 proc. tyrime dalyvavusių Lietuvos

mokytojų atskleidė, kad yra dalyvavę profesinės kvalifikacijos kėlimo renginiuose, skirtuose darbui daugiakultūroje aplinkoje (Latvijoje tokiuose mokymuose dalyvavo 28 proc., o Jungtiniuose Arabų Emyratuose – 65 proc.). Tokie duomenys paaiškina, kodėl tik 67 proc. tyrime dalyvavusių Lietuvos mokytojų mano, kad pajėgtų įveikti iššūkius, kylančius dirbant daugiakultūroje terpėje (pvz., Latvijoje – net 89 proc.). Teigiamai nuteikia tai, kad net 95 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų iš Lietuvos nurodė, kad reikia mokyti mokinius gerbti ir pozityviai vertinti kultūrinius skirtumus (pagal TALIS, 2019, p. 32).

Harvardo universiteto profesorius, edukologas Fernaddo M. Reimersas rekomenduoja mokytojams ugdytis šiuos gebėjimus (ne tik ugdytis, bet ir ugdyti) (Reimers, 2020, p. 46):

A. Tarpasmeninio bendravimo įgūdžiai:

- Produktyviai dirbti ir veiksmingai vadovauti tarpkultūrinėms komandoms, įskaitant įvairiose geografinėse vietovėse esančias komandas, naudojantis telekomunikacijų technologijomis.
- Parodyti empatiją kitų žmonių, priklausančių skirtingoms kultūroms, atžvilgiu.
- Išreikšti mandagumą ir laikytis bendravimo normų, atitinkančių įvairias kultūras aplinkas.
- Spręsti kultūrinius nesutarimus derybomis, vadovaujantis tarpininkavimo ir konfliktų sprendimo metodikomis.

B. Vidinės nuostatos, savybės:

- Smalsumas domėtis pasaulyje vykstančiais įvykiais, aktualijomis ir pasaulio kultūromis.
- Gebėjimas atpažinti ir įvertinti įvairias kultūras perspektyvas.
- Savo tapatybės, kitų tapatybės, kitų kultūrų tapatybių formavimo, savo ir kitų tapatybių suvokimas ir savo buvimo erdvėje ir laike supratimas.
- Gebėjimas atpažinti ir tikrinti prielaidas, kai susiduriama su kultūriniais skirtumais.
- Kultūrinių (civilizacinių, religinių ar etninių) prietarų atpažinimas ir gebėjimas sumažinti jų poveikį tarpgrupinei dinamikai.
- Pagrindinių bendravimo normų, kultūrinių skirtumų supratimas ir vertinimas, gebėjimas būti mandagiam, gebėjimas rasti ir sužinoti apie normas, tinkamas konkrečioje aplinkoje ir bendravimo tipuose.

Sraigtasparnio technika pagrįsta pasakojimo ir istorijų kūrimo mokymu. JAV edukologės Vivian Gussin Paley pasiūlytas istorijų pasakojimo (angl. storytelling) metodas – „Sraigtasparnio“ technika (angl. Helicopter Technique) kai kurių pedagogų laikomas puikiu įrankiu skatinti pažinimą ir bendradarbiavimą kultūrinės įvairovės terpėje. Ši technika rekomenduojama mokant pradinėse klasėse. Technikos esmė – mokiniai kiekvieną dieną papasakoja po trumpą savo istoriją. Ši istorija gali būti jų pačių sugalvota, perskaityta, sukurta pagal matytą filmą. Mokinys diktuoja savo istoriją mokytojui, jis ją užrašo klasės istorijų sąsiuvinyje. Dvi taisyklės – istorija negali būti ilgesnė nei vienas puslapis ir mokytojas nieko negali istorijoje keisti. Siūloma susitarti su vaikais, kiek istorijų gali būti užrašoma per dieną ir kiek truks žaidimas. Rekomenduojama per dieną užrašyti ne daugiau kaip 5 istorijas. Paskui vaikų papasakotos istorijos suvaidinamos klasėje – po vieną per dieną. Pasakotojas pats pasirenka vaidmenį sau, mokytojas paskiria vaidmenis kitiems. Niekas neturi būti verčiamas vaidinti ar prisiimti jam siūlomo vaidmens. Siekiant daugiau vaidmenų, personažais tampa ir istorijoje minimi objektai, pavyzdžiui, medžiai, augalai, pastatai. Dažnai vaidinimų metu vaikai plečia savo pasakojimą, atskleisdami savo požiūrį, jausmus, išgyvenimus. Metodas lavina kalbos žinias, raišką, padeda vaikams iš skirtingų aplinkų pažinti vieniems kitus, įsijausti į kito vaiko pasiūlytas gyvenimiškas scenas (pagal Wyse, 2015, p. 236–237).

Galima pateikti vieną jos taikymo pavyzdį Jungtinės Karalystės mokykloje. Mokytoja Jean dirba su priešmokyklinio amžiaus vaikais iš įvairių kultūriniu požiūriu šeimų. Kai kurie vaikai labai prastai kalba angliškai, nes namuose jų gimtoji kalba ne anglų. Jean pasakoja, kad net droviausi vaikai mielai įsitraukia į šį mokymosi–žaidimo procesą. Dvikalbiams ir daugiakalbiams vaikams šis metodas suteikė bendradarbiavimo aplinką ir paskatino saviraišką. Šiaurės europietės ir nigeriečio šeimoje gimusi mergaitė Elana mokėsi anglų kalbos kaip trečiosios kalbos. Jean daug sužinojo apie Elaną iš jos pasakojimų, kurių tema visuomet buvo ta pati – susijusi su namais ir atėjimu į mokyklą. Dalydamasi savo pasakojimais klasėje, Elana sugebėjo priartėti pati ir pasidalinti savo namų pasauliu klasės erdvėje. Tai savo ruožtu suteikė galimybę mokytojai pažinti mergaitės pomėgius, suprasti rūpesčius ir įtraukti juos į mokymo turinį. Įprastai tyli ir uždara Elana ėmė mėgti vaidinti. „Elana labai gerai suvaidino namelį, ir man tai padarė didelį įspūdį – ji išmoko daug naujų žodžių, o kiti vaikai ėmė ją geriau suprasti“, – pasakoja Jean (pagal Wyse, 2015, p. 236–237).

Pateiktas pavyzdys atskleidžia, kad mokytojo pastanga suartinti skirtingas kultūrines patirtis turinčius vaikus buvo rezultatyvi. Įtraukiamas vaikas ne tik pats pasijunta bendruomenės dalimi, bet ir suteikia savo bendraklasiams informacijos apie savo aplinką, kultūrą. Bendraamžiai, ypač jauniausio mokyklinio amžiaus, susipažindami su kitų namų kultūra, nebejaucia jai priešiškumo, baimės, nepasitikėjimo. Užsimezgasios draugystės gali padėti išvengti situacijų, atskleistų atlikus tyrimą apie Lietuvos romų vaikų iškritimo iš švietimo sistemos priežastis (Petrušauskaitė, 2014):

Aš bijojau dėl jo – jei būčiau galėjęs, visada su juo klasėje būčiau sėdėjęs, ten per pertraukas ir mušdavosi, pastumdavo. [O kurie vaikai negeri?] ir čigonai, ir ne čigonai – visi. Bijojau aš jį ten palikti. [...] Naujininkuose bijodavau palikti, ir į mokyklą tada nueiti baisu būdavo – visada lydėdavau. Aš labai bijojau jį išleisti į mokyklą, leidau jau vėlai, buvo 7 ar 8 metų, per vėlai. Aš visada norėjau su juo kartu klasėje sėdėti (2013 m. vykdyto lauko tyrimo užrašai).

Rekomendacijose pateikiamas profesoriaus F. M. Reimerso išskirtų savybių sąrašas, kuriame nurodytos savybės, būtinos asmeniui, siekiančiam pozityvaus ir kuriančio tarpkultūrinio bendravimo ir bendradarbiavimo.

Pasinaudodami šiuo sąrašu, įsivertinkite kiekvieną profesoriaus pateikiamą teiginį balais nuo 0 iki 3 pagal tai, kiek kiekvienas teiginys apibūdina jus kaip asmenį. Maksimalus taškų skaičius – 30. Suskaičiavę taškus, atsakykite sau į klausimus:

- Ar esu pakankamai atviras kitų kultūrų atstovams kaip asmuo, kaip mokytojas?
- Kurie teiginiai gali tapti mano saviugdos krypčių nuorodomis?
- Kurie teiginiai gali būti aktualūs ir mano kolegoms kaip grupinio profesinio tobulinimosi idėjos?
- Kokių veiksmų galėčiau imtis, siekdamas ugdyti savo pasirengimą dirbti daugiakultūroje terpėje?

III skyrius.

Skirtingi socialiniai ekonominiai kontekstai: lygių galimybių kūrimas

III skyriuje aptarsime:

- Kaip socialiniai ekonominiai kontekstai veikia mokinių akademinis pasiekimus, socializaciją?
- Kokie socialiniai ir ekonominiai kontekstai supa mūsų mokinius?
- Kaip galime sudaryti visiems vaikams vienodas galimybes ugdytis?

Pagrindinės mokyklos mokytoja, dirbanti kaimiškoje vietovėje, pasakoja:

Ir, pirmiausia, stengiesi, va ta mūsų nauja patirtis buvo, kai atėjo iš globos namų vaikai. Ten, na, jau sužaloti jie, iš tikrųjų, morališkai yra sužaloti nuo pat mažens, nuo pat gimimo. Ir ta patirtis jų tokia gyvenimiška, iš tikrųjų, tokia. Baisi. Ir jie visai, jie nėjo su mumis į kontaktą. Jie visi, jų tada atėjo viena..., tais pačiais metais vienuolika, skirtingų klasių buvo, bet jie visą laiką laikėsi visi drauge. Pertrauka tik – jie iš karto visi kartu. Visi kartu. Su klasės draugais jie nelabai kontaktavo. Paskui jau kažkiek tai, kažkiek tai, įpusėjus mokslo metams. Bet, tiesiog, stengiesi su jais sutarti, nekonfliktuoti. Jeigu jisai, nes tu žinai, kad jis, na, kitoks vaikas, ir, jeigu jis pasakė: „Aš šiandien nieko nedarysiu.“ „Nu, tai gerai tada. Tu nieko nedaryk, bet tu kitą kartą padarysi. Va, gal tu namuose padarysi?“, nors žinai, kad jis nepadarys. Bet, jeigu tu sakysi, kad: „Dabar išsiimk ir tu daryk“, tai, aišku, tada sulauksi įvairiausių žodžių apie save, kur nežinojai, ir jis trenks durim ir išeis. <...> Tiesiog, stengiesi tų konfliktų išvengti ir jie, tada jie klauso. Jie klauso, jie nerašo, jie ten neskaito, bet jie klauso, ką tu kalbi. Juk matai į vaikai pažiūrėjus, ar jis girdi tave, ar ne. Ir matai, kad jis girdi tave. Nu tai to ir užtenka (Iš 2018 m. autorės atlikto tyrimo).

Šiame mokytojos pasakojime atsiskleidžia mokytojos susidūrimas su kitokią patirtį turinčiais vaikais – vaikais, pažymėtais tam tikros socialinės atskirties ženklais. Minėti vaikai save suvokia kaip kitokius, telkiasi į atskirą bendruomenę, kurioje jie teikia vienas kitam palaikymą, saugumą. Išorę mato kaip grėsmingą, peršančią jiems nepriimtinius dalykus, pavyzdžiui, mokymąsi. Ir kitas situacijos dalyvis – mokytoja, subtili, empatiška. Suprantanti, kad svarbiausia – santykiai: kontakto užmezgimas, įtampos mažinimas, pagalba vaikui tuo būdu, kuriuo jis šiandien nusiteikęs priimti teikiamą paramą. Akademinėje literatūroje būtent mokytojo jautrumas, atidumas, prisitaikymas prie vaiko poreikių akcentuojami kaip svarbiausi įrankiai, kuriais formuojami bendravimo ir bendradarbiavimo santykiai su skirtingo socialinio ekonominio konteksto (SEK) mokiniais.

XX a. 7-ajame dešimtmetyje JAV vyriausybė užsakė sociologinį tyrimą siekdama išsiaiškinti, kaip valstybinėse mokyklose užtikrinamos vienodos sąlygos ir lygios galimybės visiems vaikams. Nerimą kėlė kai kurių vaikų žemi mokymosi pasiekimai, kai kuriose mokyklose didėjantis paauglių deviantinis elgesys. Vienam didžiausių visų laikų kiekybiniam tyrimui vadovavo J. S. Colemanas. Tyrimo rezultatas – daugiau kaip 700 puslapių ataskaita, patvirtinusi, kad, iš tiesų, mokyklose vaikų pasiekimai nėra vienodi, segregacija vis dar egzistuoja. Tai nebūtų sukėlę sensacijos, jei ne J. S. Colemano pateiktas aiškinimas, kodėl. Į tyrimą įtraukęs daugiau kaip 60 000 mokytojų ir daugiau kaip 600 000 vaikų iš 4 000 valstybinių mokyklų, J. S. Colemanas nustatė, kad pagrindinis veiksnys, lemiantis vaiko pasiekimus mokykloje ir jo tolesnes gyvenimo perspektyvas, yra mokinio šeimos kilmė ir priklausymas skirtingai socialinei ir ekonominei klasei. Fizinė infrastruktūra ir ekonominės mokyklos galimybės (mokyklos aplinka) nebuvo svarbiausias veiksnys, lemiantis vaiko mokymosi sėkmę, kaip ir

finansavimas, kuris, kaip paaiškėjo, regionuose buvo santykinai vienodas. Niekas anksčiau to nebuvo teigęs ir pagrindęs tyrimo duomenimis. Be to, J. S. Colemanas pirmasis užfiksavo tai, kas vėliau buvo pavadinta pasiekimų skirtumais – afroamerikiečių vaikai mokykloje keliais klasių lygiais atsiliko nuo baltaodžių bendraamžių (pagal Arum ir kt., 2015).

Šis tyrimas turėjo didžiulės įtakos visam švietimo sociologijos, edukologijos mokslui, švietimo politikai. Šiandien galima rasti daugybę straipsnių, monografijų, nagrinėjančių **socialinio statuso, socialinio ir ekonominio konteksto** svarbą mokinio pasiekimams, socializacijai, **socialiniam mobilumui**. Šios sąvokos daugiaprasmės, tad pateiksime jų aiškinimus, labiausiai paplitusius šiuolaikinėje švietimo sociologijoje ir edukologijoje.

Socialinis statusas (angl. *social status*) – bendriausia reikšmė, padėtis socialiniuose santykiuose, kuri yra socialiai pripažįstama ir normatyviai reguliuojama (pvz., sutuoktinis, kunigas). Šiuolaikiniuose tyrimuose ši sąvoka sukonkretinama, pasitelkus M. Weberio pasiūlytą reikšmę: tai hierarchinės padėties socialinėje sistemoje tvarka, kylanti iš nusistovėjusių kultūrinių, tradicinių, populiarių įsitikinimų. Statusų hierarchiją apibrėžia tradicinė nelygybė (pagarbos ar pirmenybės teikimas atskiroms grupėms, pvz., vyrams), nelygus pasiskirstymas ekonominiais ištekliais ir su tuo susijusios gyvenimo galimybės. To paties statuso gyventojai sudaro statuso grupes, kurioms būdingas bendras gyvenimo būdas, skonis, socialinis artumas ir tarpusavio santuokos (pagal Turner, 2006).

Socialinis ekonominis kontekstas (angl. *socio-economic context*) – socialinė, kultūrinė, ekonominė mokinių aplinka, kuriai įtakos turi gyvenamosios vietovės, regiono charakteristika, bendruomenių specifika ir vyraujančios nuostatos, mokinių šeimų išsilavinimas, tėvų nuostatos, užimtumas, pajamos, įsitraukimas į vaiko mokymąsi, mokyklos reikalus, namuose esantys kultūriniai, edukaciniai ištekliai ir kt. Laikomasi prielaidos, kad palankesnėje socialinėje, kultūrinėje, ekonominėje aplinkoje gyvenantys mokiniai pasiekia aukštesnių mokymo(si) rezultatų (pagal PISA 2009, T. II, 2010).

Socialinis mobilumas (angl. *social mobility*) – asmenų ar grupių socialinio statuso kaita, judėjimas tarp skirtingų socialinių klasių, socialinės padėties pakopų. Toks judėjimas gali sietis tiek su asmens socialine raida – per gyvenimą užimant vis aukštesnę padėtį, tiek su kartų kaita – vaikams užimant kitą socialinę padėtį ar įgijus kitą statusą, nei turėjo jų tėvai, arba buvo tradiciškai įgyjamas vaiko socialinėje aplinkoje. Palankaus socialinio mobilumo pavyzdys galėtų būti vaiko iš asocialios šeimos išsimokslinimas, įsidarbinimas vidutines ar aukštesnes pajamas garantuojančiame nuolatiniame darbe, palankus socialinis vertinimas ir pripažinimas (pagal Arum ir kt., 2015).

Įvairių tyrimų duomenys rodo, kad socialinis statusas mokinio ir mokytojo santykiams turi didelės įtakos. Jungtinės Karalystės sociologas P. Willis, tyrinėdamas Londono priemiesčių mokyklas, aiškino, kodėl didesnė dalis paauglių vaikų, kurių tėvai priklauso darbininkų klasei, mokykloje buvo nusiteikę priešiški, maištavo prieš aplinkinius. Jie būriuodavosi grupėmis, ignoruodavo taisykles, atsisakydavo mokytis – situacijos, su kuriomis mokytojai susiduria ir Lietuvos mokyklose. Atrodytų, kad mokiniai neprotingai priešinasi mokytojo pastangoms lavinti juos ir taip padėti jiems susikurti lengvesnį gyvenimą, nei turėjo jų tėvai. P. Willis atskleidė, kad toks mokinių elgesys ir iš jo išplaukiantys prasti mokymosi rezultatai yra susiję ne su jų intelektualiniais pajėgumais, o su dviem aspektais – vyrų ir moterų tradicinių vaidmenų supratimu ir mokinių, kilusių iš darbininkų socialinio sluoksnio, kultūriniu pasipriešinimu mokytojo diegiamai kultūrai (Willis, 1977). Minėtas tyrimas – vienas ryškiausių pavyzdžių, kaip tam tikri stereotipai, įsitikinimai sukuria apribojimus, suvaržančius vaiko socialinio mobilumo galimybes.

Vis tik ne tik paties vaiko ir jo artimųjų pirminės socializacijos metu įgyti apribojimai ir suvaržymai tampa socialinio mobilumo stabdžiais. Tyrėjai, pritaikę sociologo H. S. Beckerio

„Etikečių klįjavimo“ teoriją, pateikia daugybę įrodymų, kad mokytojai, priklausomai nuo vaiko lyties, amžiaus, rasės, tautybės, socialinio statuso, priskiria jam išankstines, savo pačių stereotipais pagrįstas charakteristikas. Vadovaudamiesi jomis, mokytojai sudaro skirtingas sąlygas mokinių raiškai, nevienodai vertina tokius pat pasiekimus. H. S. Beckeris, tyrinėdamas deviantinį vaikų elgesį mokyklose, atskleidė, kad vaikų, kilusių iš aukštesnio socialinio statuso aplinkos, nusižengimai, įskaitant akivaizdžius kriminalinių nusikaltimų požymius, mokytojų (ar kitų aplinkinių) yra vertinami kaip jaunystės paklydimai, pakvailiojimai. Ir priešingai – vaikų, kilusių iš žemo socialinio ekonominio statuso aplinkos, nusižengimai traktuojami kaip „sekimas tėvų pėdomis“, palydimi žodžiais „nieko kito ir negalėjai iš jo laukti“ (Ballantine ir kt., 2018).

Vis dėlto nauji socialinio ir ekonominio konteksto poveikio švietimui tyrimai atskleidžia, kad šiuolaikinėse mokyklose jiems priskiriama per didelė galia. Sociologė S. Tomlinson teigia, kad švietimo politikai, ekspertai socialinio ekonominio konteksto poveikiu bando pridengti savo pačių neveiknumą, negebėjimą išspręsti švietimo problemų. Mokytojai linkę pasiteisinti, kad vaikas nedaro mokymosi pažangos, nes yra kilęs iš aplinkos, labai nepalankios mokymuisi. Švietimo ekspertai, dangstydamiesi skurdo, nepakankamo finansavimo sąvokomis, bando paaiškinti, kodėl yra sutrikęs socialinis mobilumas. Iš tiesų, kaip teigia S. Tomlinson, būtina persvarstyti švietimo strategijas, metodus, pedagogų profesinę praktiką, skirti dėmesio jų kompetencijoms plėtoti, keisti neefektyvias praktikas inovatyviomis (Tomlinson, 2017).

Nederėtų sureikšminti ir mokinių šeimų socialinio statuso įtakos. Jungtinėje Karalystėje atlikti tyrimai rodo, kad socialinis mobilumas, XX a. dažniausiai buvęs „kylantis aukštyn“, kai vaikai, įgiję aukštesnį išsilavinimą nei jų tėvai, užsitikrindavo geresnį gyvenimą ar aukštesnį socialinį statusą, XXI amžiuje tampa nebe toks nuspėjamas. Kryptis „aukštyn“ labiau stebima šeimose, priklausančiose žemesniam socialiniam sluoksniui, kurį lėmė ribotas išsilavinimas, žemos pajamos, menkiau vertinamas darbas (ne kvalifikuotas ar žemos kvalifikacijos). Šių šeimų atžalos siekia įgyti aukštesnį išsilavinimą dažniau nei asmenys iš vidurinėsios klasės šeimų. Manytina, jog taip yra dėl to, kad vidurinėsios klasės tėvai yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, tačiau šis ne visada suteikia galimybių įgyti solidesnį socialinį statusą, pasiekti ekonominės gerovės ar įgyti kitokių socialiai vertinamų gėrybių. Tad vaikai iš šios socialinės klasės nebėra taip stipriai linkę siekti geresnio išsilavinimo kaip jų tėvai, motyvuodami, kad išsilavinimas nieko nesuteikia. Jie gana dažnai net nestoja į aukštąsias mokyklas, nebaigia pradėtų studijų, o verčiau įsidarbina. Be to, dabartiniame pasaulyje įgytas diplomats negarantuoja, kad jaunasis specialistas susiras darbą, iš kurio gyvens geriau ar pasieks daugiau nei jo tėvai: kartais diplomats tik padidina galimybes dirbti stikliniame dangoraižyje nematomu klerku, turinčiu menkų galimybių susikurti tvirtą savarankišką gyvenimą, tradiciškai laikomą vidurinėsios klasės požymiu (Boronsky ir kt., 2020).

Tad SEK vaidmuo turėtų būti vertinamas nevienareikšmiškai, mokytojui turint omenyje jo keliamus apribojimus, kartu suprantant, kad tų apribojimų įveika labiausiai priklauso nuo mokytojo profesionalumo ir vaiko poreikiams skiriamo dėmesio.

2020 m. prasidėjusi pandemija turėjo didžiulį poveikį visai visuomenei ir visoms gyvenimo sritims. Mokyklose buvo įvestas nuotolinis ugdymas. Tyrimų požiūriu, tai įvairiapusis reiškinys. Viena iš galimų nagrinėjamų temų – nuotolinio ugdymo poveikis skirtingo SEK mokiniams. 2020 m. atlikus tyrimą „Vilniaus miesto abiturientų patirtys nuotolinio ugdymo metu“ įvardinta, kad didžiausia nuotolinio ugdymo metu mokinių patiriama problema, anot pačių mokinių, erdvės namuose stoka. Dažnai mokiniai kambarį turėjo dalintis su kitu šeimos nariu, kuriam taip pat reikėjo dalyvauti nuotoliniu būdu vykstančiose veiklose. Tyrimų dalyviai pasiūlė keletą galimų idėjų – sudaryti mokyklų laisvose patalpose darbo kabinetus mokiniams, negalintiems mokytis namie arba kreiptis į įvairias įstaigas ir įmones, kurių biurai turi tuščių patalpų prašant sudaryti sąlygas mokiniui ateiti ten mokytis, dar vienas pasiūlymas – keisti ugdymo formas. Kita įvardinta problema – įrangos klausimai. Mokiniai nurodė, kad garso kokybė buvo nepakankama, skundėsi vaizdo transliavimo įrenginių trūkumu. Vis dėlto didesnę dalis mokinių pabrėžė, kad jie nenorėjo jungtis kameros ne dėl to, kad jos neturi ar ji

yra sugedusi, bet nenorėdami, jog kiti mokiniai ir mokytojas apžiūrėtų jų namus, kambarį, ir nenorėdami pasirodyti patys namų aplinkoje. Kai kurie sakėsi kameras nusukantys specialiai į lubas, nes „visų lubos baltos“. Tyrimo, skirto išsiaiškinti mokytojų patirtis nuotolinio ugdymo metu, dalyviai įvardijo labai panašias problemas ir sunkumus. Galima daryti išvadą, kad ir mokytojai, ir mokiniai, iš esmės, turi panašias namų sąlygas dirbti ir mokytis, juos supa panašus socialinis ir ekonominis kontekstas. Tai leidžia mokiniams ir mokytojams geriau vieniems kitus suprasti ir teikti abipusę paramą ar pagalbą. Nemažai abiejų tyrimų dalyvių konstatavo, kad ekstremalios sąlygos padėjo vieniems kitus geriau suprasti, santykiai tarp mokytojų ir mokinių pagerėjo, tapo atviresni.

Didžiausius sunkumus per karantino laikotarpį sukėlė vaikų iš rizikos šeimų ugdymas. Vieno interviu dalyvė pasakojo, kad mokykla bijojo suteikti kompiuterį šeimai, nes buvo maža tikimybė, kad jį atgaus. Sprendimai buvo labai techniški: mokytojai siūsdavo užduotis mokykloje būdintiam socialiniam darbuotojui, jis jas nunešdavo į mokinio namus ir paėmėdavo parengtus atsakymus. Mokytojai atvykdavo pasiimti užduočių atsakymų į mokyklą. Tokių vaikų pasiekimai buvo prastesni, nes jie neturėjo galimybės stebėti vaizdo pamokų. Be to, jų įgūdžiai naudoti IT priemones ženkliai atsiliko nuo bendramokslų.

Terminas **skurdo propaganda** atkreipia dėmesį į aštrią, klaidingą interpretaciją apie į ekonomiškai nepalankią situaciją pakliuvusius žmones ir analizuoja vargšų demonizavimą klijuojant etiketes. Dažnai viešojoje erdve pateikiamas stereotipinis skurstančiųjų apibūdinimas – esą, tai darbo vengiantys, nepatikimi, nesugebantys prisimti asmeninės atsakomybės asmenys, tinginiai. Iš tiesų, tai yra skurdo propaganda ir ji yra ideologinė pozicija, kurią skatina politinė retorika, o ją savo ruožtu stiprina socialinė žiniasklaida, pagrindinė žiniasklaida ir populiarioji kultūra. Kartais skurdo propaganda dar vadinama „skurdo pornografija“, kai skurstančiųjų patirtys perkeliama į pramogų sritį, ji plėtojama kaip realybės televizijos porūšis, kuriame intensyviai nušviečiamas skurdžiai gyvenančių žmonių gyvenimas, kartu nepripažįstant ir nesprenžiant struktūrinio socialinio neteisingumo, lėmusio tokią būklę. Šis konkretus žanras „kitoniškas“ ir skatina suvokimą, kad pašalpių prašytojai yra nenusipelnę gyventi geriau, stiprina asmeninės ir socialinės stigmos, susijusios su pašalpių prašymu, sampratą. Sąmoningai provokuojantis, sensacingas ir neetiškas skurdo propagandos žanras savo egzistenciją ir intensyvumą medijose teisina tuo, kad, esą, jie yra viešoji švietimo paslauga, siekianti žmones „atkalbėti“ nuo skurdo ir polinkio gyventi „kitų sąskaita“ (pagal Boronsky ir kt., 2020).

Mokytojai ir kiti švietimo darbuotojai pasiduodami skurdo propagandos brukamai ideologijai, negali sukurti palankaus bendravimo ir bendradarbiavimo klimato. Toks klimatas, anot edukologo J. Smytho, gali būti sukurtas tik socialinio teisingumo principus propaguojančioje mokykloje mokytojų ir mokyklos administracijos bendromis pastangomis. Tokia mokykla laikosi kelių esminių principų (Peterson ir kt., 2016) (6 pav.).

6 pav. Socialiai teisingos mokyklos samprata pagal J. Smythą

Ši schema atspindi tai, ką ir lietuviškoji Geros mokyklos koncepcija: ugdymas yra suasmenintas, kontekstualus, įvairus įvairiems, o lyderystė mokykloje grindžiama dialogu ir susitarimų kultūra.

Nuotolinio ugdymo patirtys atskleidė, kad ne visi mokiniai turėjo vienodas galimybes mokytis, dalyvauti nuotolinėse pamokose. Kai kurie mokiniai namuose stokojo mokymuisi padedančių sąlygų, priemonių. Vienas iš galimybes išlyginančių įrankių – internetas. Jis yra pasiekiamas kiekvieno miestelio bibliotekoje, mokykloje – tad svarbiausia yra vaikus išmokyti naudotis internetu kaip mokymosi ir kaip pasaulio pažinimo priemone. Būtent tokio tikslo siekdami JAV edukologai siūlo „E-medžioklės metodą“.

Ko siekiame? Ši veikla padeda besimokantiems įgyti naršymui interneto svetainėse reikalingų įgūdžių, efektyviai naudotis interneto svetainėmis ir yra ypač naudinga pristatant naują temą.

Kaip pasirengti (rekomendacijos mokytojams):

1. Užsisakykite kompiuterių klasę.
2. Suskirstykite mokinius atskirai arba poromis prie kiekvieno kompiuterio.
3. Pateikite mokiniams klausimų, paveikslėlių ar faktų, apie kuriuos jie turėtų sužinoti internete, sąrašą.
4. Pateikite sąrašą tų interneto svetainių, kuriomis mokiniai turės naudotis ieškodami atsakymų ir informacijos.

5. Sudarykite užduotį taip, kad ji būtų sudėtingesnė nei mokinių įgūdžių lavinimas tiesiog ieškoti informacijos. Jei mokiniai lengvai randa informaciją naudodamiesi jūsų pateiktomis rekomendacijomis, skirkite papildomą užduotį rasti informaciją naudojant paieškos laukelius.
6. Labiau pažengusių vaikų paprašykite rasti principų ar rekomendacijų sąrašą, pagal kurį nustatoma, ar informacija, rasta internete, patikima.
7. Nustatykite laiką, per kurį mokiniai turi surasti informaciją.
8. Skirkite laiko grupės grįžtamajam ryšiui gauti, kad mokiniai galėtų pažymėti ir aptarti savo rastą informaciją.
9. Teigiamai įvertinkite visus mokinius, nepriklausomai nuo jų rastos informacijos kiekio – akcentuokite, kad kiekybė neužtikrina kokybės.

Metodo variacijos, skatinančios bendravimą ir bendradarbiavimą:

- Paprašykite mokinių sukurti savo elektroninę lobių medžioklės užduotį įvairiomis temomis ir paprašykite jų pasikeisti klausimais su kitais grupės nariais.
- Kiekvienam mokiniui duokite po skirtingą paveikslėlį, kurį jis turi rasti internete, o tada paprašykite, kad visi kartu sujungtų savo informaciją ir pagal tai atskleistų tos dienos nagrinėjamą temą.
- Jei nėra galimybės naudotis internetu visiems, tuomet labiau pažengę interneto vartotojai gali naudoti vadovėlius, laikraščius ir žurnalus. Paskui visi mokiniai rastą medžiagą kartu sujungia į bendrą pasakojimą. Skirtingus šaltinius būtų galima įvertinti pagal jų aktualumą, pagrįstumą ir patikimumą (pagal Eastwood ir kt., 2009).

Rekomendacijose pateikiamos mokslininkų išvalgos apie skurdo propagandą ir socialiai teisingą mokyklą. Lietuvoje atlikti tyrimai rodo, kad skurdo propaganda paplitusi ir mūsų aplinkoje. Patyrinėkite, kaip ji reiškiasi jūsų aplinkoje ir remdamiesi savo pastebėjimais pasvarstykite, kaip galite padėti kurti socialiai jautrią mokyklą:

- Kokie viešosios žiniasklaidos (TV, radijuje, internete) produktai skleidžia skurdo propagandą arba demonstruoja „skurdo pornografiją“? Ar jūsų mokiniai, kolegos, tėvai žiūri (klausosi, skaito) šią produkciją? Ar apie ją diskutuoja, kalba viešai?
- Kokių skurdo propagandos apraiškų jūs asmeniškai pastebite savo aplinkoje? Kaip ji veikia jūsų pažiūras, nuostatas? Kaip galėtumėte tam atsispirti?
- Ką galėtumėte padaryti asmeniškai jūs, kad jūsų santykiai su mokiniais, mokinių tėvais būtų kuriami vadovaujantis socialinio teisingumo principais?

IV skyrius.

Fizinių galimybių ir mokymosi poreikių įvairovė: mokytojas visiems

IV skyriuje aptarsime:

- Kas yra įtraukusis ugdymas? Kodėl jis laikomas pažangiu?
- Kaip atpažinti skirtingus savo mokinių poreikius ir galimybes?
- Kaip įtraukti skirtingų galimybių ir poreikių vaikus į bendrą veiklą?

Didmiesčio progimnazijoje dirbusios mokytojos patirtys.

Na, tie vaikai, kurie, kuriuos dabar vadina. Kaip juos dabar vadina? Specialių poreikių vaikai... Tada buvo tiesiog programos – adaptuota ir modifikuota. Ir aš turėjau vienoje klasėje turbūt 6 vaikus, kurių ten buvo ir adaptuoti, ir modifikuoti. Ir jūs įsivaizduojate, aš tada atėjau į mokyklą net nežinodama, kad tokių vaikų mokykloje iš viso yra. Ir man nesukėlė problemų iš viso tokie dalykai, kaip diferencijavimas ir individualizavimas. Man nekilo mintis, kad aš turėčiau juos apšviesti ir nustumti, ir palikti kažkur į šoną. Dabar kai kurie mokytojai daro problemą, kai jie turi tuos vaikus. <...> Aš nežinojau, ką su jais ir kaip daryti. Aš su jais bendravau. Pavyzdžiui, aš labai gerai atsimenu adaptuotą mergaitę, vieną. Nu, graži kaip rožė, o, suprantat, visos ribos yra – nu, nieko negali. Beveik neskaito, beveik nekalba. Bet ji taip norėjo bendrauti, taip, kaip jinai mokėjo. Ir pamokos metu visą laiką ta minutė atsirasdavo, kad prie jos prisėsti, ją apsikabinti, išklausti 3 žodžius, kuriuos jinai moka perskaityti. Ir aš tada jai rašydavau, kad jinai ten gavo, ten kažką atliko, ten kažkokį pliusiuką tai – aš ją įvertindavau, už tai, kad atliko, kad ten, ten. Jinai gerai jautėsi pamokoje, kad jinai perskaitė tuos tris žodžius, nes ten iš viso, ten net nėjo kalba apie jokiais galimybėmis mokytis. Kartais aš jos tiesiog paklausdavau, kokią temą mes mokomės, tuo metu. Ir parodydavau tą temą lentoje, ir paprašydavau, kad jinai surastų tokią pačią temą pas save vadovėlyje. Tai va. Arba aš, pavyzdžiui, turiu modifikuotų vaikų, kurių vienas pratylėjo beveik visus mokslo metus. Ir jis mokslo metų gale atsistojo ir kaip niekur nieko, kokiam stipriam aštuonetui atsakė į visus mano klausimus. Jis pats pakėlė ranką, pasakė: aš noriu, ir atsakinėsiu prieš visą klasę (Iš 2018 m. autorės atlikto tyrimo).

Pateiktoje ištraukoje mokytoja prisimena savo pirmuosius darbo metus ir patirtis, išgyventas susidūrus su specialiųjų ugdymo poreikių (SUP) vaikais. Mokytoja atskleidžia, kad tuo metu neturėjo jokių žinių, išskyrus jautrumą ir norą padėti vaikui atsiskleisti, pasijusti geriau, padaryti nors ir nedidelę, bet jam reikšmingą pažangą. Kaip rodo aprašyta situacija, užmegzti ugdantį ryšį su įvairių poreikių mokiniais tikrai pakanka jų pažangos pradžia. Mokytojo asmenybė ir vidinės nuostatos, pasiruošimas bendrauti ir bendradarbiauti su mokiniais – pagrindiniai sėkmingo pedagoginio darbo įrankiai.

Brandinant Apšvietos idėjas apie privalomą ugdymą visų socialinių grupių vaikams, buvo įsivaizduojama, kad žmogus – tarytum švari lenta, į kurią visuomenė, šeima, mokytojai gali įrašyti tai, ką mato esant reikalinga ir naudinga. „Žmogus – mašina, ją galima sureguliuoti, kad ji veiktų taisyklingai ir naudingai,“ – rašė vienos XVIII–XIX a. pradžioje populiaros knygos autorius (Mettrie, 2011). Žinoma, tikrovė pasirodė esanti kitokia. XIX a. Jungtinėje Karalystėje buvo sukurta klasifikacija, skirstanti vaikus į įvardintas grupes pagal jų kognityvinius gebėjimus. Tam tikra grupė vaikų buvo pripažinti negalintys mokytis. Grupių įvardijimo terminija prigijo ir liko gyvybinga, nors ir neoficialiai, iki pat XX a. pabaigos. Nuostatą, kad yra nemokintinų vaikų, iš viešosios retorikos ėmė oficialiai stumti JAV

organizacijos, kovojančios už neįgaliųjų teises. Jų spaudimas JAV administracijai pirmųjų reikšmingų rezultatų davė XX a. 8-ajame dešimtmetyje, kai buvo pripažinta visų vaikų teisė lankyti bendrąsias valstybines mokyklas. Liko atviras tik mokymo programų klausimas – ar jos turi būti specialios, ar naudojamos bendrosios? Įstatymas buvo sutiktas gana priešišškai – mokytojams atrodė neįmanoma atverti savo įprastas klases, jų požiūriu, kitokiems vaikams. Tad įtrauktis buvo silpna. Tačiau visuomeninės organizacijos nepasidavė, kol 1990 m. buvo priimtas įstatymas, draudžiantis riboti vaiko lygias galimybes mokytis kartu su kitais vaikais pasirinktoje mokykloje. Šiandien JAV net 90 proc. įvairių fizinių, kognityvinių raidos ypatumų turinčių vaikų lanko bendrąsias valstybines mokyklas. JAV pavyzdžiu pasekė ir kitos pasaulio šalys (Tomlinson, 2017). UNISEF 2006 m. paskelbė Neįgaliųjų teisių konvenciją, kurioje laikomasi įtraukiojo ugdymo principo, nes „įtraukusis ugdymas suteikia galimybę įvairių patirčių mokiniams mokytis ir tobulėti kartu, o tai naudinga visiems“. 2022 m. šią konvenciją buvo pasirašiusios 164 šalys iš 184 JTO narių (UNISEF Education puslapis, 2022). Lietuvoje ši konvencija taip pat yra patvirtinta. Nuo 2024 m. rugsėjo 1 d. įsigalioja LR seimo priimtos Švietimo įstatymo pataisos, skelbiančios, kad nebeliks teisinių kliūčių negalią ir specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams lankyti tas mokyklas, kurias pasirinks jie patys ar jų tėvai (priklausomai nuo mokinio amžiaus).

Pateikta trumpa įtraukiojo ugdymo istorija rodo, kad tokio ugdymo įdiegimą lydintis visuomenės ir švietimo sistemoje dirbančių profesionalų nerimas nėra išskirtinis, būdingas tik Lietuvos mokykloms. Mokytojai Lietuvoje nerimauja taip pat, kaip ir jų pirmtakai JAV. Be abejo, nauja patirtis visada kelia iššūkių, tačiau ne tik užsienio, bet ir lietuvių kalbomis yra parengta daug teorinės ir praktinės medžiagos, padėsiančios mokytojams ir mokyklų administracijai įveikti nerimą ir išspręsti probleminius klausimus.

2020 m. Vilniaus pedagoginė psichologinė tarnyba parengė Įtraukiojo ugdymo rekomendacijas, kuriose taip apibrėžė esmines sąvokas (VPPT, 2020):

Įtraukusis ugdymas (angl. *inclusive education*) – procesas, kuriame atsižvelgiama į mokinių socialinę, kultūrinę, mokymosi įvairovę ir remiamasi veiksniais, padedančiais nustatyti bei šalinti kliūtis mokymuisi ir dalyvavimui švietime.

Specialieji ugdymosi poreikiai (SUP) (angl. *special education needs*) – pagalbos ir paslaugų ugdymo procese reikmė, atsirandanti dėl išskirtinių asmens gabumų, įgimtų ar įgytų sutrikimų, nepalankių aplinkos veiksnių. Specialieji ugdymosi poreikiai – tai individualių ugdymosi poreikių grupė.

VPPT parengtose rekomendacijose pabrėžiama, kad svarbiausias veikėjas įgyvendinant įtraukijį ugdymą – pedagogas. Jis sukuria bendravimui ir bendradarbiavimui palankią atmosferą, padrąsina ir vaikus, ir tėvus, užtikrina, kad kiekvienas vaikas turės galimybes ugdytis palankioje ir saugioje aplinkoje. Šios nuostatos atitinka ir Geros mokyklos koncepciją (Geros mokyklos koncepcija, 2015). Mokytojai, klasių auklėtojai prisiima šį įpareigojimą, tobulindami savo profesines kompetencijas.

Edukologė C. Abbott, nagrinėdama darbo su SUP vaikais specifiką, nurodo, kad mokytojas turėtų vadovautis dviem pagrindiniais principais: konteksto analizavimo ir diferencijavimo. Mokytojai turi gebėti planuoti veiklą, kurią galima atlikti įvairiomis formomis, ir taip patenkinti visų klasės mokinių poreikius. Be to, mokytojai turi būti išvalgūs mokinių stebėtojai: stengtis užfiksuoti bei aprašyti situacijas, kuriose mokiniai patiria sunkumų. Tokiose situacijose geriausias pagalbininkas – bendradarbiavimas su mokytojais, dirbančiais toje pačioje klasėje. Bendri pasitarimai gali pasiūlyti sprendimų, padėsiančių įveikti sunkumus. Kai sunkumai akivaizdūs, mokytojai turėtų sutelkti dėmesį ne į tai, kodėl mokiniams negali kažko padaryti, bet į tai, ar mokymosi aplinka atitinka

mokinio poreikius. Mokytojai negali sukontroliuoti kai kurių aplinkos aspektų, tačiau jie visada gali keisti savo požiūrį, diferencijavimo praktiką, darbo strategijas, skirti daugiau dėmesio mokinių reakcijų analizei. Įtraukusis ugdymas turėtų būti ne tik politikos deklaracija, bet ir tikslas, kurio siekia mokytojai, tėvai, mokykla. C. Abbott pabrėžia, kad niekada nebus lengva padaryti švietimo sistemos įtraukios, tačiau visada bus nepateisinama, jei pripažinsime, kad to nereikia daryti (Dillon ir kt., 2007).

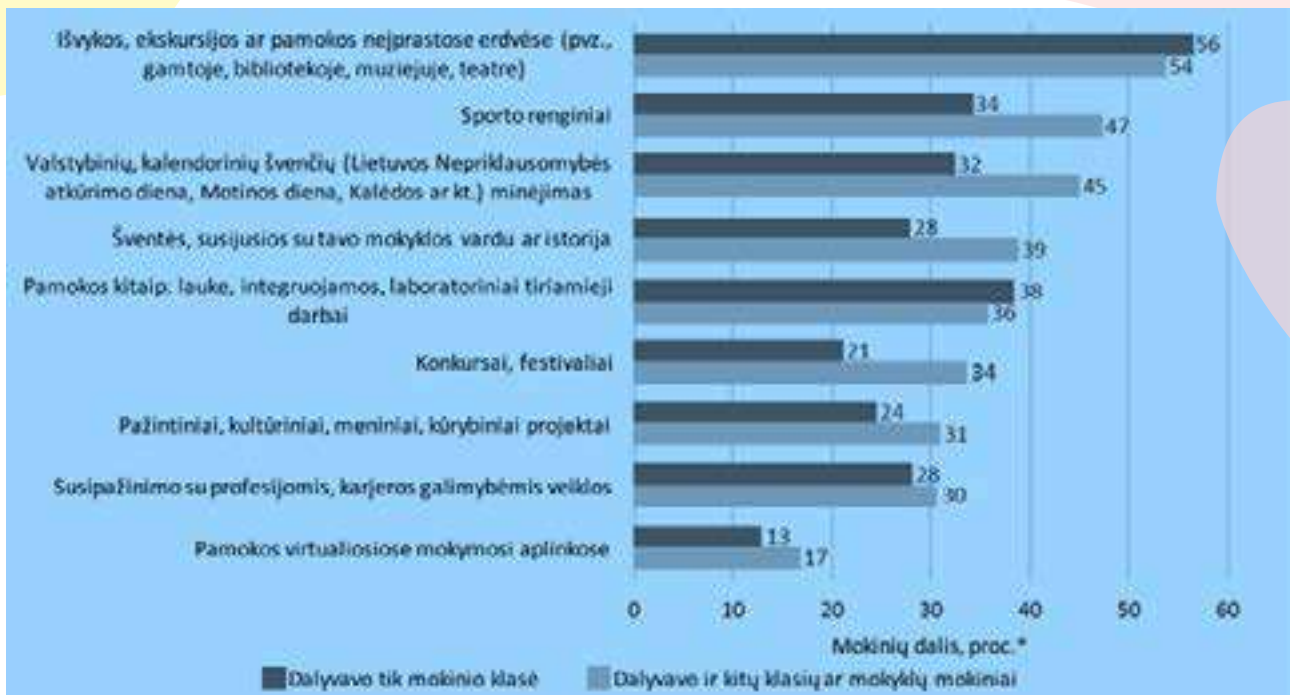
Edukologas A. Pritchardas, tyrinėjęs įvairių mokymosi sunkumų patiriančių mokinių ugdymą, pastebėjo, kad mokytojai dažnai daro skubotas išvadas apie priežastis, dėl kurių vaikai elgiasi mokytojų nepageidaujamu būdu, pamiršdami, kad daugelio blogo elgesio šaknys yra mokymosi sunkumai. Nepriimtina elgesį klasėje ir už jos ribų dažnai lemia mokinių nusivylimas, pyktis, nerimas dėl to, kad gali būti pastebėti ar kai kuriais atvejais nepastebėti jų mokymosi sunkumai. Požiūrį, kad vaikas yra tingus, nebendradarbiaujantis, nemandagus, reikėtų pakeisti požiūriu – kaip aš jam galiu padėti? Geras mokytojas supranta individualius mokinio sunkumus ir nori jam padėti. Tyrimai rodo, kad mokiniai nori atitikti mokytojo lūkesčius ir stengiasi juos pateisinti, nebent trukdo tai, kas vaikui yra neįveikiama. Tad užduotis, kurią atlikti prašo mokytojas, turi pagal sudėtingumo lygį atitikti mokinio gebėjimus. Jei užduotis yra per lengva, labai tikėtina, kad vaikas jos neatliks (arba atliks labai greitai); jei užduotis yra per sunki, labai tikėtina, kad vaikas nebandys jos atlikti; tik tada, kai užduotis pagal sudėtingumą atitinka mokinio gebėjimus, ženkliai padidėja tikimybė, kad vaikas tęs darbą ir atliks jį taip, kaip iš jo tikimasi (Pritchard, 2009). Tad su SUP vaikais dirbantis mokytojas turi skirti labai daug dėmesio vaikui pažinti ir jo poreikiams suprasti – tik tada pedagogas gali tikėtis sklandaus ugdymo ir bendravimo proceso.

Edukologai B. Jeffrey ir P. Woods, kalbėdami apie kūrybiškumo ugdymo svarbą ir įtaką SUP vaikams, pateikė pavyzdžių, kaip SUP vaikus teigiamai veikia pamokos už mokyklos ribų. SUP, o ir visi kiti mokiniai, praplečia savo bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius dalyvaudami užsiėmimuose, vykstančiuose įvairiuose muziejuose, svečiuodamiesi kūrėjų dirbtuvėse. SUP vaikai ima labiau pasitikėti savimi, kai pripranta prie susitikimų su kitais asmenimis. Tyrėjai aprašė situaciją, kai vienos kaimo tipo gyvenvietės vaikai nuolat (kartą per savaitę) lankydavosi kaimyninio miestelio mokykloje, kur turėdavo bendrus užsiėmimus su tos mokyklos mokiniais, mokytojais, kitais pedagoginiais darbuotojais. Vaikų mokytojai konstatavo, kad naudą gauna visi tokiuose užsiėmimuose dalyvaujantys vaikai – jie vienas kitam padeda atlikti mokytojų skirtas užduotis, dalijasi išpūdžiais, mezga draugystes (pagal Jeffrey ir kt., 2009).

Lietuvoje mokymasis iš aplinkos už mokyklos ribų suprantamas kaip geros mokyklos rodiklis (Geros mokyklos koncepcija, 2015). Vis tik dar reikia įdėti pastangų, kad toks ugdymasis taptų įprasta pedagogine praktika.

5–10 klasių mokinių, nurodžiusių, kad jiems buvo pasiūlytos ir (ar) siūlomos kultūrinės ir pažintinės veiklos per mokslo metus, skaičius procentais pateikiamas 7 paveiksle.

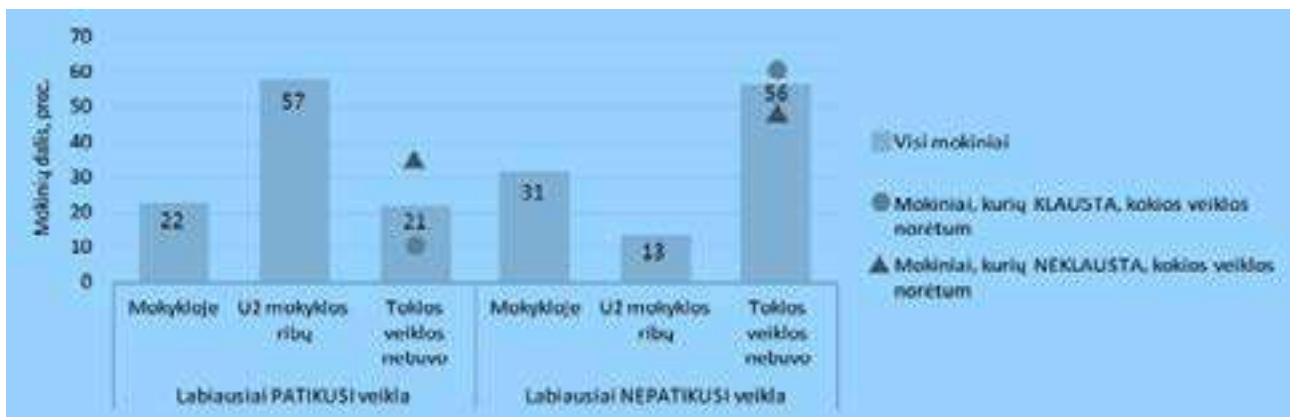

7 pav. 2019 m. atlikto tyrimo apie mokinių dalyvavimą kultūrinėse pažintinėse veiklose dalis, proc.

*Reikšmių suma didesnė nei 100 proc., nes mokiniai galėjo pateikti po kelis atsakymus.

Duomenų šaltinis: Pagrindinio ugdymo mokinių socialinės pilietinės ir pažintinės, kultūrinės veiklos organizavimo bendrojo ugdymo mokyklose 2019 m. tyrimo duomenų rinkmena (pateikta pagal „Švietimo naujienų apžvalga“, 2020, nr. 6, p. 5).

Tyrimo metu buvo klausiama, kurios veiklos mokiniams labiausiai patiko. Akivaizdu, kad mokiniai geriausiai vertina veiklas, kurios vyko už mokyklos ribų ir kai buvo įsiklausyta į pačių mokinių pageidavimus (8 pav.).

8 pav. Vieta, kurioje vyko mokiniams labiausiai patikusi ir labiausiai nepatikusi pažintinė kultūrinė veikla

Duomenų šaltinis: Pagrindinio ugdymo mokinių socialinės pilietinės ir pažintinės kultūrinės veiklos organizavimas bendrojo ugdymo mokyklose (pateikta pagal „Švietimo naujienų apžvalga“, 2020, nr. 6, p. 6).

Žinoma, mokymasis už mokyklos ribų nebūtinai tiks visiems SUP vaikams. Kitos galimos darbo su jais formos ir priemonės puikiai atskleistos minėtose VVPPT rekomendacijose, kuriose pateikiama labai naudinga ekspertų pagalba mokytojams.

Belgijos Liuveno universiteto tyrėjų komanda, analizuodama įtraukiojo ugdymo problemas, rekomenduoja tokius atsakus į jas (Koenen ir kt., 2021):

- Santykiai su SUP vaikais gali būti emociškai sudėtingi mokytojams, o konfliktai neigiamai veikia ir vaikus, ir mokytojus. Sprendimas – didinti mokytojo sąmoningumą ir supratimą apie santykius su SUP vaikais, nagrinėjant kylančias emocijas santykiuose su konkrečiu vaiku. Vienas iš galimų problemos sprendimo būdų – mokytojų savitarpio pagalbos grupių sudarymas. Į tokias grupes jungiasi mokytojai, dirbantys su SUP vaikais ir patiriantys sunkumų. Grupės veiklą moderuoja patyręs specialistas (tai gali būti mokyklos psichologas, kviestinis psichologas, įtraukiojo ugdymo ekspertas). Mokytojai atsako į moderatoriaus klausimus, plačiau pasakodami apie savo patirtis, reakcijas. Kalbėtojui būna lengviau, kai jis išgirsta, jog panašių patirčių turėjo ir kiti kolegos, kad jo išgyvenimai – natūralūs, o problemos – išsprendžiamos.
- Mokytojas kasdienėse sąveikose su SUP mokiniais dažnai prisiima tam tikrus vaidmenis (pvz., globėjo, instruktoriaus, drausmintojų, organizatoriaus, bendraamžių tarpininko), kuriuos sieja su jo asmeniniu supratimu apie vaiko poreikius. Tyrimai rodo, kad dirbdami su SUP mokytojai dažniausiai renkasi globėjo vaidmenį. Dažnai toks vaidmuo sukelia vaiko priešišumą, jis jaučiasi nuvertintas. Sprendimas – nuolatinė mokytojo savirefleksija vedant užrašus apie bendravimą su konkrečiu vaiku. Pagrindiniai klausimai – kokį vaidmenį aš prisiimu ir koks vaidmuo geriau tiktų konkrečiam vaikui? ar peržiūriu savo pozicijas, elgesį ir juos koreguoju pagal konkrečias aplinkybes? ar elgiuosi pagal išankstines nuostatas?
- Mokytojai patiria didesnę įtampą ir nepasitenkinimą savimi bei savo darbu, kai mano, jog jie jau turi viską mokėti ir žinoti. Siūlymas paprastas – pakeisti šią nuostatą į vienintelę, tinkamą visiems atvejams bendraujant su SUP vaikais ir jų artimaisiais – šis bendravimas yra nuolatinis abiejų pusių mokymasis. Refleksijos dienoraščiai gali būti papildomi įsipareigojimais pasigilinti į atskirų poreikių vaikų elgsenos supratimą ir kryptingą jų ugdymą.

„Skalbinių virvės“ metodas. Šis metodas gali būti plačiai taikomas įvairių dalykų pamokose ir dirbant su įvairiomis amžiaus grupėmis. Mokytojas skalbinių virvę saugiai pakabina klasėje (saugiausiai – palei sieną) tokia lygyje, kurį pasiektų vaikai. Metodas gali padėti mokiniams suprasti pagrindines sąvokas ir konstruoti asmeninę prasmę. Taip skatinamas aktyvus mokymasis ir mokymasis bendradarbiaujant, nes mokiniai, atlikdami užduotį, tariasi tarpusavyje, padeda vieni kitiems ir, kas dažnai vaikams ypač patinka, laisvai juda klasėje.

Pasirengimas. Mokytojas paruošia korteles su nagrinėjamos temos raktiniais žodžiais, pavadinimais, raktinėmis frazėmis, faktais, iliustracijomis, daiktais. Kortelės išdalinamos mokiniams. Kartu pateikiama ir dėžutė su skalbinių segtukais. Jei klasės mokinių pasiekimai yra dar nedideli, skalbinių virvė gali turėti tam tikrą riboženklį.

Eiga. Mokiniai, apsitarę tarpusavyje, kaip skalbinius kabina savo korteles ant virvės, grupuodami jas pagal pačių sugalvotas ar mokytojo nurodytas kategorijas. Paprašykite, kad dirbdami jie kalbėtų ir pagrįstų savo sprendimus. Mokiniams „padžiovus“ korteles, mokytojas padalija vaikams medžiagą, kurioje pateikiama visa pagrindinė informacija. Pagal ją vaikai patikrina, ar reikia ant virvės ką nors pertvarkyti.

Galimos variacijos. Toks metodas gali būti pritaikomas, kai mokiniai mokosi apie procesus, pavyzdžiui, augalo, gyvūno, žmogaus vystymosi stadijas; apie istorinius, socialinius įvykius (laiko juostas), gamtos reiškinių ciklus (pvz., sezonų kaitą įvairiose geografinėse platumose), cheminių, fizinių procesų eigą, įvairių istorijų, pasakojimų kūrimui. Labai tinka įvadinėms temoms pamokoms, jei yra galimybė palikti virvę kabėti ilgesnį laiką.

SUP vaikų įsitraukimas. Mokytojas, taikydamas metodą, paruošia korteles, atitinkančias atskirų vaikų poreikius. Vaikai, turintys bendravimo ir įsitraukimo į veiklas sunkumų, gali būti įtraukiami kaip

fotografai, fiksuojantys proceso eigą, kaip gongo, skelbiančio užduoties pradžią ir pabaigą, valdytojai ir pan. Kol dauguma mokinių dirba įsitraukę, mokytojas skiria SUP vaikams didesnę dėmesį, dirbdamas kaip komandos narys (pagal Eastwood ir kt., 2009).

Tiek šią temą nagrinėjančiuose teoriniuose, tiek empiriniuose darbuose pabrėžiama, kad esminė sėkmingo darbo su SUP vaikais sąlyga – mokytojo atvirumas ir pasiruošimas pritaikyti savo darbo metodus bei mokymosi aplinką prie kiekvieno vaiko. Žinoma, vienam mokytojui viską aprėpti yra sunku, tad pasinaudokite rekomendacijomis ir sukurkite mokykloje savitarpio pagalbos grupę iš mokytojų, kurie dirba su tomis pačiomis klasėmis.

- Suplanuokite savo susitikimų grafiką bei trukmę (tai gali būti kartą per mėnesį ar, dar geriau, kas savaitę).
- Numatykite grupės darbo moderavimo tvarką (pvz., kiekvienas paeiliui).
- Sukurkite reguliarių veiklų, kurias darysite grupės susitikimų metu, planelį. Tai galėtų būti pasidalijimas metodais, literatūros, kurią skaitėte kartu, aptarimas; pasidalijimas savo teoriniais radiniais, refleksija, probleminių situacijų aptarimas, atskiro mokinio poreikių, pažangos, mokymosi stiliaus analizė, tinkamiausi jo įtraukties būdai ir pan.
- Apsvarstykite, ar kviesite į susitikimus specialistus. Jei taip, pagalvokite, kas tai galėtų būti.
- Tarp susitikimų veskite dienoraščius, kuriuose fiksuokite, kokią įtaką šie susitikimai ir juose aptarta informacija daro jūsų kasdienei praktikai.
- Dienoraščiuose fiksuokite visus su įtrauktimi susijusius momentus, kylančius klausimus, savo emocijas, abejones. Šie dalykai labai pravers aptariant laikotarpį tarp susitikimų su kolegomis. Kaip ir buvo minėta nagrinėjant šią temą, mokytojų pozityvus nusiteikimas sustiprėja patyrus, kad ir kiti kolegos susiduria su panašiais sunkumais – atsiradęs bendrystės jausmas skatina dalintis patirtimis, o tai labai dažnai sukuria naujus ir netikėtus gerąja prasme sprendimus.

V skyrius.

Bendravimas ir bendradarbiavimas šiuolaikinės visuomenės iššūkių situacijose

V skyriuje aptarsime:

- Kas yra tapatybė ir kokia jos reikšmė?
- Kaip įvairovės visuomenėje kurti palankią bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferą?
- Kokiomis priemonėmis reikėtų mažinti diskriminaciją ir patyčias?

Didmiesčio gimnazijoje dirbusi mokytoja pasakoja:

Man tas vyrukas nebuvo kažkoks ypatingas mokinys, ne... Nesakyčiau, kad aš su juo ten kažkaip, na žinot.... Jis toks tylenis, per pamokas nekalba, mokėsi ne kažką. Kai gerai tavo dalyką mokosi kas nors, tai tu jam daugiau pradedi dėmesio rodyt, pradedi kalbinti ten kokį. Na, kokia tai olimpiada, sakai, gal sudalyvausi. O su juo tai kažkaip – na, jis nedidelis toks, tai aš jį antrame suole pasisodinau – aš visus vaikus susodindavau pagal higienos normas. Tai išrikiavus jis tiko į antrą suolą. Na, ir matydavau jį daugiau, aišku, matydavau. Na, kaip jis piešia. Per pamoką – paima sąsiuvinį, visi rašo, o jis piešia, ir dar kaip gražiai. Tai ir pakalbindavau, pagirdavau. O paskui tas laiškas. Jis jau 12 klasėj buvo. Tikrai, labai sutrikdė. Na, jis daug prirašė, dar piešinių pridėjo – nuogi vyriški demonai, ne tokie demonai, kiek tokie transformatoriai, žinote, iš vaikiškų multikų, ten populiarūs kažkada buvo. Ar transformeriai (šypsoji). Labai nuogi ir labai jau vyriškumas išreikštas. Nejauku buvo. Tai jis ir rašo – „nusprenžiau atsiskleisti, suprantat, tai vadinasi, kai nori viešai pasakyti, kad esi gėjus. Tai, sako, pagalvojau jums pasakyti, nes keliems klasiokams pasakiau, tai jie nieko, sakė, turiu gerai pagalvoti, nes iš kur aš galiu žinoti, gal aš paveiktas. Paskui [vaiko vardas] patarė jums parašyti, sako, žinos, kas kaip... Nu, tai ir rašau...“. Tai va, toks man buvo atvejis. Ką dariau? Galvojau. Paskui – paprašiau per pertrauką pasilikti, padėkojau už pasitikėjimą, pasidžiaugiau, kad gilinasi į save... Stengiausi šiltai, nuoširdžiai. Tik su meile. Dėl to apsišvietimo, ar kaip jis ten – sakau, kodėl visiems turi skelbti savo seksualines vizijas? Tai intymu, asmeniška ir tikrai tavo, o ne kieno kito reikalas. Na, nebent kas nors bando su tavim lytiškai suartėti, tai tada ir informuoji, įdomu tau ar ne. Ir piešinius gražinau, pasakiau, kad esu katalikė, negaliu namie demonų laikyti, kad ir kokie jie patrauklūs.“ (iš autorės 2020 m. atlikto tyrimo).

Aprašyta situacija nėra kasdienė, tačiau vis dažniau pasitaiko mokytojo praktikoje. Šiandieninėje visuomenėje vis laisviau kalbama apie žmogaus poreikius, įsitikinimus, intymaus gyvenimo specifiką, populiariojoje kultūroje pristatomos įvairios asmens raiškos galimybės, o nevyriausybinės organizacijos ragina atsiskleisti, neslėpti savo seksualinės orientacijos. Mokytoja pasidalijo patirtimi, kai savo profesinėje praktikoje tiesiogiai susidūrė su mokiniu, nutarusiu ją informuoti apie savo seksualinę orientaciją. Mokytoja, dalydamasi šia istorija, prisiminė buvusi labai sutrikusi, ilgai svarsčiusi, ką turėtų daryti, ir pasirinko nei teisti (pokalbyje minėjo, kad yra katalikė ir vadovaujasi popiežiaus Pranciškaus I žodžiais: „Jei Dievas leidžia taip būti, kas aš tokia, kad galėčiau norėti tai pakeisti?“), nei būti rėmėja, įsipareigojusia padėti, tačiau ir neatstūmė – pasikalbėjo, atskleidė savo poziciją. Bet, kaip minėjo toliau pokalbyje, iš tiesų ji nežinojo, kaip elgtis.

Garsus kultūros tyrinėtojas Fredricas Jamesonas, stebėdamas globalių pokyčių tendencijas, tapatybių konstravimo bumą, XXI amžių pavadino nuoširdumo amžiumi. Žmonėms atsirado poreikis viešinti informaciją, atskleidžiančią jo savastį – tapatybę. Šiandieninėje visuomenėje asmens tapatybė nėra suprantama kaip gimimo metu įgyjamas konstruktas, o veikia kaip asmens kūrinys, nuolat kuriamas, perkuriamas, keičiamas, atsižvelgiant į

konkreto gyvenimo periodo poreikius, jausenas, vizijas. Supaprastintai sąvoka „tapatybė“ (angl. *identity*) galėtų būti apibrėžiama taip:

Tapatybė – savastis, savęs supratimo ar įsivaizdavimo jausmas ir raiškos būdas, kurie vystosi vaikui besiskiriant nuo tėvų ir šeimos bei užimant vietą visuomenėje (pagal Jary, 1991).

Iš sąvokos apibrėžimo matome, kad tapatybė kuriasi, kai asmuo ima susivokti kaip individas, kaip atskira socialinė būtybė, kurios poreikiai, sampratos, lūkesčiai skiriasi nuo aplinkinių ir ne visada aplinkinių palankiai sutinkami. Sociologas E. Ericsonas teigia, kad didžiausią asmens tapatybės krizę žmogus patiria paauglystėje, kai pradeda save suvokti kaip kitą suaugusįjį ir ima ieškoti jam tinkančios draugijos, bendravimo būdo, veiklos, asmenybės raiškos (pagal Jary, 1991). Tad tapatybės konstravimo ir raiškos klausimai ypač aktualūs pedagogams, kas dieną susiduriantiems su paaugliais ir jų saviraiškos eksperimentais.

Ir psichologai, ir sociologai sutaria, kad tapatybės konstravimas priklauso nuo socialinio konteksto, pripažindami, kad savęs apibrėžimų įvairovė yra didelė. XX a. pabaigoje amerikiečių tyrinėtojai Deaux, Reid, Mizrahi ir Ethier, nagrinėdami tyrimo dalyvių atsakymus, išskyrė 64 tapatybių kategorijas. Paprašius dalyvių jas suklasifikuoti, buvo išskirtos šios grupės: tarpasmeniniai santykiai, pašaukimas ir profesija, politinės pažiūros, stigma ir etninė / religinė priklausomybė (Capozza ir kt., 2000). XXI a. pabaigoje (žr. šios dalies I skyrių), galima matyti žymiai išsiplėtusį kategorijų ratą. Tyrinėtojai, tokie kaip Donna Haraway, remdamiesi technologijų plėtra, teigia, kad asmens tapatybių tik daugės, pavyzdžiui, gali atsirasti žmonių kiborgų (žmonės-mašinos). Vyksta tikras tapatybių kūrimo proveržis, ir jis šiuolaikinės žiniasklaidos, verslo kompanijų yra visaip skatinamas. Anot mąstytojo J. Baudrillardo, mes gyvename vartotojų visuomenėje, kurioje vartojimas yra asmens įsitvirtinimo ir raiškos būdas. Asmens tapatybių perkūra tik didina vartojimą – kiekviena nauja tapatybė pareikalauja naujo vartojimo antplūdžio – tapatybę iliustruojančių daiktų, paslaugų, pramogų, santykių (pagal Baudrillard, 2010). Tad asmuo patiria didžiulį išorinį spaudimą atrodantis, kokiu jis yra ir kokiu galėtų tapti, būti. Išoriniai veiksniai įsispraudžia į asmenybę įvairių įsitikinimų, pažiūrų, stereotipų, raiškos pavidalais, o šie lemia žmogaus elgesį ir santykį su kitais. Asmuo renkasi bendravimo partnerius, ištraukia į įvairias grupes, tapatinasi su tam tikromis bendruomenėmis. Priklausymas grupei padeda asmeniui išreikšti save, sustiprina jo paties tapatybę, suteikia jo raiškai prasmės, patenkina socialinių sąveikų poreikį (Capozza ir kt., 2000).

Mokytojai mokykloje susiduria tiek su individualia, tiek su grupine tapatybių raiška, o kartu ir su būtinybe reprezentuoti savo tapatybę, sieti save su tam tikra grupe. Australijos tyrinėtoja J. Alsup atskleidė, kad mokytojai, neatitinkantys išankstinio tėvų ir vaikų lūkesčio, kaip turėtų atrodyti ir elgtis „tikras“ mokytojas, žymiai sunkiau įtvirtina savo autoritetą tarp mokinių. Mokytojas patiria aplinkinių spaudimą dėl savo aprangos, kalbėjimo, manierų (Alsup, 2008). Susikuria tam tikras mokytojo „homunkulas“ – vaizdinys, modelis, sujungiantis platų reikalavimų mokytojui spektrą. Dažnai šie reikalavimai būna įsispaudę ir į pačių mokytojų savivoką – tyrimai atskleidžia, kad didesnė dalis mokytojų dėl savo įsitikinimų laikosi gana griežtų taisyklių, kurių, anot jų pačių, įpareigoja laikytis mokytojo statusas visuomenėje (Litvinaitė, 2018). Vis dėlto naujausi tyrimai rodo, kad ir šioje srityje vyksta slinktis – vis daugiau mokytojų peržengia tradicines mokytojo įvaizdžio ribas ieškodami naujų raiškos formų, platesnių socialinių sąveikų galimybių, pagaliau, siekdami sukurti palankesnę bendravimo ir bendradarbiavimo terpę tiek bendraudami su mokiniais, tiek su jų tėvais. Klasė, mokykla imama suvokti kaip bendra mokinių ir mokytojų erdvė, kurioje vyksta ne kultūros ir žinių perdavimas, bet konstruojamos naujos reikšmės, prasmės, ieškoma kitokių pažinimo ir mokymosi būdų (Duoblienė, 2018). Šių pažinimo ir mokymosi būdų įvairovė yra tokia plati, kokia plati yra mokytojo vaizduotė, kūrybiškumas. Ugdant kūrybiškai, mokymosi erdvės išplečiamos – mokymasis vyksta ne tik mokykloje, bet įvairiose aplinkose, pasitelkiant įvairius objektus, netgi tuos, kurie anksčiau buvo laikomi mokymosi trukdžiais, pavyzdžiui, už lango per pamoką girdimas

gatvės triukšmas (Duoblienė, 2018). Tokio mokymosi plėtrą rekomenduoja ir Geros mokyklos koncepcija, ragindama mokytojus atsisakyti hierarchinio modelio, kuriame pedagogas dominuoja, nes daugiau žino. Juk vaiko žinojimas taip pat vertingas, ir jo kasdienė patirtis, integruota į ugdymą, padaro patį mokymąsi ir aktualų, ir prasmingą (Mickūnas, 2014).

Mokytojas, peržengiantis stereotipinę mokytojo tapatybės konstrukta, kartu atsisako ir stereotipinių vertinimų kitų asmenų atžvilgiu. Idėjos, kad mokytojas turėtų sukurti ateities visuomenę, suformuoti vaiko asmenybę, priskiriamos socialinės inžinerijos sričiai. Šiuolaikinio ugdymo paradigma teigia, kad mokytojas turi padėti skleisti vaiko asmenybei, padėti jam atpažinti savo stiprybes ir sužadinti jo norą plėsti savo galimybes. Žiūrėdamas į vaiką, šiuolaikinis mokytojas, pirmiausia mato unikalų žmogų, kupiną galimybių, o žmogaus lytis, amžius, išsilavinimas, socialinis statusas, tautybė – antraplaniniai dalykai, aktualūs tiek, kiek pats mokinys juos deklaruoja kaip reikšmingus ir jam svarbius. Mokytojas neskirsto mokinių į berniukus ir mergaites, gerai besimokančius ir blogai besimokančius, lietuvius ar romus. Jis domisi mokinių SEK, jų ugdymo poreikiais dėl vienintelio tikslo – atpažinti kliūtis, trukdančias vaikui sėkmingiau atskleisti ir panaudoti savo galimybes (pagal Dillon ir kt., 2007). Tik tokiu požiūriu vadovaujantis, gali būti sukurta bendravimo ir bendradarbiavimo atmosfera.

Mokiniui, jo pasaulėžiūrai atvira mokytojo laikysena palengvina sprendimus situacijų, kai mokiniai deklaratyviai eksponuoja savo tapatybę, trikdydami aplinkinius ar provokuodami įtampas. Dažnai tai išreiškiama per įvairius simbolius – ženklus, šukuosenas, aprangą, kalbėjimo manierą. Paprastai kiekviena mokykla turi vidaus tvarkos taisykles ir yra pasirašiusi sutartis su mokiniais ir jų tėvais (globėjais), reglamentuojančiais aprangos dėvėjimą, mokinio elgesį, raišką. Tačiau dažniausiai mokiniai taisyklėms neteikia prioriteto ir apie jas ne visada galvoja, ypač paaugliai mėgsta tikrinti ribas, taisyklių tvirtumą, plėsti savo veikimo laisvę. Asmens raiška gali peraugti į kitos grupės diskriminaciją, patyčias.

Diskriminacija (angl. *discrimination*) – socialinė praktika, kuri organizuoja formalią ar neformalią socialinių grupių ar klasių segregaciją, grindžiamą išankstiniu kolektyviniu nusistatymu. Diskriminacija pasireiškia kaip kultūrinis požiūris, tačiau ji organizuojama ir palaikoma kaip struktūrinis poveikis, turintis teisinių, socialinių ir ekonominių pasekmių (pagal Turner, 2006).

Diskriminaciniai įsitikinimai ir veiksmai – plačiai išsisknijęs mūsų kasdienio gyvenimo reiškinys. Diskriminacinės nuostatos ir ja grindžiamos socialinės praktikos paprastai remiasi ilgametėmis tradicijomis, todėl joms būdinga tam tikra vietos ar regiono specifika, jas sunku teisiškai ar etiškai įvertinti, pavyzdžiui, Užgavėnių personažai – sukarikatūrinti žydų ar čigonų vaizdiniai, žeminantys anekdotai apie žemaičius ar suvalkiečius, posakiai „Boba iš ratų, ratams lengviau“ ar „Ne jaunam seną mokyti.“ Tai pavyzdžiai, prie kurių mes esame taip pripratę, kad net nebepastebime, bet įsigilinę suprantame, kad jie suteikia precedentą patyčioms iš kito asmens ar asmenų grupės.

Patyčios (angl. *bullying*) – tai pasikartojantis agresyvus elgesys, kai vienas asmuo (arba grupė asmenų), pasižymintis galios pozicija, sąmoningai baugina, įžeidinėja arba prievartauja asmenį, siekdamas jį fiziškai ar emociškai sužaloti. Patyčios gali būti fizinės arba žodinės.

Tyrimų metu kalbinti mokytojai pažymi, kad šiandien dažniau manipuliuojama sąvoka „patyčios“: mokiniai ar jų tėvai ją taiko situacijose, kurios pačių mokytojų suprantamos kaip drausminimo ar ugdymo priemonės. Nesusipratimų padėtų išvengti įvairiuose šaltiniuose nurodomi trys patyčias apibūdinantys požymiai:

- **Tyčinis elgesys** – agresyvus elgesys, kai sąmoningai buvo bandoma pakenkti kitam asmeniui.
- **Pasikartojantys veiksmai** – agresyvūs veiksmai, ilgainiui pasikartojantys prieš tą patį asmenį ar žmonių grupę.
- **Galios disbalansas** – kai asmuo, kuris tyčiojasi, turi didesnę fizinę galią ar aukštesnį socialinį statusą nei asmuo ar asmenys, iš kurių tyčiojamas.

Įvairūs tyrėjai sutaria, kad neįmanoma išvengti patyčių visuomenėje, kurioje egzistuoja socialinė nelygybė, konkurencija, skirtinga istorinė patirtis ir kultūrinė įvairovė. Naivu būtų tikėtis visiškai išvengti patyčių mokykloje. Vis tik daugybė tyrimų rodo, kad jas galima sumažinti, susilpninti jų raišką bei padidinti patyčias patiriančių asmenų atsparumą ir gebėjimą išlikti oriems net nemaloniausiose situacijose. Mokytojas, atsisakęs diskriminacinės retorikos, kurdamas vienodas galimybes visiems vaikams atsiskleisti ir lygiaverčiai dalyvauti bendrose veiklose, gali sumažinti patyčių žalą iki minimumo. Kaip teigia tyrėja C. J. Pascoe, švietimas, galimybė kasdienėse bendravimo ir bendradarbiavimo veiklose pažinti kitą, dalintis vieniems kitų patirtimi, fizinė ir emocinė pagalba yra pagrindinės priemonės, kuriomis mažinama diskriminacija ir neutralizuojamos patyčios (Arum ir kt., 2015).

Apie bendraamžių mokymąsi už mokyklos ribų internetinėje erdvėje. Tyrimai atskleidžia, kad dažnėja mokymasis socialiniuose tinkluose ir įvairiose svetainėse, pavyzdžiui, „YouTube“, „Facebook“ ar internete susibūrus bendraminčių grupėms (pvz., atskiros internetinių žaidimų grupės). Tokiose aplinkose mokymas ir mokymasis bei dalyvavimas nėra apibrėžtas institucinės atsakomybės, bet kyla iš vaikų interesų ir kasdienio socialinio bendravimo. Nors abiejose šiose aplinkose mokymąsi pirmiausia lemia bendraamžių grupė, tačiau mokymo ir mokymosi turinys, bendravimo stilius labai skiriasi. Vadinamuosiuose *draugystės tinkluose*, sukurtuose iš pažįstamų, gyvenančių toje pačioje vietovėje, dalyvavimas daugiausia vyksta bendraujant ir derantis statuso ir priklausymo grupei klausimais. Vadinamuosiuose *interesais grindžiamuose tinkluose* dalyvaujama tikslingai dėl juose pateikiamų žinių ar kitų išteklių. Ir draugystės, ir interesų skatinamuose tinkluose bendraamžiai yra svarbi mokymosi varomoji jėga. Interesų tinkluose mokymuisi būdingas abipusiškumo kontekstas, kai dalyviai jaučiasi galintys ir kurti, ir vertinti žinias bei kultūrą. Dalyviai ir kuria turinį, ir komentuoja kitų turinį, labiau patyrę dalyviai teikia pavyzdžius ir imasi lyderystės, bet neturi galimybės demonstruoti galios kitiems dalyviams. Kiekvienas šiuose bendraamžių tinkluose siekia kurti savo tapatybę ir reputaciją, kovoti dėl matomumo. Pastangos įgyti pripažinimą yra nukreiptos į bendraamžius, o ne į formalius mokytojų vertinimus ar testavimą. Kitaip nei mokantis vadovaujamiems tėvų ir mokytojų, bendraamžių mokymosi metu jaunuoliai prisiima daugiau suaugusiųjų vaidmenų ir atsakomybės už tai, kaip prisistato, už mokymąsi ir kitų vertinimą. Draugyste grindžiamoje praktikoje tiesioginis suaugusiųjų dalyvavimas dažnai yra nepageidaujamas, tačiau į interesus orientuotose grupėse pastebima, kad labiau patyrusių dalyvių įsitraukimas yra labai svarbus ir laukiamas. Tačiau, skirtingai nei instruktoriai formaliojo ugdymo įstaigose, šie suaugusieji yra aistringi mėgėjai ir kūrėjai, todėl jaunimas juos laiko patyrusiais bendraminčiais, o ne žmonėmis, turinčiais jiems formalų autoritetą. Šie suaugusieji daro didžiulę įtaką nustatydami bendruomenės normas ir tai, ką pedagogai galėtų vadinti „mokymosi tikslais“, nors jie neturi tiesioginės valdžios grupės nariams. Sėkmingiausi pavyzdžiai, su kuriais susidūrė tyrėjai, yra jaunimo žinių sklaidos programos, pagrįstos pačių vaikų aistringais interesais ir neribojančios laiko nei veikloms, nei prisijungimo dažnumui ir trukmei. Vaikai, naudodamiesi kitų įkelta medžiaga, gali meistrauti ar tyrinėti, bet be tiesioginio ir gyvai vykstančio mokymo. Kitaip nei klasės mokytojai, šie e-laboratorių ar dirbtuvių ir e-klasių mokytojai ir jaunimo programų vadovai prisijungusiems jaunuoliams ir paaugliams veikiau yra tai, ką D. Mahendranas pavadino „sąmokslininkais“ (pagal Arum ir kt., 2015).

Nekyla abejonių, kad svarbu mokyti mokinius kritiškai žiūrėti į populiariąją kultūrą, o iš tiesų ir į visus kultūros elementus. Pedagogams tenka svarbus vaidmuo ugdant mokinių kritinį mąstymą. Vienas iš tokio ugdymo objektų – žiniasklaida ir reklama. Jos atvirai stengiasi paveikti auditoriją ir padidinti vartotojų įsitraukimą ar paskatinti juos perimti peršamas tapatybes bei tapatybės raiškos būdus. Svarbu atkreipti dėmesį, kad kritinis mąstymas ir kritikavimas nėra tapatūs dalykai. Kritinis mąstymas siūlo vertinti kritiškai: tuo pačiu pamatyti ir pripažinti tekstų ar vaizdų patrauklumą, išvelgti siūlomus malonumus ir kartu išvelgti ir tai, ko tiesiogiai reklama nepasako. Analizuojant reklamas, medijų formuojamus vaizdinius, populiarius filmus, dainas, atskleidžiamas kultūros ir tapatybės ryšys ir neutralizuojama medijų nepageidaujama įtaka. Vienas iš kelių ugdyti kritinį mąstymą – suteikti erdvės kritiškai vertinti kultūros produktus pamokose. Kiekvieno dalyko mokytojas gali rasti galimybių įterpti į savo ugdymo turinį populiariosios kultūros faktų ir juos panagrinėti, klausdamas mokinių, kokius stereotipus ir vertybes diegia nagrinėjamas objektas. Rasti pusiausvyrą tarp populiariosios kultūros vertinimo ir kritiškumo yra sudėtinga užduotis, tačiau atvirumas populiariųjų tekstų, idėjų ir praktikų matomumui klasėje yra esminis atspirties taškas. Kai pedagogai ignoruoja arba atmeta populiariąją kultūrą kaip nesvarbų šaltinį, tai rodo, kad laikomasi tylios nuomonės apie žemą šių produktų kultūrinę vertę. Kartu tai ir tam tikras neigiamos nuomonės pareiškimas apie mokiniams svarbias kultūrinės patirtis. Ugdantis kritinį mąstymą mokytojas įtraukia mokinius į sąmoningą kultūros pažinimą. Sąmoningumas padeda išvelgti įvairius populiariosios kultūros stereotipus, išvelgti diskriminaciją atskirų grupių atžvilgiu, suprasti, koks elgesys gali būti kitų asmenų vertinamas kaip žeminantis, skaudinantis. Aplinkos, tarpasmeninių santykių analizė ir aptarimas su mokiniais, pasitelkiant kritinį mąstymą, leidžia jiems patiems geriau suprasti save ir aplinkinius (pagal Gobby ir kt., 2017).

„Žaislų parduotuvė“ – kritinio mąstymo ugdymas vyresnėse klasėse

Įvadas. Žaidimas yra labai svarbus vaikų vystymuisi ir pasaulio pažinimui. Švietime pripažįstama, kad vaikams reikia turėti galimybę naudotis įvairiais žaislais ir patirti žaidimo teikiamą džiaugsmą. Žaislai, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama veiksmui, konstravimui ir technologijoms, lavina erdvinius įgūdžius, padeda spręsti problemas ir skatina vaikus būti aktyvius. Žaislai, orientuoti į vaidmenų žaidimus ir nedidelį teatrą, leidžia jiems lavinti socialinius įgūdžius. Menai ir amatai lavina motorinius įgūdžius ir atkaklumą. Berniukams ir mergaitėms reikia suteikti galimybę tobulėti visose šiose srityse, tačiau daugelyje parduotuvių berniukams ir mergaitėms skirti žaislai yra skirtinguose skyriuose. Veiksmo žaislai, konstruktoriai ir technologijų žaislai daugiausia parduodami berniukams, o socialinių vaidmenų žaidimai ir dailės bei amatų žaislai – mergaitėms.

Užduotis mokiniams. Per artimiausią savaitę apsilankykite vietinėje maisto prekių parduotuvėje, prekybos centre ir knygyne, atkreipkite ypatingą dėmesį į parduotuvių vaikų skyrius arba į žaislus ir vaikams skirtus produktus, jei specialaus skyriaus nėra. Užsirašykite, ką sužinojote apie žaislų ir knygų skirstymą į kategorijas, ženklimą ir skirstymą pagal lytį.

- Ar parduotuvėje ar lentynoje prekės aiškiai suskirstytos į berniukų ir mergaičių erdves?
- Kokie vaizdai, simboliai, frazės ir spalvos naudojamos gaminiuose? Ar pastebite kokių nors skirtumų tarp produktų, skirtų berniukams ir mergaitėms?
- Kaip manote, kokią žinutę apie „berniuko“ ir „mergaitės“ tapatybę perduoda šie kultūriniai ženklai?

Refleksija. Mokiniais surinkus medžiagą ir pristacius savo surinktus duomenis klasėje, aptarkite, kaip populiarioji kultūra konstruoja ir palaiko moteriškas ir vyriškas tapatybes. Padiskutuokite, kaip atsakingas vartotojas gali paskatinti stabdyti stereotipų kūrimą ir palaikymą.

Platesnis pritaikymas. Panašias užduotis galite skirti mokiniams, atsižvelgdami į tuo metu populiarius kultūros reiškinius: pavyzdžiui, tuo metu populiarius serialus ar filmus, TV laidų ciklus, pastebėti ir analizuoti juose peršamus, formuojamus stereotipus apie skirtingus lyčių,

amžiaus grupių, etninių grupių, gyvenimo būdo, socialinio statuso asmenis. Panašiu principu galite išanalizuoti keletą tuo metu populiarių dainų, reklamų, radijo laidų tekstų, išanalizuoti populiarių tinklaraštininkų ar „YouTube“ turinio kūrėjų laidas, nuomones.

Panašią užduotį, kurią skiriate savo mokiniams, naudodamiesi metodu „Žaislų parduotuvė“, skirkite ir sau. Įprasto apsilankymo parduotuvėje metu fiksuokite reklamas, prekių ženklus, jų išdėstymą skyriais. Užduokite sau klausimų, kokiais paplitusiais stereotipais vadovaudamiesi, gamintojai ir reklamos kūrėjai stengiasi jums išsiūlyti daiktus? Kaip ši pasiūla gilina išankstines neigiamas nuostatas apie kai kurias žmonių grupes? Ugdykite pastabumą ir jautrumą diskriminacijos apraiškoms, kurie anksčiau jums atrodė kaip įprasti gyvenimo elementai. Klauskite:

- Kaip jaučiasi žmogus, kai jis yra vertinamas pagal tai, kokia jo lytis, amžius, socialinis, ekonominis statusas, o ne pagal tai, koks jis yra kaip bendrapilietis, bendruomenės narys, asmenybė?
- Ar visos „gerumo“ nuostatos, kad reikia padėti silpnesniam, vyresniam, vargingesniam, nėra ir savo pranašumo prieš juos parodymas? Ar jie tikrai silpnesni? Ar turiu padėti, ar kurti su jais lygiaverčius santykius?
- Kaip jausčiausi aš pats, jei mane vertintų ne kaip asmenybę, bet tik kaip kažkokios grupės atstovą ir elgtųsi su manimi kitaip nei su kitais, pavyzdžiui, globėjiškai, užjaučiančiai?

VI skyrius.

Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas

VI skyriuje aptarsime:

- Kaip suprantamas profesionalumas?
- Kaip profesionalumui augti gali padėti bendravimas ir bendradarbiavimas?
- Kokiais būdais pagilinti savo bendravimo ir bendradarbiavimo kompetenciją?

Kaimiškos vietovės progimnazijoje dirbančios mokytojos patirtis:

Na, važiuojam mes dabar į seminarus, tai mes turim pasidalinti gerą patirtim. Ir buvau aš tiejuose seminaruose, ten „Klasės auklėtojo misija: įmanoma ar neįmanoma“ ir „Kaip bendrauti klasės“, nu, „vaikų tėvais“. Tai du seminarai. Tai va, per atostogas mokinių reikėjo juos pristatyti, tuos seminarus, ką, tiesiog, išgirdau. Ten ir seminarai, visa ta veikla vyksta po pamokų. Tai čia atvedi pamokas ir paskui keturias valandas reikia ten, ar penkias valandas, na, būti seminare ir nemiegoti, o dar turi viską fiksuot, nes žinai, kad tau reikės atsiskaityti <...>. Na, tai dar tiesa, kolegos gi pasidalina patirtimi, tai truputį daugiau išeina, bet, šiaip tas nuolatinis skaitymas, tai čia yra asmeninis dalykas ir, aišku, kad taip yra daugiau. Tai tas asmeninis tobulėjimas ne tik tai seminarais, daugiau turbūt yra tas, tas skaitymas, ieškojimas, domėjimasis. Čia tas (2018 m. autorės atliktas tyrimas).

Šioje ištraukoje atsispindi mokytojos atsakymai į tyrėjos pateiktą klausimą apie profesinį ir asmeninį tobulėjimą. Matyt, kiekvienas, dirbęs mokykloje, yra susidūręs su tyrimo dalyvės apibūdinta situacija: po pamokų nuvykti į seminarą, iš paskutiniųjų dėmesio likučių perimti pateiktą medžiagą, net abejojant dėl seminaro reikalingumo, aktualumo. Žinoma, paplitusi ir kita mokymosi terpė – pokalbiai su kolegomis. Kartais juokaujama, kad mokytoją galima pažinti iš to, kad jis pirmai progai pasitaikius pradeda kalbą apie mokyklą. Bet, kaip pabrėžė tyrimo dalyvė, esminė nuostata yra asmeninis apsisprendimas tobulėti ir vidinė nuostata ieškoti ir pažinti. Mokytojas atpažįstamas dar ir dėl to, kad nuolat mokosi.

Nuolatinio mokymosi paskata gali kilti iš įvairiausių šaltinių ir turėti skirtingų tikslų. Kartais besimokantysis apsiriboja vien tik siekiu įgyti žinių, patenkinti savo smalsumą. Tai tam tikros rūšies vartojimas, eikvojantis mūsų laiką, išteklius, intelektualines galimybes. Tačiau mokymasis, kuris kyla iš tam tikrų situacijų padiktuoto poreikio ir nukreiptas į tam tikro pokyčio, atsinaujinimo galimybes, jau duoda ilgalaikių rezultatų. Informacija, kurią įgyjame mokydamiesi, jei tik bus neanalizuojama ir nenaudojama, persikelia į atminties labirintus ir praranda visą savo potencialumą. Efektyvus ir prasmingas mokymasis sukuria tai, ką vadiname profesiniu kapitalu. Lietuvoje gerai žinomi garsūs edukologai A. Hargreaves ir M. Fullanas, kalbėdami apie ugdymo proceso tobulinimo kelius, nurodo, kad profesinį kapitalą sudaro trys skirtingos rūšys (Hargreaves, Fullan, 2019, p. 21–23):

1. **Žmogiškasis kapitalas.** Kartais jis apibrėžiamas kaip talentas. Žmogiškojo kapitalo ypatybė – jo neįmanoma padidinti, jei susitelkiame tik į atskirus asmenis. Žmogiškojo kapitalo atveju būtina kapitalo apyvarta – juo reikia dalintis. Grupės, komandos, bendruomenės yra kur kas pajėgesnės nei individai.
2. **Socialinis kapitalas.** Tai tarpusavio bendradarbiavimo modeliai, nukreipti į bendrų tikslų siekimą bei bendrų veiklų pagal tuos tikslus planavimą ir įgyvendinimą. Įrodyta, kad mokytojų tarpusavio bendravimo modeliai turi reikšmingą teigiamą poveikį mokinių pasiekimams.
3. **Sprendimų kapitalas.** Profesionalumas – tai gebėjimas priimti sprendimus sudėtingose situacijose. Profesionalai visada pasitelkia bendradarbius ir komandą, sugeba improvizuoti, nebijo suklysti ir mokosi iš klaidų. Sprendimus priima galvodami apie visą bendruomenę. Profesionalas laikosi principo, kad naujų laimėjimų šaltinis yra bendradarbiavimo, o ne viešpatavimo galia.

Kaip matyti iš šių profesinio kapitalo sudedamųjų dalių aprašymo, pagrindinė profesinio kapitalo kaupimo priemonė – bendradarbiavimas. Bendradarbiaujantys tarpusavyje mokytojai ne tik lengviau vykdo savo profesinę veiklą, bet ir savo pavyzdžiu įkvepia mokinius: matydami bendras ir efektyvias savo mokytojų veiklas, mokiniai perima sėkmingus modelius ir patys ima juos taikyti savo kasdienėse veiklose. Pagaliau tik tos praktikos, kurias mokytojai išbandė ir pritaikė kartu, įvertino stiprintas ir tobulintas kiekvienos praktikos puses, gali būti efektyviai pritaikytos klasėje (Maine ir kt., 2021).

Bendradarbiavimas siekiant kurti tolerantišką, empatišką atmosferą mokykloje gali būti įgyvendinamas per įvairias praktikas. Pirmiausia jos turėtų apimti pačių pedagogų nuostatų analizę, formuojant tvirtas nuostatas atsakyti bet kokios diskriminacijos kito asmens atžvilgiu. Antras svarbus žingsnis – ugdymo turinio peržiūra. Dar 2010 m. Lietuvoje atliktas tyrimas, nagrinėjęs daugiakultūriškumą Lietuvos mokyklose (tyrėjai daugiakultūriškumą pavadino multikultūralizmu, nurodydami, kad multikultūralizmas apima rasės, etniškumo, kalbos, seksualinio tapatumo, lyties, amžiaus, įgalumo, socialinės klasės, išsilavinimo, religijos ir kitas kultūrinės dimensijas), atskleidė, kad diskriminacijos apraiškų gausu ne tik santykiuose tarp mokinių ir mokytojų, mokytojų ir mokinių tėvų ir mokytojų tarpusavyje, bet ir mokykliniuose vadovėliuose, mokyklinėse programose (Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose, 2010). Žinoma, per daugiau kaip dešimtmetį situacija turėjo gerėti, tačiau, kaip matėme ankstesniuose skyriuose, įvairovė taip pat plečiasi ir įvairios grupės įgyja drąsos reikšti savo poreikius. Tad tyrėjų išvalgos tebėra aktualios.

Anot švietimo sociologų iš Australijos, atliepti kintančio pasaulio iššūkius bei spręsti naujai išskylančius klausimus mokykloje aktualių momentu galima tada, kai mokytojai patys įsitraukia į ugdymo turinio formavimą, numatydami aktualias dėstymo ir užsiėmimų su mokiniais temas (Gobby ir kt., 2017). Numačius naujai kuriamose Lietuvos bendrojo ugdymo programose 30 proc. pamokų daugiakultūriškumui, būtų puikiai realizuotos australų mokslininkų rekomendacijos. Mokytojai, atsižvelgdami į vietos, bendruomenės, kurioje veikia mokykla, aktualijas, gali kartu, dirbdami komandomis, papildyti ugdymo turinį elementais, didinančiais įtrauktį bei atveriančiais daugiakultūrę perspektyvą.

Mokytojų tarpusavio bendradarbiavimo naudą akivaizdžiai patvirtino neįprastų sąlygų švietime susidarymas per COVID-19 pandemiją. Karantinas, o vėliau paskelbtas nuotolinis ugdymas visose šalyse, kaip rodo tarptautiniai tyrimai, sukėlė panašių problemų. 2020 m. UNESCO skaičiavimais, daugiau nei 1,5 milijardai besimokančiųjų visame pasaulyje buvo išstumti iš akademinėse institucijose. Afrikoje, Europoje ir Azijoje buvo visiškai uždarytos mokyklos ir universitetai. Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, prasidėjus nuotoliniam ugdymui, buvo susidurta su tomis pačiomis problemomis kaip ir visame pasaulyje: trūko techninių ir mokymo priemonių, mokytojų ir mokinių įgūdžių mokytis nuotoliniu būdu, kilo klausimų dėl asmens duomenų apsaugos, mokinių pasiekimų vertinimo, SUP mokinių mokymosi, SEK aplinkos neutralizavimo. Atlikus Vilniaus miesto nuotolinio ugdymo patirčių tyrimą, buvo konstatuota, kad sėkmingiausiai nuotolinio ugdymo keliamus iššūkius įveikė mokyklos, kurios organizavo savitarpio mokymosi ir pagalbos tinklus. Mokytojai padėdavo vieni kitiems mokytis naudoti nuotolinio ugdymo įrankiais, dalijosi tinkamomis mokymuisi internetinėmis platformomis ir įvairiais kitais mokymo išteklių. Mokinių tėvų nuomonės tyrimas atskleidė, kad mokyklose, kuriose nebuvo vieningai susitarta dėl mokymo platformų pasirinkimo, nuoseklaus, suderinto tvarkaraščio, mokinių krūvio sureguliuavimo, tiek tėvai, tiek mokiniai patyrė daugiau streso ir išieškojo daugiau pastangų vien perprasti kiekvieno mokytojo siūlomą mokymosi, atsiskaitymo ir komunikavimo būdą. Palankiausiai tėvai įvertino integruotas veiklas, į kurias buvo įtrauktos kelių dalykų užduotys. Ypač palankiai buvo įvertintos veiklos, kuriose skatinamas artimosios aplinkos panaudojimas mokymuisi.

Daniel Coyle, garsus JAV žurnalistas, knygų autorius ir verslo konsultantas, nagrinėjęs grupių darbą ir jų efektyvumo didinimo galimybes, pateikia tokius samprotavimus (Coley, 2018, p. 21–27):

Kai paprašote žmonių, kurie priklauso labai sėkmingoms grupėms, apibūdinti tarpusavio santykius, visi mielai pasirenka tą patį žodį. Šis žodis ne draugai, ne komanda, ne gentis ar dar koks kitas lygiai taip pat tikėtas terminas. Jie pavartoja žodį šeima. <...> Kai apsilankiau šiose grupėse, pastebėjau skirtingą bendravimo, sąveikos modelį. Jis slypėjo ne dideliuose dalykuose, o mažučiuose socialinio ryšio ir santykių momentuose. Tokios sąveikos, toks bendravimas buvo labai nuoseklūs, nesvarbu, ar grupė buvo karinis dalinys, ar kino studija, ar mokykla centrinėje miesto dalyje. Aš sudariau sąrašą:

- Fizinis buvimas arti kito, dažniausiai sėdima ratu;
- Daug kartų įvyksta akių kontaktas;
- Fizinis prisilietimas (rankos paspaudimas, susidaužimas kumščiais, apsikabinimai);
- Daug trumpų, energingų persitarimų (ne ilgų kalbų);
- Aukštas bendrumo lygis, visi kalbasi su visais;
- Keli įsiterpimai;
- Daug klausimų;
- Intensyvus, aktyvus klausymasis;
- Humoras, juokas;
- Mažos, dėmesingos mandagumo ir švelnumo apraiškos (padėkojimai, durų atidarymai ir panašiai). <...>

Priklausymo ženklai yra poelgiai, kurie grupėse sukuria saugų ryšį. Be viso kito, jie apima artumą, akių kontaktą, energiją, mėgdžiojimą, eiliškumą, dėmesingumą, kūno kalbą, balso aukštį, stiprumą, pabrėžimo logiškumą, pastovumą. <...> Priklausymo ženklams būdingos trys pagrindinės ypatybės:

1. Energija: jie investuoja į bendravimą, kuris vyksta.
2. Individualizacija: jie žvelgia į žmogų, kaip į unikalų ir vertingą;
3. Orientacija į ateitį: jie signalizuoja, kad santykis tęsis. <...>.

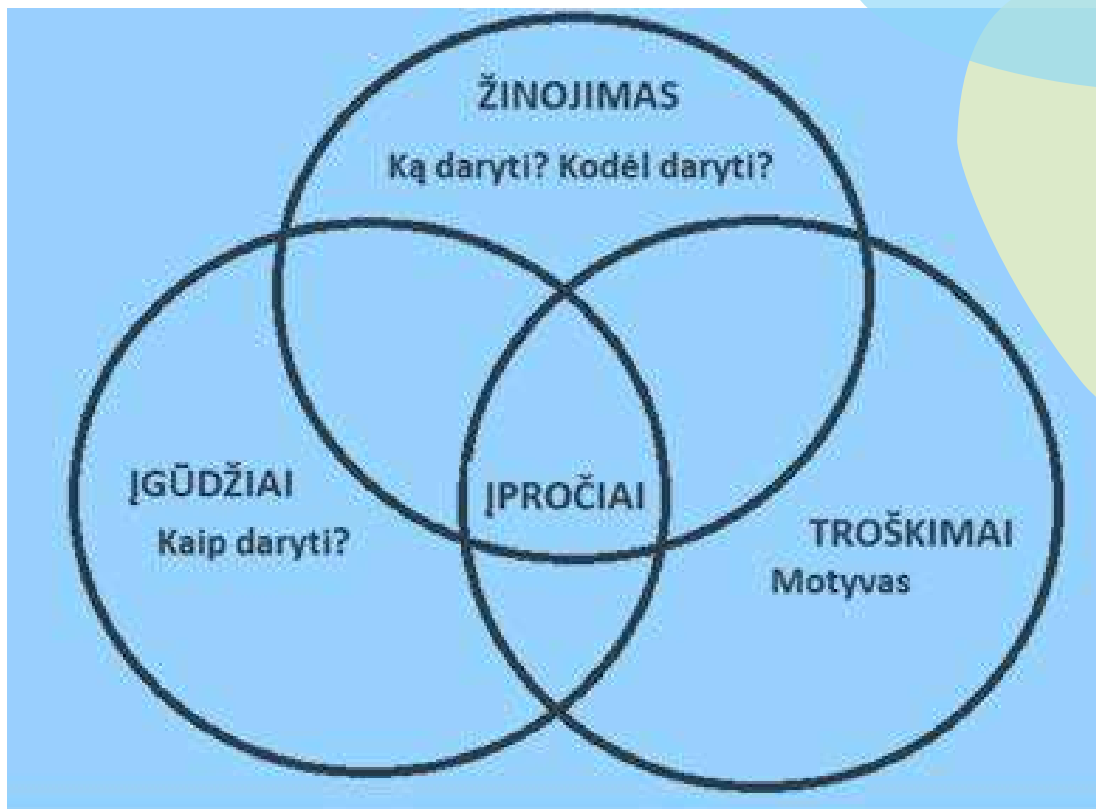
Mūsų smegenyse yra sritis, kuri nuolat nerimauja dėl to, ką apie mus mano kiti žmonės, ypač užimantys aukštesnę padėtį, viršininkai. Mūsų smegenys veikia taip, kad, jei visuomeninė sistema mus atmestų, mirtume.

A. Hargreavesas siūlo mokytojams burtis į socialinį mokytojų sąjūdį (tinklą), kuriame jie, motyvuodami, paremdami vieni kitus, siektų esminio švietimo atsinaujinimo principo – sukurti dinamišką ir atvirą valstybinio švietimo sistemą. Norėdami tai pasiekti, mokytojai turėtų imtis tokių žingsnių (Hargreaves, 2008):

- Sužadinti savo pačių moralinę misiją ir tikslus sistemoje, pradedančioje jų nematyti.
- Veiksmis ir mintimis atsiverti tėvams bei bendruomenėms ir prisidėti prie jų tikslų.
- Dirbti su savo profesinėmis sąjungomis ir tapti vidinių pokyčių skatintojais, o ne tik kitų primetamos kaitos priešininkais.
- Drąsiai pasisakyti prieš neteisingumą ir atskirti, kad ir kur ją išvystų.
- Pripažinti, kad jie profesine prasme yra atsakingi ne tik už savo, bet ir kitų žmonių vaikus, ir dalį rūpesčio skirti kaimyninėms mokykloms, kurios nėra „magnetinės“ (t. y. nepritraukia pakankamai mokinių).

Žinoma, tokie esmingi ir gilūs pokyčiai nėra vienadieniai sąmoningo nutarimo rezultatai. Tai ilgalaikio darbo plėtojant savo mąstymą, elgesį ir veikimo būdą reikalaujantys pokyčiai. Verslo ir asmenybės treneris Stephenas R. Covey pateikia mūsų įpročių keitimo vizualizaciją (Covey, 2014, p. 88) (9 pav.).

9 pav. Efektyvios veiklos įpročiai: internalizuoti principai ir elgesio modeliai

Schemoje matyti, kad mūsų žinojimas netampa praktika, jei mes neturime vidinės motyvacijos pagal jį gyventi ir neskiriame laiko jam tapti kasdiene praktika, pasireiškiančia per mūsų įgūdžius. Įpročiams susiformuoti reikia laiko.

Stereotipai, prietarai, išankstinės nuostatos, nepakantumas kitokiam – socializacijos metu perduodami mūsų sąmonės elementai. Vadinasi, ir keisti juos ar šalinti galime tik per socializaciją: pirmiausia – pastebėti, atpažinti, paskui – kritiškai juos įvertinti (nebūtinai visi stereotipai yra kliuvinys mūsų socialumui; stereotipai mums dažnai padeda naujose, nežinomose situacijose, kasdienybės tėkmėje. Jų išvengi neįmanoma). Atlikite savo stereotipų, išankstinių nuostatų „auditą“:

- Pasinaudokite I skyriuje pateiktu įvairovės debesimi (1 pav.). Pagal jį pasidarykite lentelę (žr. žemiau), kurioje surašykite tas tapatybes, kurių atžvilgiu turimas nuostatas norėtumėte įsivertinti.
- Užrašykite pirmas mintis, kurios jums ateina į galvą, pamąščius apie tos grupės asmenis. Norėdami pagilinti refleksiją, galite peržiūrėti internete asociatyvias nuotraukas, vaizdo įrašus.
- Internetinėje paieškoje įveskite užklausas „diskriminacija xxx (vietoj xxx įrašote, pvz., religijos, lyties, amžiaus grupės ir pan.) atžvilgiu“. Perskaitykite jus sudominusius straipsnius, istorijas, aprašytas situacijas.
- Palyginkite savo mintis, surašytas lentelėje, su mintimis, perskaitytuose tekstuose. Įvertinkite savo nuostatas, pažiūras atskiros grupės atžvilgiu. Gal kurią nors perskaitytą medžiagą pasiūlytumėte savo mokiniams?
- Susitelkite į tolerancijos ir pažinimo saviugdą grupę savo mokykloje. Pasiūlykite kolegoms pildyti tokias pat lenteles. Bendrų susitikimų metu palyginkite savo požiūrių panašumus ir skirtumus. Pasvarstykite, kokią įtaką jūsų pažiūrų panašumams ir skirtumams daro jūsų socialinė ir kultūrinė aplinka, medijos, socialinių tinklų bendruomenės.

Kaip aš vertinu:	Mano nuomonė, įsitikinimai, jiems priskiriamos charakteristikos, savybės	Kuriuos savo įsitikinimus turėčiau persvarstyti?
Skirtingas amžiaus grupes		
Vienišus (neturinčius šeimos) asmenis		
Musulmonus		
Ties skurdo riba gyvenančius asmenis		

1 lentelė. Išankstinių nuostatų, stereotipų tyrimas

II dalis.

**Mokytojų profesiniai saitai:
galimybes kuriame patys**

II dalis.

Mokytojų profesiniai saitai: galimybes kuriame patys

Lyderystės ekspertas ir oratorius Johnas C. Maxwellas apie lyderius.

Pasaulyje gausu žmonių, kurie mielai kitiems patarinėja apie tai, ko patys niekada nepatyrė. Jie primena niekam tikusius kelionės agentus, kurie įbruka jums brangų kelionės bilieta, tardami: „Viliuosi, kad ši kelionė jums patiks.“ Daugiau jūs niekada su jais nesusitinkate. Tačiau geri lyderiai yra panašūs į gerus kelionių gidus. Jie puikiai pažįsta vietovę, į kurią veda žmonės, nes patys buvo ten nukeliavę, ir kaip manydami stengiasi, kad kelionė jiems būtų kuo malonesnė bei sėkmingesnė. Lyderio patikimumas prasideda nuo asmeninės sėkmės, kurią pasiekęs, jis padeda asmeninės sėkmės siekti kitiems. Norėdami tapti patikimu lyderiu, privalote nuolat demonstruoti šias tris savybes:

1. Iniciatyvumas: turite atsikelti, kad užkoptumėte į viršūnę.
2. Pasiukojimas: turite atsiduoti kitiems, kad užkoptumėte į viršūnę.
3. Brandumas: turite suaugti, kad užkoptumėte į viršūnę.

Jei rodysite kelią, žmonės norės paskui jus sekti. Kuo aukščiau kilsite, tuo daugiau atsiras žmonių, norinčių keliauti kartu su jumis (Maxwel, 2016, p. 19).

Filosofas Algis Mickūnas apie mokytojų dialogus.

Pats mokytojas dalyvauja „poliloginiame“ arba „policentriškame“ lauke, turinčiame senų tradicijų. Juk mokytoją irgi išmokė kiti, jis tęsia savo supratimą dėka tų, kurie parašė knygas, diskutavo, kūrė mokslą ir siūlė kokios nors srities aiškinimus. Taigi mokytojas „kalbasi“ su įvairiais kitais asmenimis, kurių veikaluose rašoma apie kokią nors temą, sritį, kurie gali kelti abejones ir kritikuoti ne tik pasiektą mokslinį lygį, bet ir dabartines mokytojo sampratas. Galima sėdėti bibliotekoje, skaityti Aristotelį ir pradėti su juo ginčus apie „laiką“, „substancijos“ arba „moralės“ sąvokas ir remiantis jo sąvokomis praplėsti savo supratimo lauką ar net išvelgti jo ribotumą (Mickūnas, 2014, p. 53).

Socialinių mokslų daktarė Jautrė Ramutė Šimkūnienė apie bendruomenes.

Bendruomenės kuriasi, kai į jos veiklą žmonės įsitraukia savo valia, skatinami aiškaus, konkretaus tikslo, pripažįsta bendras vertybes ir tradicijas. Bendruomenėje siekiama užtikrinti socialinį teisingumą, suteikti tarpusavio pagalbą. Skatinant bendruomenės raidą, kuriamos prielaidos patiems nariams ieškoti būdų pagerinti savo gyvenimo sąlygas, būti iniciatyviems ir aktyvinti bendruomenės tarpusavio santykius. Bendruomenės formavimąsi aktyvina tie bendruomenės nariai, kurie žino, ko siekia ir ką gali duoti aplinkiniams, kurie vertina ir gerbia bendruomenėje susiklosčiusias tradicijas, papročius, vertybes ir gali skatinti bendruomeniškumo iniciatyvas (Šimkūnienė, 2012, p. 37).

Nuoroda į metodinio filmo dalį.

Jei esate peržiūrėję visą šį leidinį papildantį filmą, tikriausiai atkreipėte dėmesį, kad filme pateikiami penki siužetai. Kiekvienas jų iliustruoja po vieną svarbų mokytojų bendravimo ir bendradarbiavimo kompetencijos fragmentą. Ketvirtajame filmo siužete pakvietėme atsakyti į klausimus istorijos mokytoją ekspertą, Lietuvos istorijos mokytojų asociacijos pirmininką Robertą Ramanauską. Labai džiaugėmės, kad jis, nors ir būdamas labai užimtas, rado laiko atsakyti į svarbius kiekvienam mokytojui profesinės raidos klausimus. Robertas turi didelę bendravimo ir bendradarbiavimo patirtį tiek su kolegomis gimnazijoje, kurioje dirba, tiek su Vilniaus miesto istorijos mokytojais, tiek, kaip asociacijos pirmininkas, su visos respublikos istorijos mokytojais. Būdamas aktyvus mokytojų bendruomenės narys, seminarų lektorius, Robertas yra lyderio, pasiruošusio padėti kopti į kalną ir kitiems, pavyzdys. Jo polilogiški dialogai su kolegomis padeda stiprinti tai, ką mes įvardijame bendruomenėmis, ir atskleidžia bendravimo bei bendradarbiavimo naudą patiems mokytojams.

JAV politikas ir rašytojas Tomas Ridge, kalbėdamas apie lyderystę, yra pasakęs tokius žodžius: „Jūs turite įgalinti ir įgalioti žmones priimti sprendimus, neatsižvelgiant į jūsų nuomonę. Aš supratau, kad kiekvienas asmuo komandoje yra jūsų lyderystės tęsimas; jei jie jausis įgalinti jūsų, jie padidins jūsų, kaip lyderio galią. Pasitikėjimas yra didelis jėgos daugiklis“ (iš Židžiūnaitė, 2019, p. 157).

Žiūrėdami rekomenduojamą ištrauką, pasvarstykite, kaip ji siejasi su aukščiau pateikta citata. Kaip mokytojui tapti lyderiu ta prasme, kuria lyderystę supranta citatos autorius? Kaip praplėsti savo galimybes, kai stokojame laiko tobulintis, išbandyti įvairias naujoves? Tikimės, kad rekomenduojamoje ištraukoje rasite atsakymus į šiuos klausimus. Užsirašykite kilusias mintis, idėjas – tai gali būti jūsų diskusijų, bendrų sąlyčio taškų su kolegomis paieškų išeitinė pozicija. Sąlyčio taškai skatina bendradarbiauti, o savanoriškas bendradarbiavimas, kaip teigė J. R. Šimkūnienė, yra bendruomenių pagrindas.

I skyrius (įvadinis). Profesinio bendravimo ir bendradarbiavimo vertė

I skyriuje aptarsime:

- Ką reiškia būti mokytoju?
- Kas yra profesinis bendravimas ir bendradarbiavimas? Kokia jo vertė?
- Kaip sukuriama bendravimui ir bendradarbiavimui palanki terpė?

Didmiesčio gimnazijoje dirbančios mokytojos mintys apie mokytojo darbą.

Dieviškumas, tai, apskritai, yra... Nu, aš manau, išskirtiniai žmonės, nu, kaip čia pasakyti, yra labai mažai žmonių, kurie, dirbant šį darbą, jaučia, kad jie yra truputėlį už laiko ribų, už politikos ribų, už, apskritai, realybės ribų. Kad tas yra santykis su žmogaus siela ir ta galimybė auginti vaiką, nu, aš nežinau, kas dar... Aš nežinau jokio kito darbo ir, apskritai, jokio kito sąlyčio, kuris leistų auginti asmenybę, žmogų. Va, tame aš matau dieviškumą ir ar išgyvena tai kiti, nu, nežinau, galbūt. Nežinau. Atsakomybė, be abejo, tai yra milžiniška atsakomybė. Nes nuo to, kaip mes atrodome, kaip mes kalbam, kokią medžiagą mes parenkam, kaip mes įvertinam, kaip mes, nu, apskritai, kaip mes darom viską. Ir čia priklauso mūsų poveikis, tai yra, poveikio kokybė. Taip tai, kad man... O kitiems... nu... irgi nežinau, nes, galbūt, ta atsakomybė nėra, iš tikrųjų, labai, kaip čia sakyti, daugeliui būdinga, bet jokiū būdu aš nenoriu kaltinti žmonių. Jokiū būdu. Vienatvė, nu, jeigu tu esi atsidavęs šitam darbui, tu esi pasmerktas būti vienišas. Ir aš kalbu apie tą dvasinį... Dvasinę vienatvę, nes, vis tiek, čia – kaip meilėj, esi tu ir yra tavo vaikai. Na, ir kitas žmogus negali dalyvauti tavo bendravime su vaikais. Tai yra labai intymus ryšys. Sakykim. Kodėl, pavyzdžiui, yra labai sunku, kai kažkas stebi tavo pamokas? Nes į tavo intymų santykį su vaikais įsikiša trečias asmuo. Taip? Ir stebi. „O kaip jūs tai darote?“ Taip. Ir tas, nu, trukdo. Tai, pavyzdžiui, ta vienatvė, iš tikrųjų, jeigu tu esi atsidavęs darbui, tai vienišumo jausmas, tikrai, tikrai, yra tavo darbas. Tavo ta... Jausmas (iš 2017 m. autorės atlikto tyrimo).

Ištraukoje mokytoja ekspertė, turinti daugiau kaip 30 metų profesinės veiklos patirties, jautriai pasidalija mintimis, ką reiškia būti mokytoju. Atskleisdama veiklos išskirtinumą ir gilią prasmę, mokytoja kartu akcentuoja ir kainą, kurią jaučiasi mokanti už šią ypatingą veiklą – vienatvę. Iš tiesų, panašios mintys, kaip rodo tyrimai, aplanko ne vieną mokytoją. Didžiulė atsakomybė, nuolatinės pastangos ją išpildyti sukelia daugybę neigiamų padarinių – nuovargį, išsekimą, profesinį perdegimą. Tad mokytojo profesinė veikla negali būti vertinama vienareikšmiškai – čia nuolat lieka atvirų klausimų, kiek turėtų mokytojas būti įsipareigojęs, kokia jo tikroji atsakomybė ir kas jam galėtų padėti įveikti neigiamus profesinės veiklos padarinius. Ar tai galėtų būti profesinis bendradarbiavimas?

Įvairūs mokytojai, dalyvavę tyrimuose, skirtingai apibrėžia, ką jiems reiškia būti mokytoju. Šią įvairovę galima suskirstyti į tris pagrindines kategorijas: daliai mokytojų jų profesinė veikla – **profesija**; kitai – **tarnyba**, trečiai grupei – **pašaukimas**, tam tikra misija. Požiūris į savo profesinę veiklą, jos paskirties, plėtros suvokimas daro didelę įtaką mokytojų darbui ir santykiams su aplinkiniais.

Amerikiečių sociologo T. Parsonso teigimu, profesijos statusas suteikiamas veiklai, kuriai atlikti būtinos aukštos, išskirtinės kompetencijos, įgyjamos tik specialiu išsilavinimu ir pasireiškiančios per specifinius įgūdžius ir išskirtinį žinojimą. Profesionalas gali ir daro tai, kas kitiems sudėtinga. Dėl to aplinkiniai pripažįsta profesijos išskirtinį, ypatingą statusą. Toks statusas išreiškiamas prestižo pripažinimu, aukštesniu atlyginimu. Profesionalų bendruomenė suinteresuota stiprinti profesinio statuso pozicijas: ji kuria savireguliacijos asociacijas, vertina narių kompetencijas, vysto profesinį tobulėjimą, siekia užtikrinti teikiamų paslaugų kokybę ir lygį. Prisiimami profesijos etikos kodeksai, susikuria profesijos kultūra. Santykiai grindžiami bendruomeniškumu (pagal Poviliūnas ir kt., 2012).

Kai aplinkiniai ima manyti, kad „šitaip“ gali kiekvienas, o tas kiekvienas galbūt gali ir daug geriau nei profesionalas, – profesijos nebelieka. Lieka tik veikla, kurios prasmingumą ir tikslingumą vis sunkiau įrodyti. Tad profesionalo vizija – nuolat vystyti ir gilinti savo kompetencijas, t. y. siekti dar didesnio profesionalumo, tapti meistru. Būtent tai garantuoja tiek prestižą, tiek pajamas.

Kitų kalbintų mokytojų nuomone, mokytojo veikla suprantama ne kaip profesija, bet kaip paslaugos teikimas, tam tikra **tarnyba**. Tarnyba iš esmės skiriasi nuo profesijos. Tarnybų yra įvairių lygių ir įvairių paskirčių. Artimiausia pagal paskirtį mokytojams – valstybės tarnyba. Remiantis vokiečių sociologo M. Weberio aiškinimu, valstybės tarnyba – tai valstybės administracija, atsakinga už profesionalių politikų priimtų sprendimų įgyvendinimą. Šis aiškinimas suponuoja, kad tarnautojas nėra profesionalas, jis nepriima savarankiškų sprendimų. Jis vykdo profesionalo nurodymus. Jam būtini įgūdžiai – gebėjimas tiksliai suprasti ir kruopščiai įvykdyti. Kadangi jis ne pats sprendžia, tai jis ne pats ir tikrinasi – tarnyboje veikia ne savikontrolė, bet kontrolė; ne savireguliacija, bet reguliavimas. Tarnyba yra norminama taisyklėmis, reglamentais, reikalavimais. Tarnautojo kokybės rodiklis – nurodymų įgyvendinimo greitis ir gausa. Pasitikėjimą tarnautojas užsitarnauja rodydamas lojalumą, ištikimybę, paklusnumą. Tarnautojo svajonė – būti pastebėtam ir įvertintam už stropumą vykdant komandas. Išdresiruotas tarnautojas gali tikėtis būti paskirtas tarnauti aukštą poziciją turinčiam profesionalui – tikėtina, kad tokia tarnystė suteiks didesnes pajamas bei aukštesnį socialinį statusą, o kartu ir galimybę dalį užduočių pavesti žemesnio rango tarnautojui. Tarnyba yra hierarchinė, nes tarnybos įgūdžiai susiformuoja tarnaujant (pagal Turner, 2006).

Pašaukimas – rečiau sociologų, labiau teologų aiškinamas reiškinys. Anot Vilniaus arkivyskupo Gintaro Lino Grušo, pašaukimas – tai Dievo balso atpažinimas savo širdyse iš kasdienybės ženklų, užuominų, talentų, gebėjimų. Kartu tai ir Dievo parengtas planas kiekvienam mūsų, kurį turime suprasti ir stengtis pagal jį veikti. Pašaukimas neatsiejamas nuo ieškojimų, paklydimų, atsižadėjimų. Šventajame Rašte parašyta, kad pas Dievą daug kelių, ir kiekvienas turime savo kelią. Pašaukimo nėra išmokstama, jis neįgyjamas universitetuose, jis neužsitarnaujamas tarnybose. Tai duotybė, o jo pažadinimas ir atpažinimas – Dievo malonės apraiška. Žmogaus viltis – gauti malonės dovaną. Ir ji išliejama individualiai, kiekvienam asmeniškai. Dėl to pašauktasis negali būti charakterizuojamas ar reglamentuojamas kažkokiais bendrais kriterijais: pašauktasis yra ypatingas ir išskirtinis. Nebūtinai ši malonė užtikrina prestižą ir materialinę gerovę, dažnai atvirkščiai – pašauktasis gali būti nesuprastas, atstumtas, paniekintas. Pašaukimo galia įkvepia tai iškęsti ir pakelti (pagal Grušas, 2014). Jei atsiranda pripažįstančių pašaukimą ir pašauktąjį – jie juo seka, juo rūpinasi, tiki. Nedrįsta nurodinėti, ką ir kaip dirbti. Nekritikuoja, nekontroliuoja ir neabejoja – kas gi drįstų kištis į Dievo planą? Pašauktasis būva tol, kol juo teka malonė – jis neturi nei darbinio, nei pensinio amžiaus. Jis nepretenduoja nei į atostogas, nei į atlygį. Žmonės jam patys sudeda aukas po kojomis. Tad pašaukimo sąvoka turėtų būti labai atsargiai vartojama, kalbant apie pragyvenimo šaltinį ar tai, ką vadiname darbu.

Akivaizdu, kad šios trys sąvokos atskleidžia visiškai kitokią prieigą prie to, ką mes šiame leidinyje įvardijame bendravimu ir bendradarbiavimu. Mokytojas, įsijautęs į savo, kaip pašauktojo vaidmenį, linkęs dirbti vienas, prisiimdamas sau visą atsakomybę už darbo kokybę, vaiko pasiekimus, pagaliau, visos visuomenės kaitą. Toks mokytojas visada balansuoja tarp dviejų kraštutinumų. Psichologė D. P. Britzman, analizavusi mokytojo profesinės veiklos traktavimą kaip pašaukimą, atskleidžia kraštutinumą, kai mokytojas pernelyg patenkintas savo profesine veikla ir nemato poreikio jos tobulinti. Tyrėja tokį požiūrį įvardija profesiniu narcisizmu: mokytojas jaučia savo pranašumą, dominavimą prieš mokinius, jaučiasi turįs jiems galią. Tokiu atveju mokytojo savivertės ir profesinės veiklos prasmingumo pagrindą sudaro dominuojančios pozicijos prieš mokinius, kartais ir jų tėvus, kolegas, demonstravimas (Britzman, 2009). Mokytojas, suprantantis savo veiklą kaip tarnybą, jaučiasi išitraukęs į pavaldumo tinklus, suvaržančius jo atsakomybę: jis dirba, vadovaudamasis principu, kad jo užduotis – tikslus ir greitas nurodymų vykdymas. Institucijų, teikiančių nurodymus, toks mokytojas išvelgia labai daug: tai ir nacionalinės, ir savivaldybės, pagaliau, pačios mokyklos vidinės institucijos. Tačiau nurodymų laukimas ir paklusnumas jiems neišsprendžia atsirandančių mokytojo visų „einamųjų“ mokyklinio gyvenimo reikalų: vaikai kas kartą yra kitokie, kaip ir jų tėvai; kinta kontekstinės politinės, socialinės, ekonominės sąlygos, poreikiai. Tokiomis sąlygomis paklusnumas negali suteikti laukiamo rezultato – kintančios situacijos reikalauja

sprendimo, pagrįsto ne nurodymais, o pasitikėjimu (Van Maele ir kt., 2014). Paverčiant mokytoją vienu nutarimų vykdytoju, stropiai įgyvendinančiu visus nurodymus, jis tiesiog „perdega“. Ši sąvoka, pavartota psichologo H. Freudenbergerio, žymi darbuotojo būseną, kai jis išsenka, „susidėvi“ profesine prasme tiek, kad nebegali veiksmingai atlikti jam pavestų funkcijų ir nebesidomi savo klientais, nebeturi intereso darbui (pagal Dworkin ir kt., 2003).

Mokytojų perdegimo reiškinys žymiai rečiau stebimas mokyklose, kuriose mokyklos vadovas įtraukia mokytojus į sprendimų priėmimo procesus, patiki mokytojams savarankiškai priimti sprendimus. Kitaip tariant, demokratiškai valdomoje mokykloje mokytojų perdegimo klausimu situacija yra žymiai geresnė nei autoritariniais metodais valdomoje mokykloje. J. S. Colemano teigimu, „pasitikėjimo atveju veikėjas vienašališkai perleidžia kitam veikėjui teisę kontroliuoti tam tikrus išteklius, tikėdamasis, kad jo veiksmai patenkins jo interesus geriau, negu jo paties veiksmai, tačiau apie tai jis gali sužinoti tik po kurio laiko“ (Coleman, 2005, p. 92). Pasitikėjimas kitu sumažina mūsų krūvį, o kartu padeda mums išvengti profesinio perdegimo. Dar daugiau – pasidalijimas atsakomybėmis skatina mūsų pačių profesinį stiprėjimą. Kaip pažymi edukologas R. Želvys, profesionalumas, auginamas ir plėtojamas, kaip individualūs gebėjimai kokybiškai ir efektyviai atlikti darbą, riboja ieškojimų ir inovacijų procesą, dalijimąsi naujomis idėjomis ir galimybe savo patirtį praturtinti kolegų patirtimis. Individualizmas skatina vienišumo jausmą, uždarumą, atsiskyrimą nuo bendruomenės (Želvys, 2003). Tad realus profesionalumo vystymas, profesinio kapitalo kaupimas, neatsiejamas nuo bendravimo ir bendradarbiavimo kultūros diegimo ir įtvirtinimo. Anot edukologų A. Hargreaveso ir M. Fullano, bendras profesinis kapitalas vystosi tik organizacijose ir bendruomenėse. Nuolatinis domėjimasis bei kolektyvinis tobulėjimas yra esminiai profesinės sėkmės veiksniai. „Profesionalai supranta komandos galią, skatina ją vystyti ir patys tampa neatsiejama vienos ar kitos komandos dalimi,“ – teigė edukologai (Hargreaves ir kt., 2019, p. 42).

Nors bendradarbiavimo ir komandinio darbo plėtojimo idėjos skamba patraukliai, R. Želvys, analizuodamas mokytojų bendradarbiavimą, atkreipė dėmesį į tokius aspektus (Želvys, 2003, p. 39):

Pernelyg didelis kolektyvizmas skatina grupinį mąstymą (amerikiečių psichologo I. Janiso pasiūlytas terminas, reiškiantis besąlyginį konformizmą, kai nekritiškai paklūstama grupės nuomonei). Kad švietimo kaita vyktų norima linkme, būtina ugdyti pedagogų gebėjimą savarankiškai mąstyti ir dirbti, kartu sutelktai siekti bendrų tikslų.

Dar vieną galimo bendradarbiavimo pavojų – tariamą kolegialumą – įžvelgia ir A. Hargreavesas (Hargreaves, 2008, p. 160):

Bendradarbiavimo problemų gali kilti ir tada, kai jas užgrobia hierarchinės kontrolės sistemos. Tuomet bendradarbiavimas tarp mokytojų tampa priverstinis arba dirbtinis. Jis išvirsta į tai, ką aš vadinu tariamu kolegialumu. Tariamas kolegialumas yra toks bendradarbiavimas, kai iš viršaus primetama, kas turi būti planuojama arba ko mokomasi, su kuo tai turi būti planuojama ir mokomasi bei kur ir kada šio planavimo ir mokymosi reikia imtis.

Kitaip tariant, mokytojų bendradarbiavimas tampa imitaciniu tada, kai mokytojas traktuojamas kaip tarnautojas: pavaldus, kitų valią vykdyantis asmuo. Vadinas, sėkmingam, realiam bendradarbiavimui plėtoti būtina palanki mokyklos, kurioje dirba mokytojai, kultūra ir kontekstai. Čia tampa svarbi lyderystės tema – kokių vertybių ir nuostatų laikosi oficialūs lyderiai, t. y. mokyklų vadovai, metodinių grupių pirmininkai, kokių – iš bendruomenės kylantys lyderiai. Kaip pabrėžia A. Hargreavesas, tik tada, kai kiekvienas mokytojas pripažins, kad profesinis tobulėjimas įmanomas tik sąveikaujant su kitais, dalinantis žinojimu, atradimais, įsitraukiant į bendras veiklas, mokyklos kultūra gali pamažu formuotis kaip bendradarbiaujančios organizacijos kultūra. Toks pats principas – prisiimta lyderystė ir siekis bendradarbiaujant tobulinti savo profesines kompetencijas – turi būti taikomas ne tik tarp mokyklos mokytojų, bet ir tarp regiono, šalies mokytojų tiek pagal dėstomą dalyką, tiek pagal interesus.

2018 m. EBPO tarptautinio mokytojų tyrimo TALIS rengėjai mokytojo profesinę veiklą įvardijo kaip profesiją. Pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo išanalizuoti mokytojų profesiją 5 grupėse:

- žinių ir gebėjimų, reikalingų mokytojui;
- mokytojo profesinės karjeros galimybių,
- bendradarbiavimo kultūros tarp mokytojų,
- profesinės atsakomybės ir mokytojų autonomiškumo;
- profesijos prestižo.

Analizuojant duomenis, buvo atskleista, kad bendradarbiavimas tarp mokytojų visose tyrime dalyvavusiose šalyse ir regionuose yra nepakankamas. Nors pirminė bendradarbiavimo prielaida – geri tarpusavio santykiai ir pozityvus kolegų vertinimas – buvo gana aukštas (daugiau kaip 80 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad jų kolegės – puikūs žmonės ir aukšto lygio profesionalai, kuriems drąsiai galima užduoti su profesija susijusius klausimus), bendradarbiavimas tyrimo organizatorių vertinamas kaip nepakankamas. Tik 9 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų atskleidė, kad stebi kolegų pamokas ir teikia ją vedusiam mokytojui grįžtamąjį ryšį. Mažiau nei pusė tyrimo dalyvių (47 proc.) nurodė, kad jie su kolegomis dalijasi mokymosi medžiaga, o 43 proc. mokytojų su kolegomis tariasi dėl mokinių vertinimo, atskirų metodų taikymo pamokose ar kitose su mokiniais vykdomose veiklose. Dar mažesnė procentinė dalis mokytojų ryžtasi išbandyti bendradarbiavimo teorijas dalijimosi lygmeniu – tik 28 proc. mokytojų ryžosi telktis į komandas ir kartu dėstyti. Komandinį dėstymą toje pačioje klasėje yra išbandę tik 10 proc. šiame tyrime dalyvavusių mokytojų. Tik 12 proc. visų tyrime dalyvavusių mokytojų nurodė, kad išbandė dėstymą su kolegomis keliose skirtingose klasėse, jas apjungus. Įrodyta, kad labai reikalingas bendradarbiavimas tarp mokytojų, dėstančių mokiniams iš žemo SEK ar SUP. Tačiau tyrimas atskleidė, kad šiais klausimais bendradarbiavo tik 67 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų. Paklausti, kaip mokytojai vertina kolegų teikiamą grįžtamąjį ryšį, net 70 proc. dalyvių nurodė, kad toks ryšys labai teigiamai veikia jų profesinį augimą. Bendradarbiaujantys mokytojai atsiskleidė ir kaip inovatyvūs mokytojai.

Praktiškai vertinant pagal visas bendradarbiavimo intensyvumą analizuojančias pozicijas, Lietuva buvo priešpaskutinė ar net paskutinė tarp visų tyrimo dalyvių. Tačiau, vertinant bendradarbiavimo teikiamą naudą, tyrime dalyvavę Lietuvos mokytojai užėmė pirmo penketo pozicijas: jie labai teigiamai vertino bendradarbiavimo, grįžtamojo ryšio, grupinio mokymosi teikiamą naudą.

Įdomu tai, kad tyrimo duomenys rodo, jog žymiai labiau bendradarbiauti yra linkę mokytojai iš kaimiško tipo gyvenvietėse esančių mokyklų, pagal lytį – vyrai labiau ne moterys, pagal amžių – dažniau jaunesni mokytojai nei vyresni (TALIS, 2019, II d. 4 skyrius).

Sinergiškas* bendravimas (Coley, 2018, p. 314–316). Sinerginė veikla pakylėja dvasią ir kūrybą. Neįtikėtina, kiek daug galima pasiekti atvirai bendraujant. Nors atsiverdami žmonės visada rizikuoja, vis dėlto sėkmės galimybės yra kur kas didesnės. Sinergiškai veikiančioje grupėje sukuriama nuostata: „Jei kolega, kurio kompetencija bei išipareigojimai prilygsta maniesiems, su manimi dėl kažko nesutinka, vadinasi, aš kažko nesuprantu ir todėl turiu stengtis pažvelgti į savo veiklą jo akimis.“ Tada susiformuoja nepaprasta bendravimo kultūra: niekas nepuola ir niekas neturi gintis. Tokioje kultūroje svarbiausias yra pasitikėjimas. Kaip jis veikia įvairius bendravimo lygmenis, matyti 1 paveiksle.

1 pav. S. R. Coley pateikta bendravimo ir pasitikėjimo sąveika

Žemiausią bendravimo lygmenį, kai partneriai nepasitiki vieni kitais, rodo toks jų elgesys: gynybinė pozicija, apsidraudimas, oficiali leksika, ypač kai reikalai klostosi prastai.

Pagarbus bendravimas – tarpinis lygmuo. Vienas kitą gerbiantys žmonės vengia nemalonios konfrontacijos, elgiasi mandagiai, tačiau jiems trūksta empatijos partneriui. Jie nesistengia suprasti vienas kito pozicijų, todėl neišnaudoja visų galimybių.

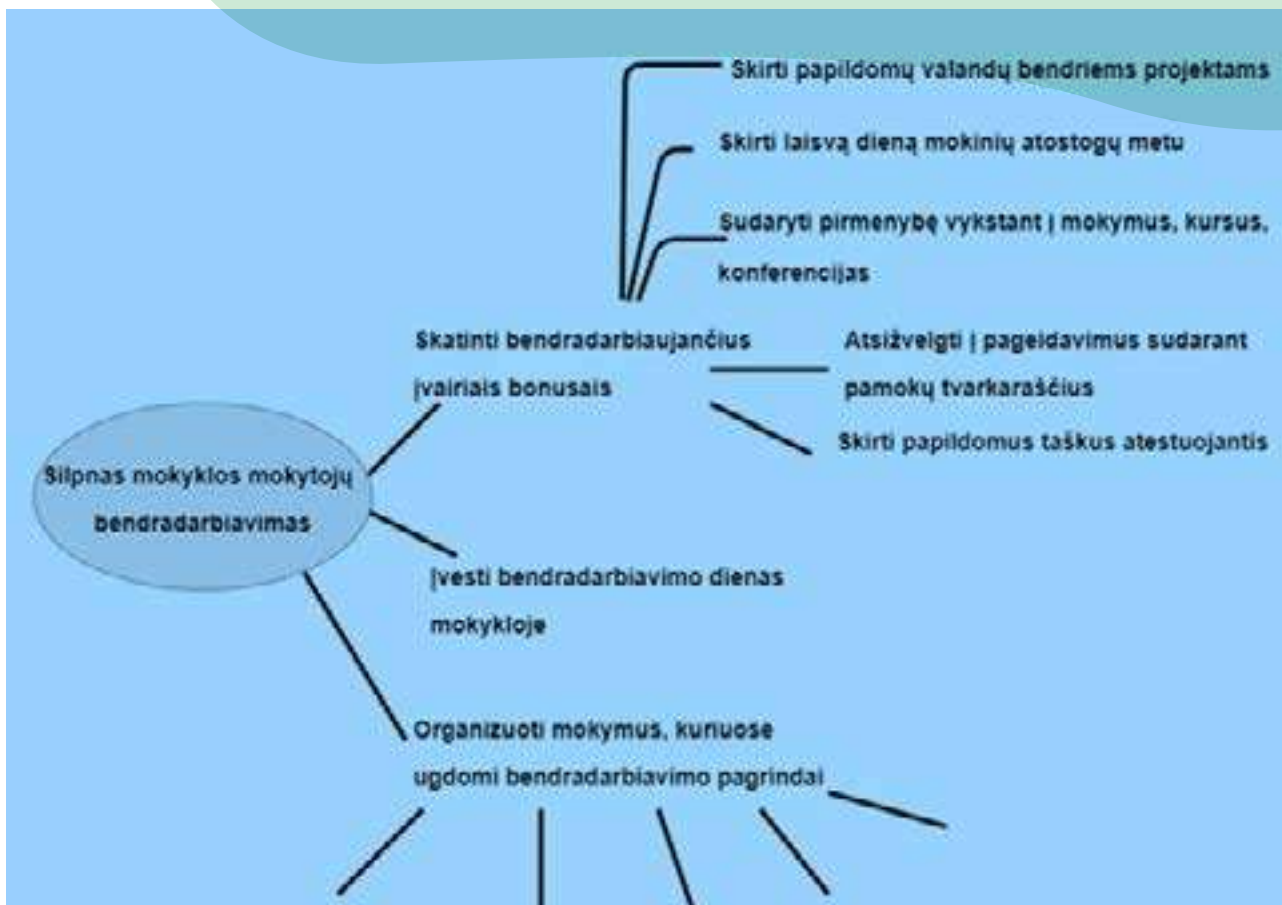
Sinerginis bendravimas reiškia, kad 1 +1 gali būti 8, 16 ir net 1600. Kai partneriai pasitiki vieni kitais ir užmezga sinerginį ryšį, jie gauna kur kas geresnį rezultatą, nei jie tikėjosi iš pradžių. Be to, toks kūrybinis procesas abiem pusėms yra malonus. Formuojasi bendravimo minikultūra.

***Sinergija** – situacija ar būklė, kai atskirų objektų bendros veiklos rezultatas yra didesnis už šių objektų nepriklausomos veiklos rezultatų sumą.

Viena iš sinergiško bendravimo prielaidų – panašus esamų problemų suvokimas. Toks suvokimas nebūtinai turi būti išankstinis, jis gali būti pasiektas naudojant psichologo Edvardo de Bono sukurtą „**Koncepcijos vėduoklės**“ techniką, kurios esmė – žengti žingsnį atgal, kad būtų galima pažvelgti iš tolesnės perspektyvos, ir tokiu būdu naujai pažvelgti į temą, į tai, ko norima pasiekti, ir į galimus naujus problemos sprendimo būdus. Tai ypač naudinga, kai bandome sugalvoti alternatyvių idėjų ir problemų sprendimo būdų. Tačiau pirmosios idėjos ne visada yra geriausios. „Koncepcijos vėduoklė“ padeda išplėsti sprendimų paiešką, kai „iškleidžiami“ visi galimi, įmanomi būdai. Rekomenduojame jį atlikti grupei, kai kiekvienas grupės narys dalijasi savo mintimis, be jokios kritikos ar peikimo; visos idėjos surašomos vėduoklėje.

Pirmiausia dideliame popieriaus lape dešinėje pusėje nuo centro nupieškite apskritimą (ar elipsę, kaip pateikta 2 pav.). Įrašykite jame problemą, kurią bandote išspręsti. Į dešinę nuo jo brėžkite linijas, vaizduojančias galimus problemos sprendimus. Naudokite jas kaip atskaitos tašką naujoms idėjoms spinduliuoti. Jei tai nepadeda rasti priimtinos idėjos, pakartokite procesą iš naujo apibrėždami problemą plačiau. Šią platesnę apibrėžtį užrašykite apskritime į kairę nuo pirmosios apibrėžties. Nubrėžkite rodyklę nuo pradinio problemos apibrėžimo iki naujojo, kad parodytumėte ryšį tarp problemų. Tada iš šio platesnio apibrėžimo išskleiskite galimus sprendimus. Tol plėskite iš naujo apibrėždami problemą, kol rasite naudingą sprendimą (pagal Bono, 1992).

2 pav. Vienos mokyklinės problemos sprendimo paieškos: metodinės grupės veikla

Ką jums reiškia būti mokytoju – ar jūs manote, kad tai profesija, T. Parsonso apibrėžta prasme, ar tarnyba, kaip apibrėžia M. Weberis, ar pašaukimas, dieviškoji misija, pagal arkivyskupo G. Grušo apibūdinimą? Analizuodami savo požiūrį į mokytojo profesinę veiklą, atsakykite į klausimus:

- Kas mane įkvepia suprasti savo darbą vienaip ar kitaip?
- Kaip šis supratimas konstruoja mano profesinę elgseną, santykius su aplinkiniais?
- Ar galiu save pavadinti atviru pokyčiams, bendradarbiaujančiu kolega?
- Kokios mano profesinės veiklos sritys gali tapti mano bendradarbiavimo su kolegomis taikiniais?
- Ar mano požiūris į profesinę veiklą ir to požiūrio nulemta elgsena man padeda, ar mane „degina“?
- Kokią problemą galėčiau pabandyti spręsti su kolegomis sinerginiu principu, pasitelkdamas „Konceptijos vėduoklės“ medžiagą?

Užduokite tuos pačius klausimus savo kolegai apie jus. Pakvieskite jį išbandyti „Konceptijos vėduoklės“ metodą aptardami vieno bendro mokinio, turinčio SUP, ugdymosi situacijas ir galimybes padėti vaikui siekti aukštesnių mokymo(si) rezultatų.

II skyrius.

Mokytojas mokykloje: kolegialių santykių kūrimas ir palaikymas

II skyriuje aptarsime:

- Kas yra „bendruomeniška mokykla“ ir kokie jos privalumai?
- Kodėl svarbu mokytojams kurti bendradarbiavimu grindžiamus santykius mokykloje?
- Kaip mokykloje kurti ir plėtoti bendravimo ir bendradarbiavimo principais paremtus santykius su kolegomis?

Didmiesčio progimnazijoje dirbantis mokytojas pasakoja:

Mes turime per metus... dirbam dešimt mėnesių, turim šešias temas. Tai tos temos tokios, kaip, pavyzdžiui, „Senovės Graikija“, ir ta tema apima keturias savaites, ir tada mes turime pasižiūrėti, ką mes turime išmokyti iš Bendrujų programų, ir iš mokyklos suplanuotos programos, kadangi mokykla turi ir savo programą. Tai pasižiūri, kokie tikslai yra vienodi, ten, pavyzdžiui, išmokinti žmogaus kūno dalis ir ten irgi – raumenys, kūnas ir, kad raumenys judina kaulus, ir kad kai kurie raumenys dirba poromis. Nu, tokie tikslai, ką vaikai turi žinot. Nu, tada tu ten bandai sujungti, kad tai būtų, kaip ir, tikslai tie vientisi, nu, ir tada žiūri, kaip tu vertinsi, susidėlioji tokį rėmelį, nu, ir tada kuri veiklas, ten žiūri resursai, ką kokiuose vadovėliuose siūlo, ką įvairių dalykų mokytojai siūlo, ką kaip, ir ten tada tie visi mūsų mokytojai sėdi ir vargsta ten su tuo planu viršvalandžius. Nu, pradžiai – visai temai, tada susidėliojam savaitės ir tada planuojam atskirai savaitėms. Na, susidėliojam savaitės veiklas ir tada pasiskirstom, ką... Kas atsakingas už kokią užduotį ir su... Tada sukuriame užduotis, sukeliame viską į sistemą ir pirmadienį tu ateini ir jau... Tas planas yra interaktyvus, tu pasispaudi, ten tau atsidaro ar skaidrės, ar lapai, kuriuos atsispausdini, ar tekstukas, kurį tu ten paskaitai ir supažindini su vaikais, ar ten ką. Tai kartais labai užsisėdim, nes patiems įdomu būna. Aišku, iš vadovėlio tai viskas jau paruošta, bet vaikams nebus taip įdomu (Iš 2017 m. atlikto tyrimo).

Trečius metus šioje mokykloje dirbančio mokytojo istorija atspindi jo mokykloje veikiančio inovatyvaus mokymo klubo veiklą. Mokytojai, apsėsti kitokio dėstymo idėjos, siekio integruoti savo dėstomus dalykus bei noro bendradarbiauti, atlieka didžiulį, daug jėgų reikalaujantį darbą – planuoja veiklą ir kuria mokomąją medžiagą. Juos palaiko jų pačių smalsumas. Tačiau smalsumas, entuziazmas – riboti išteklių ir visada lieka atviras klausimas, ar ilgai mokytojams užteks energijos? Pagrindinė kliūtis, kurią mokytojai įvardija, kalbėdami apie ribotą bendradarbiavimą su kolegomis, yra laiko stoka.

Mokykla yra tarytum sudėtingas organizmas, sudarytas iš daugybės dalių, kurių kiekviena turi būtinas ir svarbias funkcijas, nors pasitaiko, kad organizmo šeimininkas mano, jog kai kurie organai yra nelabai svarbūs, mažai reikšmingi. Toks požiūris gali lemti atmetimą požiūrį į tą organą – juo nesirūpinama, neprižiūrima, nepaisoma jo siunčiamų perspėjimo signalų. Rezultatas gali būti labai nemalonus – apleistas organas gali išeiti iš rikiuotės, imti funkcionuoti pragaištingai, pamažu nuodydamas visą organizmą. Įsivaizduokite mokyklą, kurioje mokyklos administracija ir mokytojai susikoncentruoja į aukštus mokinių ugdymo pasiekimus bei į plačią jų užklasinę veiklą, tačiau pamiršta mokyklos valytojus, švaros prižiūrėtojus, rūbininkus, sargus: neskiria pakankamai lėšų patalpų priežiūros, sanitarijos poreikiams, nepaiso, kad dėl mokinių papildomų užsiėmimų, būrelių, renginių, į mokyklą plūstančių svečių prailgsta darbo valandos, padaugėja išmetamų šiukšlių ir dažniau valomos atskiros patalpos. Neapsikentę valytojai gali tiesiog išeiti iš darbo – ypač didmiestyje panašų darbą įmanoma nesunkiai rasti, arba jiems gali nusvirtinti rankos ir jie aplaidžiai pradės atlikti savo pareigas. Kas laukia mokyklos, kurioje pirmas tave pasitrinkantis dalykas – blogas kvapas ar šiukšlės? Žinoma, patys darbuotojai, mokiniai kurį laiką to nepastebės, tačiau, kaip rodo praktika, šiukšlės traukia šiukšles – pamažu jos kaupiasi, žmonėms dingsta poreikis mesti šiukšles į specialius kontenerius. Su nešvara stiprėja ir abejingumas, silpnėja atsakomybė už savo

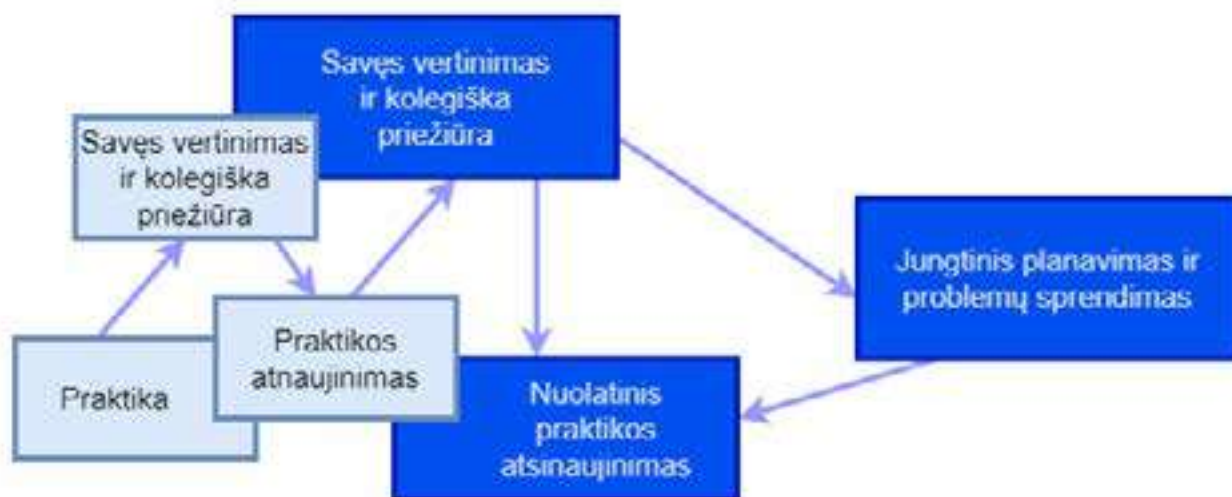
bendruomenę. Bet kuri organizacija sėkmingai funkcionuoja tik tada, kai suderintai veikia visos dalys ir kiekviena jų turi lygias galimybes įsitraukti į atvirą, kūrybišką ir organizacijai naudingą bendradarbiavimą. Tokiais principais veikianti organizacija gali būti priskiriama **pasidalytosios lyderystės** organizacijų tipui (angl. shared and distributed leadership). Lyderystės praktikai ir teoretikai Alisa Miniotaitė ir Ignas Staškevičius pasidalytą lyderystę apibrėžia taip (Miniotaitė, Staškevičius, 2019):

***Pasidalytoji lyderystė** – dinamiškas, interaktyvus grupėje vykstantis procesas, kuriame kiekvienas grupės narys daro įtaką kitam, kartu siekiama bendro grupės ar organizacijos tikslo. Šiame procese įtaka abipusė, gali būti ir iš viršaus, ir iš apačios, ir horizontali. Pabrėžiamas dalijimosi procesas, kai kiekvienas narys gali priimti atsakomybę, kai galia kyla ne tik iš lyderio, bet ir iš kiekvieno grupės nario.*

Kaip matome iš sąvokos paaiškinimo, pasidalytosios lyderystės atveju lyderiu tampa kiekvienas, besiuimantis organizuoti bendras veiklas ar imantis telkti kolegas bendrų sprendimų paieškoms. Tokia lyderystė turi ypač palankias sąlygas plėtotis mokykloje. Lietuvos švietimo įstatymas įpareigoja, kad mokyklos turi būti valdomos demokratiniais principais, o joje dirbantys mokytojai turi teisę jungtis į įvairias grupes, kad rastų geriausius darbo sprendimus, organizuotų bendras veiklas. Beje, Švietimo įstatymas rekomenduoja ir įvairias vidines institucijas, didinančias mokykloje dirbančiųjų savivaldą ir galimybę daryti pokyčius. Vis dėlto realybė ne visada atitinka viziją ar lūkesčius. Remiantis TALIS duomenimis, tyrime dalyvavę Lietuvos mokytojai pabrėžė, kad jie jaučiasi mokyklose turį daug savarankiškumo planuodami pamokas, atrinkdami ugdymo medžiagą, pasirinkdami metodus, apsisprendami dėl mokymosi pasiekimų vertinimo, diegdami įsivertinimo sistemas savo pamokose. Tačiau tyrime dalyvavę Lietuvos mokytojai mažiau, nei bendras visų dalyvių vidurkis, nurodo, kad jie yra įtraukiami į mokyklos sprendimų priėmimo procesus bei įvairias grupes, kurios ieško galimų sprendimų ar veiklos formų svarbiais mokyklai klausimais (Lietuvos vidurkis – 60 proc.). Tačiau tyrime dalyvavę Lietuvos mokyklų direktoriai nurodo, kad jų mokyklose 95 proc. mokytojų dalyvauja priimant sprendimus (TALIS II d. 2019). Tad tyrimas atskleidžia, kad mokytojai ir mokyklų vadovai ne visada vienodai supranta, kaip praktikoje turėtų veikti pasidalytoji lyderystė ir kaip mokykloje sukurti glaudaus bendradarbiavimo terpę. O ji, anot TALIS vertintojų ir ekspertų, būtina sąlyga užtikrinti sėkmingą ir efektyvią mokyklos veiklą ne tik siaurąja – aukštesnių mokinių pasiekimų prasme, bet ir platesne – mokytojų ir kitų mokyklos darbuotojų gerovės, pasitenkinimo darbu ir pasiryžimo tęsti karjerą – prasme. Būtent tokia efektyvios, darniai veikiančios ir plačiau savo paskirtį suvokiančios mokyklos samprata yra tai, ką švietimo sociologas ir edukologas M. Bottery pavadino bendruomenine mokykla (angl. *community schooling*), priešpriešinant ją „bankinei“ mokyklai (Bottery, 2004, p. 169):

- Skirtingai nuo „bankinių“ mokyklų, kuriose įsitvirtinęs susvetimėjimas tarp mokytojų, darbuotojų, mokinių, kiekvienam ginant savo interesus ir fokusuojantis tik į siaurą savo veiklą, bendruomeninės mokyklos sukuria emociškai saugesnę mokymosi aplinką.
- Priešingai nei „bankinėse“ mokyklose, kuriose vyrauja individualios konkurencijos dvasia, bendruomeninėse mokyklose rūpinamasi visų organizacijos narių gerove.
- „Bankinėse“ mokyklose pabrėžiamas individualus pasirinkimas ir asmeninės teisės, o bendruomeninėse mokyklose linkstama akcentuoti individualią atsakomybę už kitus organizacijos narius.
- „Bankinės“ mokyklos ugdymo žinias suvokia kaip individualią gėrybę, turinčią įtakos asmens statusui, o bendruomeninės mokyklos puoselėja bendrą ir viešą požiūrį į žinias, siekdamas, kad jomis galėtų pasinaudoti visi.
- „Bankinės“ mokyklos iš esmės yra instrumentinės organizacijos, veikiančios tik kaip išsilavinimą teikiančios institucijos, o bendruomeninės mokyklos laikosi nuostatos teikti ir vidines, su švietimu nesusijusias gėrybes, tokias kaip priklausymas bendruomenei, tapatybė, pasitikėjimas, draugystė, lojalumas ir rūpestis.

Vadovaujantis M. Bottery pasiūlyta bendruomeninės mokyklos samprata, mokytojas turėtų peržengti siaurą savo profesinės veiklos supratimą, apimantį nuostatą, kad jis vienas yra atsakingas už savo dalyko išdėstymą ir aukštus savo mokinių pasiekimus. Mokyklos kultūros kaitą ugdant bendradarbiavimą tyrė anglų edukologai P. Dalinas, H. R. Rolfas ir B. Kleekampas siūlo mokytojams atverti klasių duris ir pakviesti savo kolegas dalyvauti pamokose: jas stebėti, teikti grįžtamąjį ryšį, organizuoti bendras pamokų veiklų aptarimo grupes, kartu aptarti galimus pokyčius ar veiksmo strategijas. Mokytojams pradėjus bendradarbiauti nuo lankymosi vienas kito pamokose, paskui skiriant laiko toms veikloms aptarti, labai dažnai gimsta idėjų apie galimą veiklų integravimą, projektinių veiklų, tiriamųjų darbų bendrą planavimą ir vykdymą. Tolesnis etapas – siekis kartu mokytis, pasidalinti tam tikrais veiklos sektoriais, telkti visokeriopą pagalbą ir paramą (Dalin ir kt., 1999) (3 pav.).

3 pav. Praktikos atnaujinimas bendradarbiaujant

Pagal šių tyrėjų sampratą vienos mokyklos mokytojų tarpusavio bendradarbiavimas plėtojamas pradėdant nuo mažų žingsnių – „žvalgytuvių“ (kai abipusiai susitarus stebima ir aptariama kolegos veikla) iki išplėtotų ilgalaikių veiklų, pavyzdžiui, bendrų projektų rengimo. Tačiau tokia plėtra įtraukia tik mokytojus, palikdama nuošalyje kitus mokyklos darbuotojus – pedagoginius darbuotojus, ūkio dalies personalą, asmenis, dirbančius mokyklos valgykloje. J. C. Maxwello nuomone, nėra nesvarbių darbuotojų, mokykloje – tuo labiau. Juk kiekvienas švietimo institucijos darbuotojas prisiima didesnę ar mažesnę atsakomybę už mokinių ugdymą. Paplitusi frazė – „nesijaudinkite, kad vaikai jūsų neklauso – jie jus stebi“ – primena, kad mes, suaugusieji, esame vaikams pavyzdžiai. Stebėdami mūsų tarpusavio santykius, jie mokosi bendravimo. Matydami pagarbą kiekvienam dirbančiajam, jie ima ir patys tokią pagarbą rodyti. Vis tik nereikėtų apsiriboti tik pagarbiu bendravimu. Visi suaugusieji mokykloje gali tapti mokytojo bendrininkais organizuojant įvairias veiklas. Valgyklos darbuotojai gali puikiai įsitraukti į tokias švietėjiškas veiklas, kaip sveikos mitybos, pageidaujamo elgesio viešose maitinimo įstaigose mokymo, maisto ruošimo, stalo serviravimo, produktų sudėties tyrimų, kalorijų apskaičiavimo, ekologiško gyvenimo būdo propagavimo. Mokyklos ūkio dalies darbuotojai – budėtojai, valytojai – dažnai gali mokytojui suteikti informacijos, kurios pats mokytojas pamokų metu tiesiog negali susirinkti: pavyzdžiui, mokinių santykiai ir elgesys pertraukų metu, mokinių savijauta, patyčių reiškiniai. Taip pat šie darbuotojai išvėgia daugybę situacijų, kuriose galimos tam tikros permainos, pakeitimai, pavyzdžiui, atskirų patalpų pritaikymas ugdymui, pasirengimo renginiui paspartinimas, palengvinimas.

Žinoma, mokytojo darbo kokybė neatsiejama ir nuo mokytojo bendradarbiavimo su mokykloje dirbančiais pedagoginiais darbuotojais, mokytojų padėjėjais. Įvairūs bendradarbiavimo ir organizacijų plėtros tyrėjai akcentuoja, kad įvairių sričių darbuotojų profesinės komunikacijos plėtojimas duoda netikėtų rezultatų. Tačiau tik tokiu atveju, kai bendradarbiavimo poreikis yra natūralus. A. Hargreavesas, tyrinėjęs mokytojų ir kitų mokyklos darbuotojų santykius, atskleidė, kad bendradarbiavimas, vykstantis mokyklos

administracijos nurodymu ar tik vienos pusės pageidavimu, gali virsti į tariamą kolegialumą, kurio atveju daugėja skambios retorikos, didėja nelankstumas ir neefektyvumas. Priverstinio bendradarbiavimo atvejais visi jaučiasi sumenkinti, prarandantys vertingą laiką, pagaliau tampa priešiški pačiai mokyklos organizacijai (Hargreaves, 1999).

Lietuvos mokyklų įėjimo tyrimas (Duoblienė, 2018, p. 163–165). Šį tyrimą Vilniaus universiteto edukologai ir tyrėjai atliko XXI a. 2-jame dešimtmetyje. Tyrimas apėmė 6 Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklas, kuriose buvo atlikti 42 skirtingų mokyklos bendruomenės narių pusiau struktūruoti interviu ir mokyklos erdvių stebėjimas, tyrėjams nueinant kasdienes trajektorijas kartu su skirtingų interesų grupių atstovais. Tirtos mokyklos buvo skirtingo architektūros stiliaus (XX a. pradžios, sovietmečio, modernizmo, nepriklausomybės laikų modernizmo). Tyrimas įdomus tuo, kad atskleidžia, kaip mokyklos gyvenimą gali paveikti tam tikri mokykliniai ritualai ir erdviniam galios centre esantis asmuo – budėtojas.

Tiriamų mokyklų bendruomenės į savo pastato paradines duris žvelgė itin pagarbiai, iš dalies sureikšmindamos ar net mitologizuodamos. Tai vyko dėl skirtingų priežasčių: vieniems – tai vartai tarp jų puoselėjamos mokyklos kultūros ir išorinio pasaulio, kitiems – užtvara nuo „negatyvaus“ išorės pasaulio ir savojo saugumo puoselėjimas, dar kitiems – mokyklos maskarado detalė, kuri įveiklinama per didžiąsias šventes. Nors tyrimo dalyviai pagarbiai kalbėjo apie savo mokyklos pagrindinį įėjimą – visų pasididžiavimą, deja, kai kuriose mokyklose jis buvo nenaudojamas, užrakintas, o įeinama buvo per kitas, šonines duris. Tyrimo dalyviai iš tų mokyklų, kurių pagrindinis įėjimas yra nuolat atviras, jas pristatė kaip vietą, kur reprezentuojami mokyklos pasiekimai, kur svečiai ir išorės stebėtojai gali matyti mokyklos laimėjimus. Prie centrinio įėjimo įsikuria mokyklų kultūrinių galių centras – kabo televizorius, pranešantis naujienas, netoli yra mokyklų vadovų kabinetai. Budėtojai svečius registruoja žurnaluose. Budėtojas – visa stebinti akis, žinanti, kas, kada ir kur išeina. Vienos mokyklos mokiniai budėtoją apibūdino kaip „gerąją dvasią“, pažįstančią kiekvieną vaiką, žinančią visų ydas, problemas, įpročius. Jaunesnius moksleivius išlydėdama pro duris aprenkia, susagsto, gerą žodį pasako, o su vyresniais draugiškai pašmaikštuoja ar net paprotina juos; moka saugoti paslaptis, suprasti juos ir yra itin mylima. Besišypsančius budėtojus tyrėjai pastebėjo visose mokyklose, tačiau kad mokyklos galios centras spinduliavo meile – taip buvo tik toje vienoje mokykloje.

J. C. Maxwellas, nagrinėdamas lyderystės klausimus, išskyrė du lyderių tipus – karjeristo ir vienytojo ir juos charakterizavo pagal atskirus požymius ir savybes (jokiu būdu nelaikydamas kažkurių nei geresniais, nei blogesniais – nurodydamas, kad tai natūralūs ar susiformavę asmens bruožai) (pagal Maxwell, 2016, p. 212–219):

Karjeristas	Vienytojas
Vertikalus mąstymas: jis puikiai žino, kas yra virš jų ir kas – už jų. Jie mato tik vieną perspektyvą – perspektyvą aukštyn.	Horizontalus mąstymas: mąsto daugiau apie tai, kas keliauja kartu su juo ir kaip galima padėti bendrakeleiviams laimėti – nes tada ir jis bus laimėtojas.
Dėmesys sutelktas į statusą.	Dėmesys sutelktas į tarpusavio santykius.
Vertinama konkurencija.	Vertinamas bendradarbiavimas.
Siekiami valdžios.	Siekiami partnerystės.
Kuriamas savo įvaizdis.	Kuria konsensą (bendrą sutarimą).
Laikomasi atokiau nuo bendruomenės.	Siekia būti ir veikti kartu su bendruomene.

1 lentelė. Lyderystės tipų charakteristikos

Norintiems tapti geresniais vienytojais J. C. Maxwellas rekomenduoja:

1. Lėtai pavaikštinėkite organizacijos koridoriais. Kasdien skirdami laiko pasivaikščiojimui po darbovietę, mezkite santykius su čia dirbančiais – pasistenkite pasikalbėti su visais.
2. Prisiminkite, kad žmonės yra žmonės, o ne išnaudojimui skirta darbo jėga. Stenkitės pažinti kiekvieną ir pamatyti įvairius reiškinius jų akimis.
3. Praleiskite kitą žmogų į priekį. Karjeristai mąsto: „aš esu pirmas“. Pasvarstykite, kad teigiamus dalykus gali sukelti pokytis, kai ir kitas kartais būna pirmas.
4. Atsitraukite nuo darbotvarkės. Pasistenkite kiekvieną dieną skirti bent 15 minučių tarpasmeniniams ryšiams organizacijoje stiprinti.
5. Nukreipkite dėmesį į kitus. Pagirkite juos, įvertinkite jų atliktą darbą, padėkokite už tai, ką jie padarė. Darykite tai kas dieną, bent kartą per dieną.

Jei kopsite karjeros laiptais nepalaikydami ryšio su bendradarbiais, galbūt įgysite autoritetą, tačiau tikrai neturėsite daug draugų. Tačiau jei puikiai mezgate santykius, tačiau nesate pernelyg ryžtingai nusiteikę kopti į viršūnę, jūs susirasite daug draugų, tačiau neįgysite pakankamai autoriteto, kad kažko pasiektumėte ar kažką pakeistumėte.

Vokietijoje automobilių industrijoje dirbanti komunikacijos ekspertė Laura Kačinauskaitė savo praktikoje taiko metodą, leidžiantį įtraukti į svarbių sprendimų priėmimo procesą visą komandą. Specialistė dalijasi patirtimi:

Metodo esmė – sudaryti sąlygas išsikalbėti kiekvienam darbuotojui. Tam tikslui suformuluojamas klausimas, kurio atsakymui svarbi komandos nuomonė. Pavyzdžiui, „Ką galėtumėme padaryti, kad išspręstumėme vėlavimo į darbą problemą?“ Tada sukviečiami visi įstaigoje dirbantys asmenys ir dirbdami tyloje individualiai ant atskiro lapo išdėsto savo požiūrį, kodėl tokia problema galėjo atsirasti bei kokie gali būti jos sprendimo būdai. Veiklos moderatorius užtikrina, kad nebūtų konsultuojamasi ir tariamasi – reikia tik individualaus požiūrio. Paskui visi pasiūlymai surenkami, iš jų sudaromas sąrašas. Pasiūlymai iš vieno lapelio išskaidomi, nes dažnai būna gana charakteringi ir kažkuo panašūs. Sudarius sąrašą, moderatorius pakviečia komandą aptarti siūlymus mažesnėse grupėse. Pagrindinė taisyklė – rasti kiekvieno siūlymo stipriąsias puses, tačiau atrinkti tik tam tikrą skaičių – tiek, kiek galima įgyvendinti artimiausiu metu. Kadangi nė vienas nežino, kas buvo teikęs tuos pasiūlymus, visi pasiūlymai vertinami nepaisant teikėjo statuso. Taip pasiekiamas didesnis objektyvumas. Surinkus grupių teiktus pasiūlymus, moderatorius vėl sudaro sąrašą ir pateikia bendram svarstymui. Komanda, apsvarstydama savo pačių suformuluotus siūlymus, priima sprendimus.

Mokytojo bendradarbiavimo galimybės ženkliai priklauso nuo jo paties vidinio apsisprendimo bendradarbiauti bei paties išlavintų bendradarbiavimui reikalingų savybių. Nusiteikimas gali būti sužadinas, o savybės – išugdomos. Įsivertinkite savo požiūrį mokyklos bendruomenėje ir savo vietą joje pagal J. C. Maxwello pateiktas karjeristo ir vienytojo charakteristikas:

- Kokiam tipui save priskirtumėte?
- Kaip, siekdamas savo profesinių tikslų, galite panaudoti stipriąsias asmenines savybes?
- Kuo jūsų profesinėje veikloje galėtų pasitarnauti transformacijos į vienytoją programa?
- Sudarykite mėnesio trukmės veiklos planą, kaip išbandyti ir tikrovėje pritaikyti J. C. Maxwello pateiktas rekomendacijas.

III skyrius

Mokytojas – plataus profesinio tinklo dalis

III skyriuje aptarsime:

- Kodėl mokytojas turėtų neapsiriboti bendravimu ir bendradarbiavimu vien tik su savo mokyklos mokytojais?
- Kokius klausimus mokytojai galėtų spręsti drauge?
- Kaip išplėsti asmeninius bendravimo ir bendradarbiavimo tinklus bei palaikyti ryšius?

Kaimiškos vietovės progimnazijoje dirbanti mokytoja pasakoja:

Aš, tiesą pasakius, nežinau, kokį mes galime daryti pokytį. Aš labai gerai prisimenu tas lietuvių kalbos programas, kaip ten mums davė, sakė. Nu, čia labai geras demokratijos principas, žinot, leidai visiems pakalbėti, pasakyti savo nuomonę, bet padarei, kaip norėjai. Tai va, Lietuvoje šitas labai galioja, leidžia visiems pakalbėti, mes visi galime drąsiai reikšti savo nuomonę demokratinėje valstybėje, bet vis tiek bus padaryta taip, kaip kažkas iš viršaus nuleido ir sugalvojo. Tai va, čia tas ir yra, tu gali kalbėti, tu gali rašyti krūvas, ir profsąjungos tiek ten tų protingų straipsnių išleidžia, ar ne? Prisiskaitom, ir tikrai labai, labai gerų dalykų, ir... Aš suprantu, kad turbūt sueina į tas diskusijas su ministerijos darbuotojais, ar ne, bet kažkodėl tokių sprendimų, kurie tikrai, nu vat, pagelbėtų. <...>. Nu, kažkokia makalynė, kažkoks chaosas ir... Tai aš, tiesą pasakius, net nežinau, ar tas turėtų kokios nors prasmės, aš manau, kad pasako, ir streikai buvo, žmonės gi sakė savo nuomonę drąsiai. Bet, kaip matom, tai... Mes irgi rašėme pastabas ir dėl to PUPP'o ir dėl vertinimo, gi dabar, žiūrėkit, naujos programos ir šiemet jau PUPP'as lietuvių naujas, visiškai, kardinaliai. Vaikai antrus metus mokosi pagal naujas programas. Visiškai, absoliučiai viskas naujai. Tai gal tie, kurie nuo pirmos pradėjo, ateis iki dešimtos, vertėtų, ar ne, pakeisti? Ne, mes parašėme savo nuomonę kaip, kaip, kaip mokytojai, nu ir kas? Vis tiek – viskas nauja. Dar mes net, įsivaizduokit, rugsėjo mėnesį atsiuntė vienus reikalavimus, dalį dar ir žodžiu, ar ne? Apie Naujus metus jau viską pakeitė. Apie Naujus metus! Tai, tai, nu ta prasme, sakau, kažkaip tas, tas, nu... Kaip čia sako, šuns balsas dangun neina, ar ne, šuo loja – karavanas eina tolyn. Tu gali ten... Tų praktikų turbūt niekas neklausia nuomonės ir tas yra (iš 2017 m. autorės atlikto tyrimo).

Pateikta ištrauka atspindi mokytojos pastangas kartu su kitais to paties dalyko mokytojais daryti poveikį Lietuvių kalbos bendrųjų programų rengėjams bei PUPP rengėjams. Pati mokytoja patirtį vertina kaip neigiamą, nesukėlusią pageidaujamų pokyčių. Mokytoja skeptiškai vertina ir kitą mokytojų bendradarbiavimo formą – streikus siekiant daryti poveikį įstatymų leidėjams ar vyriausybei. Atrodytų, mokytojų platesnis bendradarbiavimas negali mokytojui padėti jo veikloje, tačiau daugybė teorinių svarstymų ir empirinių tyrimų atskleidžia ir kitokias plataus mokytojų bendradarbiavimo galimybes ir teikiamą naudą.

EBPO ekspertai, teikdami siūlymus dėl mokytojų profesinės veiklos tobulinimo, mokytojų bendradarbiavimo plėtrą laiko svarbiausiu įrankiu. Bendradarbiavimas turėtų sukurti mokytojų profesinę autonomiją, užtikrinti savarankiškumą planuojant ir įgyvendinant ugdymo veiklas, paskatinti pačius mokytojus konstruoti dalį ugdymo turinio, praplečiant nacionalines programas gyvenamajai vietai aktualia tematika (TALIS, 2019). Dalis valstybių, EBPO narių, yra šioje srityje gana toli pažengusios – jose mokytojų organizacijos turi didelę tarpusavio bendradarbiavimo patirtį ir geba daryti reikšmingą įtaką priimant su mokytojo veikla ir praktika susijusius sprendimus. Lietuvos mokytojų patirtis yra mažesnė, dėl to įvairių tyrimų ataskaitose galima rasti pavyzdžių, atskleidžiančių, kad mokytojai netiki plataus bendradarbiavimo nauda. JAV edukologė ir mokytojams skirtų mokymų lektorė L. Davis išskiria keletą priežasčių, kliudančių mokytojams sėkmingai plačiau bendradarbiauti (pagal Davies, 2020):

- Mokytojų bendradarbiavimas yra neištirtas teritoriniu lygmeniu, todėl ši praktika yra nestruktūruota ir nenuosekli.
- Nėra tikros profesinio mokymosi bendruomenės. Jos sukūrimas būtų galinga švietimo ir mokyklų reformos priemonė. Neįsipareigojus vienai ar kitai bendruomenei, mokytojų bendradarbiavimas gali atrodyti priverstinis ir sudėtingas.
- Trūksta laiko planavimui, bendradarbiavimui ir jo rezultatams pritaikyti – daugelis mokytojų nurodo, kad jie yra labai užsiėmę tiesioginiame darbe.
- Asmeninės baimės, iššaknijęs individualizmas – bendradarbiavimo grupes kuriant iš daugybės asmenybių, turinčių unikalių įsitikinimų sistemas, gali kilti įtampų ir konfliktų, skatinančių dar didesnę atsiribojimą.
- Teritoriškumas – bendradarbiavimą riboja atstumai. Mokytojai nėra suinteresuoti skirti laiko bendriems susitikimams su kolegomis, gyvenančiais kituose regionuose.

Švietimo psichologai K. Drossel, B. Eickelman, S. van Obhuysena ir W. Bosas (Drossel ir kt., 2019), atlikę įvairių mokytojų bendradarbiavimo formų tyrimą, atskleidė, kad intervencinės priemonės, kuriomis pabrėžiamas bendradarbiavimo skatinimas, turi nedidelį poveikį, jei mokytojai nenori jų taikyti praktiškai. Taigi nepasikeitus požiūriui, kooperacinis, bendradarbiavimu grįstas elgesys neįsitvirtins. Bendradarbiavimą primetanti ir palaikanti reguliacinė mechanizmas labai sunku pritaikyti ne tik dėl mokytojų autonomijos, kuri suprantama kaip individualus mokytojo izoliuotas darbas klasėje. Reguliavimo mechanizmai neveikia ir dėl to, kad mokytojams netikint ir nepripažįstant, kad bendradarbiavimas yra svarbus, jie realiai jo nevykdys, geriausiu atveju – imituos. Kad galiausiai būtų paskatintas realaus bendradarbiavimo veiksmas, būtinas požiūrio pokytis, todėl šiam aspektui turi būti skiriama daugiausia dėmesio. Toks požiūris galėtų būti diegiamas jau mokytojų rengimo metu arba dar anksčiau – mokyklose, būsimiems mokytojams (dar mokiniams) stebint savo mokytojų bendradarbiavimą. Deja, tokios bendradarbiavimo patirties organizuotai mokytojai kol kas neįgyja.

Vis dėlto patirties stoka neturėtų tapti mokytojų uždarmo priežastimi: patirtis yra kaupiama, o jos sukaupus pakankamai, pagerėja ir bendradarbiavimas, pasiekiami bendradarbiavimo rezultatai. Amerikiečių edukologai M. M. Caskey ir J. Carpenteris išskiria šiuos plataus mokytojų bendradarbiavimo teikiamus privalumus (pagal Drossel ir kt., 2019):

- skatina mokytojų mokymąsi;
- sprendžia konkretaus konteksto ar dalyko problemas;
- skatina kolegialumą;
- mažina mokytojų izoliaciją;
- padeda mokytojams geriau suprasti mokymo ir mokymosi ypatumus;
- svarbiausias bendras elementas yra tikslas pagerinti mokinių mokymąsi.

Mokytojai, suvokiantys bendradarbiavimo naudą, gali imtis bendradarbiavimo iniciatyvų savarankiškai. Šiandieninės technologijos sudaro puikias sąlygas pasiekti kolegas įvairiuose Lietuvos ar pasaulio taškuose. 2020 m. publikuotame straipsnyje (Martinez ir kt., 2020) buvo analizuojami skirtingi mokytojų bendradarbiavimo būdai pasitelkiant interneto tinklus. Toks bendradarbiavimas apima ir pavienes, ir grupines, ir institucines iniciatyvas. Pavyzdžiui, keli mokytojai įsitraukė į savarankišką profesinį mokymąsi, naudodami socialinius tinklus. Mokytojai, pasitelkę kūrybiškumą, susisiekiama su kolegomis ir organizuojasi į bendras kūrybines komandas. Be to, mokytojai bendradarbiauja platformose, kuriose dalijamasi mokymosi medžiaga, užduotimis, kartu organizuoja vaikų darbų konkursus. Bendravimo lygmenys teritoriniu požiūriu yra labai įvairūs (4 pav.).

4 pav. Mokytojų bendradarbiavimo lygmenys ir pavidalai

Schema atskleidžia, kad mokytojų bendradarbiavimas gali prasidėti nuo bendradarbiavimo su artimiausios aplinkos kolegomis, dirbančiais kaimyninėse mokyklose. Ypač jis prasmingas, jei skiriasi bendradarbiaujančių mokyklų ugdymo pakopos – perėjimas iš pradinės į pagrindinę mokyklą mokiniams būtų žymiai paprastesnis, jei jie jau pažintų būsimus mokytojus, o būsimi mokytojai jau būtų susipažinę ir su jais. Toks bendradarbiavimas galimas ir su ikimokyklinio ugdymo įstaigomis. Lokalus bendradarbiavimas ypač pravartus įgyvendinant „pamokų be sienų“ idėjas. Įgijus patirties bendradarbiaujant lokaliai, jis nuosekliai gali būti plečiamas teritoriniu požiūriu į didesnius tinklus. Temos tokiam platesniam bendradarbiavimui gali būti geresnis regiono, šalies atskirų teritorinių zonų, paveldo, kultūros, geografijos pažinimas, platesnis mokinių projektinės ir tiriamosios veiklos vystymas, organizuojant mokinių konferencijas, konkursus, mainų vizitus. Lietuvoje jau yra kelios tokios bendradarbiavimo tradicijos – dalykų olimpiados, skaitovų konkursai, mokyklinių teatrų, chorų festivaliai ir kt. Tarptautinio lygmens bendradarbiavimas – tai narystė tarptautinėse mokytojų organizacijose, dalyvavimas konferencijose, seminaruose. Didėjančios galimybės dalyvauti renginiuose nuotoliniu būdu gali būti priimamos kaip sąlyga išdrįsti peržengti mokytojų siaurai suprantamo autonomiškumo ribas.

Aptariant bendradarbiavimo pavidalus, geras institucinio bendradarbiavimo pavyzdys – Airijos mokytojų taryba. Airijoje asmenys, baigę pedagogines studijas, negali tapti mokytojais praktikai, kol netampa Airijos mokytojų tarybos nariais. Tai mokytojų profesinė organizacija, kontroliuojanti visus klausimus, susijusius su mokytojų profesine veikla. Airijos Vyriausybė, įstatymų leidėjai, švietimo ministerija, bendrųjų programų kūrėjai, mokytojus rengiantys universitetai derina visus savo veiksmus ir sprendimus su šia taryba. Taryba, analizuodama mokytojų profesinę veiklą, išgrynina būtinas spręsti problemas, patvirtina jai teikiamus dokumentus, priima arba atmeta institucijų, siekiančių pokyčių mokytojų profesinėje veikloje, siūlymus. Šitoks Airijos mokytojų profesijos savarankiškumas turi galias istorines šaknis ir remiasi didžiuliu pasitikėjimu mokytojais ir jų organizacijomis (iš autorės tiesioginių konsultacijų su Dublino universiteto pedagogų rengimo fakulteto vadovais). Lietuvos mokytojų pasitikėjimas įvairiomis institucijomis ir organizacijomis nėra aukštas; mokytojai labiau linkę įsitraukti į tinklus pagal dėstomą dalyką (metodinės grupės, jungiančios rajono ar miesto mokytojus ar respublikinės dalykininkų asociacijos). Šiuose tinkluose mokytojai organizuoja mokymus, seminarus, mokinių olimpiadas, konkursus, konferencijas ir dalijasi gerąja patirtimi.

Projektinio bendradarbiavimo privalumai – jie nereikalauja nuolatinių pastangų palaikyti bendradarbiavimo saitus. Mokytojai, įsitraukę į tarpmokyklinius ar tarptautinius projektus, įgyja įvairios patirties, kurią paskui pritaiko ir naujuose kontekstuose. Dalyvavimą tarptautiniuose projektuose labiausiai riboja užsienio kalbų mokėjimas. Tyrimai rodo, kad dėl šios priežasties tarptautinį aktyvų dalyvavimą vykdo daugiausia užsienio kalbų mokytojai. Kitų dalykų mokytojų įsitraukimo problemą padėtų išspręsti Martinezo ir jo kolegų pasiūlytas metodas įsilieti į užsienio kalbos besimokančiųjų bendruomenes: kartu mokydami užsienio kalbos, to paties dalyko mokytojai išdrįsta imtis ir kitų bendrų veiklų (Martinez ir kt., 2020).

Bet svarbiausias ir efektyviausias bendradarbiavimo ryšių mezgimo etapas, kaip atskleidžia tyrėjai, – savarankiškų iniciatyvų kūrimas ir įgyvendinimas. Išmėginti ir pasidalinti gerą patirtimi – tai prisiimti horizontalią lyderystę platesnio bendradarbiavimo nepalietose srityse.

Įvairūs tarptautiniai ar atskirose šalyse atlikti tyrimai atskleidžia daugybę mokytojų bendradarbiavimo formų. Australijos mokytojai bendradarbiauja tarpusavyje kurdami ugdymo turinį, ieškodami būdų, kaip integruoti švietimą apie senųjų Australijos gyventojų istoriją, kultūrą, moterų istoriją ir aktualijas, daugiakultūrį ugdymą. Mokytojų grupės sutelktai ieško sprendimų mokyti SUP ir SEK vaikus, dalijasi tarpusavyje patirtimi, pamokų medžiaga (Gobby ir kt., 2017). Austrijos mokytojai organizuojasi į tinklus pagal savo specializaciją tam tikroje edukologijos srityje: pavyzdžiui, mokytojai, norintys plėtoti kompetencijas edukologinių tyrimų srityje, telkiasi į komandas ir kartu mokosi įvairių tyrimų metodologijų, strategijų, atlieka tyrimus, jų pagrindu ruošia publikacijas; mokytojai, kuriems aktualus mokomosios medžiagos rengimas, savo ruožtu, kooperuojasi į komandą, rengiančią metodiką, kurią galima pritaikyti įvairių dalykų dėstymui. Tokias komandas turi ir mokytojai, kuriuos vienija siekis tobulinti vieną kurią nors kompetenciją, ar vienija interesas kurti kitoki, įtraukiantį mokyklų ir klasių patalpų dizainą, noras gilintis į darbo su tėvais aktualijas. Šanchajuje visiems mokytojams skiriama po 12 val. per savaitę mokytis iš kolegų. Kad toks mokymasis neužsisklęstų vienoje mokykloje, mokyklos yra kooperuojamos po dvi, skatinant vienos mokymąsi iš kitos. Prancūzijoje mokyklos, įsikūrusios žemo SEK aplinkoje, įtraukiamos į tarpusavio bendradarbiavimo ir mokymosi tinklus, jų mokytojų mokymuisi skiriamas papildomas finansavimas. Visos Europos Sąjungos šalys sužibėjo tarptautinio mokytojų mobilumo statistikoje. Mokytojai aktyviai vyksta į įvairius tarptautinius mokymus, organizuoja mainų programas, stažuotes, bendras projektines veiklas (TALIS, 2019).

JAV vadybos specialistas ir lektorius P. Lencionis bestseleriu tapusioje knygoje „Svajonių komandos kūrimas“ nurodo penkis pavojingus spąstus, į kuriuos patekusios komandos gali patirti nesėkmę (pagal Lencioni, 2019, p. 197–199):

1. **Pasitikėjimo tarp komandos narių stoka.** Komandos nariai, kurie nėra atviri su kitais, nedrįsta kalbėti apie klaidas, silpnąsias vietas, bijo pasirodyti nesuprantantys, nepakankamai pasirengę kaip specialistai.
2. Stokojant pasitikėjimo, atsiranda **konflikto baimė** – komandos nariai bijo ištraukti į atvirą ir aistringą diskusiją apie idėjas. Vietoj to atsiranda kandžios replikos, intrigos ir veiksmai už nugaros.
3. Bijant konfliktų, atsiranda **įsipareigojimų stygius**. Jei komandos nariai negali atvirai išsikalbėti, pasisakyti, jie neprisiima jokių įsipareigojimų ir tik imituoja pasitarimą.
4. Įsipareigojimų vengimas skatina **atskaitomybės vengimą**: neturint aiškaus veiksmų plano net ir labiausiai motyvuoti ir darbštūs kolegos nesiryžta paraginti kolegų labiau stengtis ar imtis iniciatyvos.
5. Reiklumo trūkumas – palanki dirva **nesirūpinti rezultatais**. Į šiuos spąstus patenkama, kai komandos nariai asmeninius poreikius iškelia aukščiau bendrų interesų (5 pav.).

5 pav. Spąstai, į kuriuos gali patekti komandos: problema prasideda stokojant pasitikėjimo

Kiekvienas komandos narys gali asmeniškai prisidėti prie komandos „ištraukimo“ iš šių spąstų: juos atskleidžiamas, apie juos kalbėdamas. Komanda reguliariai turėtų įsivertinti, kaip toli ji nuo šių spąstų. Tam tinka įvairios tyrimų anketos, atviros diskusijos. Na, ir, žinoma, būtina imtis įvairių komandinio darbo tobulinimo strategijų kiekvienu atskiru atveju. Jos turėtų būti plėtojamos nuosekliai – pirmiausia atkreipiant dėmesį į visų spąstų pagrindą – pasitikėjimo stoką. Išsprendus šią problemą, kitos problemos, praktiškai, išsprendžia be didesnių investicijų.

Buvusių darbuotojų tinklai. D. Burkus, garsus komandinio darbo ekspertas iš JAV, siūlo metodą, leidžiantį išlaikyti organizaciją atvirą ir įsitraukusią į bendravimo tinklus. Šis metodas gali būti aktualus ir Lietuvos mokykloms (ne tik dėl to, kad D. Burkus turi lietuviškų šaknų): mūsų šalyje mokytojų kaita darosi vis didesnė: mokytojai keičia mokyklas, keičia profesijas, migruoja ne tik šalyje, bet ir į užsienį. D. Burkaus nuomone, buvusių darbuotojų neverta „paleisti“: dirbdami kitur, jie gali tapti buvusios darbovietės ambasadoriais, kontaktų laidininkais, pagaliau, inovacijų siūlytojais. Santykiai su buvusiais darbuotojais palaikomi taip:

- Įmonėje yra paskiriamas asmuo, kuris atsakingas už santykių palaikymą su buvusiais kolegomis: jis atnaujina kontaktų sąrašą, siunčia buvusiems darbuotojams sveikinimus, pranešimus apie įmonės naujoves, informuoja apie procesų eigą.
- Palaikomas reguliarus ryšys per socialinius tinklus, specialiai įkurtas svetaines, pokalbių, susitikimų virtualius kambarius.
- Organizuojamos metinės konferencijos, renginiai, šventės, kuriose dalyvauja ir dabartiniai, ir buvę darbuotojai.
- Organizuojamos bendros veiklos, įtraukiant buvusius darbuotojus į vykdomus projektus.
- Sudaromos palankios sąlygos grįžtantiems į įmonę darbuotojams arba pasiūlomos dalinio darbo galimybės.
- Išėję į pensiją darbuotojai kviečiami į atskirus pasitarimus, į juos kreipiamasi, ieškant sprendimų srityse, kuriose jie buvo pasižymėję kaip puikūs specialistai.

Buvusių darbuotojų įtraukimo metodą taiko tokios įmonės, kaip „Microsoft“, „LinkedIn“, „Proctor and Gamble“, „Chevron“ ir kt. (pagal Burkus, 2020). Taikant šį metodą mokykloje, kitur dirbti išėjęs kolega gali būti pirmasis kontaktas bendradarbiaujant su ta įstaiga.

 Tarptautinių tyrimų duomenys rodo, kad Lietuvos mokytojai labai aukštai vertina visas bendradarbiavimo su kolegomis formas, nors patys menkai įsitraukia į bendradarbiavimo veiklas. Atlikite savo įsitraukimo į įvairias mokytojų grupes „audita“ ir įsivertinkite savo (ne)aktyvumo sukuriamą vertę.

- Sudarykite sąrašą mokytojų grupių ar organizacijų, kurioms priklausote ar kurių veikloje dalyvaujate (tai gali būti ir socialiniuose tinkluose veikiančios grupės).
- Įvertinkite savo aktyvumą tų grupių veikloje, pasirašydami, kiek kartų per savaitę, mėnesį ar metus su jais palaikote aktyvų bendravimą ir kiek laiko (valandomis) jis trunka.
- Pažymėkite grupes, su kuriomis bendradarbiavimas jums teikia didžiausią malonumą ir naudą. Detalizuokite, kokia tai nauda – emocinė, intelektualinė, profesinė.
- Pažymėkite grupes, kurių potencialo, kaip jums patiems atrodo, nepanaudojate iki galo.
- Pasvarstykite, ką jūs, kaip profesionalas, galite pasiūlyti kitiems kolegoms.
- Sudarykite savo bendradarbiavimo plėtros planą ateinantiems penkiems darbo metams, vadovaudamiesi principu, kad bendradarbiavimui nėra jokių kliūčių, išskyrus jūsų baimes ir nepasitikėjimą. Plane numatykite bendradarbiavimą visomis pakopomis teritoriniu atžvilgiu ir formų įvairovės požiūriu. Sudarykite kalendorių, kaip jūs gilinsite ir plėsite bendradarbiavimą bei kokią asmeninę ūgtį numatysite kiekviename plėtros etape. Drąsus planas nebūtinai turi būti įgyvendintas; tačiau galimybių matymas iš jūsų žiūros taško dažnai būna pirminė ir galingiausia paskata nesustoti.

IV skyrius

Mokytojo galimybių išplėtimas – organizacijų ir institucijų pagalba

IV skyriuje aptarsime:

- Kodėl mokytojas turėtų neapsiriboti bendravimu ir bendradarbiavimu vien tik su savo mokyklos mokytojais?
- Kokius klausimus mokytojai galėtų spręsti drauge?
- Kaip išplėsti asmeninius bendravimo ir bendradarbiavimo tinklus bei palaikyti ryšius?

Didmiesčio pradinėje mokykloje dirbanti mokytoja pasakoja:

Pavyzdžiui, turiu klasę, kurioje iš 8 vaikų emm... Vienas vaikas yra hiperaktyvus, su dviem diagnozėmis ir turintis savyje tam tikrą destruktijos požymių... Vienas vaikas yra visiškai nevaldantis emocijų, absoliučiai. Tai yra vaikas, kuris nesuvokia nei ribų, nei kaip išreikšti emocijas... Nei ką jis turi daryti, nei nieko... Ir trečias vaikas – čia tų pačių 8 vaikų klasėje – yra aaa... Be proto, nnn... netinkamas žodis – nepaprastai protingas. Nepaprastai sumanus, aš sakyčiau, aukštesnių gebėjimų vaikas. Labai... Kalbantis, naudojantis terminus, kurie nebūdingi pirmokui. Konkrečiai – taip, čia yra pirmokai – tai yra labai iškalbingas vaikas, bet tai yra visiškai dėmesio maniakas. Ir, jeigu tu jam dėmesio neskiri, reiškia, jeigu jis yra pakėlęs ranką ir tu jo nepaklausi, jisai pradeda isteriškai klykti klasėje. Tai į tokį vat... Ir dar sėdi vat 5 vaikai, kurie taip pat nori pasisakyti, kurie yra jautrūs, pavyzdžiui. Nes tai yra pirmokas, jis tik atėjęs į šitą bendruomenę. Jis yra jautrus, kitam, va, adaptacijos periodas užsitęsė... Kitas vaikas. Vat, toj pačioj klasėj yra vaikas, kuris pakeitė... mm... miestą gyvenamąjį, iš buto išsikraustė į namą, ir ten jam pasikeitė erdvė. Jam pasikeitė miestas, iš darželio jis ateina į milžinišką mokyklą. Pasikeitė mokytojas. Jis prarado visus savo draugus, kuriuos tenai turėjo, žaidimų draugus ir... Jis irgi turi šitoj vat aplinkoj kažkaip toje aplinkoje rasti vietą sau iš naujo, kažkaip, kai klasėje yra... du vaikai iš to paties darželio. Ir kiekvienas ateina su savo patirtim. Po pamokos – „Ai, man raidelė nepasisekė parašyti...“, ar dar kažkas tai.. Ar... Trečias alkanas, nes, nu.. Suvalgė viską, ką turėjo, ir dabar nebeturi ką valgyti... Vat ir būna taip, kaip, tarkim, ta mergaitė, kuri nevaldo emocijų, pradeda klykti... Ir vat tada [garsiai demonstruoja kvėpavimą]. Tris kartus... gerai... Sakau: „Girdžiu tave. Puikiai!“ Tiesiog tu turi rasti, kaip visame tame nepasimesti, ir kaip visa tai suvaldyti. Skirtingi emociniai pasauliai gali sugriauti tobulai parengtą pamoką. Tai dėl to ir pasakiau – pasiruošimas, šiuo atveju, planelio susidarymas – tai nėra pagrindinis dalykas. Tu, tiesiog, pasiruošti turi. Vat, po tos pamokos – kava tai būtų pats geriausias dalykas. :) Nes išeini va taip va – fuu [giliai atsikvepia]... kaip po karo. Ir plius dar, kiekvieną vaiką tu turi vertinti. Už menkiausias pastangas. Tu tame chaose turi rasti, už ką tą vaiką pagirti (iš 2018 m. autorės atlikto tyrimo).

Pateiktoje kasdienę mokytojų profesinę praktiką iliustruojančioje ištraukoje atsiskleidžia tas sudėtingas pasaulis, kuriame tvyro visas asmenybių įvairovės spektras ir jų reiškiamų emocijų, poreikių, lūkesčių gausa. Įvairovės visuomenė, suspausta į vienos klasės patalpą – iššūkis visiems, net labiausiai patyrusiems mokytojams (situaciją pristatė mokytoja metodininkė, turinti 15 metų darbo su mokiniais patirtį). Tyrime dalyvavusi mokytoja pasakojo, kad atlaikyti šį krūvį jai pirmiausia padeda kavos pertraukos su kolegomis, pokalbiai su mokyklos specialistais – logopedais, specialiaisiais pedagogais, psichologais. Tačiau ji paminėjo ir kelis atvejus, kai kreipėsi ir į kitas institucijas, ieškodama pagalbos sudėtingose, mažiau įprastose situacijose.

Švietimo įstatymas numato, kad mokyklai ir mokytojams turi būti suteikiama įvairiapusė pagalba tiek nacionaliniu, tiek savivaldybės ar instituciniu lygmeniu:

1. Pagalbos mokyklai ir mokytojui paskirtis – teikti informacinę, ekspertinę, konsultacinę ir kvalifikacijos tobulinimo pagalbą, didinančią švietimo veiksmingumą ir skatinančią mokyklos veiklos tobulinimą ir mokytojo profesinį tobulėjimą. 2. Mokyklai ir mokytojui padedama tobulinti veiklą, siekti geresnės švietimo kokybės konsultuojant, atliekant mokyklos veiklos kokybės įsivertinimą ir išorinį vertinimą bei sudarant sąlygas mokytojams tobulinti kvalifikaciją. 3. Pagalbą mokykloms ir mokytojams teikia psichologinės, specialiosios pedagoginės, specialiosios, socialinės pedagoginės pagalbos teikėjai, kvalifikacijos tobulinimo, visuomenės sveikatos priežiūros specialistai, profesinės asociacijos ir kiti asmenys (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 23 straipsnis).

Nacionaliniu lygmeniu institucinę pagalbą mokytojams teikia įstaigos, pavaldžios Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai (Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros centras, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras, nuo 2021 m. perėjęs Vilniaus miesto savivaldybės žinion, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, Nacionalinė švietimo agentūra, prieiga per internetą: <https://smsm.lrv.lt/lt/struktura-ir-kontaktai/pavaldzios-istaigos>), institucijos, pavaldžios Sveikatos apsaugos ministerijai (pvz., Valstybinis psichikos sveikatos centras, Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras, Sveikatos priežiūros ir farmacijos specialistų kompetencijų centras, Higienos institutas, prieiga per internetą: <https://sam.lrv.lt/lt/struktura-ir-kontaktai/nacionalines-sveikatos-sistemas-istaigos/pavaldzios-istaigos>), institucijos, pavaldžios Kultūros ministerijai (pvz., įvairūs muziejai, teatrai, orkestrai, Lietuvos nacionalinis kultūros centras, Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos, Valstybinė kalbos inspekcija, Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba, Lietuvos kultūros taryba, Tautinių mažumų departamentas, prieiga per internetą: <https://lrkm.lrv.lt/lt/struktura-ir-kontaktai/pavaldzios-institucijos>), Valstybinė vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/struktura-ir-kontaktai/pavaldzios-istaigos>), Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo ir mokslo reikalų komitetas (prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=38407), Lietuvos Švietimo Taryba (prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=9258&p_k=1). Visos šios institucijos turi oficialius puslapius, kuriuose skelbiamos darbuotojų pareigybės, kontaktai ir siūlomos paslaugos. Mokytojui tereikia atsidaryti jų puslapius ir jis ras pasiūlymų, rekomendacijų, kvietimų mokytis ir kelti savo kvalifikaciją. Paprastai svetainėse būna ir skiltys, kuriose sudaroma galimybė užduoti klausimus.

Be valstybinių institucijų, pagalbą mokytojams ir mokykloms teikia universitetai, kolegijos. Pirmiausia – mokytojų rengimo ir jų pedagoginės praktikos srityje, mokytojų kvalifikacijos tobulinimo, savišvietos, profesinių ar akademinų kompetencijų įgijimo klausimais, sudaro sąlygas naudotis bibliotekomis, laboratorijomis, atlieka tyrimus, susijusius su mokykla ir mokytojais bei tyrimų rezultatus pristato specialistų bendruomenėms, visai visuomenei.

Vis plačiau į mokyklos ir mokytojų veiklos organizavimą nacionaliniu mastu įsitraukia įvairios nevyriausybinės organizacijos (NVO), viešosios įstaigos (VŠĮ), asociacijos, draugijos, privataus verslo įmonės, atskiri asmenys. 2016 m. susibūrė Nacionalinis švietimo NVO tinklas. Nuo 2019 m. šis tinklas veikia kaip asociacija, vienijanti nevyriausybines švietimo organizacijas, dirbančias ikimokyklinio ir bendrojo ugdymo, aukštojo mokslo ir neformaliojo vaikų ir suaugusiųjų švietimo srityse. Oficialiame puslapyje yra nurodyti šie tinklo tikslai (prieiga per internetą: <https://svietimotinklas.lt/apie-mus/>):

- Užtikrinti tvarų nevyriausybinių švietimo organizacijų dalyvavimą formuojant ir įgyvendinant lanksčią Lietuvos švietimo politiką, prisitaikančią prie kintančių aplinkos ir besimokančiųjų poreikių.

- Siekti švietimo bendruomenės sutarimo, kaip vertinti švietimo kokybę ir kaip ją gerinti, nes kokybiškas švietimas – tai ne tik besimokančiųjų pasiekimai ir švietimo įstaigų reitingai.
- Didinti švietimo sistemos atvirumą, prieinamumą ir įtrauktį.
- Užtikrinti, kad neformalusis švietimas taptų integralia švietimo sistemos dalimi.
- Stiprinti nevyriausybinų švietimo organizacijų institucinius gebėjimus.

Siekį daryti įtaką švietimo procesams, kaitai, reformoms deklaravo Lietuvos verslą vienijanti organizacija *Lietuvos pramoninkų konfederacija*. Šiai konfederacijai priklauso ir verslo įmonės, tiesiogiai užsiimančios verslu, susietu su mokykla – tai įvairios leidyklos, mokymo priemonių, mokyklinės laboratorinės įrangos, baldų gamintojai. LPK ir kitų į ją panašių organizacijų deklaruoti tikslai siunčia žinutę mokytojams, kad verslas yra pasiruošęs bendradarbiauti: atlikti įvairius tyrimus, bendradarbiauti formuojant ugdymo turinį, vykdant ugdymo procesą. 2022 m. Vilniaus miestas laimėjo tarptautinį merų iššūkio konkursą, organizuotą kompanijos „Bloomberg“. Viena iš šiam konkursui pateiktų idėjų buvo idėja apie glaudesnę verslo ir švietimo bendradarbiavimą, kai verslas teikia nesuinteresuotą pagalbą mokykloms: nuotolinio darbo metu atveria savo biurus mokytojams, leisdami ten įkurti darbo vietas, priima mokinių grupes, veda jiems mokymus, ekskursijas, siunčia savo specialistus skaityti paskaitų, vesti užsiėmimų tiesiogiai mokyklose. Šiuolaikiniai verslai entuziastingai įsitraukia į šias veiklas (pagal Vilniaus miesto savivaldybės puslapį, prieiga per internetą: <https://ataskaita2021.vilnius.lt/svietimas-sostineje/>).

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas įpareigoja savivaldybes teikti pagalbą mokykloms ir mokytojams (58 straipsnis). Beveik visose Lietuvos savivaldybėse veikia pagalbos mokytojams, mokykloms centrai, mokyklų pažangos ir veiklos plėtros institucijos, pedagoginės, psichologinės tarnybos. Jos padeda mokytojams organizuotis į metodines grupes, organizuoja kvalifikacijos kėlimo renginius, projektines veiklas, mokinių olimpiadas, konkursus, įvertina ir pagerbia labiausiai nusipelnčius mokytojus ir pedagoginius darbuotojus.

Į švietimo institucijų gyvenimą labai aktyviai įsitraukia ir įvairios savivaldybės įmonės. Jos siūlo įvairias paslaugas – ekskursijas, edukacines veiklas, mokymus mokytojams, paslaugas įgyvendinant mokytojų suplanuotus projektus ar tyrimus. Didelė dalis aktyvių įmonių ar asmenų dalyvauja Kultūros paso programoje. **Kultūros pasas** – priemonė, skirta visų Lietuvos mokinių, besimokančių pagal bendrojo ugdymo programas, kultūros pažinimo įpročiams ugdyti ir jų kultūros patirčiai plėsti, teikiant jiems atitinkamas kultūros ir meno paslaugas. Kultūros paso paslaugų rinkinys sudarytas iš nustatytus kriterijus atitinkančių kultūros ir meno paslaugų, skirtų Kultūros paso tikslams įgyvendinti. Aktualios mokykloms, mokytojams ir mokiniams veiklos ir užsiėmimai yra skelbiami švietimo portalo neformalaus vaikų švietimo skiltyje (prieiga per internetą: <http://kulturosparas.emokykla.lt>).

Mokyklos gyvenime būna visokių situacijų. Kartais būtinas ir bendravimas su vietos policijos pareigūnais, ypač su nepilnamečių reikalų inspektorais. Tačiau, pačių inspektorių nuomone, pravarčiau juos kviesti į mokyklą, kol dar nieko nenutiko: jie mielai skaito paskaitas, supažindina mokinius su viešosios tvarkos taisyklėmis, paaiškina, kokie veiksmai gali būti traktuojami kaip nusižengimai. Policijos pareigūnai laikosi profesinės nuostatos – ginti ir saugoti. Jų pozicija – imtis tokių priemonių, kurios sustabdo nusikaltimus. Švietimas – viena iš jų.

Vilniaus universiteto ir Lietuvos teisės instituto mokslininkai 2012–2015 m. atliko paauglių nusikalstamumo tyrimą. Tyrimo išvadose atsiskleidžia, kaip svarbu visiems suaugusiems bendradarbiauti ir darniai veikti, mažinant nepilnamečių nusikalstamumą. Pateikiame tyrėjo doc. Gintauto Sakalausko straipsnio ištrauką (Sakalauskas, 2018):

Per pastaruosius metus 17,9 proc. 7–9 klasių mokinių (N = 2 696) prisipažino padarę bent vieną iš anketoje paminėtų nusikalstamų veikų. Per visą gyvenimą tai padarę prisipažino beveik 26,6 proc. (abiem atvejais neįskaitant grafičių piešimo ir neteisėto piratavimo iš interneto; o juos įskaitant – atitinkamai 59,8 ir 55,5 proc.). Pažymėtina, kad šių apklaustų nepilnamečių amžiaus

vidurkis buvo 14 metų. <...> Pagrindiniai santykiniai registruoto nepilnamečių nusikalstamo elgesio rodikliai per 25 metus keitėsi nežymiai – kasmet registruojama maždaug 1,8–2,6 tūkst. nusikalstamų veikų, 1,5–2,1 tūkst. įtariamų (kaltinamų) asmenų, 0,6–1,2 tūkst. nuteistų nepilnamečių 100 tūkst. to paties amžiaus gyventojų. 2017 m. vidutiniškai visoje Lietuvoje per vieną dieną įtariamaisiais (kaltinamaisiais) tapdavo 4 nepilnamečiai iš čia gyvenančių maždaug 107 tūkst. tokio amžiaus asmenų. Registruoto nepilnamečių nusikalstamumo struktūroje didžiąją dalį sudaro vagystėmis (maždaug 40 proc.), viešosios tvarkos pažeidimais (20 proc.), plėšimais (16 proc.), su narkotikais susijusiomis nusikalstamomis veikomis (8 proc.), nesunkiais sveikatos sutrikdymais (7 proc.), fizinio skausmo sukėlimu ar nežymiu sveikatos sutrikdymu (6 proc.), turto sunaikinimu ar sugadinimu (4 proc.) įtariamais (kaltinamais) nepilnamečiais. Nuo normos nukrypstantis nepilnamečių elgesys yra būdingas jų gyvenamosios buveinės ir nepriklausomo nuo jų tėvų socialinės padėties, išsimokslinimo, einamų pareigų, uždirbamų pinigų ir pan. Vis dėlto – ir tai yra labai svarbu suvokti – nepalankesnėje socialinėje padėtyje esantys nepilnamečiai daug dažniau registruojami kaip nusikaltėliai ir nuteisiami nei jaunuoliai iš vadinamųjų gerų šeimų – tai taip pat žinoma iš jau minėtų tarptautinių jaunimo nusikalstamo elgesio ir viktimizacijos tyrimų. Nusikalstamas elgesys būdingas visiems, tačiau daugiau galimybių įkliūti ir būti nuteisti turi menkesnę socialinę užnugarį turintys vaikai. Taigi pirmasis valstybės ir aplinkinių reakcijos į nepilnamečių nusikalstamą elgesį pavojus glūdi bandant stigmatizuoti tik socialinę atskirtį patiriančias šeimas ir jų vaikus. Antrasis pavojus yra susijęs su dažnu noru bausti griežtai, šį griežtumą suprimityvinant iki kiek įmanoma ilgesnio įkalinimo. Tyrimų rezultatai rodo, kad bet kokia baudžiamoji teisinė reakcija į nepilnamečių nusikaltimus geriausiu atveju visiškai nepaveikia tolesnio nepilnamečių elgesio, o, blogiausiu atveju, ji yra kenksminga. Tolesnio nusikalstamo elgesio tikimybė didėja tuo labiau, kuo griežtesnės yra sankcijos. Kaip jau buvo minėta, nuo normos nukrypstantis elgesys yra įprastas nepilnamečių, tačiau kartais jis gali būti per sunkus ar per intensyvus, kad vis dar būtų laikomas normaliu reiškiniu, iš kurio anksčiau ar vėliau išaugama. Siekiant, kad jis toks netaptų, veiksmingiausia būtų, jei suaugusieji labiau pasistengtų šiuos jaunos žmones išgirsti ir suprasti, jei labiau rūpintųsi atverti jiems kuo daugiau erdvių ir galimybių prasmingai leisti laiką, jei kurtų su jais draugišką, pagarbų santykį.

Rekomenduojame susipažinti su viena nevyriausybine organizacija, teikiančia paslaugas, ypač aktualias šiais skaitmenizacijos laikais. Tomis paslaugomis gali pasinaudoti tiek mokytojai, tiek mokiniai, mokinių tėvai (prieiga per internetą: <https://e-etika.lt/>).

Skaitmeninės etikos centras rengia mokymus tėvams, mokytojams, bendruomenėms, įvairaus amžiaus moksleiviams. Centro svetainė www.e-etika.lt, kurioje skelbiamos ir skaitmeninio pasaulio naujienos, drauge yra ir tarsi pirmoji pagalba tėvams bei globėjams, ieškantiems patarimų, sprendimų ar įrankių, sprendžiant su skaitmeniniu pasauliu ir išmaniaisiais įrenginiais susijusias problemas. „*Technologijos atveria mums daugybę galimybių, tad norėdami sėkmingai jomis naudotis, turime gebėti atpažinti ir valdyti skaitmeninio pasaulio grėsmes ir rizikas. Mes mokome jų išvengti, – paaiškina Renata Gaudinskaitė, viena iš Skaitmeninės etikos centro steigėjų. – Tai darome dalindamiesi mokslu grįsta informacija ir edukuodami visuomenę. Siekiame, kad kiekvienas interneto naudotojas, ypač vaikai ir jaunimas, kurtų sveiką santykį su technologijomis ir ugdytų tokius jų naudojimo įpročius, kurie neturėtų neigiamos įtakos psichikos ir fizinei sveikatai, saugumui, – sako Renata. – Manome, kad itin svarbus yra ir interneto paslaugas teikiančių organizacijų siekis atsakingai rūpinis ne tik technologiniais sprendimais – interneto sparta, produktų gausa – bet ir vartotojo gerove, susijusia su interneto naudojimu, jo skaitmenine higiena. Kuo daugiau organizacijų suvienytų savo jėgas šiame kelyje, tuo greičiau pajudėtume skaitmeninės gerovės link.*“

Vaikų ugdymo centro „Viltis“ pedagogai 1997 m. suorganizavo katalikišką stovyklą, kurios idėja buvo savotiškas rizikos grupės paauglių „terapinio poveikio neįgaliaisiais“ išbandymas. Į užmiesčio stovyklą vienai savaitei buvo pakviesta 16 delinkventinio elgesio gatvės vaikų (13–18 metų amžiaus) kartu su žymių raidos sutrikimų (cerebrinį paralyžių) turinčiais bendraamžiais, atvykstančiais praleisti dieną. Trečią stovyklos dieną tarp abiejų grupių,

atrodo, įsitvirtino stabilus priešiškus ir įtampa. Tą dieną pedagogai suorganizavo Menų dieną. Visi stovyklautojai turėjo parengti teatralizuotą vaidinimą. „Aktoriai“ patys pasirinko vaidmenis. Siužetas – visi dalyviai gyvena atskirtoje nuo pasaulio saloje, kurioje gyvuoja savotiškos taisyklės. Dvi grupės – tauta (šis vaidmuo buvo primestas neįgaliesiems) ir valdžia (ja nusprendė būti delinkventinio elgesio paaugliai) – paruošė vakaro vaidinimą. Tarp svečių buvo ir nemažai savanorių užsieniečių. Empatinio eksperimento dalyviai – tauta (negalintys kalbėti neįgalūs paaugliai) „nusprendė“, o valdžia „patvirtino“ ir paskelbė „tylėjimo įstatymą“. Delinkventinio elgesio paaugliai sąžiningai laikėsi bežodės komunikacijos taisyklių; jų lyderis, kelis metus nepilnamečių kolonijoje praleidęs vaikas, buvo kruopščiausias prižiūrėtojas, kad niekas nepažeistų tylos įstatymų.

Tad, bendradarbiaujant įvairiems specialistams ir apjungus tokias, iš pirmo žvilgsnio, skirtingas paauglių grupes, buvo pasiektas socialinis susitarimas ir sanglauda: po vaidinimo delinkventinio elgesio paaugliai buvo arba susimąstę, arba nuoširdžiai domėjosi neįgaliųjų gyvenimu ir patirtimi (pagal Šimkūnaitė, 2012).

Iš tiesų, siūlančių mokyklai ir mokytojui bendradarbiauti institucijų yra nemažai. Tačiau mes, mokytojai, tikrai ne apie visas žinome, netgi veikiančias mūsų gyvenamajame mieste ar regione. O jei žinotume, tada galbūt rastume ir labai naudingų bendradarbiavimo galimybių? Rekomenduojame susikurti ir nuolat pildyti tokių institucijų ar organizacijų registrą. Kartu toks registras bus ne tik galimybių konspektas, bet ir realus motyvatorius plėsti savo bendradarbiavimą su kitais.

Pavyzdys:

Nacionalinės institucijos	Kontaktai	Kuo jos gali būti naudingos
Lietuvos valstybės istorijos archyvas	Tel. (8 5) 219 5320, (8 5) 213 7482 istorijos.archyvas@lvia.lt	Ekskursija su 11 kl. A lygio mokiniais, susipažinti, kas yra archyvas.
Institucijos, veikiančios mūsų mieste / regione	Kontaktai	Kuo jos gali būti naudingos
Medžio skulptoriaus dirbtuvės ir galerija	Pagal Kultūros pasą. xxxxx	Užsiėmimas su auklėtiniais – bendruomenės telkimo popietė; vietinių amatų pažinimas.

2 lentelė. Bendradarbiavimo partnerių registras

V skyrius

Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas

V skyriuje aptarsime:

- Kuo grindžiama nuostata, kad bendradarbiavimas – mokytojo profesinė būtinybė?
- Koks yra mano paties pasiruošimas bendradarbiauti su kitais?
- Kaip, plačiąja prasme, ugdyti savo bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžius su kolegomis?

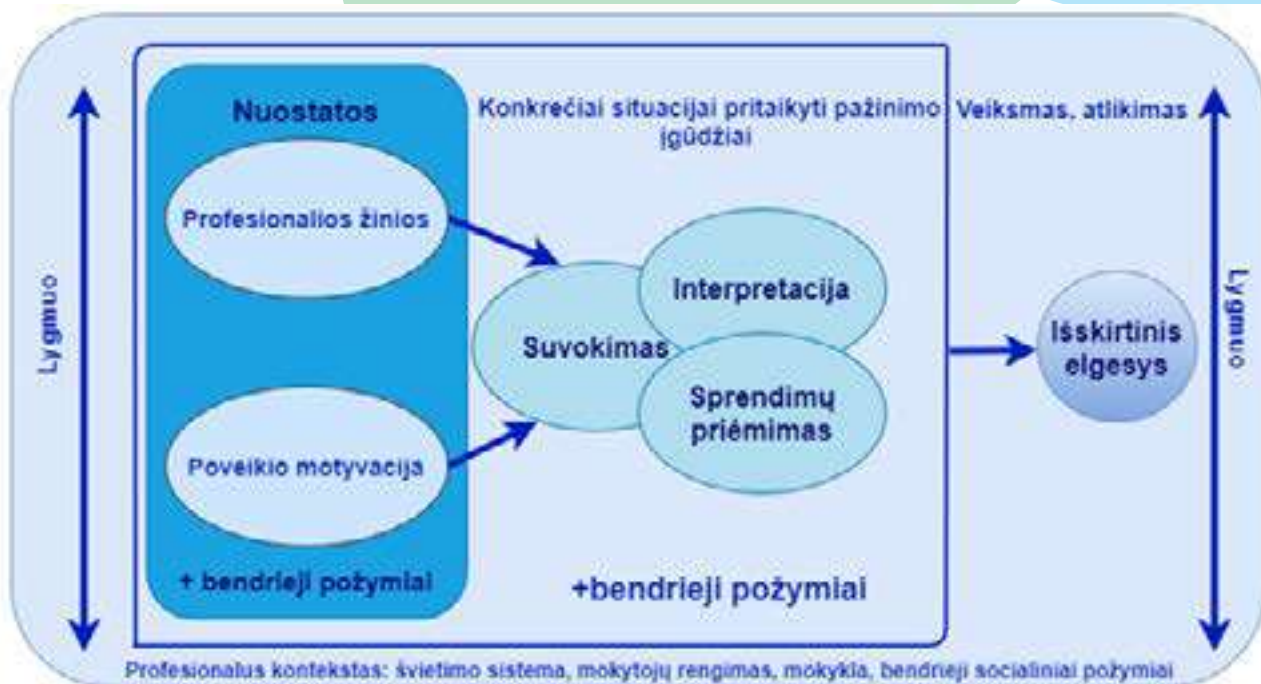
Didmiesčio progimnazijoje dirbančios mokytojos patirtis.

Tiesiog aš nesirenku, tie žmonės, su kai kuriais mes susitinkame bendrose erdvėse, ammmmm... tie mokytojai, su kurių vaikais aš dirbu, pavyzdžiui, pradinių klasių mokytojais, a... Nes tiesiog su jų vaikais dirbu ir mes bendraujame, tiek... aptarimo klasės, tiesiog pačios klasės, kaip... kaip, kaip klasės, vieno elemento, tiesiog šiaip pasišnekame, tiesiog. Taip pat susitikime bendrose erdvėse. Tam tikra prasme tu esi priverstas bendrauti su jais.... Na, ne tai, kad priverstas, na. Net ne įpareigotas. Na, smagu, kai ateini ir, vat, šnekamės apie kažką linksmo. Mes, beje, pasidarę, turim tokį... Ketvirtadieniai pas mus yra Pyragų diena.....Mes, kažkuris, kuris nori, mokytojas įsipareigoja iškepti pyragą ar sausainukų ir mes prieš pirmą pamoką mokytojų kambaryje visi susirenkam, paklegam, pasistiprinam ir į darbą tada... Tas toksai vat, ir tas bendravimas yra visiškai neformalus. Mes sužinom, kieno vaikas įstojo, kieno vaikas kažkur tai mokosi, kas kur atostogaut planuoja... Tai yra visiškai neformali, neformalus pokalbiai, jeigu reikia, tuo pačiu būdu tu spėji aptari tai, ką tau reikia aptarti, suderinti kokį susitikimą ar dar kažką. Ir emmmm... tai vat bendravimas, kuris neįpareigojantis, bet tuo pačiu yra ir tie bendravimai, kurie ir įpareigoja – tai tie auklėtinių mokytojai arba mokytojai, su kurių klasėmis tu dirbi (iš 2017 m. atlikto tyrimo).

Šioje ištraukoje mes tarytum vėl sugrįžtame į kasdienybę – ankstesniuose skyriuose nagrinėjome plačias mokytojų, mokytojų ir institucijų bendradarbiavimo galimybes, o šiame pasakojime – grįžtame į mokytojų kambarį prie pyragų, kavos ir pokalbių. Žinoma, galima tokius pokalbius vadinti laiko švaistymu, plepalais ir laikytis pozicijos, kad mokytojo profesija – vienišiaus profesija. Tačiau daugelis tyrimų įrodo, kad šiandieniniam mokytojui niekaip nebepavyksta užsidaryti už klasės durų su savo mokiniais – mokyklos vis labiau darosi atviros. Na, o organizacijų ekspertai tvirtina, kad nuoširdus, artimas bendravimas – pasitikėjimo bendruomenėse, organizacijose kūrimo pradžia, pagrindžianti kelią į sėkmingą visų organizacijos narių veiklą ir į augantį pasitenkinimą savo darbu. Be to, kaip atskleidė ir kalbinta mokytoja, tarp kasdienio bendravimo nejučia aptariamai ir bendri reikalai.

Mokytojas veikia nuolatinės kaitos ir iššūkių terpėje, kurioje susiduria skirtingų patirčių, interesų, galimybių asmenys, asmenų grupės. Žinoma, tokioje terpėje niekada nebūna nuobodu ir paprasta. Nebūna ir vien tik pozityvių, vykstančių pagal planą ar numatymą situacijų. Kiekvienas mokytojas susiduria su situacijomis, kuriose jis turi gebėti išspręsti konfliktus, neutralizuoti įtampas, sukurti taikaus bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferą. Tokiose situacijose būtinos ne tik mokytojo profesinės kompetencijos, bet ir jo patirtis bei kūrybiškumas. Oslo universiteto edukologijos profesorė S. Blömeke ir Hamburgo universiteto edukologijos ir matematikos profesorė G. Kaiser pateikia mokytojo profesinei veiklai įtaką darančių veiksnių vizualizaciją, atskleidžiančią, kad kasdienis pasaulis nuolat reikalauja mokytojo pastangų jį suvokti, interpretuoti, priimti sprendimus. Mokytojo išskirtinį veikimą lemia trijų lygmenų persipynimas – mokytojo išsilavinimas (profesionalios žinios), motyvacija ir vertybės; konkrečios situacijos iššūkis, kurį mokytojas savaip supranta, interpretuoja ir priima sprendimą veikti bei profesionalus kontekstas, kuriame mokytojas formavosi ir veikia kaip profesionalas. Kasdinių situacijų naujumas, netikėtumas skatina mokytoją tobulinti savo turimas žinias ir gebėjimus, stiprinti motyvaciją (Blömeke, Kaiser, 2017) (6 pav.).

6 pav. Asmeniniai, situaciniai ir socialiniai mokytojų profesinių kompetencijų formavimąsi lemiantys veiksniai

Kaip matome schemeje, mokytojas, veikdamas konkrečiose situacijose, peržengia vadinamuosius bendruosius požymius – teoriškai ir tradiciškai tikėtinus sprendimus, veiksmus, nuostatas – ir rodo išskirtinį elgesį, veiksmus, pritaikytus iki tol nepatirtoms situacijoms suvaldyti ir jose veikti. JAV edukologės S. Weber ir C. Mitchel atskleidžia, kad būtent tokio – išskirtinio elgesio – iš mokytojo tikisi kolegos, mokiniai, tėvai, aplinkiniai. Tai yra išankstinė nuostata, kuria vadovaudamiesi, jie kreipiasi į mokytoją. Mokytojas aplinkiniams – empatiškas, angažuotas padėti kitiems, rodantis pavyzdį ir turintis tikslą kurti geresnę visuomenę. Tokias jų nuostatas palaiko visa populiarioji kultūra, jomis vadovaujasi ir jauni, ką tik savo profesinę karjerą pradėję mokytojai (Weber ir kt., 2000). Tačiau būti visada pavyzdžiu ir atitikti aplinkinių lūkesčius – nepakeliamas našta netgi stipriausioms asmenybėms. Tuo labiau, kad įvairūs organizacijų efektyvumo tyrimai atskleidžia, kad organizacijos darbuotojų individuali sėkmė priklauso nuo visos organizacijos bendros sėkmės. F. M. Reimersas teigia, kad susidoroti su daugybe netikėtų iššūkių, su kuriais mokytojai susiduria per savo karjerą, žymiai lengviau pavyksta mokykloms, kurias pagal aiškiai apibrėžtus požymius galime priskirti besimokančių organizacijų tipui. Anot F. M. Reimerso, mokyklą, kaip besimokančią organizaciją, apibūdina kelios savybės (Reimers, 2020, p. 17–18):

1. Bendra vizija, orientuota į visų mokinių mokymąsi.
2. Nuolatinio mokymosi galimybės visiems darbuotojams.
3. Komandinis mokymasis ir darbuotojų bendradarbiavimas.
4. Tyrinėjimo, naujovių diegimo kultūra.
5. Įdiegtos žinių ir mokymosi kaupimo ir keitimosi jomis sistemos.
6. Mokymasis išorinėje aplinkoje ir iš jos.
7. Besimokančios lyderystės modeliavimas ir augimas.

F. M. Reimerso nuomone, jei mokytojai savo darbą supranta tik kaip tam tikro dalyko turinio perteikimą, reikėtų investuoti į profesinį tobulėjimą ta linkme, kad mokytojams būtų sudarytos sąlygos vadovauti mokymui, orientuotam į projektais grindžiamą mokymąsi bendradarbiaujant su kolegomis. Bendradarbiavimas – sąlyga, leidžianti šiuolaikiniam mokytojui ir mokyklai įgyvendinti keliamus aukštus reikalavimus. Neįmanoma sukurti vizijos, įdiegti tyrinėjimo praktikų, nuolat diegti naujoves, kaupti ir keistis žiniomis, mokytis mokykloje be sienų ir iš aplinkos, jei nebus išplėtos bendravimo ir bendradarbiavimo su aplinkiniais ir tarp kolegų sistemos.

JAV švietimo sociologė J. W. Golann (Golann, 2018, p. 29), tyrinédama mokytojų profesines praktikas, atskleidė, kad mokytojo bendravimas ir bendradarbiavimas mokykloje su kolegomis, mokiniais, išitraukimas į mokyklos veiklas bei laikysena mokyklos politikos bei keliamų reikalavimų atžvilgiu labai priklauso nuo mokytojo asmenybės tipo, vertybinės sistemos ir susiformavusio asmeninio požiūrio į profesinę veiklą – kitaip tariant, nuo mokytojo kultūrinės, profesinės socializacijos. Analizuodama mokytojų profesinės veiklos tyrimą, mokslininkė išskyrė 4 mokytojų adaptacijų tipus:

- **Konformistai** – adaptuojasi lengvai, pritardami įgyvendina mokyklos pageidaujamą praktiką; jie jaučiasi patogiai, jiems nereikia pertvarkyti savo turimų praktikų naujomis sąlygomis – naujoves jie perima kaip natūralią savo būseną. Jie sutaria su mokyklos administracija, mokiniais, pasitiki savo pedagoginiu autoritetu ir darbo metodais.
- **Imitatoriai** – adaptuojasi prie naujovių mokydami naujų metodų, kopijuodami kolegas. Jų profesinė praktika dažnai prasideda įtemptai, jiems kyla sunkumų, bet, semdamiesi patirties iš kolegų, jie siekia įsitvirtinti kaip mokytojai. Kartais tampa labai mechaniški, standartizuoti, suvaržyti. Santykiai su mokiniais neturi laisvumo ir lengvumo.
- **Adaptuotojai** – keisdami adaptuoja naujas tvarkas ir siūlomą praktiką, kad ji geriau atitiktų jų pačių darbo stilių; pritaiko naujoves pagal save; kūrybiškai įvertina situacijas, dažnai imasi nestandartinių sprendimų. Jie pedagoginį darbą supranta kaip asmeninę veiklą, dėl to turi įtampų su mokyklų vadovais, šiems reikalaujant, kad mokytojas laikytųsi įprastos tvarkos ir reikalautų iš vaikų elgesio, kokio reikalauja kiti mokytojai. Tokiu atveju gali dingti mokytojo entuziazmas, jis gali pradėti protestuoti.
- **Atstūmėjai** – mokytojai, kurių išankstinė nuostata apie mokytojavimą, santykius su mokiniais ir kolegomis nesutampa su praktika: jų idealistinės idėjos nepasitvirtina, jauni mokytojai atsisako mokytojo praktikos. Naujas tvarkas šio tipo mokytojai atstumia, nes neturi pasitikėjimo ir jėgų jas įgyvendinti, nauja praktika juos gąsdina ir jie nepajėgia įsivaizduoti savęs, atliekančių tą praktiką, todėl dažnai keičia mokyklas.

Atlikus panašų tyrimą Lietuvoje (autorės atliktas tyrimas 2017–2018 m.), buvo pastebėta, kad šie adaptacijos tipai būdingi ir Lietuvos mokytojams.

Visame pasaulyje garsūs verslo konsultantai D. H. Maisteris, Ch. H. Greenas ir R. M. Galfordas, ieškodami atsakymo, koks kelias tiesiausiai nuveda į sėkmę, padarė išvadą, kad tai – ne tik techninis savo srities meistriškumas (kurio jie jokiū būdu nepaneigė), bet ir galimybė dirbti su klientais taip, kad pelnytume jų pasitikėjimą. Žinoma, mokytojo santykis su mokiniais, kolegomis, tėvais – tikrai ne paslaugos tiekėjo ir kliento santykis, tai – žymiai daugiau ir įvairiapusiškiau. Tačiau pasitikėjimas taip pat labai aktualus. Tad siūlome panagrinėti minėtų ekspertų pasiūlytą patikimų patarėjų savybių sąrašą, kaip rekomendacinę priemonę ugdyti savo asmeniniam ir profesiniam patikimumui kitų asmenų akyse. **Įprastos patikimų patarėjų savybės** (Maister ir kt., 2012):

1. Jie labiau linkę dėmesį sutelkti į klientą negu į save. Jie:
 - pakankamai pasitiki savimi, kad galėtų išklausti be išankstinių nuostatų;
 - pakankamai smalsūs, kad klaustų, nenutuokdami atsakymų;
 - pasiryžę klientą laikyti sau lygiu bendrakeleiviu;
 - jaučia tokią ego stiprybę, kad nuslopintų savo pačių ego.
2. Skiria dėmesį klientui kaip asmenybei, o ne kaip tam tikro vaidmens atlikėjui.
3. Tiki, kad nuolatinis dėmesys problemai nustatyti ir spręsti yra svarbesnis už techninius įgūdžius.
4. Turi stiprų polinkį varžytis, tačiau tai atskleidžia ne kovodami su varžovais, o nuolat ieškodami naujų būdų, kaip kuo geriau padėti klientui.
5. Užuoat siekė konkrečių rezultatų, nuolatos rūpinasi, kaip teisingai žengti kitą žingsnį.

6. Juos labiau motyvuoja vidinis siekis gerai atlikti darbą negu jų pačių atlyginimai ir organizacijos pokyčiai.
7. Metodologijas, modelius, technikas ir verslo procesus laiko priemonėmis tikslui pasiekti. Jos naudingos, jeigu padeda, o jei nepadeda, jų reikėtų atsisakyti; patikrinti galima pagal jų veiksmingumą šitam- konkrečiam - klientui.
8. Tiki, kad santykių su klientais sėkmė žengia koja kojon su vertingos patirties kaupimu. Taigi, užuot bandę išvengti rizikos, jie siekia (o ne vengia) įgyti patirties kontaktuodami su klientais ir asmeniškai rizikuoja kartu su klientais.
9. Tiki, kad ir paslaugų pardavimas, ir teikimas rodo profesionalumą. Ir viena, ir kita yra lojalumo, noro padėti klientui spręsti jo problemas įrodymai.
10. Tiki, kad yra riba tarp asmeninio ir profesinio gyvenimo, bet abi šios sritys yra labai asmeniškos, t. y. žmogiškos. Jie supranta, kad ištobulinti bendravimo su žmonėmis įgūdžiai yra itin svarbūs tiek profesiniame, tiek asmeniniame gyvenime; šie du pasauliai turi daugiau panašumų nei skirtumų, kartais jie neįtikėtinai susipina.

Mokymosi forumai. Bendravimas ir bendradarbiavimas pats savaime nėra tikslas. Tikslas gali būti įvairus, pavyzdžiui, asmeninis, institucinis augimas, tobulėjimas, pasitenkinimas profesine veikla, jos rezultatai, gera savijauta, gyvenimas ir darbas pagal vertybines nuostatas. Bendravimas ir bendradarbiavimas – tik priemonės įvairiems tikslams pasiekti. Jei mokykla ir joje dirbantys mokytojai siekia tapti besimokančiąja organizacija, tokia, kaip ją apibūdina F. M. Reimersas, ji gali organizuoti Mokymosi forumus. Tai metodas, kurio esmė asociatyviai siejama su Senovės Romos piliečių forumais. Forume, didelėje miesto aikštėje, susirinkę piliečiai svarstydavo ir priimdavo svarbiausius bendrus nutarimus. Tokia bendravimo ir bendradarbiavimo idėja besiremiančius forumus šiandien organizuoja sėkmingiausios verslo kompanijos. Viskas atliekama taip:

- Pasirenkamas esminis aptarimo objektas: situacija ar problema, kaitos poreikio klausimas, metiniai veiklos rezultatai, skirtinga atskirų veiklos sektorių pažanga) ir pan. Suformuluojamas aiškus klausimas.
- Renkama medžiaga, kurią nagrinėjant gali būti randamas sprendimas: straipsniai, duomenys, kitų mokyklų pavyzdžiai, ekspertų rekomendacijos.
- Mokymosi forumui paskiriama visa darbo diena; jokių kitų veiklų tą dieną nenumatoma. Forume dalyvauja visi mokyklos darbuotojai.
- Dalyviams pateikiama forumo medžiaga: įvairūs duomenys, informacija, papildoma medžiaga, kuriais remiantis buvo suformuluota forumo tema.
- Darbuotojai, dirbdami grupėmis, nagrinėja pateiktą informaciją ir ieško atsakymų į forumo temos klausimą, formuluoja galimus sprendimus, siūlo galimas veiklas.
- Kiekviena grupė pristato savo darbą kitiems. Išklausus visų grupių pozicijas, formuluojamas bendras sprendimas.

(sudaryta pagal modelį, pasiūlytą leidinyje Peleckienė, 2014)

Įsivertinkite, koks esate jūs, pritaikydami J. W. Golann išskirtus mokytojų adaptacijos tipus. Žinoma, vienu ypu įsivertinti gali būti gana sudėtinga, dėl to rekomenduojame pildyti savistabos dienoraštį:

- Fiksuokite dienoraštyje neįprastas, naujas, netikėtas situacijas, patirtas savo kasdienėje profesinėje veikloje. Pažymėkite, kas jums buvo nauja, neįprasta.
- Pakomentuokite savo reakciją į tas situacijas – emociją, intelektualinę, veiksmo: kaip pasijutote, kokius priėmėte sprendimus, kokių ėmėtės veiksmų.
- Pasikalbėkite apie tą situaciją su kolega, kuris, jūsų nuomone, galėtų toje situacijoje pasielgti ar

pasijusti kitaip: nebūtina jam atskleisti visų detalių, svarbu sužinoti, kaip jis reaguotų ir kokių veiksmų imtųsi, atsidūręs panašioje būklėje.

- Pasikalbėkite apie pasirinktą neįprastą situaciją su kitos profesinės srities atstovu – kokia būtų jo reakcija, nuomonė.
- Palyginkite skirtingų asmenų reakcijas į nagrinėtą situaciją. Pasvarstykite, kokie socialiniai, kultūriniai, profesiniai stereotipai lėmė vienokias ar kitokias reakcijas, hipotetinius veiksmus.
- Išnagrinėję seką situacijų, nustatykite, kokio tipo mokytojas esate jūs. Analizuokite, ar šis tipas atitinka jūsų profesinius lūkesčius, vizijas, ar norėtumėte ką nors keisti.
- Kiekviena kaita prasideda nuo bendravimo su kitos patirties žmonėmis. Kai išsikeliame tikslą kažką pakeisti, ieškome pakeleivio, kuris mums toje kaitoje būtų ir vedlys, ir kompanionas, o gal ir palaikytojas, motyvuojantis nesustoti.

III dalis.

Mokytojai ir mokinių tėvai (globėjai) – kai susitariama ir veikiama drauge

III dalis.

Mokytojai ir mokinių tėvai (globėjai) – kai susitariama ir veikiama drauge

Edukologas, socialinių mokslų daktaras Kęstas Miškinis apie šeimą.

Žmogaus gyvenimas – nepalaujamas laimės, gyvenimo pilnatvės siekimas, geriausiai įgyvendinamas šeimoje. Sutuoiktinių meilė vienas kitam ir vaikams, pagarbūs tarpusavio santykiai, artimas, nuoširdus bendravimas ir bendradarbiavimas, daugybė laimės ir džiaugsmo potyrių sukuria palankiausias sąlygas šeimynykščiams būti laimingiems, šeimos gyvenimą daro turtingą ir prasmingą. <...> Kiekvienos šalies žmonių gyvenimas turi savitumą. Turi jų ir šeima. Vienų šalių šeimose į vaikų ugdymą, šeimos narių tarpusavio santykius, daugelį buities dalykų žiūrima vienaip, kitose – kitaip. Vienose šeimose jaunimo gyvenimo, šeimos tradicijos vienokios, kitose – kitokios. Šeima yra savotiškas tos šalies papročių, buities, santykių tarp žmonių bei pokyčių įvairiausiose gyvenimo srityse veidrodis (Miškinis, 2006, p. 4–5).

Psichologas Danielis Golemanas apie emocijų poveikį sveikatai.

Medicininę emocijų reikšmę puikiai atskleidžia 101 tyrimų rezultatų bendra analizė. Tyrimuose dalyvavo keletas tūkstančių vyrų ir moterų. Surinkti duomenys patvirtino, kad nerimą keliančios emocijos kenkia sveikatai. Nustatyta, kad ilgai apimtiems nerimo, liūdesio, pesimizmo, įtarumo, patiriantiems nuolatinę įtampą, priešišumą, ciniškiems žmonėms gresia dvigubai didesnis pavojus susirgti astma, artritu, širdies ligomis, skrandžio ir dvylikapirštės žarnos opalige (šios ligos pažeidžia svarbiausias organų sistemas) ir kitomis ligomis. Nerimą keliančios emocijos yra tokios pat pavojingos, kaip, tarkim, rūkymas ar didelis cholesterolio kiekis kraujyje – širdies ligas skatinantys veiksniai. Kitaip tariant, neigiamos emocijos kenkia sveikatai (Goleman, 2009, p. 198).

Sociologas Zigmantas Baumanas apie dialogą.

Dialogas yra vienintelis atsakas į tebesitęsiantį žmonijos susiskaldymą ir tinkamas žmonių tarpusavio priklausomybės ir sugyvenimo būdas; dialogas reiškia pokalbį su žmonėmis, kurie laikosi pažiūrų ir įsitikinimų, skirtingų, nei jūsų; pokalbis, apsiribojantis žmonėmis, besilaikančiais tų pačių pažiūrų, nėra tikras dialogas. Dialogo tikslas – ne nugalėti kitaip mąstančius, bet savitarpio supratimas ir bendros pastangos sukurti abipusiai naudingą modus vivendi su skirtybe. Tarsi popiežius Pranciškus būtų sekęs Richardo Sennetto nurodymu, kad dialogas turi būti neformalus, atviras ir bendradarbiaujantis: „neformalus“, kai pradedamas be a priori nustatytų procedūrinių taisyklių; „atviras“, kai dalyviai pradeda jį pasirengę būti įtikinti, kad yra neteisūs, ir pasiruošę ištaisyti savo anksčiau turėtus įsitikinimus; ir „bendradarbiaujantis“, kai dialogo tikslas nėra padalinti dalyvius į laimėjusius ir pralaimėjusius, bet praturtinti jų visą patirtį, supratimą ir žinojimą (Bauman ir kt., 2019, p. 61).

Nuoroda į metodinio filmo dalį.

Kaip ir ankstesnėse įžangoje, taip ir šios dalies įžangoje kviečiame pasižiūrėti filmo ištrauką. Filmu antrajame siužete pašnekovė, dviejų mažamečių vaikų mama Urtė atskleidžia tėvų išankstines nuostatas, lūkesčius mokyklai. Pašnekovė dalijasi savo pastangomis telkti tėvus siekiant pozityvaus bendradarbiavimo su švietimo institucijomis. Tėvų noras bendradarbiauti su mokykla, mokytoju dažnai yra apribotas tokio bendradarbiavimo stoka, abiejų pusių nepakankamu pasirengimu, drąsa ir atvirumu užmegzti lygiaverčius, bendradarbiavimu grįstus santykius. Įvairūs tyrimai atskleidžia įtampos, nepasitikėjimo elementų mokinių tėvų ir mokytojų santykiuose. Tikimės, kad filmo dalies, kurioje mama atvirai ir nuoširdžiai dalijasi savo nesavanaudišku poreikiu įsitraukti į mokyklos gyvenimą, peržiūra suteiks jums impulsų peržiūrėti ir savo profesinės praktikos elementą, apimančią santykius su tėvais.

Save kino filosofu vadinęs vienas iš kino teorijos pradininkų ir klasikų, scenaristas ir dramaturgas Bela Balzasas (Balasz, 2013) atkreipė dėmesį į kino elementus, suteikiančius regimybei papildomų prasmų: nuotaika, regimi daiktai ir jų reikšmės, mimikos ir gestų kalba, nebylusis menas ir tylėjimo menas bei kt. Žinoma, mes jums siūlome žiūrėti ne kino filmą, bet trumpą metodinio filmo dalį. Vis dėlto pasinaudokite B. Balazso nuorodomis į tam tikras detales. Jūsų peržiūra gali būti stebėjimas, fiksuojant spontaniškai kylančias mintis, atkreipiant dėmesį ne tik į garsiai pasakomus žodžius, bet ir kūno kalbą, intonacijas, nuotaikas, mūsų pojūčius. Susitelkite į išsakomus tėvų lūkesčius, poreikius, jų išankstines nuostatas mokyklos, mokytojo atžvilgiu. Užsirašykite savo pastebėjimus, kilusias mintis, idėjas – pritaikysite savo užrašus nagrinėdami šios dalies skyrius.

I skyrius (įvadinis). Tėvų (globėjų) į(si)traukimas į vaiko ugdymą ir mokyklos gyvenimą

I skyriuje (įvade) aptarsime:

- Kas yra tėvokratija ir kaip gali būti aiškinamas šis reiškinys?
- Kas sieja, o kas skiria tėvus ir mokytojus?
- Kokia bendradarbiavimo su mokinių tėvais prasmė ir nauda?

Didmiesčio gimnazijoje dirbantis mokytojas pasakoja:

Jeigu jie... Jei jie viską žino? Kaip gali aikštelėj, tarkim, susitikti futbolininkai su krepšininkais pagal regbio taisykles? Tai yra... Reikia sutarti dėl bendrų žaidimo taisyklių. Arba dėl problemos. Supranti... Apie kokias, pavyzdžiui, galima kalbėti, iš viso, tarkime, ugdymo kokybę, jeigu, tarkime, mūsų mokyklose yra visiška betvarkė? Tai visam pasaulyje mokinys baudžiamas nušalinimu nuo pamokų, o mes turim Lietuvoj klaikią problemą atvedimo mokinių į pamokas. Žinai, kada nėra tvarkos, supranti, tai galima kokias nori vėliavas kabinti, bet laivas kiauras. Supranti? Ir į jokias Amerikas tu nenuplauksi, ir jokio Eldorado neatrasi su kiauru laivu. Tai sulopykim pirma dugną, po to bandykim plaukti.

Tyrėja. Kaip tu manai, kas yra pagrindinės švietimo skylės?

Mokytojas. [pauzė] Na, tarkim... Ta pati, reiškia... atsakomybių nepasiskirstymas. Supranti, juk, iš tikrųjų dėl visko kalti tik mokytojai, kad švietimas blogai dirba. Tai, vienas dalykas, reikia, iš tikrųjų, pradėti klausti, ko ateina mokinys į pamoką. Koks yra tėvų vaidmuo? Ar tai yra klientas, kuris ateina į kirpyklą, ar tada... ateina už ugdy... Už ugdytinį atsakingas suaugęs asmuo, kurio funkcija – sudaryti sąlygas tam jaunam žmogui įgyti tam tikrą išsilavinimą, kurį valstybė nustato tam tikrais standartais? Ir ko reikalauja... Jau čia yra aukštesnis lygis – ko reikalauja šiuolaikinė civilizacija? Supranti? Pas mus kas vadovauja švietimui? Švietimui vadovauja „super mamytės“, švietimo skyriai ir leidyklos. Bet – jokiū būdu – ne Švietimo ministerija su ministru, ne UPC (buvęs NŠA pavadinimas – autorė). Jie, geriausiu atveju, visi administruoja. Ir dėl to tos sistemos kaip tokios, iš principo, nebelieka [Atsidūsta. Pauzė] (iš 2018 m. autorės atlikto tyrimo).

Pateiktoje ištraukoje mokytojas, turintis daugiau kaip 20 metų patirtį, dalijasi mintimis apie mokyklos, mokytojų ir tėvų (toliau tėvais vadinsime tiek tėvus, tiek globėjus) pareigas bei tarp jų susiformavusį santykį. Išsakytose mintyse atsispindi nuoskaudos, nepasitenkinimas, nepritarimas dabartinei situacijai. Toks požiūris, kaip rodo edukologų, sociologų, psichologų atliekami mokyklos ir mokinių tėvų santykių tyrimai, yra gana paplitęs ne tik Lietuvoje, bet ir kitose Vakarų šalyse. Betgi tiek tėvai, tiek mokytojai turi tą patį tikslą – padėti vaikui užaugti brandžia, savarankiška ir laiminga asmenybe. O tokios įtampos ir nesusikalbėjimas trukdo suvienyti abiejų pusių jėgas, taip palengvinant visiems daug kantrybės reikalaujančią užduotį – auginti žmogų.

Tėvų vaidmuo švietimo sistemoje įvairiais laikotarpiais buvo skirtingas. Visuotinai privalomo švietimo epochos pradžioje mokytojai ir mokyklos disponavo gana tvirtu autoritetu, kurio tėvai nedrįso kvestionuoti, nebent išimtiniais atvejais. Tokia situacija turi keletą paaiškinimų. Mokytojai, paprastai, būdavo žymiai aukštesnio ir labiau vertinamo išsilavinimo nei dauguma tėvų. Mokytojo ekonominis, socialinis statusas bei prestižas, nulemtas socialinių garantijų, atlyginimo, teisės priimti sprendimus dėl tolesnės vaiko ateities buvo trokštamas ir linkimas nemažai daliai net vidurinėsios klasės šeimų. Tačiau situacija keitėsi: po Antrojo pasaulinio karo daugelyje Vakarų šalių buvo pradėta įgyvendinti Gerovės valstybės politika. Aukštasis išsilavinimas tapo prieinamas visų socialinių grupių atžaloms ir pamažu jis ėmė darytis masinis. Auganti ekonomika, didėjančios socialinės garantijos ir masinis vartojimas prislopino socialinę distanciją ir ją žymėjusių ženklų iškalbingumą. Mokytojai, jų buvusiems mokiniams sparčiai kopiant socialiniais laiptais aukštyn,

pamažu tapo eiliniais vidurinėsios klasės atstovais. Visuomenėje vykę socialiniai, ekonominiai, kultūriniai pokyčiai turėjo įtakos ir mokytojo profesinės veiklos vertinimui bei interpretavimui.

Visuomenės pokyčiai ir procesai visada atsispindi ir demokratinių šalių politikų darbotvarkėse. 1976 m. Britanijos ministras pirmininkas J. Callaganas, sakydamas metinę kalbą Ruskino koledže, akcentavo, kad švietimas prarado savo „vietą po saule“ – pasitelkęs įvairių pavyzdžių, politikas iliustravo, kad kuo toliau, tuo labiau nebepasitikima švietimu, mokykla, mokytojais, dėl to prarandamas autonomiškumas, pagarba ir sumenksta jiems teikiama svarba. J. Callaganas paragino keisti požiūrį ir pasitikėti mokytojais, kaip turinčiais profesionalių žinių, bet kartu įspėjo ir mokytojus atsiliiepti į visuomenės, pramonininkų, tėvų lūkesčius, nes kitaip pačiai mokytojų veiklai iškiltų grėsmė (Callagan, 1976). Ši kalba, anot sociologo P. Trowlerio, padarė esminę įtaką švietimo raidai ir kartu suformulavo švietimo naujojo konservatizmo ideologiją (Trowler, 2003). Ši ideologija įvairiu mastu paplito ir kitų šalių švietimo sistemoje. Viena jos esminių idėjų – tėvai geriausiai žino, ko reikia jų vaikams, o ne mokytojai. Veiksmai, kurių ėmėsi šios ideologijos besilaikantys politikai, iš esmės pakeitė mokytojo pozicijas švietimo lauke. Buvo išplėstos mokyklų valdymo institucijų (tarybų) galios, pareigos ir atsakomybės, į šias institucijas įtraukiant tėvus. Paskelbus atvirą politiką, tėvams buvo leista pasirinkti mokyklą, o mokyklos įpareigtos priimti norinčius vaikus (aišku, pagal apskaičiuotus mokyklos pajėgumus) bei reguliariai bendrauti su tėvais ir teikti jiems išsamias ataskaitas apie mokymąsi, mokyklos pasiekimus. Buvo išplėsta išorinė mokyklų kontrolė, tyrimų duomenys pristatomi viešai. Kartu inicijuojamas įvairių tipų mokyklų steigimas, plečiant pasirinkimo įvairovę. Mokyklos imtos finansuoti pagal tai, kiek sugebėjo pritraukti vaikų. Nesugebančios pritraukti vaikų mokyklos tiesiog buvo uždaromos. Mokytojų klausimu įsitvirtino pozicija, kad mokytojo vietą turi užimti tas, kurį vaikas pats pasirenks vedliu arba autoritetu (Trowler, 2003). 1987 m. Jungtinės Karalystės švietimo sekretorius K. Bakeris įvedė naują terminiją, pagal kurią tėvai buvo įvardinti kaip mokyklos teikiamos paslaugos vartotojai, o mokykloms buvo pasiūlyta vadovautis konkurencijos dvasia – tik tos mokyklos, kurios sugebės pritraukti vaikų savo kokybiškomis paslaugomis, galės išlikti. Šios reformos sukūrė tai, ką sociologas P. Brownas įvardijo **tėvokratija** (angl. *parentocracy*), iš Jungtinės Karalystės paplitusia visame Vakarų pasaulyje (Brown, 2003). Kairiosios pakraipos švietimo (kitai vadinamų Naujosios sociologijos) sociologų požiūriu, tėvai įgijo pavojingai reikšmingą galią spręsti, kurios mokyklos ir kurie mokytojai liks, kurios – ne. Vadovaujantis tokiu požiūriu, pagrindiniu mokyklos resursu tapo vaikai: tėvai, argumentuodami vaiko emociniais interesais, galėjo kvestionuoti mokytojų vykdomą pedagoginį darbą bei jų profesinį autoritetą. Pedagoginio darbo vertinimas tam tikra prasme pradėjo priklausyti nuo vaiko ir tėvų pritarimo.

Vis dėlto požiūris, kad tėvai yra mokyklų ir mokytojų „valdžia“, įvairių mokslininkų ir praktikų vertinimu, yra vienpusis, siaurai atspindintis santykių tarp tėvų ir mokytojų įvairovę. Mokykliniame gyvenime niekada negalime įsivaizduoti dalyvaujant „vienmatę“ visuomenę – kaip jau aptarėme kituose skyriuose, gyvename įvairovės laikais; mokyklą lanko vaikai iš skirtingų SEK, skirtingų kultūrinių, religinių, tautinių aplinkų – visi šie veiksniai formuoja ir mokyklos pasirinkimą, ir požiūrio į tėvų bei mokytojų pareigas, atsakomybes, bendradarbiavimo galimybes savitumą.

Įvairūs tyrimai atskleidžia, kad politikų viltis, jog tėvai rinksis mokyklą pagal mokinių pasiekimus ir taip pagerins visų mokyklų bei mokytojų darbo kokybę ir mokinių ugdymosi rezultatus, nepasiteisino. Mokyklos, kurios yra ypač populiarios kažkurioje vietovėje, negali plėstis be galo, todėl, nepaisant ideologinio pasirinkimo siekio, jos tiesiog nepriima mokinių daugiau, nei gali. Tyrimai rodo, kad kai kurie tėvai randa įvairiausių būdų, kaip savo vaikui gauti populiariausiose mokyklose pageidaujamą vietą. Tokiose mokyklose ima formuotis įtakingų tėvų grupė, nepaleidžianti iš rankų savo atrasto įrankio daryti poveikį mokyklai ir mokytojams. Neretai jie daro spaudimą, kad būtų formuojamos specializuotos klasės „stipresniems“ ir „silpniesiems“ mokiniams. JAV sociologai B. R. Fitzpatrickas ir S. Mustillo atliko tyrimus aiškindamiesi, kokią mokymosi naudą duoda vaikų skirstymas į klases pagal ugdymo pasiekimus. Jie atskleidė, kad aukštesnio SEK šeimų vaikai lengviau patenka į aukštesnių ugdymosi pasiekimų klases, tačiau ne visada pagal savo gabumus, dažnai – dėl tėvų spaudimo. Tyrėjai atskleidė, kad tokiose klasėse, ypač mokantis matematikos, mokiniai, negalintys atitikti aukštų reikalavimų, nebesimoko visiškai. Tad tėvų intencijos, kad vaikui mokantis geresnėje klasėje gerės ir jo pažymiai, nepasiteisina. Kiek kitaip buvo

gimtosios kalbos ir literatūros pamokose – žemesnių pasiekimų vaikai nepasidavė kaip per matematikos pamokas, o siekė lygiuotis į aukštesnių pasiekimų vaikus, tačiau patyrė didesnę įtampą. Tyrėjų nuomone, tokie vaikai pamažu ima neigiamai save vertinti, nepasitikėti ugdomosi galimybėmis. Mokiniai, kurie patenka į „stipriąsias“ klases dėl tėvų spaudimo mokykloms, dažnai perima klasės modelį ir ima stengtis „pritapti“ prie bendraamžių mokymusi. Tačiau patyrę sunkumų daro spaudimą mokytojams dėl geresnių rezultatų. Tyrėjai atskleidė, kad jie įpranta prie lengvai pasiekiamo aukšto vertinimo ir atsineša tokią patirtį ir į universitetus. Tad tėvų pastangos sudaryti palankesnes sąlygas savo vaikams naudojantis turima įtaka, bet ne vaiko gabumų sąskaita, gali duoti labai neigiamų ilgalaikių padarinių (Fitzpatrick ir kt., 2020). Mokytojai ir mokyklos vadovybė, bendraudami su tėvais, turėtų jiems atskleisti visas jų gerų norų rizikas, paaiškindami, kad mokykla negali tapti išskirtinių sąlygų draustiniu jų vaikui, nes svarbiausias dalykas, ką gali duoti kiekviena mokykla, – tai gebėjimo kaupti patirtis ir išsilavinimą įvairiomis sąlygomis ir įvairiose aplinkose ugdyti. Vaiko ugdomosi pasiekimai ir rezultatai, kaip atskleidė J. Colemano atlikti švietimo sistemos tyrimai, labiausiai priklauso nuo tėvų įsitraukimo į mokyklos gyvenimą ir domėjimasis mokyklos reikalais, o ne dėl dirbtinai iškovotos „specialios vietos“ jų vaikui. Dar XX a. antrojoje pusėje atlikti šio sociologo tyrimai pasiūlė iš esmės kitokią požiūrį į mokyklos vaidmenį asmens gyvenime. To paties SEK, tos pačios mokyklos mokinių, besimokančių tose pačiose klasėse, pasiekimai buvo skirtingi. Jie tiesiogiai koreliavo su tėvų aktyvumu mokyklos savivaldos institucijose, tėvų domėjimusi mokymosi rezultatais, tėvų dėmesiu mokymosi priemonėms (Coleman, 2005). Vėliau atlikti tyrimai (Useem 1992, Lucas, Berends, 2002) rodo, kad mokinių pasiekimus ypač teigiamai veikia reguliari tėvų kontrolė ir domėjimasis mokykliniu gyvenimu. Tėvai, kurie nuolat seka mokinių pažangą, įsitraukia mokiniui atliekant užduotis ar tiesiog domisi tais klausimais, kuriuos vaikai tuo metu nagrinėja mokyklose, užtikrina vaiko mokymosi reguliarumą, kuris yra vienas iš pažangos sąlygų (pagal Fitzpatrick ir kt., 2020). Tėvai, kurie pervertina mokytojo vaidmenį vaiko mokymosi pasiekimams, manydami, kad mokytojo dėmesys svarbesnis nei jų dėmesys vaiko mokymuisi, dažnai nusivilia švietimu, nesuprasdami, kad to nusivylimo šaknys – klaidingi jų lūkesčiai.

Aukštų pasiekimų, sėkmingos socializacijos troškimas – tai bendra tėvų ir mokytojų siekiamybė, ir, kaip rodo įvairūs moksliniai tyrimai, gali būti pasiekta tik darniai abiem pusėms bendradarbiaujant ir nepuoselėjant tuščių lūkesčių, jog sėkmingas vaiko ugdymo darbas gali būti atliktas pavieniui.

Pozicija, kad vaiko ugdymas – tėvų ir mokytojų lygiavertė pasidalinta atsakomybė, yra deklaruojama ir EBPO švietimo ekspertų. Kaip teigiamą mokyklos ir tėvų bendradarbiavimo patirtį jie pristato Šanchajaus pavyzdį, kur ir tėvai, ir mokytojai supranta vienas kito svarbą vaiko ugdymuisi. Kinijos mokyklose mokytojui yra skiriamos dvi valandos per savaitę kontaktui su tėvais palaikyti. Šių susitikimų metu mokytojas su tėvais tariasi, kokie mokymosi būdai, strategijos galėtų būti jų vaikui tinkamiausi, kaip tėvai yra pasiruošę dalyvauti toliau didinant vaiko pažangą. Šanchajaus mokytojų vertinimu, įtampa tarp mokyklos ir mokinių tėvų neegzistuoja, jų požiūriu, tai – dvi bendradarbiaujančios grupės (TALIS, 2019).

Kokiais kriterijais vadovaudamiesi tėvai renkasi mokyklą? Tyrimai rodo, kad tėvus labiausiai domina trys dalykai: akademiniai tos mokyklos mokinių pasiekimai, mokyklos artumas nuo gyvenamosios vietos, mokymosi ir socialinis bei ekonominis mokyklos kontekstas. Tačiau šios tėvų nurodytos mokyklos pasirinkimo priežastys nelygiavertės. Nors labiau išsilavinę tėvai kaip svarbiausią pasirinkimo veiksnį nurodė aukštus mokyklos pasiekimus, vis dėlto galutinį sprendimą lemia labai žemiškas ir paprastas dalykas – mokyklos fizinis artumas nuo mokinių gyvenamosios vietos yra svarbiausias veiksnys visiems tėvams. Jungtinės Karalystės tyrėjai (Burgess ir kt., 2009) nustatė, kad aukštesnio socialinio ir ekonominio statuso tėvai buvo linkę rinktis tas iš jiems prieinamų mokyklų, kuriose nemokamą maitinimą mokykloje gaunančių vaikų skaičiai buvo mažesni. Panašius tyrimus atliko ir JAV, Čilės mokslininkai. Nors tėvai iš visų socialinių ekonominių sluoksnių nurodė, kad jie labai vertina akademinis rezultatus, tyrimas parodė, kad tėvai veikiau renkasi tas, kuriose mokinių demografiniai rodikliai panašūs į jų šeimos rodiklius rasės, SEK, socialinio statuso ir panašiais požiūriais. Naujesniuose tyrimuose siūloma „galimo pasirinkimo sąrašo“ sąvoka, kuri apjungia visą mokyklų pasirinkimo kriterijų įvairovę. Šis sąrašas labai priklauso nuo tėvų socialinės klasės. Burgessas ir kiti (2009) nustatė, kad žemesnio

SEK tėvai, neturintys išsilavinimo ar profesinės kvalifikacijos, dažniau rinkosi mokyklas, kuriose mokosi daugiau mokinių, turinčių teisę į nemokamą maitinimą mokykloje, daugiau vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių. Aukštesnio SEK tėvai dažniau rinkosi priešingai. Tad teisė pasirinkti mokyklas dažniausiai reiškia didesnę visuomenės susiskaldymą ir socialinės distancijos gilėjimą, bet ne mokyklos kaitą (pagal Wyse, 2015, p. 236–237).

Atlikus tyrimą Vilniaus mieste (autorės tyrimas, apklausiant *tik pradinukų* tėvus 2020 m.), paaiškėjo, kad tėvai renkasi mokyklą pagal panašius kriterijus. Pirma, mokykla arti namų, tobulas atvejis – jei vaikas pats gali nueiti ir pareiti; alternatyva, jei visai nėra galimybės mokytis šalia namų – šalia tėvų darbovietės, kad tėvai galėtų nuvežti pakeliui į darbą. Antra, tėvai renkasi mokyklą pagal pažįstamų, artimųjų rekomendacijas ir patarimus. Trečia, pagal saugumo kriterijus, kuriuos supranta kaip mokyklos gebėjimą užtikrinti emocinį, socialinį komfortą – žemas patyčių lygmuo, sutvarkyta ir jauki mokyklos aplinka, malonūs ir draugiški mokytojai, tyrimo dalyvių padarumo supratimą atitinkantys bendraklasių tėvai. Jis buvo apibrėžiamas kaip tėvų išitraukimas į mokyklos gyvenimą, sutampantis požiūris į mokyklos materialų rėmimą, vaikų švenčių finansavimą, vaikų vartojimo galimybes. Tėvai, pasirinkę tautinių mažumų ar religinio pobūdžio mokyklas (atskirų krikščionių konfesijų) tautybės ir religijos kriterijų nurodė kaip pagrindinį kriterijų, nepaisydami atstumo kriterijaus. Didžioji dauguma tyrime dalyvavusių tėvų nurodė, kad jie pakeistų mokyklą, jei jų vaikas ten labai blogai jaustųsi, būtų skriaudžiamas, o mokyklos administracija nesiimtų veiksmų. Emocinį vaiko pasitenkinimą ir gerus santykius su mokytoja tyrimo dalyviai laiko pagrindiniu kriterijumi, nusakančiu mokyklos kokybę. Mokslo pasiekimai, anot kelių informantų, pradinėse klasėse nėra tokie svarbūs – esą, stiprios turi būti gimnazijos, o pirmokui prioritetai – būti laimingam. Keli dalyviai pasidalijo patirtimis, kad keitė klasę, nes „netiko“ mokytoja (buvusi nepagrįstai reikli ar, kitu atveju, abejinga; vaikas jautė stresą, nenorėjo eiti į mokyklą, pradėjo naktimis šlapintis į lovą ir pan.) arba keitė mokytoją, kadangi jos metodams ir bendravimo manierai nepritarė daug mokinių ar jų tėvų. Privačias mokyklas rinkęsi tėvai nurodė, kad tokį pasirinkimą lėmė siūlomos įdomios ugdymo programos ar darbo metodai, užsienio kalbos sustiprintas mokymas, garantija, kad jų vaikai nesusidurs su netinkamais, blogai išauklėtais draugais ir, kai kuriais atvejais, pačių tėvų ar draugų, jau pabandžiusių savo vaikus leisti į savivaldybės ar valstybines mokyklas, neigiamos mokyklinės patirtys.

Vienas svarbiausių žmonių bendravimo ir bendradarbiavimo įrankių – kalba, nesvarbu, ar reikiama žodiniu, ar rašytiniu pavidalu. Kalba perduoda žinias, patirtį, išgyvenimus, mintis. Kalbos turinį ir manierą gali diktuoti mūsų bendravimo tikslas. Turinio požiūriu bendravimas gali būti instrumentinis – išplaukiantis iš kokių nors išskaičiavimų, siekiant tam tikrų interesų, naudos. Bendražmogiškas bendravimas siekia rasti tiesą, teisingiausių ir geriausių sprendimą visoms bendravimo pusėms. Bendravimo stiliaus, manierų požiūriu galime išskirti kelis žodinio bendravimo lygmenis (1 lentelė).

Bendravimo lygmenys	Bruožai
Pašnekesys	Neįpareigojantis, neformalus bendravimas, būdinga šnekamoji kalba.
Asmeninė kalba	Negriežta struktūra, grindžiama jausmais. Būdingas šnekamosios kalbos stilius, populiarių savaitraščių ar TV programų kalba.
Pokalbis	Bendravimas, turintis tam tikrą struktūrą, noras išklaudyti vienam kitą, siekiama abipusio supratimo. Būdingas šnekamosios kalbos stilius, romano kalba.
Dalykinė kalba	Formalus, struktūriškas ir informatyvus bendravimas, būdingas paskaitoms, enciklopedijų kalbai.
Profesinė kalba	Labai specializuota, tiksli ir vienareikšmė. Specialistų kalba, specializuotos literatūros ir specialiųjų žurnalų kalba.

1 lentelė. Žodinio bendravimo lygmenys

Visi bendravimo lygmenys, jei tik pritaikomi laiku ir vietoje, atsižvelgiant į pašnekovo pasirengimą, yra tinkami profesinėje veikloje. Nuo pašnekėsio galime pradėti net rimčiausią problemą paliesiantį bendravimą – jis padeda užmegzti ryšį, pakloja pasitikėjimo pagrindus. Asmeniniu pokalbiu labiau verta pradėti mokymus, konsultacijas: pedagogas tokiu būdu gali išsiaiškinti kito asmens poreikius. Vis dėlto asmeninė kalba neturėtų užsitęsti. Pokalbis formuojasi tarp lygiaverčių asmenų, kai vienas kito klauso ir vienas kitą išklauso, tęsia vienas kito mintis. Pokalbis dažnai neturi konkretaus tikslo, tik – abipusį supratimą, siekia bendros išvados. Dalykinis pokalbis suardo lygiateisiškumą; jis grindžiamas faktais, kurie vienam iš bendravimo dalyvių gali būti nežinomi. Profesinė kalba turi aiškų ir konkretų tikslą, tačiau jai suprasti reikia specialaus pasirengimo (pagal Bydam, 2000, p. 59–63).

„Kavinės“ metodas. Šis metodas – ideali veikla asmenims, kurie nėra gerai pažįstami ar iš viso matosi tik pirmą kartą. Tai puikus būdas paskatinti į susirinkimą atvykusius tėvus užmegzti glaudesnius tarpusavio ryšius ir dalytis idėjomis neformaliai, bet struktūruotai. Metodas skatina bendradarbiauti ir inspiruoja kurti naujus požiūrius į problemas, kurios diskutuojant, kalbant tampa suprantamos ir aiškios kiekvienam.

Pasiruošimas ir eiga:

- Prieš prasidedant susirinkimui, sustatykite stalus kaip bistro ar kavinėje, numatydami, kad prie kiekvieno jų galėtų susėsti maždaug šeši žmonės. Ant kiekvieno stalo patieskite spalvotas staltieses.
- Pasiruoškite suskirstyti grupes pagal įvairius pomėgius. Naudokite sunumeruotus medinius šaukštus, skirtingų spalvų žvakės arba gėles vazelėse ir pan. Tam, kad iš anksto žinotumėte, kokie tėvų pomėgiai, atlikite nedidelį tyrimą – siųsdami kvietimus į tėvų susirinkimą, paprašykite atsakyti į kelis klausimus. Renkantis tėvams, paskirstysite juos prie atitinkamų stalų pagal grupes, kurias būsite sudarę pagal anketų atsakymus. Galimas ir kitas variantas – tėvai susėda spontaniškai.
- Prie kiekvieno stalo paskirkite po „padavėją“, kurio funkcija – palengvinti, užrašyti ir apibendrinti diskusijų atsiliepimus. „Padavėjas“ gali būti paskirtas prieš užsiėmimą ar užsiėmimo pradžioje – kad ir burtų keliu. Galite paprašyti „padavėją“ prisisiegti skiriamąjį ženklą.
- Jei tėvai, „lankytojai“, vieni kitų gerai nepažįsta, išdalinkite jiems etiketes su vardais ir paraginkite juos atsisėsti prie vieno stalo su tais, kurių jie nepažįsta. Taip gausite įvairesnių ir įdomesnių rezultatų.
- Nustatykite taisyklę, kad „lankytojai“ turi užmegzti bent vieną naują kontaktą, su kuriuo galėtų bendradarbiauti po sesijos.
- Kiekvienai grupei duokite aptarti skirtingą temos aspektą per tam skirtą laiką. „Padavėjas“ užrašo informaciją ant klijuojamų lapukų žodžiais, piešiniais ar diagramomis.
- Pasibaigus laikui, „padavėjai“ turėtų likti prie savo stalo, tačiau kiekvienas kavinės „svečias“ turėtų persėsti prie kito stalo ir pabendrauti su nauja grupe žmonių.
- „Padavėjas“ tęsia diskusiją ta pačia tema, bet su nauja „lankytojų“ grupe.
- Paprastai pakanka „lankytojus“ perkelti tris kartus. Tuomet mokytojas pakviečia „padavėjus“ pateikti išvadų santrauką.

Keletas papildomų patarimų.

Jei tai jūsų pirmasis susitikimas su tėvais, nekelkite sudėtingo klausimo, bet pasiūlykite temą, apie kurią kiekvienas paprastai greitai suformuluoja nuomonę ir turi ką pasakyti. Pavyzdžiui, tai galėtų būti namų darbai, konsultacinės valandos mokykloje, „pamokų be sienų“ nauda, klasės taisyklių turinys ir taikymo priemonės ir pan. Idėjoms „išlieti“, joms fiksuoti galima naudoti popierines staltieses. Kaip alternatyvą galima naudoti pigesnę variantą – stendinę konferencijų popierių. Pasiūlykite dalyviams tuščių „vizitinių kortelių“ – lapelių, kuriuose jie rašytų savo kontaktus bei užsirašytų kitų dalyvių kontaktus (parengta pagal Eastwood ir kt., 2009, p. 22).

Jei jūsų paprašytų sudaryti tėvų poreikių ir lūkesčių mokyklai sąrašą, ką jūs jame įrašytumėte? Šitoks klausimas buvo užduotas mokytojams, dalyvavusiems nuotolinio ugdymo patirčių tyrime Vilniaus mieste (2020 m.). Dauguma mokytojų nurodė, jog tėvai nori, kad jų vaikai gerai mokytųsi, kartais – gautų pažymius už nieką ir pan. Antru atveju – kad būtų patys geriausi, sėkmingi. Tačiau, kaip skaitėte tyrimo išvadose, tėvams labai svarbūs ir vaikų socializacijos, pasitenkinimo, emocinės gerovės klausimai. Kokie yra jūsų mokinių tėvų lūkesčiai ir norai?

- Sudarykite preliminarų tėvų lūkesčių ir norų, siejamų su mokykla, su jų vaikų mokymusi, sąrašą. Parašykite jame vaiko vardą ir – ko šio vaiko tėvai tikisi iš jūsų, iš mokyklos.
- Tėvų susirinkimo metu ar per elektroninį dienyną (gali būti kita priemonė – tai nesvarbu) paprašykite savo mokinių tėvų užpildyti anketą. Joje nurodykite tikslą: siekiate geriau atliepti šeimų poreikius, suprasti, į kuriuos ugdymo aspektus turėtumėte labiau kreipti dėmesį. Anketa gali būti labai trumpa, joje esminiai klausimai:
 - Išvardinkite, ko jūsų vaikas turėtų būti mokomas mokykloje. Rašykite stulpeliu. Sunumeruokite visus jūsų išvardintus dalykus pagal svarbą – pirmiausia, ką labiausiai norite, kad jis mokėtų, ir pabaigoje – kas ne taip svarbu.
 - Išvardinkite dalykus, kurių, jūsų nuomone, vaikas tikrai neišmoks mokykloje ir turės to mokytis kur nors kitur, nes tai gyvenime bus reikalinga. Rašykite stulpeliu. Parašykite prie kiekvieno trumpai, kas jį gali šito dalyko išmokyti.
 - Išvardinkite dalykus, kuriuos, jūsų nuomone, reikėtų pakeisti šiuolaikiniame švietime.
 - Išvardinkite, ko labiausiai tikėtės iš mokyklos. Rašykite stulpeliu. Sunumeruokite sąrašą pagal svarbą jums ir jūsų vaikui.
- Gavę tėvų atsakymus, padėkokite. Palyginkite tėvų lūkesčius su savo užrašais. Pasvarstykite, kurias savo pedagoginės praktikos sritis turėtumėte tobulinti. Susikurkite nuoseklų savo pažangos planą – tik nesuplanuokite visko vieneriems metams. Darbas su tėvais – nuolatinis mokymosi procesas, nes tėvų kartos keičiasi, kaip ir mokinių kartos.

II skyrius.

Bendravimo ir bendradarbiavimo su tėvais organizavimas

II skyriuje aptarsime:

- Kas yra pedagoginis tėvų švietimas ir kokia jo prasmė?
- Kokios gali būti bendravimo ir bendradarbiavimo su tėvais formos ir būdai?
- Kaip santykius su tėvais paversti malonia ir efektyvia praktika?

Didmiesčio progimnazijoje dirbanti mokytoja pasakoja:

Na, kalbėjimasis. Apie viską... Aaa... nenutylėjimas tam tikrų problemų... aaaa. Jeigu vaikui yra šiuo metu blogai ir tai gali lemti jo mokymosi rezultatus, elgesio, aš labai noriu, kad su manim apie tai kalbėtų. Taip, kaip iš manęs nori tėvai, kad aš su jais kalbėčiau, taip aš noriu, kad jie man, su manim taip kalbėtų. Ir jeigu vaikas yra uždaras, o naktį nugaišo, numirė jo šuniukas, su kuriuo jis užaugo, būtų labai gerai, aš labai norėčiau, kad man tėvai apie tai pasakytų. Nes vaiko emocinė būsena, atėjus į kolektyvą, tuo metu yra... Prasta. Ir aš tą turiu omenyje – pokalbiai, abipusiai. Jeigu jie nori iš manęs gauti informaciją ir ne tik informaciją apie pažymius, tai jie mato dienyuose elektroniniuose, bet informacija apie jų vaiką, kaip vaikui sekasi, kas. Tai jeigu aš nežinau, kad tas vaikas tuo metu išgyvena labai didelį, rim... problemą, tam tikra prasme, dvasinį sukrėtimą, čia buvo tiesiog tokia situacija: atėjusi mergaitė visas pamokas verkė... VERKĖ [informantė ištarė šį žodį aktyviai pabrėždama]. „Kas atsitiko?“ – apsiverkia ir nubėga, „kas atsitiko?“ – apsiverkė ir... Vaikas negali kalbėti apie tai, kas atsitiko. Paskambinau tėvams... Nu tai ir... Tėvai... visiškai abejingai: „Nu, tai jos jūrų kiaulė nudvėsė...“ Bet tai palaukit, tai yra vaiko augintinis... Aš tada labai gerai supratau, aš pasiglavau tą mergaitę, mes su ja susėdom... Taip, jinai pavėlavo į pamoką. Bet jinai į pamoką nuėjo nusiraminus... Ir jinai toje pamokoje jau mokėsi, jinai jau galėjo pradėti ugdytosi procesą, nes iki to laiko jinai bėgiojo ir verkė. Tai aš turiu omenyje „pokalbiai“. Ne kaltinimai, ne... ne kažkokie tai nesutarimai, o pokalbiai. Pokalbiai tiesiog bendradarbiaujant, siekiant kažkokio tai rezultato, nes, nu, mes visi to paties siekiame. Tai vat... tai čia. Dėl to tie pokalbiai su tėvais ir yra labai svarbūs.

Mokytojos profesinė patirtis, perteikta šioje ištraukoje, atskleidžia glaudžių, nuolatinių santykių su mokinio šeima poreikį – ne tik per tėvų susirinkimus, tėvų dienas, bet kasdienybėje. Mokinio savijauta, su kuria jis ateina iš namų, turi įtakos jo elgesiui, mokymuisi, santykiams su aplinkiniais. Mokytojas – tik antrasis suaugęs žmogus vaiko kasdienybėje, tad ne visada iš karto supranta, kas lemia vieną ar kitą vaiko būseną. Tačiau toks abipusis bendradarbiavimas realiame gyvenime retai būna tikrovė. Ir ne tik dėl to, kad tėvai neturi laiko, noro ar, kaip linkstama klaidingai manyti, kad jiems nerūpi. Tiesiog jie labai dažnai nesupranta ir nemoka sukurti bendradarbiavimo santykių – mokytojas tokiu atveju tampa mokytoju ir jiems. Profesionalu, galinčiu pasiūlyti bendradarbiavimo formas, būdus ir ritmiką.

Ekonomistas Mattas Ridley, nagrinėdamas žmonijos pažangą, pareiškė, kad civilizacija padarė didžiausią pažangą tada, kai vidutinis asmuo įgavo laisvę reikšti nuomonę. Tada idėjos pradėjo „jungtis ir maišytis, susitikti ir poruotis“ (Gallo, 2021, p. 50). Ši mintis, kalbant apie mokytojų ir tėvų bendradarbiavimą, pasirodė labai taikli ir įkvepianti galimiams sprendimams. Šiandieninė visuomenė, išgyvenanti nuolatinę sparčią kaitą, dažnai atsiduria situacijose, kuriose vakarykščiai sprendimai nebetinka. Mokytojai konstatuoja, kad šiuolaikiniai vaikai kitokie, kad jų pačių statusas ir prestižas visuomenėje – pasikeitęs, tėvai nežinia, ko nori. Tėvai, savo ruožtu, nebeapsitiki mokykla, linkę labiau domėtis mokytojo darbu, mokymosi priemonėmis, taikomais metodais ar, atvirkščiai, atsiriboti visiškai nuo mokyklos procesų, perkeldami atsakomybę mokytojui už vaiko „paruošimą gyvenimui“.

Tokioje situacijoje, žinoma, galima užimti kaltintojų pozicijas. Komunikacijos ekspertas ir bendravimo įgūdžių treneris S. R. Covey polinkį kaltinti laiko viena iš septynių didžiųjų šiuolaikinio žmogaus ydų (Covey, 2014, p. 45):

Mūsų visuomenėje įprasta smerkti. „Jei mano viršininkas nebūtų toks idiotas. Jei nebūčiau gimęs toks neturtingas. Jei vaikai nebūtų tokie maištingi.“ <...> Toks elgesys visai suprantamas, nes jis bent jau trumpam nuramina, numalšina skausmą. Tačiau taip elgdami, mes daromės dar labiau priklausomi nuo problemų. Parodykite man žmogų, kuris nuolankiai prisiima atsakomybę už viską, kas su juo ar ja vyksta, ir drąsiai imasi iniciatyvos kūrybiškai keisti situaciją, o aš jums tada parodysiu, kokia yra didžiulė gero pasirinkimo galia.

Geras mokytojo pasirinkimas – imtis iniciatyvos konstruoti savo ir mokinių tėvų santykius bendravimo ir bendradarbiavimo pagrindu, vadovaujantis dėsniu, kad jo ir mokinių tėvų idėjų „suporavimas“ – geriausia priemonė rasti sprendimus ir plėtoti pažangą.

Įvairių sričių tyrėjai (edukologai, sociologai, socialinio darbo specialistai), aiškindamiesi barjerus, išskylančius tarp tėvų ir mokytojų, pažymi, kad viena iš barjerų atsiradimo priežasčių – klaidingas požiūris į mokinių tėvus, kaip į vientisą socialinę grupę. Neįvertinę kiekvienos šeimos individualių poreikių, mokytojai negali tikėtis glaudaus bendradarbiavimo. Poreikiai gali būti įvairiausi, pavyzdžiui, musulmonų šeimos pageidauja, kad mokyklose būtų patalpos, skirtos privalomoms musulmonų maldoms, o valgykloje – patiekalai, atitinkantys griežtas musulmonų mitybos taisykles (Dillon, 2007). Elgesio sutrikimų turintiems vaikams pagal specialistų rekomendacijas taip pat reikėtų patalpos, kurioje galėtų nusiraminti, pabūti tyloje, ramiai pasikalbėti su specialistu. Mokyklos ne visada spėja laiku atsiliepti į tokius tėvų pageidavimus; tėvai, stokodami bendradarbiavimo su mokykla įgūdžių, ima kaupti nepasitenkinimą. Labai svarbus dėmesys – besimokančiųjų SEK. Tyrimai atskleidžia, kad žemesnio SEK šeimos labai jautriai reaguoja į mokyklos keliamus reikalavimus. Kai kurie tėvai slepia neišgalintys sumokėti už mokykloje organizuojamą vaikų išvyką ar kitą mokamą edukacinę veiklą. Kai kurie vaikai atsisako nemokamo maitinimo, bijodami bendramokslų patyčių. Kai kurie vaikai nedaro namų darbų todėl, kad namuose neturi vietos arba sąlygų. Nei tėvai, nei vaikai nedrįsta apie tai informuoti mokytojo, verčiau imasi maišto, atsiskyrimo, konfliktinės laikysenos (Dillon, 2007). Tad mokytojas, prieš pradėdamas ugdomąją veiklą, pirmiausia turi surinkti kuo platesnę ir išsamesnę informaciją apie vaiko artimiausią aplinką. Žinoma, tokios informacijos rinkimą labai riboja Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas, bet mokytojas, bendradarbiaudamas su mokyklos socialiniais darbuotojais, psichologais, išorinėmis institucijomis, gali išsiaiškinti priežastis, lemiančias konkrečios šeimos priešišką laikyseną mokyklos atžvilgiu.

Žemo SEK šeimose tėvų išsilavinimas dažnai taip pat būna žemas, jie patys yra turėję sunkumų mokykloje. P. Bourdieu socialinės reprodukcijos per švietimo sistemą teorija, sukonstruota remiantis plačiais sociologiniais tyrimais (Bourdieu ir kt., 1990), įtikinamai įrodo, kad tokiose šeimose stokojama kultūrinio, socialinio kapitalo, reikalingo sėkmingam vaikų mokymuisi ir socialiniam mobilumui. Švietimo sociologės M. Cucchiara požiūriu, išeitis iš tokios situacijos – **pedagoginis tėvų švietimas** (angl. *Parenting education*). Tai viena iš intensyviausių mokytojų vykdomų bendradarbiavimo su tėvais formų. Tokiu švietimu siekiama suformuluoti tėvų įgūdžius, reikalingus rūpinantis vaikais, bendrauti su jais nežalojant vaikų emociškai ir fiziškai, padėti jiems mokytis, užtikrinti sveiką ir saugią socialinę aplinką. Tačiau M. Cucchiar ir kolegų atlikti tokių programų tyrimai JAV atskleidė, kad didžioji dalis šių programų turinio koncentruojasi į asmenines tėvų savybes, jų elgsenos įpročius, ignoruodami vieną sunkiausių tėvams įveikiamų gyvenimo aspektų – skurdą ir socialinę atskirtį. Tėvų mokymuose dalyvaujantys vieniši tėvai, besilaukiančios nepilnametės, tėvai, kurių pajamų pagrindą sudaro pašalpos, menkai įsivaizduoja, kaip sudėtingoje situacijoje gali padėti patarimai keisti elgesį, mokytis inovatyvių bendravimo technikų ar pozityvaus mąstymo. Kartu formuojama nuostata, kad skurdas ir gyvenimo sunkumai neturi jokio poveikio vaikų ugdymui. Vertinant tokių tėvystės mokymų poveikį, tyrimų rezultatai rodo, kad dalyviai šiek tiek dažniau įtraukia savo vaikus į bendras pozityvias veiklas su suaugusiais, atsisako pernelyg griežtų

drausminimo strategijų, tačiau apskritai poveikis vaikams yra nedidelis, o kartais jo visai nėra. Tyrėjų nuomone, skurde gyvenantiems tėvams reikia mokytojų pagalbos, kaip jų ribotais ekonominiais ištekiais ir ribotais laiko resursais padėti vaikui mokytis ir įveikti žemo socialinio statuso keliamas problemas. Viena iš galimų tokio švietimo temų – pasitelkti gyvenimiškas istorijas, parodančias, kaip socialinė aplinka, skurdas veikia šeimas ir kokie yra sėkmingi išėjimo iš skurdo rato pavyzdžiai. Teigdami tėvams, kad vaikai „nueina ne tuo keliu“, nes tėvai juos mažai mylėjo, jais menkai rūpinosi, mes ne sprendžiame jų atskirties problemas, o dar labiau giliname (Cucchiara ir kt., 2019). Dėl to, tyrėjų nuomone, pedagoginiu tėvų švietimu turėtų užsiimti tik specialias parengiamąsias programas baigę mokytojai ar kitų sričių profesionalai, susipažinę ne tik su pedagogika, bet ir su socialinio darbo principais.

Mokytojai, dirbantys bendrojo lavinimo sistemoje, pedagoginį tėvų švietimą turėtų interpretuoti siauriau, jam priskirdami veiklas, tiesiogiai susijusias su bendrojo ugdymo klausimais ir paties mokytojo kompetencijomis. Toks tėvų švietimas gali būti integruojamas į reguliarius tėvų susirinkimus, mokyklos renginius ar organizuojamas kaip atskira, tikslinga veikla. Mokytojas tėvams galėtų pasiūlyti tai, kas susiję su jų profesinėmis kompetencijomis, kas gali tėvams pasirodyti naudinga ir vertinga, praktiškai pritaikoma (1 pav.).

1 lentelė. Įvairios mokytojų veiklos, skirtos tėvų švietimui mokyklose

Kaip matome iš schemos, toks tėvų švietimas neturi konkrečių uždavinių formuoti naujus tėvystės modelius, jis labiau orientuotas į tėvų akiračio plėtimą, bendrą išprusimą, laisvalaikio praturtinimą. Tačiau tai nesumažina tokio švietimo reikšmės: dalyvaudami šiuose užsiėmimuose, tėvai savo pavyzdžiu rodo, kad mokymasis – maloni veikla, kuri kartu yra ir naudinga, pritaikoma. Be to, įgyja žinių, kurios praverčia, padedant mokytis savo atžaloms. Neabejotinai, tokie užsiėmimai stiprina ir mokytojų bei tėvų santykius, gerina apibusių supratimą, telkia bendruomenę. Kartu tokiuose užsiėmimuose pamažu trinasi socialinės, ekonominės ribos, sukuriamas bendras interesas. Teigiami tėvų tarpusavio santykiai, lankymasis mokykloje ne tik dėl kažkokių nemalonių klausimų, palankiai veikia vaikų pasiekimus (Coleman, 2005).

Švietėjais, savo patirties skleidėjais mokyklos ir tėvų santykiuose gali būti ne tik mokytojai, bet ir tėvai. Tyrimai atskleidžia, kad tėvų įtraukimas į ugdymo procesą ne tik teigiamai veikia bendrą mokyklos

mikroklimatą, mokytojų ir tėvų santykius, bet ir padeda realizuoti sunkiau įgyvendinamus švietimo uždavinius: plečia profesinį mokinių orientavimą, sieja akademinės žinias su praktika, palengvina tiriamosios veiklos, projektinių veiklų metodų taikymą ugdymo procese. Ypač tėvų įtraukimas į ugdymą pasiteisino per COVID-19 pandemiją. Mokytojams reikėjo neatidėliotinos pagalbos dėl technologinių sprendimų, nuotolinio mokymo įrankių. Kūrėsi bendradarbiavimo tinklai, kuriuose mokyklai buvo teikiama visokeriopa pagalba tarptautiniu mastu: dalijantis užsienio kalbų pamokomis, mokymuisi naudingų svetainių adresais, rengiant atvirus mokymus (Ferdig ir kt., 2020). Įprastomis sąlygomis tėvų įtraukimą į ugdymo procesą varžo tėvų užimtumas – kai vaikai būna mokykloje, tėvai paprastai dirba. Karantino metu tėvai dažnai buvo namuose, todėl jie lengviau galėjo dalyvauti ugdymo procese.

Remiantis įvairiais tyrimais, tėvų įsitraukimas į edukacines veiklas sumažina mokinių praleistų pamokų skaičių 24 proc. ir pagerina mokinių elgesį klasėje: mokiniai pradeda jausti didesnę atsakomybę už mokymąsi, kai mato, jog ir jų tėvams mokymasis, pamokos yra svarbu. Geras ryšys su mokykla leidžia tėvams geriau suprasti mokymo programą ir vaikų pažangą. Kai kurie tėvai netgi gali priimti sprendimą pasirinkti pedagogo profesiją (prieiga per internetą: <https://observatory.tec.mx/edu-news/the-importance-of-parental-involvement-in-teaching>).

Tėvų ir mokytojų švietėjiška veikla yra tik viena bendravimo formų, kurioje sunkiau integruojasi kasdieniai, rutininiai mokyklos ir šeimų sąveikų klausimai. Jiems spręsti organizuojami įvairaus formato ir turinio mokytojų ir tėvų susitikimai. Remiantis 2017–2020 m. autorės atliktais mokytojų ir mokyklų vadovų profesinės veiklos tyrimais, kuriuose dalyvavo įvairių Lietuvos regionų mokytojai, mokyklų vadovai ir jų pavaduotojai, Lietuvoje yra paplitusios šios tėvų ir mokytojų komunikavimo formos:

- **Mokyklos tėvų susirinkimai.** Jie būna bendri, skirti visos mokyklos tėvams. Jų metu paprastai išrenkamas mokyklos tėvų komitetas (jo funkcijos įvairiose mokyklose skiriasi), tėvų atstovai į mokyklos tarybą, kitas savivaldos institucijas. Aptariami mokyklos tikslai ir uždaviniai, galimos ir pageidaujamos tėvų įsitraukimo į ugdymo veiklas formos. Tėvai dalinasi savo požiūriu, kelia jiems rūpimus klausimus, skatina viešas diskusijas. Paprastai vyksta vieną kartą per metus.
- **Tėvų diena.** Jos metu tėvai lankosi mokykloje, kur individualiai susitinka su mokytojais aptarti jų vaikų mokymosi ypatumų. Tokios tėvų dienos organizuojamos vakarais, po darbo valandų. Mokytojai nurodo, kad tinkamiausias laikas – mokinių atostogos. Mokytojai nebūna išsvarginti pamokų, konsultacijų, tad gali neišsekę nuo darbų susitikti ir pasikalbėti su tėvais. Didžioji dalis mokytojų ir vadovų nurodo esantys patenkinti tokiais renginiais, laiko juos efektyvia bendradarbiavimo priemone. Paprastai daromos dvi Tėvų dienos – rudenį ir pavasarį. Rudenį tėvams pristatomos programos, ugdymo tikslai, pavasarį aptariami rezultatai.
- **Klasės tėvų susirinkimai.** Juos paprastai organizuoja klasės vadovas po tam tikro mokymosi etapo (pvz., po trimestro jo rezultatams ir mokinių pasiekimams, socializacijos eigai aptarti) ar esant tam tikroms aplinkybėms (pvz., planuojant netradicinio ugdymo savaitę, kurios metu bus aktualus tėvų įsitraukimas). Klasės susirinkimo metu rudenį paprastai renkamas klasės tėvų komitetas, komiteto pirmininkas, aptariami galimi kandidatai į mokyklos savivaldos institucijas.
- **Tėvų susitikimai su mokykloje veikiančia Vaiko gerovės komisija** ar kita panašia vidine institucija. Tokie susitikimai organizuojami, susiklosčius tam tikrai situacijai, kai vaiko elgesys ir mokymasis įgyja probleminio, koreguotino veiksmo bruožų.
- **Individuali mokytojo, socialinio darbuotojo, mokyklos psichologo ar klasės auklėtojo ir šeimos komunikacija.** Ji paprastai organizuojama iškilus nenumatytai situacijai: konfliktui, paaiškėjus delinkventinio mokinio elgesio faktams, mokiniui patiriant mokymosi sunkumų, siekiant suteikti tėvams pedagoginę pagalbą sprendžiant su vaiko mokymosi ar elgesio sunkumais susijusius klausimus.

Tokie tyrimo dalyvių pateikti formalaus bendradarbiavimo pavyzdžiai yra gana gilias tradicijas sukaupusios bendradarbiavimo formos, turinčios savo pranašumų ir savo trūkumų. Didžiausia reguliariai, pakartotinai vykstančių susitikimų teikiama nauda – susiformuoja rutininė praktika, palaikanti sistemiską

tėvų ir mokytojų bendradarbiavimą. Tėvai neskuba kiekvienu atveju kreiptis į mokyklą, laukdami bendrų susitikimų, kurių metu ir aptaria visus iškilusius klausimus. Bendruose susitikimuose tėvai įsitikina, kad jų šeimoje mokymosi klausimai panašūs į vaiko bendramokslų tėvų keliamus klausimus – tai mažina kai kurių tėvų klaidingą nuomonę dėl jų vaiko „kitioniškumo“. Didžiausias tokių susitikimų trūkumas – jie būna formalūs, problemos sprendžiamos paviršutiniškai. Galimas sprendimas – pritaikyti susirinkimams modernios vadybos praktikas, taikomas komandai sutelkti, problemoms išgryninti ir išspręsti. Nemažai jų pateikta ir šiame leidinyje. Vis dėlto pagrindinis būdas gerinti ir efektyvinti mokytojų ir tėvų bendradarbiavimą – mokytojo profesinis tobulėjimas, keičiant nuostatas, kad bendravimas su tėvais – tik laiko gaišimas, į nuostatą, kad bendravimas su tėvais – viena svarbiausių sąlygų didinti mokinių pasiekimus bei sumažinti mokytojui tenkanti vaikų ugdymo atsakomybės spaudimą. Kalbant su mokytojais, labai dažnai tenka išgirsti terminiją, būdingą kovos arenai, o ne pozityvaus bendradarbiavimo laukui. Nuostatos keičiasi, gilinantis į tėvų poreikius ir nuosekliai ugdant bendravimo ir bendradarbiavimo kompetenciją.

2020–2021 m. atliktas **Vilniaus miesto pradinė klasių mokinių tėvų mišrus tyrimas** (taikytas kiekybinis ir kokybinis metodas, tyrimą atliko autorė) atskleidė, kaip nuotolinis ugdymas paveikė tėvų ir mokyklos santykius.

Nuotolinis ugdymas buvo naujovė tiek tėvams, tiek mokytojams. Tėvų požiūriu, mokytojai labai puikiai susitvarkė su nuotolinio ugdymo keliamais iššūkiais – palankiai buvo įvertintas mokytojų technologinis raštingumas, greitis, kuriuo buvo pasiruošta nuotoliniam ugdymui, patarimai ir instrukcijos, kurias mokytojai siuntė tėvams, mokiniams dėl mokymosi nuotoliniu būdu, dėl įvairių internetinių komunikavimo platformų; nuotolinės pamokos, užduočių siuntimas ir vertinimas; mokytojų pasiekiamumas ne pamokų metu, tėvų susirinkimų organizavimas nuotolinio komunikavimo priemonėmis. Didesnė grupė tėvų pabrėžė, kad jų ir mokytojų santykiai per nuotolinio ugdymo laiką labai pagerėjo: tėvai turėjo galimybę matyti mokytojo vedamus užsiėmimus, kai kurie džiaugėsi, turėję galimybę įsitraukti į pamoką, paspartėjo užduočių vertinimas ir patobulėjo grįžtamasis ryšys. Kai kurie tėvai pabrėžė, kad jie suprato, jog mokytojo veikla ypatinga, reikalaujanti specialaus žinojimo – tą jie suprato patys pabandę mokyti savo vaikus. Tėvus labiausiai džiugino mokytojų gebėjimas palaikyti drausmę klasėje, nekeliant balso, negrasinant, neapribojant vaiko galimybių dalyvauti veikloje. Jie norėtų iš mokytojų išmokti metodų, leidžiančių vaikams išaiškinti naują ar sudėtingą medžiagą, išdėstyti plačią temą, mokyti vaikus planuoti veiklą, organizuoti darbą, išmokti mokytis. Vaiko gebėjimo mokytis susiformavimas buvo akcentuojamas daugumoje interviu. Be to, tėvai išreiškė norą išmokti motyvuoti ir drausminti vaikus jų nepapirkinėdami, negąsdindami, nekritikuodami. Dalis tyrimo dalyvių pabrėžė, kad, matydami mokytojo darbą, jie pajuto pagarbą šiai profesijai, pakeitė savo požiūrį, supratę, kad mokytojo darbas nėra lengvas. Keletas tėvų buvo nustebę, kad jų vaikui mokykloje sekasi sunkiau nei bendraamžiams – stebėdami pamokas, jie suprato, kad jų vaiko skaitymo, rašymo, matematiniai gebėjimai atsilieka nuo bendraamžių. Tai pamatę, jie ėmėsi daugiau dirbti su vaiku, reguliariai tikrinti jo pažangą. Viena mama nustebo, kad vaikas pats negali išmokti skaityti – ji nemanė, kad čia gali reikėti ir jos pagalbos. Kitas aspektas, kurį nurodė tėvai – nuotolinio ugdymo metu labai sustiprėjo klasės tėvų bendruomenės. Jau iki karantino įkurtos tėvų bendravimo grupės socialiniuose tinkluose tapo labai aktyvios: tėvai dalijosi patarimais, mokymosi medžiaga, vienas kitam padėjo išspręsti vaikų motyvavimo, veiklos organizavimo klausimus, aptarinėjo vaikų problemas. Didžiausias tėvų rūpestis buvo ne mokinių pasiekimai ar spragos – jų nuomone, mokinių pasiekimai pradinėje mokykloje nėra svarbiausias dalykas. Labiausiai juos jaudino vaikų socializacija ir bendravimo įgūdžių spragos, atsiradusios dėl socialinės izoliacijos. Jie išsakė lūkesčius, kad mokytojai, grįžus į įprastinį ugdymą, dėš visas pastangas vaikų socializacijai atgaivinti ir klasės bendruomenei stiprinti. Labiausiai tėvai tikisi, kad mokykloje jų vaikas išmoks bendrauti.

Geriausios mokytojų ir tėvų bendradarbiavimo idėjos. Skatindami tėvus dalyvauti vaikų ugdymo procese, tapsite veiksmingesniais mokytojais. Rekomenduojame jums idėjas iš įvairių šaltinių, kaip paskatinti tėvus labiau įsitraukti į daugelį mokyklinio gyvenimo aspektų:

- Pažintis su mokiniu: kai susipažinsite su nauju mokiniu, nusiųskite jo tėvams susipažinimo laišką.

- Rinkite tėvų ir mokytojų tarpusavio bendravimo patarimus iš labiau patyrusių mokytojų ir metodinės literatūros.
- Susikurkite ir nuolat papildykite idėjų banką, į kurį įtrauksite mintis, kaip užmegzti ir palaikyti teigiamus tėvų ir mokytojų santykius.
- Skatinkite tėvus išstisus metus jiems priimtinais ir mokyklai tinkamais būdais savanoriauti klasėje, mokykloje, nes tai yra svarbus teigiamas žingsnis gerinant vaiko ugdymą.
- Organizuokite mokykloje veiklas, kuriose mokiniai tėvams pademonstruotų savo pasiekimus. Mokiniai turės galimybę pademonstruoti įgytus įgūdžius, o jų tėvai – galimybę tapti neatsiejama ugdymo dalimi.
- Padėkite mokinių tėvams pasiruošti grįžimo į mokyklą sezonui, nusiųsdami jiems laišką su patarimais, pasiūlymais, rekomendacijomis. Tokią pat pagalbą teikite keisdami ugdymo formą, tarkim, pereinami į nuotolinį ugdymą ar į mišrų, hibridinį mokymą.
- Pasidalinkite su tėvais savo pedagogine patirtimi – atskleiskite, kaip galima motyvuoti vaikus, koku būdu padėti jam ruošti namų darbus, atlikti užduotis.
- Informuokite mokinius ir tėvus apie galimą mokykloje įgytų žinių ir gebėjimų pritaikymą platesniuose kontekstuose.
- Įtraukite tėvus į įvairius konkursus, pavyzdžiui, nacionalinio diktanto, Lietuvos Konstitucijos, Lietuvos istorijos žinovo ir pan. Augantis tėvų akademinis išprusimas prisideda prie vaiko sėkmės.
- Dalinkitės su tėvais įdomiais, bet neperkrautais informacija, parašytais kasdiene kalba straipsniais ar knygų rekomendacijomis ugdymo, santykių kūrimo temomis.
- Pasidalinkite patarimų rinkiniu, rekomenduojančiu, kaip reaguoti į vaiko nesėkmes; kaip sumažinti savo lūkestį ir atprasti vaiką kritikuoti, o išmokti motyvuoti pozityviai.

(parengta pagal: <https://www.teachervision.com/teaching-strategies/teacher-parent-collaboration>)

Profesijų diena mokykloje. Metodo esmė – intensyviau, įvairiau įtraukti mokinių tėvus į mokyklos gyvenimą. Mokinių tėvai ir vyresnių klasių mokiniai paraginami pasiruošti tai dienai: viešai pristatyti atskiras profesijas ir jų teikiamą naudą asmeniui, miestui, valstybei, pasauliui. Profesiją pristatantis asmuo gali atsinešti charakteringas profesijai priemones (nekenksmingas aplinkai), apsirengti profesijos atstovams būdingais drabužiais. Vyresnių klasių mokiniai pristato profesijas, kurias jie ketina rinktis baigę mokyklą. Toks tėvų ir mokinių dalyvavimas vienoje programoje mažina distancijas tarp skirtingų amžiaus grupių ir vaidmenų. Be to, sudaro galimybes pasireikšti vaikams, kurių tėvai dėl įvairių priežasčių negalėjo dalyvauti renginyje.

Pasiruošimas renginiui. Pradiniame etape vyksta renginio planavimas ir dalyvių paieška – kvietimas. Paaiškėjus norinčių ir galinčių dalyvauti asmenų skaičiui, pradedami parengiamieji darbai. Renginiui paskiriama viena diena mokykloje. Koridoriuose ar kitose bendrose, lengvai pasiekiamose patalpose pastatomi stalai – profesijų pristatymo centrai, kuriuose „įsikuria“ atskiros profesijos. Profesijos pristatymo centras gali įsikurti ir atskiroje klasėje, jei profesiją pristatantis asmuo nori rodyti vaizdo medžiagą su garsu ar skaityti paskaitą. Profesijas pristatantys asmenys atvyksta prieš renginio pradžią ir įsirengia standus, išdėlioja ekspoziciją ir kitas priemones, kurių reikia profesijai pristatyti.

Renginio eiga. Renginio lankytojai – kiti tėvai, mokytojai, mokiniai – lanko įvairių profesijų „būstines“, nagrinėja pristatomą medžiagą, užduoda tiesioginius klausimus, dalyvauja vaizdo medžiagos peržiūroje, paskaitose, kartu žymi pastabas, renka labiausiai patikusį pristatymą. Renginio pabaigoje mokiniams pateikiamas visų pristatytų profesijų sąrašas. Dalyviai, balsuodami telefonais, išrenka geriausiai pristatytą profesiją. Ją pristatęs asmuo gali būti viešai apdovanojamas.

Renginio rezultatų integravimas ugdyme. Mokytojai ir mokiniai, dalyvavę renginyje kaip lankytojai, įgytas renginio metu žinias taiko pamokų metu (pagal galimybes). Kartu akcentuojamas ir viešų pristatymų stebėjimo ir vertinimo gebėjimas: geriausi renginio pristatymai mokiniams pateikiami kaip pavyzdžiai, kuriuos jie gali panaudoti rengdami savo pristatymus klasėse atskiromis temomis pagal ugdymo programą.

Rekomendacijų rubrikoje pateikėme įvairių idėjų, skirtų mokytojo ir tėvų bendradarbiavimui plėtoti. Įsivertinkite savo patirtį, savo profesinį interesą bei bendravimo su tėvais lūkesčius realizuojant kiekvieną šių idėjų:

- Ar teko kada nors kurią nors iš šių idėjų pritaikyti?
- Kokie sunkumai, iššūkiai kilo ar galėtų kilti taikant kiekvieną pasiūlytą bendravimo ir bendradarbiavimo variantą?
- Kurios idėjos būtų labiausiai priimtinos jūsų mokinių tėvams, atsižvelgiant į jų SEK bei patirtį bendradarbiauti su mokykla?
- Kurios idėjos būtų labiausiai priimtinos jums, atsižvelgiant į bendravimo ir bendradarbiavimo su tėvais patirtį, jūsų asmenines savybes, profesines intencijas?

Nesvarbu, kurią iš pasiūlytų idėjų mėgintumėte realizuoti savo profesinėje praktikoje, pravartu vesti darbo su kiekviena tėvų grupe dienoraštį. Fiksuokite jame susitikimus, pokalbius, susirašinėjimo turinį. Ilgainiui mūsų susitikimų ar susirašinėjimų detalės blėsta, bet bendravimui jos praverstų, ypač jei mes mokome tų tėvų vaikus kelis metus. Nesvarbu, kad susitinkame su kai kurių vaikų tėvais tik kartą per metus, nesvarbu, kad nei tėvai, nei vaikai nerodo pastangų artimesniam mokyklos ir šeimos bendradarbiavimui kurti, mokytojo pareiga lieka ta pati – nuolat inicijuoti bendravimą, kviešti į susitikimus. Rengiantis kiekvienam naujam susitikimui, jūsų užrašai labai pravers, nes jūs priminę pokalbio, vykusio prieš metus, malonias detales, galite tikėtis palankaus pašnekovo nusiteikimo bendraujant toliau.

III skyrius.

Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas

III skyriuje aptarsime:

- Kaip suderinti savo, mokinių ir mokinių tėvų požiūrį į tai, kas yra geras mokytojas?
- Kaip planuoti ir stebėti savo kompetencijų augimą bendraujant su tėvais?
- Kaip įsivertinti savo profesionalumą bendraujant su tėvais?

Didmiesčio gimnazijoje dirbusi mokytoja pasakoja (interviu metu mokytoja pirmus metus buvo pensijoje):

Aš tai mažą dar turiu anūkėlių, dar tik 4 metai artėja. Bet, kaip žiūriu, kitų mano draugų šeimose jau yra tokių paauglių, viską. Ir aš žiūriu, kad kai kurie tėvai laaabaai normaliai reaguoja: „Nu ir kas.“ Kaip man, pavyzdžiui, sako viena mano draugė: „Skambina auklėtoja ir sako: jūs žinote, pas jus visi geri pažymiai, ten pas dukrą. Ir tik vienas ten tas, jau, koks nors ten, nu...“. Pavyzdžiui, sakykim, šešetas, ar ką. Vienintelis 6... „Tai jūs ką nors darykit, prispauskit truputį, mes jau čia mokykloj savo pusę žiūrėsime, o jūs prispauskit, kad jo neliktų, nes gi tokia gera mokinė.“ Sako. Sakau, o koks skirtumas? Nu ir kas? „Tai reiškia, iš to dalyko...“. „Kaip jūs tai galite“, sako auklėtoja. „Jūs suprantate, nu čia gi kaip – visi geri pažymiai, tas vienas. Tai reikia ištraukti, reikia, kad būtų. Žinote, klasėje, vat, reikia didinti tų gerųjų mokinių skaičių, tai vat, jinai kaip tik įeity, o dabar ne, nu.“ Sako: „Jinai man sako, juk tu gi mokytoja. Pasakyk“, – nu kaip jinai reaguoja? Sakau, nu, tu teisingai reaguoji. O aš, matyt, kaip auklėtoja, gal kažkada anksčiau irgi taip reaguodavau. Ir aš tokia iš karto supratau – taigi vaikai... Nu, ir kas – iš chemijos bus trejetas, iš matematikos bus 6, iš kažko tai aišku, reikia. Jei, jeigu jisai nuoširdus ir daro viską, ką gali? Taip, kodėl? Padėti reikia, bet tai čia ne pasaulio pabaiga. Pradėjau daug tolerantiškiau žiūrėti. Galvoju, kai mano anūkėlis eis į mokyklą. Nu, nesiseks kažką – nesiseks... O aš, atsimenu, verkiau vieną kartą, kai mano šitą... Sunūs ten kažką tai... Kažkokį ten tai pažymį atsinešė ir viską... Nu, aš ne tai, kad ten verkiau, bet jau taip man graudu buvo. Galvoju, nu kodėl, gi viskas, visos sąlygos – ir, ir mokytis. Kodėl taip vat, taip nesiseka, ką, jis negabus? Jis juk gabus, ir va... O reikėjo visai ramiai reaguoti. Ir man būtų gerai, ir vaikas ne... nestresuotas ir viskas būtų... (2018 m. autorės atliktas tyrimas).

Šioje ištraukoje mokytoja, turinti 40 metų pedagoginio darbo patirties, retrospektyviai komentuoja savo požiūrį į vaikų mokymąsi, į reiklumą, pažymių svarbą. Prisiminimuose susipina jos, kaip mokytojos, kaip mamos, močiutės, draugės patirtys. Matyt, mes visi įvairiais gyvenimo momentais persvarstome savo poelgius, intencijas – kartais manome, kad reikėjo pasielgti griežčiau, kartais – nuosaikiau. Bet iš laiko perspektyvos dažnai pamatome, kad dalykai, kažkada reiškę „pasaulio pabaigą“, tikrai neturi tokios reikšmės, kokią mes jiems suteikdavome. Mokytojos posūkis tolerancijos link, sprendimas į viską žiūrėti paprasčiau, nesureikšminant – teikia jai didesnę asmeninį pasitenkinimą ir erdvesnę požiūrį į gyvenimiškas situacijas. Gal tai ir yra gero mokytojo požymiai?

Geros mokyklos koncepcijos autoriai labai taikliai paaiškino, kaip tapti gera mokykla (o joje, žinoma, dirba geri mokytojai, mokosi geri mokiniai, kuriais rūpinasi geri tėvai): neįmanoma nurodyti vieno recepto ir vieno modelio, kaip tapti geru, galima pasirinkti tik kryptis ir orientyrus, į kuriuos einame savo pasirinktais keliais, tempais, būdais (Geros mokyklos koncepcija, 2013). Tokia „gerumo“, kaip įvairiapusiai siekiamo rezultato, samprata labai tinka, kai kalbame apie mokytojus. Kas yra geras mokytojas? Galbūt tas, kuris atitinka šiuolaikinėje kultūroje sukonstruotą ir brukamą mokytojo portretą, kuris įsispraudžia į vaikų ir tėvų sąmonę ir kuriuo jie „matuoja“ savo mokytojus (Weber ir kt., 2000)? Tokiu atveju geras mokytojas būtų gana sukarikatūrintas personažas, vidutinio amžiaus ar vyresnė moteris, šiek tiek paklydusi realybėje (buvęs „Dviračio žinių“ personažas Zita, aktorė K. Kazlauskaitė). Galbūt tas, kuris rengiasi, kalba, juda, gestikuliuoja

taip, kaip priklauso tikram mokytojui; daug žino ir reikalauja, kad vaikai iš jo perimtų žinias (Alsup, 2008)? Ar orientuojantis ne į akademinis tyrimus, o į praktiką – mokytojas, kuris neužduoda namų darbų, neverčia mokytis, neklausinėja ir rašo gerus pažymius? Tačiau bet kuris mokytojas, turintis didesnę praktiką, gali paliudyti, kad toks mokytojas yra tik laikinai geras: ilguoju laikotarpiu vaikų, o ir tėvų, autoritetu tampa mokytojas, gebantis pasitelkti reiklumą, griežtumą ir palaikyti drausmę. Vaikams būtinos ribos, kad jie nepaklystų šiame įvairovės ir gausos pasaulyje – drausminimas ir rutininės praktikos yra pagrindinis juos socializuojantis įrankis (Peters, 2017). Bet šioje srityje negalime nukrypti link kito kraštutinumo – griežtos disciplinos, nuolatinės kontrolės, reiklaus vertinimo, atbaidymo nuo tam tikrų veiklų. Tokia mokykla tampa panoptikumu, erdve, kurioje mokytojas – prižiūrėtojas, „kirvis“, ugdantis nuolankias ir paklusnias asmenybes, pripratintas gyventi disciplinuotą, kontroliuojamą ir suvaržytą gyvenimą, kuriame lieka labai mažai vietos kūrybingumui, saviraiškai, unikalaus gyvenimo kelio kūrimui (Foucault, 1998).

Atsigręžę į Geros mokyklos koncepciją, nerasime vieno apibrėžimo, koks mokytojas geriausiai tinka įvairovės visuomenei, nes tokiai visuomenei labiausiai tinka įvairūs mokytojai (Geros mokyklos koncepcija, 2013):

Įvairaus amžiaus, moterys ir vyrai, skirtingų kompetencijų ir gyvenimo patirties, skirtingus ugdymo stilius pripažįstantys, įdomios asmenybės. Visus mokykloje dirbančius asmenis sieja nuostatų pozityvumas, t. y. aukšta savivertė, pasitikėjimas ir rūpinimasis mokiniais, aukšta darbo motyvacija, nuoširdus domėjimasis dėstomu dalyku, pilietinė atsakomybė. Mokyklos darbuotojai – savo sričių profesionalai, besirūpinantys nuolatiniu asmeniniu tobulėjimu, plečiantys ne tik profesinį, bet ir bendrą kultūrinį akiratį. Jie atviri naujovėms, nebijo tyrinėti ir bandyti, mokosi iš kolegų ir mokinių, nepuola į nevilgtį nepavykus.

Aukšta paties mokytojo savivertė ir profesionalumas yra pagrindinės savybės, kuriančios ir palaikančios mokytojo autoritetą. Sociologijos idėjų tyrinėtojas R. A. Nisbetas autoriteto klausimą priešpriešina galiai (Nisbet, 2000). XVIII a. Apšvieta pasiūlo tradicinius autoriteto šaltinius – patriarchatą, šeimą, kilminguosius – pakeisti visuomenine sutartimi, tam tikrais objektais, turinčiais teisę primesti sprendimus, valią. Galia remiasi savivale ir prievarta prieš atskirą individą; autoritetas – atskiro individo paklusnumu autoriteto turėtojui tikint, kad autoriteto sutelkta galia ir ja pagrįsti veiksmai yra pateisinami ir naudingi pačiam paklūstančiajam. Artimiausias tokiam vaizdinui būtų gydytojo ir paciento santykis. Sociologijos klasikas E. Durkheimas tokį santykį paaiškina pačiu susitarimu – autoritetas kyla iš įstatymų ir viešų susitarimų, kurių pagrindu tam tikri asmenys įgyja teisę kalbėti iš aukštesnės pozicijos ir lemia paklusnumą, nurodymų vykdymą. Autoritetą turintis asmuo kalba ir geranorišku, ir draudžiančiu balsu, sukeldamas pagarbą ir norą įsipareigoti. Paklusdamas autoritetingam asmeniui, kitas individas ar grupė daro (elgiasi) sekdami autoritetinguoju, savo valia to nedarytų (taip nesielgtų) (Nisbet, 2000). E. Durkheimo požiūriu, kad autoritetas kyla ne iš paties asmens ypatingų savybių, bet iš bendro kolektyvinio susitarimo, palaiko ir P. Bourdieu. Anot šio sociologo, autoritetas visada suteikiamas ne asmeniui, bet pozicijai iš anksto. Tėvai, atvedantys vaiką į mokyklą ir patikintys jį mokytojo globai, jau yra nusiteikę pripažinti, kad mokytojo reikalavimai, veiksmai bus teisėti, ir yra pasiruošę priimti mokytojo siūlomas mokymosi taisykles (Bourdieu ir kt., 1990). Vadinasi, pati mokytojo asmenybė autoriteto atžvilgiu tampa antraplane: jis gali savo veiksmais sukurti autoritetą tam tikroje ribotoje aplinkoje, tačiau, nesant visuotinai pripažįstamo autoriteto pozicijos, toks mokytojas nuolat turės įrodinėti savo, kaip profesionalo, sprendimų pagrįstumą, logiškumą, reikalingumą. Įvairiose naujose situacijose autoriteto neturintis mokytojas pirmiau bus instruktuojamas, mokomas, tikrinamas, nei gaus teisę priimti savarankišką ir, jo požiūriu, geriausią sprendimą.

Įvairios tyrimais atskleistos šiandieninių mokytojų darbinės situacijos rodo, kad išankstinis autoriteto suteikimas mokytojams nebėra savaimė suprantamas dalykas. Juk bet kuri nuostata, kylanti iš bendro visuomenės požiūrio ir valios, nėra nekintanti duotybė. Jei autoritetas – viešų susitarimų reikalas,

tai tie susitarimai gali keistis. TALIS tyrimai atskleidžia, kad mokytojo autoritetas mažėja ne tik Lietuvoje, bet praktiškai visame Vakarų pasaulyje (išskyrus Suomiją) (TALIS, 2019). Lietuvoje mokytojo autoriteto mažėjimas pripažįstamas taip plačiai, kad paskelbus idėjų Lietuvos ateičiai konkursą daugiausia balų pelnė ir prioritetine buvo paskelbta idėja, kad mokytojo profesija turi tapti prestižine (buvo numatytas terminas – iki 2025 m.). 2022 m. rašant šią knygą idėjos įgyvendinimo akivaizdžių pažangos požymių nebuvo pastebėta. Įvairių tyrėjų nuomone, to ir negalima tikėtis, kol nebus sukurta esminė sąlyga, leidžianti atkurti pakankamą mokytojų autoritetą visuomenėje. Ši sąlyga – pasitikėjimu grindžiamas visuomenės, švietimo politikų, tėvų santykis su mokytoju ir mokykla.

Pasitikėjimą Lietuvos mokytojais, mokykla, mokyklų vadovais plačiausiai nagrinėjo edukologė E. Pranckūnienė. Ji teigia, kad pasitikėjimas – viena svarbiausių mokytojų ir tėvų bendravimo ir bendradarbiavimo sąlygų. Įvairūs tyrėjai patvirtina, kad aplinkos, kurioje pasitikima mokytoju, sukūrimas teigiamai veikia pačių mokytojų profesinę motyvaciją, formuoja pozityvų požiūrį į darbą, gerina ugdymo kokybę, skatina iniciatyvumą, inovatyvumą, norą bendradarbiauti, megzti naujus profesinius saitus. Pasitikėjimu grindžiamas mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas teigiamai veikia mokinių mokymąsi; tik pasitikinčioje ir saugioje aplinkoje abi pusės gali svarstyti pažeidžiamus ir jautrius aspektus. Tačiau E. Pranckūnienės tyrimo rezultatai rodo, kad pasitikėjimas mokytojais vis labiau mažta, užleisdamas vietą kontrolei, reguliavimui, apribojimams (Pranckūnienė, 2018).

Žinoma, tokie mokslininkės tyrimo rezultatai nenuramina mokytojo, nepažada, kad visuomenė ir politikai formuoja jo veiklai palankią ir padedančią aplinką. Vis dėlto ankstesniame skyriuje cituoti Vilniaus miesto tėvų požiūrio į švietimą tyrimai rodo, kad kilus neįprastoms, sudėtingoms situacijoms mokytojai lengvai susigrąžina autoritetą, rodydami savo sugebėjimą greitai mokytis, spręsti iškilusias problemas bei pasitelkti profesionalų žinojimą, kuris, kaip atskleidė tyrimas, pelnė daugumos tėvų aukštą vertinimą. Tad mažėjančio autoriteto ir silpnėjančio pasitikėjimo sąlygomis mokytojai ir mokykla turi vienintelį sprendimą – tobulinti savo profesines kompetencijas, kelti dalykinę kvalifikaciją ir plėtoti bendravimo įgūdžius, t. y. kaip siūlo Geros mokyklos koncepcija – tapti besimokančiąja organizacija.

TALIS tyrimai atskleidžia, kad Lietuvos mokytojai, vertina savo profesijos prestižą prasčiau, nei buvo bendras visų tyrime dalyvavusių šalių vidurkis. Net 20 proc. mokytojų darbe jaučia nuolatinį stresą dėl didelių reikalavimų, popierizmo, augančio administracinio darbo krūvių, mokinių elgesio. Lietuvos mokytojai tarp visų tyrimo dalyvių dažniausiai nurodo, kad svajoja išeiti iš mokyklos, keisti profesiją (daugiau kaip 25 proc. mokytojų ketina tai padaryti per artimiausius 5 metus, tačiau tai nebūtų išėjimas į pensiją). Moterys linkusios situaciją vertinti pesimistiškiau nei vyrai: tik 37 proc. mokytojų mano, kad visuomenė jų darbą vertina gerai, 26 proc. – kad mokytojo profesija prestižinė. Visuomenė, tiesą pasakius, mokytojus vertina geriau. Vis dėlto santykinai mokykloje tarp mokytojų, mokinių gana įtempti. Lietuvoje net 50 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų nurodė, kad viena ar kita forma yra patyrę mokinių bauginimų, pažeminimų. Dar vienas nepasitenkinimo darbo patirtimi aspektas – Lietuvos mokytojai jaučiasi mažiausiai įtraukiami, palyginus su tyrimo dalyviais iš kitų šalių, į svarstymus nacionaliniu lygmeniu tų klausimų, kurie tiesiogiai liečia mokytojų profesinę veiklą (pvz., ugdymo turinio kūrimo, profesinę veiklą reglamentuojančių dokumentų rengimą ir pan.) (TALIS, 2019).

Kaip įveikti priešinimąsi pokyčiams? Įgyvendinant bet kuriuos pokyčius net ir labiausiai mokytis nusiteikusioje organizacijoje atsiranda kolegų, kurie priešinasi teikiamoms rekomendacijoms ir siūlymams. Dažniausiai tai nutinka, jei pasiūlymai neatitinka žmogaus asmeninės orientacijos:

- Darbuotojui visiškai pakankama to, kaip jis dirba ir ką dirba – jis nenori nieko keisti, o iš jo reikalaujama kelti kvalifikaciją ir tobulintis.
- Darbuotojas nori daryti žymiai sudėtingesnius ir įdomesnius projektus, o iš jo reikalaujama rutininio ir nuoseklaus darbo.
- Sprendimas yra priimtas be būsimo jo vykdytojo žinios, todėl natūralu, kad darbuotojas nenori daryti „primesto“ darbo.

Nepriklausomai nuo motyvų, visi prieštaravimai gali būti skirstomi į dvi dalis: tiesioginius ir netiesioginius. Keletas patarimų, kaip spręsti abiejų tipų pasipriešinimo problemą.

Tiesioginio pasipriešinimo atvejais:

- Išgirdę tiesioginį prieštaravimą, suteikite galimybę pasisakyti ir kitiems: išsakyti savo nuomonę, pastabas. Pasigirdus įvairesnėms nuomonėms, lengviau bus pradėti diskusiją ir išvengti įspūdžio, kad „visi nepritarė“.
- Atsakykite į visus užduodamus klausimus išsamiai, pripažindami kiekvieno klausimo svarbą.
- Aptartas grupėje problemas nuolatos reziumuokite – taip parodysite, kad klausytojų iškelti klausimai ir problemos buvo išgirstos.
- Galite išsakytas problemas surašyti ant lentos – tai mažina įtampas, nes parodote, kad nevengiate pripažinti iškeltos problemos.
- Pakalbėkite apie nuomonių skirtumus, pripažinkite, kad jų buvimas – normalus reiškinys.
- Išreikškite susirūpinimą dėl nesutarimų, sprendžiant konkrečias problemas, pabrėžkite, kad norėdami judėti į priekį turite priimti bendrą sprendimą.
- Nepraraskite situacijos kontrolės – nenumeskite iškeltų klausimų ar problemų neradę sprendimų.

Netiesioginis pasipriešinimas (jis neišreiškiamas tiesiogiai, bet jūs pastebite, kad kolega neigiamai nusiteikęs aptariamoms problemoms klausimu; formaliai sutinka, tačiau faktiškai nedaro jokie pokyčio, demonstruoja akivaizdžius sumišimo, nesupratimo ženklus, detalai klausinėja, perdėm gilinasi į smulkmenas, prašo nurodyti siūlomo sprendimo kilmės šaltinius, autorius, metodologiją ir pan.). Toks pasipriešinimas dažniausiai būna paremtas jausmais, o ne logika. Tad vienintelis būdas tokį pasipriešinimą nugalėti – įveikti emocines priežastis, dėl kurių jis atsiranda:

- Aptarkite su kolega jo keliamus klausimus smulkiai, kantriai, pagarbiai.
- Įsitikinkite, ar jis tikrai priešinasi, ar nuoširdžiai nesupranta. Jei priešinasi, atvirai paklauskite, kas lemia tokią jo laikyseną, paprašykite argumentuoti savo nuostatas.
- Kalbėkite ramia, dalykiška kalba, vengdami bet kokio emocijų „įliejimo“ į pokalbio turinį – nukreipkite pokalbį iš emocinės erdvės į saugesnę dalykinę erdvę.
- Žmogui išsakius savo nepasitenkinimą, padarykite pauzę. Jums tylint, pašnekovui greičiausiai kils noras pagrįsti savo poziciją pavyzdžiais, istorijomis iš patirties. Leiskite jam kalbėti. Dažnai galimybė išsikalbėti nugesina neigiamą nusiteikimą. Atsipalaidavęs žmogus nebenori akcentuoti smulkmenų.
- Neleiskite kilti pasipriešinimo priešinimuisi bangai – gali būti, kad kiti pokytį palaikantys kolegos sieks daryti spaudimą besipriešinančiam kolegai. Sustabdykite juos motyvuodami, kad kiekvienas turi teisę turėti savo poziciją, o jūsų tikslas – ne paneigti kieno nors požiūrį, o mėginti jį įtraukti į planuojamus procesus.

(pagal Sakalas ir kt., 2016)

Gebėdami deramai suvaldyti kylantį pasipriešinimą, nesvarbu, iš kurio pasipriešinimo šaltinio – mokinių, tėvų, kolegų, mes sustiprinsime savo profesinį autoritetą ir formuosime savo, kaip patikimo, tvirto nuostatomis ir nesiveliančio į asmeniškumus profesionalo įvaizdį. Gebėjimas drąsiai ir be emocijų prieštaraujančiajam pasakyti, kad girdite jį ir jums labai įdomi pateikiama pozicija, – yra įrodymas, kad jūsų bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžiai yra aukšti.

Pasitikėjimu grįstų santykių kūrimas. Verslo konsultantai D. H. Maisteris, C. H. Greenas ir R. M. Galfordas, nagrinėdami pasitikėjimu grįstų santykių kūrimą, sukūrė pasitikėjimo lygtį, atskleidžiančią svarbiausius pasitikėjimo kūrimo dėmenis (Maister ir kt., 2012, p. 83–84, 102) (2 pav.).

$$PV = \frac{P + PT + A}{O}$$

2 pav. Pasitikėjimo lygtis

Čia: PV – pasitikėjimo vertė, P – pasikloivimas, PT – patikimumas, A – artimumas, O – orientacija į save.

Detalizuojant šias reikšmes, ekspertai pateikia paaiškinančius komentarus (2 lentelė).

Reikšmės	Sritis	Pavyzdys	Nesėkmės išraiška
Pasikloivimas	Žodžiai	Galiu tikėti tu, ką jis sako apie....	Tauškalius
Patikimumas	Veiksmi	Galiu tikėti, kad jis....	Neatsakingas
Artimumas	Emocijos	Jaučiuosi gerai, aptardamas su juo šį...	Technikas
Orientacija į save	Motyvai	Galiu tikėti, kad jam tai rūpi...	Suktas

2 lentelė. Pasitikėjimo sritys ir galimos asmeninės nesėkmės

Ekspertų nuomone, tam, kad pelnytume kito žmogaus pasitikėjimą, turime būti stiprūs visose srityse. Žinoma, tai nėra lengva, tad konsultantai rekomenduoja stiprinti kiekvieną dalį atskirai: jų teigimu, du stiprieji dėmenys gali kompensuoti kitų dviejų trūkumą. Metodiškai nuosekliai kurdamas pasitikėjimu grįstus santykius, asmuo nuolat stebi visų keturių aspektų plėtrą. Užmezdamas santykius su kitu žmogumi, jis suvokia, kad pasitikėjimas formuojasi pamažu, tad nuosekliai laikosi penkių bendravimo pakopų (3 pav.).

3 pav. Pasitikėjimo kūrimo etapai

Geros mokyklos koncepcijoje šios savybės išskiriamos kaip pageidautinos kiekvienam mokykloje dirbančiam asmeniui (Geros mokyklos koncepcija, 2015):

- nuostatų pozityvumas (savivertė; tikėjimas, pasitikėjimas ir rūpinimasis mokiniais; darbo motyvacija – domėjimasis savo dalyku ir darbu mokykloje, entuziazmas);
- profesionalumas (dalyko išmanymas, profesijai būtinos kompetencijos ir išmintis);
- asmeninis tobulėjimas (savistaba, mokymasis, atvirumas naujoms patirtims, judumas);
- subalansuotas kolektyvas (asmenybių įvairovė ir vienas kito papildymas, mokytojų amžiaus įvairovė, kartų perimamumas).

Nors mokytojas pats negali spręsti dėl paskutiniame punkte išskiriamos savybės – kolektyvo sudėties, jis gali nuspręsti dėl asmenų, kuriuos jis įtraukia į savo bendravimo ir bendradarbiavimo lauką. Siūlome mokytojui stebėti, ar jo profesinio bendravimo ratas atitinka įvairovės apibrėžtį, ir pastebėjus, kad jį ima supti tik „patogūs“ žmonės, skubiai keisti aplinką. Tik su įvairiais kolegomis (pvz., skirtingų amžiaus, pomėgių, lyčių, dėstomų dalykų, šeimyninės padėties, tautybės, gyvenamosios vietos ir kitais požūriais) bendraujantis mokytojas pajėgia nuolat tobulėti, plėsti savo supratimą apie skirtingų grupių pasaulio matymą ir poreikius.

Remdamiesi Geros mokyklos koncepcijoje nurodytomis savybėmis, išanalizuokite, kiek jos reikiams jūsų santykiuose su tėvais, kitais mokinių šeimos nariais. Galite susikurti savo įsivertinimo sistemą, kuria naudodamiesi, stebėtumėte, kaip taikant įvairias šiame leidinyje pateiktas rekomendacijas, keičiate savo nuostatas ir bendravimo manierą su mokinių tėvais.

Įsivertinimo sistemos pavyzdys, kai mokytojas įsivertina 100 balų sistema (oranžinė rodyklė žymi ribą, kurioje mokytojas nėra patenkintas savo bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžiais) (4 pav.).

4 pav. Mokytojo savistabos ir įsivertinimo įrankis

Šį įrankį galite naudoti įvairiai: žymėdami skirtingomis spalvomis taškus po kiekvieno renginio ar susitikimo su tėvais arba taškus apjungdami kreive, rodančia jūsų profesinių kompetencijų dinamiką pagal jūsų vertinimo supratimą. O jis, kaip rekomenduoja įvairūs į(si)vertinimo ekspertai, turėtų būti pozityvus, skatinantis ir motyvuojantis: niekada neleiskite sau būti „kirviu“.

IV dalis.

Ugdymas bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferoje: mokome metodais ir pavyzdžiu

IV dalis.

Ugdymas bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferoje: mokome metodais ir pavyzdžiu

XIX a. pedagogo Ambraziejaus Kašarauskio pedagoginės pastabos.

3-čia pastaba. Šiandien visuotinai priimtas mokymo metodas yra keistai nepraktiškas ir netinkamas. Užtuot aiškinus artimiausius dalykus, į kuriuos žvelgia vaiko akys, paprastai siekiama pačių tolimiausių, jokio sąlyčio su jo gyvenimu neturinčių. Mokant geografijos pradmenų, kalbama apie vietoves, kurių čionykštis gyventojas niekad nesitiki pamatyti, tuo tarpu ką pas save mato, ką liečia, ant ko kasdien vaikšto, to nė pavadinti nemoka <...>. Visų pirma vaikai mokyklose mokosi ne to, ko jiems labiausiai reikia praktikoje, išėjus iš mokyklos, kaip antai: mokslo, kaip reikia gyventi pasaulyje, kaip atlikti pareigas, kaip būti naudingam visuomenei; nemokomi, kaip vieniems su kitais koresponduoti, užmegzti draugiškus ryšius, kaip, atsižvelgiant į situaciją, išmintingai kalbėti ir rašyti, o gaišta paprastai laiką ir niekais leidžia savo gabumus, kartodami nenaudingas ir sausas teorijas (Lukšienė, 2014, p. 552–554).

Kultūros istorikas Johanas Huizinga apie žaidimą.

Kultūros raidoje mūsų pirminiu laikomas žaidimo ir ne žaidimo santykis kito. Apskritai, kultūrai plėtojantis, žaidimo elementas tampa antraeilium. Dažniausiai jį aptinkame atsidūrusį sakralinėje sferoje, jis išsikristalizuoja, virsdamas išmintimi ir poezijos menu, teisės gyvenimu, valstybės gyvavimo formomis. Ir žaidiminiai bruožai tuomet visiškai pasislepia kultūrinuose reiškiniuose. Tačiau žaidimo potraukis net ir labiausiai išsivysčiusioje kultūroje bet kada gali su visa jėga vėl pasireikšti, ir paskirus individus, ir paskiras mases įtraukdamas į milžiniško žaidimo svaigulį. Akivaizdu, kad kultūros ir žaidimo sąryšio ieškoti dera būtent aukštesnėse socialinio žaidimo formose, ten, kur vyksta tvarkinga grupės ar bendruomenės, arba dviejų priešingų grupių veikla. Solinis žaidimas kultūrai vaisingas ribotai. <...> Žaidimą iki kultūros gali pakylėti ir fizinės, ir intelektualinės, moralinės ar dvasinės vertės. Kuo labiau žaidimas yra tinkamas pakylėti paskiro individo ar grupės gyvenimo tonusą, tuo labiau jis susilieja su kultūra (Huizinga, 2018, p. 88–90).

Semiotikas Algirdas Julius Greimas apie bendravimą.

Kodėl žmonės nelaimingi? <...> žmonės vieni su kitais nebendrauja, pasijunta vieniši. Bendras galvojimo tikslas – tai padaryti tokią visuomenę, kurioje žmonės gerai jaustųsi kartu, o norint, kad kartu gerai jaustųsi, reikia, kad jie mokėtų vienas su kitu kalbėti, kad jie jaustų, kad jie žinotų, ko jiems reikia ir kuo galima jiems padėti. Taigi, ruošiant universitetinius kadrus, būtina, kad jie turėtų šitą humanizmo supratimą, tačiau modernišką humanizmo: nebūtinai, kad ten knygas skaitytų Goethe's, Dante's, nors tai irgi svarbu, bet čia tik atskiri elementai, kurie prilimpa ar neprilimpa prie žmogaus. Kas yra kultūra: tu viską išmoksti, paskui užmiršti, o tai, kas lieka viską užmiršus, ir yra kultūra. Yra problema, kaip perduoti tą po žinių bagažo einančią kultūrą (Greimas, 2022, p. 506).

Nuoroda į metodinio filmo dalį.

Šį leidinį papildančio filmo turiniu siekėme iliustruoti, papildyti visas leidinio dalis. Ne išimtis ir IV leidinio dalis. Filmo trečiame siužete kalbinome Ireną, pradinių klasių mokytoją, specialiąją pedagogę iš Šiaulių miesto. Irena – neeilinė mokytoja. Gilindamasi į mokinių poreikius, parengė ne vieną metodinę priemonę, veda mokymus kitiems mokytojams. Rekomenduojamoje dalyje Irena atskleidžia bendravimo ir bendradarbiavimo ypatumus su įvairių ugdymosi bei bendravimo poreikių mokiniais. Jų Irenos praktikoje tikrai būta nemažai. Patyrusi pedagogė filme pateikia keletą labai naudingų įžvalgų, padėsiančių spręsti kasdienes pedagogines problemas, išskylančias tiesioginėje mokytojo praktikoje. Nors ištrauka labiausiai fokusuojasi į darbą su pradinių klasių mokiniais, ji tikrai bus naudinga visose klasėse dirbantiems mokytojams: Irenos įžvalgos labai universalios ir pritaikomos.

Filosofas Martinas Buberis apie savo mokymą yra pasakęs: „Tam, kas manęs klausosi, sakau „Štai tavo patirtis. Apmąstyk ją, o tai, ko negali apmąstyti, ryžkis įgyti patirties būdu.“ Dar ir dar kartą kartoju: neturiu jokios doktrinos. Tik rodau kai kuriuos dalykus. Rodau tikrovę, rodau tikrovėje tai, kas nebuvo pastebėta, ar buvo pastebėta pernelyg menkai. Imu už rankos tą, kas manęs klausosi ir vedu prie lango. Atidarau langą ir rodau. Neskelbiu jokios doktrinos, tik kalbuosi“ (Buber, 1998, viršelio atlanka).

Žiūrėdami rekomenduojamą ištrauką, palyginkite išsakomas mintis bei pateikiamus pavyzdžius su savo patirtimi. Pasvarstykite, kokie mokytojos paminėti sprendimai yra pritaikomi ir jūsų profesinėje praktikoje, kurias idėjas turėtumėte modifikuoti, atsižvelgdami į savo mokinių SEK. Galbūt jums kils idėjų padiskutuoti apie filme išsakytas mintis su savo kolegomis, gal kuriuos nors pasiūlymus galėsite panaudoti bendraudami su mokinių tėvais? Užsirašykite kilusias mintis, idėjas – pritaikysite savo užrašus nagrinėdami šios dalies skyrius.

I skyrius (įvadinis).

Mokymas ir mokymasis kaip bendradarbiavimas

I skyriuje (įvade) aptarsime:

- Kas yra paradigma ir kokiomis paradigmomis remiasi švietimas?
- Kas būdinga šiuolaikinei švietimo paradigmai?
- Kokie yra mokymo(si) bendraujant ir bendradarbiaujant privalumai?

Didmiesčio progimnazijoje dirbanti mokytoja pasakoja:

Aš negaliu, aš, kai užėinu į klases, kur yra po du susodinti vaikai, aš taip jaučiuosi, Dieve, nu... Man tokia kontrolė, toks iš karto... Nu, kontrolė. Na, tai pirmas vaizdinys įėjus į tokią klasę, man yra kontrolė. Aš dirbu su... skirtinguose kabinetuose, aš neturiu savo kabineto... Tai, pavyzdžiui, į... Kabinetą turiu, pavyzdžiui, kuriame suolai yra sustatyti dviem puslankiais – vidury. Ir išorėje. Kadangi kabineto dydis neleidžia, kad vienu dideliu puslankiu, eaaa... tai jie sustatyti dviem puslankiais. Man iš karto visai kiti jausmai apima, užėjus į tokią klasę. Nes aš žinau, kad jie matys vienas kitą. Vaikai... Ir, ir... Ir iš tikrųjų tokiam kabinete, na, tas, tas bendravimas ir darbas vyksta kitaip. Taip pat turiu kabinetą, kuriame vaikai sėdi aplinkui stalą. Ir aš, aš sėdi... sėdžiu viduje. Ta prasme, aš nesu mokytoja, atskirta nuo visų, aš sėdžiu bendrame rate. Tai buvo tobuliausias susėdimas mano dalyke būdas. Dėl to, kad mes visi matėm vienas kitą, mes bendravom ir aš nesijaučiau, va, kad „Ta, kuri yra mokytoja.“ Negaliu pakęst kabineto su pakyla. Vėlgi, ta toks... Aš atsistoju, aš eee... mm. Aš nemanau, kad mokytojas yra, na, kaip jaunimas čia sako, vaikai sako „kietesnis“ arba protingesnis. Nu jis... Na taip, jis supranta tame dalyke daugiau. Aaaa, turi daugiau patirties. Gyvenimiškos, ar viską... Bet ta pakyla... Jinai mane žudo.. Aš nulipu nuo jos visada. Ir... na... tada vėl gaunasi problema, kad tavęs nemato, supranti... Tai visgi. Tam tikros erdvės... Čia, matyt, kaip kiekvienas asmeniškai priima, mane... Mane riboja. Ir aš, pavyzdžiui, tikrai nesmagiai jaučiuosi, kai reikia atsistojus ant pakylės kalbėti. Nu, tada, na tada taip ir jaučiuosi, na, tokia – vat, atsistojo, protingas kažkoks tai, ir dabar, vat, kalbės [juokiasi]. Kaip Mozė ant kalno atsistojęs, vat... Tauta mano [juokiasi]. Kaip taip... Dabar mes keičiamės. Aš, iš tikrųjų, būti rate yra kur kas jaučiau, kur kas nuoširdžiau ir... Visiškai kitaip (iš autorės atlikto tyrimo, 2019).

Pateiktoje ištraukoje mokytoja, turinti 15 metų pedagoginės patirties su pradinio ir pagrindinio ugdymo mokiniais, dalijasi savo potyriais, kuriuos jai sukelia įvairūs kabinetai (mokytoja dėsto skirtinguose) ir nuo jų priklausantys bendravimo su vaikais būdai. Iš tiesų, ne vienas mūsų dirbame seniau statytose mokyklose, kur mokytojo darbo vieta yra ant pakylės. Tarytum cituodama M. Foucault, mūsų pašnekovė tokią mokytojo poziciją įvardija kaip dominavimo, viršenybės parodymo: mokytojas pamokoje yra „didysis“. Šiandieninis mokytojas dažniau norėtų būti tarp vaikų – bendrauti, matyti jų akis. Švietimas – tai santykiai ir, kai jie betarpiški, visi patiria didesnę mokymo(si) džiaugsmą.

Vienas žymiausių mokslo istorikų ir teoretikų, filosofas Tomas S. Kuhnas 1962 m. paskelbė teoriją, teigiančią, kad mokslas vystosi ne nuosekliai „augdamas“ link pažangos, o tam tikrais etapais (Kuhn, 2003). Kiekvienas etapas prasideda nuo naujo, esminio posūkio – paradigmos (ang. paradigm) pakeitimo.

Paradigma – socialiniuose moksluose – teorinių ir metodologinių prielaidų, kuriomis remiasi tam tikras mokslinis tyrimas, visuma (Visuotinė lietuvių enciklopedija).

Paradigma pasikeičia, kai tyrinėdami ir eksperimentuodami, kaupdami žinias pagal senąją paradigmą, mokslininkai ir tyrėjai susiduria su per dideliu skaičiumi nepaaiškinamų, anomalių reiškinių –

kitaip tariant, senieji teiginiai niekaip „nebeįsiklijuoja“ į naujus duomenis, naujai stebimus procesus, nes jiems įvardinti prireikia naujų sąvokų. Tradicinis mokslas, anot T. S. Kuhno, tvirtai remiasi vienu ar keliais praeities mokslo pasiekimais. Pagal tuos pasiekimus parašomi vadovėliai ir mokykloms, ir universitetams. Mokslininkai turi aiškiai nustatytas eksperimentų, tyrimų taisykles, išsamias metodologijas, metodus, vartoja sutartas sąvokas, tam tikru sutartu būdu pristato savo veiklą kitiems mokslininkams, visuomenei. Į atskirų mokslų veikimo laukus „įleidžiami“ tik naujokai, gerai susipažinę su visomis to mokslo procedūromis ir mechanizmais – perpratę veikiančią paradigmą. Tokie asmenys turi „įėjimo bilietus“ – diplomus, kuriuos įgyja mokydamiesi iš paradigmą palaikančių dėstytojų ir vadovėlių. Mokslininkų tikslas, iš esmės, – kaupti žinias pagal galiojančius to mokslo standartus, o ne kelti revoliucijas ar atrasti ką nors visiškai naujo, atskleisti naujus reiškinius. Tačiau pasaulis kinta ir kiekviename moksle kaupiasi neatsakytų klausimų. Pradeda kurtis „revoliucinės“ grupelės, kurios atlieka kitokiomis taisyklėmis grįstus bandymus, eksperimentus, pateikia kitokias prieigas prie problemos sprendimo. Jei jų tyrimai sėkmingi, įtikinčiai atskleidžia tai, kas iki tol nebuvo tirta, nebuvo atsakyta, jie pritraukia daugiau tyrėjų, sulaukia dėmesio, finansavimo. Jei tokie tyrėjai pagal savo tyrimus sukuria naują teoriją, išsamiai aprašo metodologiją, išspausdina straipsnius, kuriuose įtikina, kad jų siūlomas būdas ir priemonės padeda pažinti tyrinėjamą sritį – galime sakyti, kad formuojasi nauja paradigma. Jos šalininkai ima leisti vadovėlius, organizuoti mokymus, pradėdami naują mokslo etapą. Neprisijungę „senamadiškieji“ mokslininkai yra išstumiami į mokslo užribius – jų nebespausdina, nekviečia skaityti paskaitų, jų darbai kritikuojami (pagal Kuhn, 2003). Istorijoje mes žinome daugelį tokių paradigmos pasikeitimo momentų – Ptolemėjaus astronomiją, kad Žemė – pasaulio centras, pakeitė M. Koperniko teorija, kad Žemė – tik viena iš planetų, o centras yra Saulė; religinę žmogaus kilmę pripažinusius mokslininkus nukonkuravo Č. Darvino teorija, kalbanti apie žmogaus evoliuciją iš žemesnių gyvybės formų; I. Niutonas paneigė Aristotelio teorijas, kad pasaulis esantis formų ir savybių rinktinė, įtvirtindamas paradigmą, kad pasaulis – mechanizmas, veikiantis pagal tam tikrus dėsnius. Ilgainiui ir pačio I. Niutono teorijos sulaukė kritikos iš M. Planko, A. Enšteinio ir kitų mokslininkų. Nauja paradigma visada reiškia požiūrių, alternatyvių seniesiems, įsigalėjimą ir dominavimą.

Paradigmų kaita būdinga ne tik gamtos mokslams: vadinamąsias mokslo revoliucijas patyrė lingvistika, istorija ir, žinoma, pedagogikos mokslai. Pedagogikos mokslo raidos tyrinėtojai neturi griežto susitarimo, kuriuos švietimo raidos etapus ir kuriais švietimo raiškos požymiais remiantis įvardinti kiekvieną paradigmą, tad jų skaičius ir apibūdinimai varijuoja. R. Želvys, R. Dukynaitė ir J. Vaitekaitis, nagrinėdami neoliberalizmo poveikį švietimui, išskyrė dvi šiuo metu aktualias švietimo paradigmas – sociokultūrinę ir ekonominę. Sociokultūrinė paradigma remiasi požiūriu, kad švietimas – tai kultūros dalis, o esminė jo paskirtis – plėsti ir ugdyti kultūrą; jo sukuriama vertė – raštinga, išsilavinusi, kūrybinga visuomenė, perėmusi ir puoselėjanti demokratijos, humanizmo ideologiją ir kultūros vertybes. Ši paradigma, mokslininkų nuomone, šiuo metu yra keičiama ekonomine paradigma, kuri remiasi žinių ekonomikos logika, kylančia iš esminių kapitalizmo principų. Kaip kiekviena ekonomikos šaka, taip ir žinių ekonomika yra orientuota į greitą ir didelį pelną, o ugdymo tikslu tampa žmogaus paruošimas darbo rinkai, kurioje jis jau priskiriamas išteklių ir sąnaudų kategorijai (Želvys ir kt., 2018). Mokyklos ir mokytojų darbo kokybė buvo pradėta matuoti standartizuotais testais; pagal mokinių pažangą juose imta nustatyti mokyklos ir mokinių kuriamą pridėtinę vertę – pasitelktas ekonominis terminas formuojant supratimą, kad mokykloje vyksta tam tikros rūšies gamyba. Testais vertinant ugdymo kokybę, mokyklos pradėjo orientotis į standartizuotų testų rezultatų gerinimą, bet ne į asmenybės ugdymą, kūrybiškumą, tiriamąsias, pažintines veiklas. Mat testavimo rezultatus skelbiant viešai, mokyklos, kuriose dėl įvairių aplinkybių rezultatai yra žemesni, tampa nebeatrauklios tėvams, tad mažėja tokių mokyklų finansavimas, siaurėja mokiniams siūlomų veiklų įvairovė. Tad testavimai ir žinių ekonomika tik sukuria sąlygas tarpti dar gilesnei socialinei diferenciacijai (McNeil, 2002).

Kita Lietuvos mokslininkų grupė (Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai, 2014), nagrinėjusi švietimo paradigmų kaitos raišką Lietuvoje, remiasi paradigmų išskyrimo pagal požiūrį į didaktiką ir vyraujančios ugdymo filosofijos požymius principu. Tokiu principu išskiriamos paradigmos skirtingų autorių įvardijamos labai įvairiai. Minėtos monografijos autoriai daugybės pavadinimų problemą išsprendė, apjungdami juos į dvi grupes (Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai, 2014, p. 13):

- Tradicinei linkmei, dominavusiai iki XX a. pabaigos, pagal požymių visumą atstovaujančios paradigmos vadinamos klasikine, normatyvine, modernių laikų, **tradicine**, arba poveikio, pramonine, arba mechanine, mechanistine.
- Nuo XXI a. įsivyravusios ugdymo tendencijos, pagal požymių visumą atstovaujančios paradigmos vadinamos laisvojo ugdymo, humanistine, interpretacine, postmodernių laikų, **šiuolaikine**, arba sąveikos, postindustrine, arba gyvųjų sistemų, holistine.

Šiame leidinyje, siekdami išvengti painiavos, apsiribosime dviem pavadinimais – tradicinę linkmę atstovaujančią paradigmą vadindami tradicine, o nuo XXI a. įsivyravusią – šiuolaikine.

Paradigmų turinio ir esminių principų suvokimo stoka, anot edukologės R. Bruzgelevičienės, lemia tikrą painiavą, chaosą mokytojo darbe – neturėdami vienos, aiškiai apibrėžtos sistemos, jie deklaruoja vienokius ugdymo tikslus, bet praktikoje jų neįgyvendina, taiko skirtingų paradigmų prieigas pasirinkdami didaktikos principus, taip susipainiodami patys ir supainiodami mokinius ir jų tėvus (Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai, 2014, p. 26). Tad pedagogas, siekdamas susisteminti savo darbą, apjungia skirtingas veiklas pagal vieną ugdymo filosofiją, metodologiją, tam tikra paradigma paremtus didaktikos principus, ugdymo kokybės sampratą ir vizijas. Paradigmos pasirinkimas tarsi skėtis, apgaubiantis visą pedagogo veiklą, jo profesinius santykius su aplinkiniais, profesinio tobulėjimo vizijas.

Pagrįsdama tradicinės paradigmos poslinkį link šiuolaikinės paradigmos, R. Bruzgelevičienė pasitelkia edukologės P. Senge pasiūlytą lentelę, kurioje nurodomos esminės tradicinės paradigmos ydos ir jų įveika, taikant šiuolaikinę paradigmą (Ugdymo paradigmų iššūkiai didaktikai, 2014, p. 38) (1 lentelė).

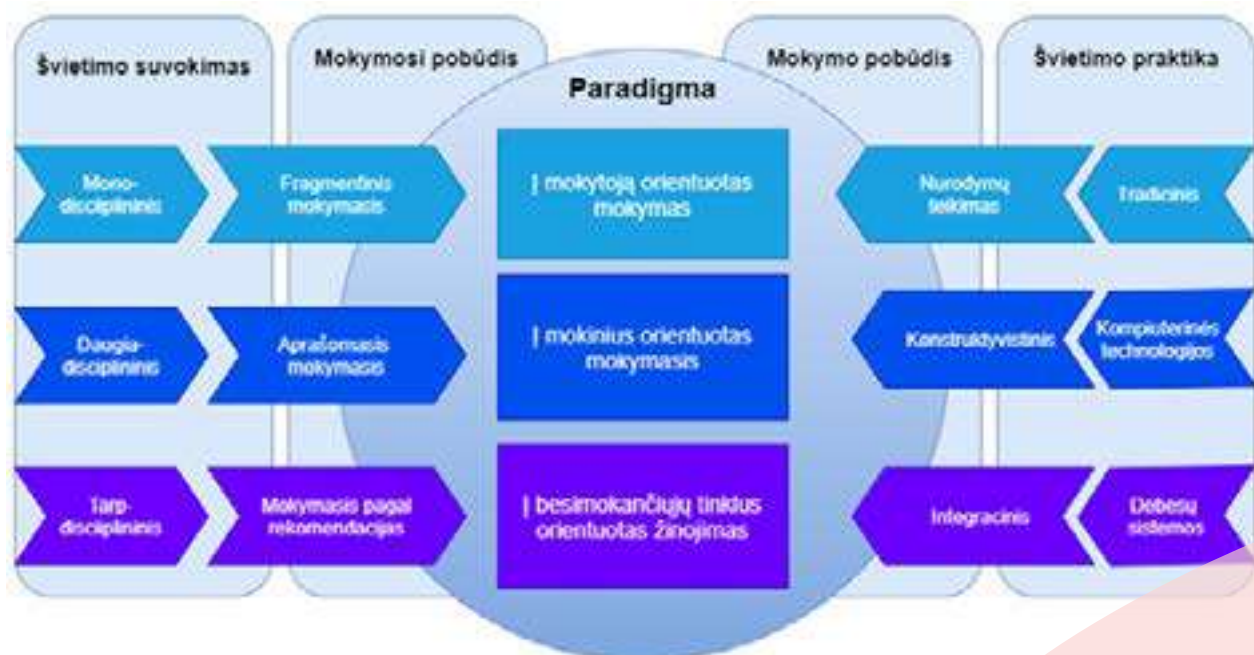
Tradicinę paradigmą atitinkančios mokyklos ydos	Šiuolaikinę paradigmą atitinkančios mokyklos alternatyva
„Vaikai yra netobuli, mokykla juos pataiso.“ Ši nuostata kyla iš manymo, jog vaikai – tai prasta žaliava, „iš kurios mokyklos sistema pagamina išsilavinusius galutinius produktus“. Mokymas suprantamas kaip „trūkumų perspektyva“; mokyklos paskirtis – „kompensuoti įgimtus mokinių trūkumus“.	Vaikai – gyvos sistemos, kurios auga, vystosi, tampa: „gyvosios sistemos nuolat auga ir vystosi, sudaro naujus ryšius, siekia įgimtų tikslų gyvuoti ir iš naujo kurtis“; nors „jų negalima nei nuspėti, nei kontroliuoti, kaip mašinų“, bet jų elgesio modeliai kartojasi, o būsimą vystymąsi galima paveikti, t. y. padėti tapti.
„Mokymasis vyksta galvoje, o ne visame kūne.“ Mokymasis – „grynai protinis veiksmas“; „reikalinga tik galva, visa kita galima palikti už durų“; pasyvi mokymo aplinka, populiariausias mokymasis iš vadovėlių, paskaitos; „mokiniai ir studentai yra vadinamųjų žinių, daugiausia faktų ir iš anksto numatytų atsakymų į jiems parengtas užduotis gavėjai“; „mokyklinis ugdymas labiau nei kitus aspektus pabrėžia matematinį ir verbalinį vystymąsi“.	Svarbu suprasti H. Gardnerio ir kt. nusakomą intelekto skirtybių svarbą: „mokymosi procese naudojami muzikiniai, kinestetiniai, erdvės suvokimo, tarpasmeniniai ir emociniai gebėjimai bei abstraktus simbolinis mąstymas. Kiekvienas asmuo turi skirtingų gebėjimų, bet visi proto gebėjimai gali padėti vystyti asmenybei, tad kuo daugiau skirtingų būdų mokytis panaudosime, tuo labiau tobulėsime.“
„Visi mokosi ar turėtų mokytis vienodai.“ Vadovaujama konvejerio principu, tarsi mechanizuotas darbas / mokymas, kuriam tinka ne visi „žaliavos vienetai“; mokymosi sunkumais mokytojo laikomas vaiko negebėjimas dirbti vienodai su kitais; „konvejerinis mąstymas natūralią žmonių įvairovę mus verčia laikyti tarsi nenormalia, nes ji neatitinka mechanizmo poreikių“.	Alternatyva susijusi su ankstesne – pažinti intelekto tipus, apskrita vaikų skirtybes. Esmė – suprasti vaikus: „galima puikiai suprasti dėstomą dalyką ir nesugebėti jo išdėstyti, jei puikiai nesupranti vaikų.“

Tradicinę paradigmą atitinkančios mokyklos ydos	Šiuolaikinę paradigmą atitinkančios mokyklos alternatyva
„Mokomasi klasėje, o ne pasaulyje.“ Klasė – mokymo ir mokymosi proceso centras, tarsi niekur kitur mokymasis nevyktų. Dėl to klasė sukurta mokymui, labai menka dalelyte ir gana retai – mokymuisi.	„<...> svarbu paklausti: kokia galėtų būti klasė, pilna vaikų ir suaugusiųjų, jei ji būtų iš tikrųjų sukurta mokytis ir laikoma tik viena iš daugelio vietų, kur mokomasi.“
„Protingi ir kvaili vaikai.“ „Vaikai būna tik dviejų tipų – protingi ir kvaili. Protingieji – tie, kuriems mokykloje sekasi, kvailieji – tie, kuriems nesiseka.“	„Visi žmonės gimsta turėdami alternatyvių talentų. Sveikas bet kurios bendruomenės gyvavimas priklauso nuo jos gebėjimo ugdyti kiekvieną talentą.“ Prisimintina H. Gardnerio daugialypio intelekto, arba intelekto tipų, teorija.

1 lentelė. Tradicinės ir šiuolaikinės paradigmų palyginimas didaktikos požiūriu

Lentelėje atskleisti šiuolaikinio ugdymo principai daugelyje pasaulio švietimo sistemų yra jau ne rekomendacijos, o kasdienė praktika. Laikytis šiuolaikinės švietimo paradigmos mus įpareigoja svarbūs Lietuvos valstybės dokumentai – Geros mokyklos koncepcija, Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“. Žinoma, paradigmų slinktis nėra vienadienis klausimas, tai ilgalaikiai procesai, tad tvirtinti, kad Lietuvoje nebėra mokytojų, pedagoginėje veikloje besiremiančių tradicine paradigma, būtų naivu – kaip pastebėjo T. S. Khunas, įsitvirtinus naujai paradigmai visada lieka ištikimų senajai – jie dažnai dirba izoliuotai, savotiškame pogrindyje, o jų darbai nuolat kritikuojami. Panašios įtampos atsiveria ir tarp skirtingas paradigmas išpažįstančių mokytojų ir jų darbą vertinančių švietimo ekspertų, administracijos, tėvų. Vis dėlto toks požiūris, manytina, prieštarauja patiems šiuolaikinės paradigmos išpažinėjams: juk ji reikalauja remtis holistine, humanistine prieiga, kviečiančia visą įvairią švietimo bendruomenę veikti, vadovaujantis bendradarbiavimo principais. Mokytojo darbo vertė susideda iš žymiai daugiau parametrų, nei kažkurios vienos paradigmos išpažinimas. Pagaliau, ar šiuolaikinės švietimo paradigmos įtvirtinimas, perfrazuojant garsiąją filosofo F. Fukuyamos išvalgą apie atėjusią istorijos pabaigą, reiškia ir švietimo reformų pabaigą, kartu atšaukiant būtinybę mokyklai būti nuolat besimokančia organizacija, o mokytojams – nuolat ieškoti naujų bendravimo ir bendradarbiavimo galimybių?

Graikijos edukologai K. C. Koutsopoulos ir V. Economou atskiras paradigmas švietime siūlo išskirti pagal įsitvirtinusį ugdymo procese dalyvaujančių grupių santykių modelį. Keičiantis paradigmoms, keičiasi ir santykių hierarchijos bei dominuojantys veikėjai (Koutsopoulos ir kt., 2016) (1 pav.).

1 pav. Švietimo paradigmos pagal dominuojančius mokymo(si) procesų dalyvius

Pateikdami šią schemą, straipsnio autoriai nurodė, kad šiandien Vakarų šalių švietime dominuoja antroji – į mokinius nukreipta, ugdymo paradigma. Jos taikymas atliepia šiuolaikinės visuomenės poreikius, tačiau, autorių nuomone, yra ribotas ir nepakankamai išnaudoja visas siūlomas technologijų galimybes. Autoriai teigia, kad šiandien reikia naujo, į tinklą orientuoto pažinimo, paremto tarpdisciplininio požiūriu, leidžiančiu integruoti visus galimus mokymosi dalyvius ir metodus, siekiant įveikti šiuolaikinei paradigmai būdingą žinių susiskaidymą. Tokia mokymo ir mokymosi vizija įtvirtintų holistinį, tikrąją šio žodžio prasmę, švietimą, kuris atlieptų mokinių pageidaujama mokymąsi ir apimtų visas šalis, suinteresuotas dalyvauti ugdymo procese. Toks ugdymas būtų grindžiamas debesų kompiuterija ir leistų sukurti ne unifikuotą, bet pagal vietovės poreikius ir sąlygas pritaiktą švietimą. Be to, debesija leistų pasiekti, kad aukščiausios kokybės švietimas taptų prieinamas visiems (Koutsopoulos ir kt., 2016).

Savotišką minėtų autorių „debesijos“ mokymą švietimo sistema pasiekė per karantino laikotarpį, kai mokyklos persikėlė į virtualias erdves. Tyrimai rodo, kad karantino laikotarpis padidino visos visuomenės įsitraukimą į ugdymo veiklas: tėvai ėmė dalyvauti vaikų pamokose, teikė konsultacinę pagalbą mokytojams technologijų naudojimo klausimais; įvairios organizacijos, draugijos, pavieniai asmenys kūrė ugdymo turinį, vedė nemokamus užsiėmimus ir mokymus mokytojams ir mokiniams. Kūrėsi regioniniai, nacionaliniai, tarptautiniai bendradarbiavimo, ugdymo turinio dalijimosi tinklai. Į ugdymo procesus įsitraukę muziejai, parodų salės, meno, istorijos vertybių fondai nemokamai atvėrė savo išteklius, siūlė įvairius edukacinius užsiėmimus. Juose dalyvaudavo besimokantieji iš viso pasaulio, skirtingų amžiaus grupių ir skirtingų mokymosi patirčių (Ferding ir kt., 2020). Įvairiose šalyse atlikti tyrimai atskleidė, kad toks mokymas(is) imtas vertinti ne tik kaip alternatyvus, bet ir kaip galimai nuolatinė ugdymo praktika. Mokytojai sukauptą patirtį plečia, palaikydami užmegztus bendradarbiavimo santykius, kurie, savo ruožtu, padeda mokytojams praturtinti ugdymo turinį, įvaldyti naujus metodus, efektyviau stebėti ir vertinti mokinių pažangą ir pasiekimus, diegti inovacijas, sukurtas tolimuose, iki tol jokiais profesiniais saitais nesusaistytuose regionuose (Ferding ir kt., 2020; Kaur ir kt., 2020). Tokiu požiūriu remiantis, gebėjimas bendrauti ir bendradarbiauti tampa pagrindiniu šiuolaikinio mokytojo profesiniu ištekliumi, leidžiančiu jam, net kintant švietimo paradigmoms, nelikti užribyje.

Debesijų pradžia? 2020 m., atlikus Vilniaus miesto mokytojų ir mokyklos vadovų tyrimą, kuriuo buvo siekiama išsiaiškinti, kaip mokykloms pavyko susitvarkyti su nuotolinio ugdymo keliamais iššūkiais, buvo gautas patvirtinimas, kad mokyklos ir mokytojai, pasirinkę spręsti problemas bendraudami ir bendradarbiaudami, lengviau ir greičiau susitvarkė su iššūkiais. Mokyklų bendruomenės, kuriose vyrauja akivaizdus autonomiškumas ir savivalda, teigė buvusios pasiruošusios ugdymo procesą pradėti po savaitės (ŠMSM buvo suteikusi dviejų savaitių pereinamą laikotarpį). Tokiose mokyklose buvo organizuoti kolektyviniai mokymai visiems mokytojams, kaip dirbti pasirinktoje virtualioje mokymosi aplinkoje naudojant įvairius skaitmeninius išteklius bei komunikavimo platformas. Kai kuriose mokyklose po kolektyvinių mokymų metodinėse grupėse buvo išrinkti labiau patyrę kolegos, prisiėmę konsultantų ir pagalbininkų kitiems kolegoms, susiduriantiems su sunkumais, pareigas. Kai kuriose mokyklose tokiais konsultantais pasisiūlė tapti mokinių tėvai. Ugdymo įstaigose, kuriose nebuvo kolektyvinių mokymų, procesai stabilizavosi tik antrą nuotolinio ugdymo savaitę (beveik trimis savaitėmis vėliau nei susitelkusiose bendruomenėse). Bet kuriuo atveju, pirmoji nuotolinio ugdymo savaitė buvo apibūdinta kaip bandymų etapas – eksperimentinė: kai kurie teoriškai priimti sprendimai praktikoje nepasiteisino, tad buvo keičiami priimtinesniais. Kai kuriose mokyklose veikė savitarpio stebėjimo praktikos: kolegos jungdavosi į kitų mokytojų pamokas, po to reflektuodavo – įvertindavo veiklos stipriąsias puses, teikdavo pasiūlymų ir patarimų bendravimo, technologijų panaudojimo klausimais. Mokytojai nurodė, kad kolegų dalyvavimas labai padėjo, nes sužinodavo, kaip pamoka atrodė iš šalies: pati pamoka ir mokytojo bendravimo stilius. Vis tik mokytojai nelabai palankiai įvertino mokyklos administracijos dalyvavimą, paaiškindami, kad tai kėlė papildomo streso. Tinkamų ugdymui produktų paieškas mokytojai

vykdė savarankiškai, pasitelkdami įvairias platformas internete, socialiniuose tinkluose. Labai nedaug mokytojų kreipėsi į kitų mokyklų kolegas. Nė vienas nepaminėjo, kad būtų kreipęsis į miesto metodines grupes. Dėl nuolatinės medžiagos paieškos, pamokų planavimo ir vedimo išaugo visų darbuotojų, mokinių darbo ar mokymosi krūviai, vėliau peraugę į sisteminių nuovargių. Nuovargių didino ir bendruomenių nesutelktumas, atskirų asmenų ar grupių konfliktiškumas, pasitikėjimo vienu kitais stoka ir bendradarbiavimo tradicijų silpnumas. Pasitaikė atvejų, kai mokytojai organizavo bendras veiklas su savo mokyklų kolegomis – integravo pamokas, dalijosi užduočių vertinimo krūviu. Vienu atveju buvo organizuota veikla su kitos mokyklos mokytoju. Mokytojai labai palankiai įvertino galimybę nuotoliniu būdu organizuoti tėvų susirinkimus, klasių valandėles, metodinių grupių pasitarimus. Tokią praktiką ketino tęsti ir po karantino. Tyrimas atskleidė, kad mokytojai yra puikiai susipažinę su šiuolaikine ugdymo paradigma, tačiau jos įsitvirtinimą apsunkina gilios tradicijos ugdymą organizuoti vadovaujantis principu, kad mokytojas yra dėstymo centras ir tik jis atsakingas už ugdomosios veiklos kokybę. Vis tik nuotolinis ugdymas paskatino permąstyti šią praktiką.

Mokinių **projektinė veikla** – tik vienas iš mokymo metodų. Jo taikymas leidžia kompleksiskai ugdyti mokinių žinias, gebėjimus, vertybines nuostatas. Tai metodas, labiausiai atitinkantis šiuolaikinei ugdymo paradigmai priskiriamus ugdymo bruožus. Taikant projektinį metodą mokinys įgyja visas ugdymo procese numatytas kompetencijas. Projektinė veikla leidžia pasiekti kuo glaudesnės tarpdalykinės integracijos – mat tokie veiklai plėtoti reikalingi kuo įvairesni gebėjimai ir kuo įvairesnės žinios. Be to, projektinės veiklos metodas yra svarbi nepamokinio ugdymo dalis, leidžia pamokinėje veikloje įgytas žinias, gebėjimus pritaikyti praktiškai, kasdieniam bendravimui. Projektinė veikla yra svarbus mokinių socializacijos veiksnys, nes tokia veikla skatina mokinius bendrauti su kitais mokyklos bendruomenės nariais, bendruomenės socialiniais partneriais, įvairių profesijų bei veiklų atstovais. Šio metodo taikymas ugdo mokinių motyvaciją, jų vidinę kultūrą, plėtoja jų gebėjimus planuotai vykdyti tokią veiklą, kurios rezultatai yra naudingi supančiai aplinkai ir pačiam mokiniui. Įgyvendindami projektines veiklas su mokiniais, mes **realizuojame šiuos uždavinius:**

- Įgyvendinti Geros mokyklos koncepciją, Bendrąsias programas.
- Organizuoti tarpdalykinę, tarpklasinę (horizontalią ir vertikalią), įvairių amžiaus grupių integraciją.
- Telkti ugdymo įstaigos bendruomenę – mokytojus, mokinius, mokinių tėvus.
- Mokyti(s) bendrauti, bendradarbiauti įvairiais lygmenimis.
- Mokyti mokinius planingai ir atsakingai veikti įvairiuose kontekstuose.
- Sukurti kontekstus, kuriuose mokiniai kūrybiškai ir savarankiškai spręstų problemas.
- Padėti mokiniams suvokti savo profesinius polinkius, galimybes, mokymosi stilius.
- Vystyti ugdymo įstaigos, gyvenamosios vietovės erdvių įtraukimą į ugdymo procesą.

Mokytojai dažnai kelia klausimus, kaip įvertinti projektinę veiklą. Pateikiame tokios veiklos **rekomendacinį vertinimo aprašą.**

1. Projekto idėjos aktualumo, svarbos atskleidimas. Aukščiausias vertinimas skiriamas, kai atskleidžiama, kodėl mokiniai ėmėsi įgyvendinti projekte numatytą idėją; kokių jie siekė tikslų, kokio tikėjosi rezultato ir kuo tas rezultatas svarbus jiems, mokyklos bendruomenei, gimtajam miestui (mieseliui), Lietuvos Respublikai, Europai ar pasauliui.
2. Projekto planas. Aukščiausias vertinimas skiriamas, kai sudaromas detalus kalendorinis planas. Projektinė veikla suskirstoma etapais, kiekvienam etapui numatytas terminas. Plane atsispindi projekto organizacinės dalies etapas (temos pasirinkimas; grupės sudarymas, susitarimai su kuruojančiu mokytoju, terminų suderinimas; projekto idėjos generavimas; plano kūrimas); projekto įgyvendinimo žingsniai; projekto baigiamasis etapas; projekto rezultatyvumo analizės etapas; ataskaitos pateikimo data.

3. Galimybių įgyvendinti projektą suvokimas ir išnaudojimas. Aukščiausias vertinimas skiriamas, jei mokiniai pateikė reikalingų projektui įgyvendinti priemonių sąrašą, o pateikus projektą aiškiai matosi, kad tos priemonės buvo panaudotos tikslingai, racionaliai, taupiai, o svarbiausiai, kad buvo pasirinktos deramos, apgalvotos ir kokybiškos priemonės.
4. Plane numatyto grafiko įgyvendinant projektą laikymasis. Aukščiausias vertinimas rašomas, kai mokiniai laikėsi savo pačių sudaryto grafiko, nevėlavo įgyvendinti etapų.
5. Vaidmenų projekte realizavimas. Ataskaitoje pateikiamas projektą įgyvendinusių mokinių sąrašas, nurodant, kokie buvo jų vaidmenys projekte, už kurią projekto dalį ar sritį jie buvo atsakingi. Aukščiausias vertinimas rašomas už mokinių gebėjimą dirbti komandoje, pagalbą kiekvienam grupės nariui laiku ir kokybiškai atlikti savo pareigas, už suderintus tarpusavio veiksmus, nuoseklų visų projektų dalių vykdymą, net jei grupės narys kurį laiką negalėjo atlikti savo pareigų (sirgo ar buvo išvykęs).
6. Projekto vykdymas – turinio įgyvendinimas. Aukščiausias balas rašomas už projekto įgyvendinimo procesų valdymą, vykdomų veiklų kokybę, aktualumą, partnerių pritraukimą.
7. Gebėjimas sukurti ir pateikti galutinį produktą. Aukščiausias vertinimas rašomas tuomet, kai projekto įgyvendinimą pajuto visa ar bent didesnė dalis mokyklos bendruomenės; projektas buvo pristatytas laikantis mokyklos kultūros tradicijų, vertybinių nuostatų, o pateikimo forma atitiko projekto tikslus ir buvo optimaliai pasirinkta, atsižvelgiant į laukiamą rezultatą.
8. Panaudotos ir įgytos žinios. Aukščiausias vertinimas rašomas, jei įgyvendinant projektą akivaizdžiai remtasi įvairių mokslo sričių žiniomis, tiek įgytomis per pamoką, tiek įgytomis iš kitų šaltinių, jei buvo atliktas mokslinis ar socialinis tyrimas, o duomenys grindžiami oficialia statistika.
9. Liekamoji projekto vertė. Aukščiausias vertinimas rašomas, jei projektas gali pasitarnauti kaip mokomoji, ugdomoji medžiaga ateinančioms kartoms, gali būti panaudojamas mokyklos muziejuje ar mokyklos erdvėse, per mokyklos renginius arba idėja galėtų būti skleidžiama rajono, miesto, respublikinėje ar tarptautinėje erdvėje.
10. Projekto ataskaita (visa projekto dokumentacija ir kiekvienos plano dalies apibendrinimas, paaiškinimas). Aukščiausias vertinimas rašomas, jei pateiktoje ataskaitoje atsispindi projekto tema bei kiekvienas vertinimo kriterijuose numatytas punktas, leidžiantis vertintojui (vertintojams) objektyviau ir tiksliau įvertinti visą projektą. Be to, vertinamas ataskaitos glaustumas, konkretumas, pateikimo estetiškumas.

Be abejo, tai tik rekomendacinės gairės; mokytojai gali jas pritaikyti prie savo sukurtų vertinimo sistemų, atsižvelgdami į atliekamo projekto sudėtingumą, integracijos aprėptį, mokinių amžių ir turimą praktiką. Vertiname pažangą, tad viskas priklauso nuo mūsų fiksuotos būklės projekto pradžioje.

Projektinė veikla – pagal iš anksto sudarytą planą tam tikrą laiką tarpą vykdoma veikla, kuria siekiama realizuoti idėją, sumanymą ir pasiekti konkrečių rezultatų. Šiuo metodu mes ugdome mokinių gebėjimą planuoti savo veiklą, mokėjimą pasirinkti veiklos formas, metodus, gebėjimą „įkūnyti“ savo idėjas, sumanymus ir juos pateikti platesniam ratui žmonių.

Mokiniamis nurodomi šie veiklos **planavimo ir organizavimo žingsniai**:

- Grupės sudarymas.
- Temos pasirinkimas. Jos aktualumo pagrindimas.
- Galimybių realizuoti pasirinktą temą numatymas.
- Priimtinos, įmanomos veiklos formos pasirinkimas.
- Veiklos plano kūrimas. Etapų numatymas.
- Pareigų tarp grupės narių pasiskirstymas.

- Sutarčių sudarymas, leidimų, sutikimų parūpinimas (jei projektas numato išvykas, svečių kvietimą į mokyklą, bendrų mokyklos patalpų panaudojimą renginiui, ugdymo veiklai).
- Plano įgyvendinimas (etapais).
- Paruošto galutinio produkto generalinė peržiūra, įsivertinimas.
- Projekto pristatymas mokyklos, klasės bendruomenei.
- Projekto aptarimas vykdytojų grupėje, surinktų stebėtojų atsiliepimų analizė.
- Projekto ataskaitos pateikimas.

Galimos mokinių projekto baigiamojo rezultato išraiškos: Renginys (susitikimas, viktorina, konkursas, diskusijų klubas), pranešimas, stendas, filmas, pristatymas bendruomenei, instaliacija ar vaidinimas, paroda, socialinė akcija ar savanorystė, agitacija ar reklama, straipsnis, varžybos ar olimpiada.

Projektinę veiklą gali organizuoti mokytojai, susitelkę į bendradarbiavimo komandas pagal dėstomas klases, dėstomų dalykų metodines grupes ar tiesiog pagal interesą. Projekto temos pasirenkamos laisvai, pagal vykdytojų polinkius, gebėjimus, interesus. Keletas pavyzdžių:

- Mokykla – antrieji namai (projektai, skirti mokyklos erdvėms apipavidalinti, įveikinti; savivaldai plėtoti; popamokinei veiklai aktyvinti, didinti jos įvairovę; žymiesiems buvusiems mokyklos mokiniams pristatyti, įtraukti juos į mokyklos gyvenimą; mokyklos paveldui tirti, kaupti; istorijai; problemoms spręsti ir pan.).
- Atskirų dalykų istorija ir tradicija mokykloje (projektai, skirti medžiagai apie mokykloje dirbusius ar dirbančius mokytojus kaupti; skirti buvusiems darbuotojams įtraukti į mokyklos gyvenimą; naudotiems ar naudojamiems vadovėliams pristatyti, prižiūrėti, geriau su jais susipažinti kviečiant į susitikimus autorius, leidėjus; žymių buvusių mokinių pasiekimams, biografijoms pristatyti, juos įtraukti į mokyklos veiklas, atskiriems mokslo pasiekimams, tendencijoms pristatyti ir pan.).
- Kūrybiniai projektai (projektai, kurių pagrindą sudaro meno, mokslo, technikos, buities kūrybiniai darbai ir jų pristatymas ir pan.).
- Sveika gyvensena (projektai, kurių pagrindą sudaro sveikos gyvensenos idėjų slaida, žalingų įpročių, patyčių prevencinių programų, akcijų kūrimas, įgyvendinimas ir pan.).
- Ekologija – pareiga išsaugoti (projektai, kurių pagrindą sudaro gamtos išteklių saugojimo, pagarbaus, saugaus elgesio gamtoje, viešosiose erdvėse, sanitarijos, higienos reikšmės atskleidimas, propagavimas; modeliai ir veiklos, parodantys, kaip konkrečiai mokiniai gali prisidėti prie aplinkos vystymo, gamtos išsaugojimo ir pan.).
- Kultūrinis gyvenimas (projektai, skirti atskirų kultūros sričių regione, mieste, šalyje istorijai, pasiekimams atskleisti; atskiroms meno šakoms pristatyti ir įtraukti į mokyklos gyvenimą; socialinių, tautinių, religinių grupių kultūros gyvenimui pristatyti ir pan.).
- Mokslo laimėjimai (projektai, skirti kuriai nors mokslo šakai pristatyti; specialiams užsiėmimams organizuoti; eksperimentuoti, mokslo įstaigoms lankyti, bendradarbiauti su mokslininkais ir pan.).
- Sportas (projektai, kurių pagrindą sudaro kurios nors sporto šakos, apskritai, ar kurio nors sporto plėtros konkrečioje mokykloje ar vietovėje istorija; sporto renginių organizavimas, aktyvus sportinės veiklos propagavimas, sporto renginio organizavimas ir pan.).
- Demokratija (projektai, kurių pagrindą sudaro pilietinės iniciatyvos, tolerancijos plėtojimas, dalyvavimas ir kitų įtraukimas per patirties sklaidą visuomeninėje, politinėje veikloje, mokyklos savivaldoje, miesto, gyvenvietės viešajame gyvenime ir pan.).
- Jaunimas (projektai, kurių pagrindą sudaro jaunimo istorija; raiškos galimybių, bendradarbiavimo su kitų šalių jaunimu plėtojimo veiklos ir pan.).

- Garsios asmenybės (projektai, skirti mokslo, meno, kultūros, politikos atstovams pristatyti – jų biografinių duomenų rinkimas, pristatymas; susitikimų, diskusijų organizavimas; bendradarbiavimo programų kūrimo ir įgyvendinimo projektai).

Projektinės veiklos metodas gali būti taikomas kaip trumpalaikė suplanuota mokinių veikla (pvz., skiriama savaitei) arba trukti ilgesnį laiką, pavyzdžiui, mėnesį. Šio metodo esmė – organizuotas, suplanuotas veikimas siekiant tikslo, tad fokusuotis turime į „kaip padarysime“.

 Šiame skyriuje aptarėme galimą švietimo analizavimą pritaikant paradigms teoriją. Švietime, kaip matėme, ji gali būti taikoma pasirenkant įvairius paradigms klasifikavimo kriterijus. Vadovaujantis vertybiniu kriterijumi, išskiriamos dvi paradigmos – sociokultūrinė ir ekonominė, vadovaujantis ugdymo didaktikos požiūriu – tradicinė ir šiuolaikinė. Socialinių sąveikų požiūriu pagal dominuojančią grupę santykiuose išskiriamos trys – į mokytojus orientuoto dėstymo, į mokinius orientuoto mokymosi ir į besimokančiųjų tinklus orientuoto mokymosi. Įsivertinkite savo požiūrį į ugdymą, nustatydami savo poziciją įvairių paradigms apibrėžtų ugdymo formų požiūriu (2 lentelė).

Paradigms formulavimo kriterijus	Jūsų požiūris ir jo argumentavimas
Vertybinis kriterijus	
Ugdymo didaktikos kriterijus	
Socialinių sąveikų kriterijus	

2 lentelė. Profesinės praktikos vertinimas pagal atskiras paradigms formulavimo prieigas

Išanalizuokite savo profesinės praktikos atskiras dalis, pasvarstydami, ar jums pavyksta išvengti chaotiškumo, apie kurį kalbėjo R. Bruzgelevičienė: kaip jūs suderinate įvairius savo darbo elementus tarpusavyje.

II skyrius.

Akademinės kultūros diegimas: mokslas ir pažinimas kaip santykių forma

II skyriuje aptarsime:

- Kas yra akademizacija ir kokia jos paskirtis?
- Kokios įtakos asmenybės ūgčiai turi akademinio pasaulio pažinimas?
- Kaip paversti akademinį ugdymą bendravimą ir bendradarbiavimą skatinančia veikla?

Ilgojoje gimnazijoje mišrioje nacionaliniu požiūriu vietovėje dirbantis mokytojas pasakoja:

Tai, kai, galbūt, šiek tiek mano ir konservatoriškas požiūris, bet vaikas, kadangi esu vis dėlto istorijos mokytojas, turi vis tiek išmanyti vis dėlto, kur gyvena, kaip sakant, kad jį, ta žemė, augino, kur jis augo, tai būtent, mano manymu. Mokytojas, vis tiek turi, be tų visų akademinų dalykų ir perteikti ir kuriuos tuos bendražmogiškus, bendrašališkus, ar kaip pavadint tuos dalykus, kad tiesiog baigęs mokyklą žmogus žinotų, kur jis augo. Kadangi bent ir aš pats be to objektyvizmo žiūrint, irgi, manau, stengiuosi, tai jeigu ką nors, kokį nors įdomų faktą pasakau, tai dabar pavyzdžiui, kai kam prieš atostogas buvo paskutinė pamoka 7 klasės vaikams, kompiuteriu daviau žaidimą, tiesiog, nu, taip sakant, nurengi žmogų šiuolaikinių ir tiesiog ant jo atsiranda, žinot, tarsi toksai tai baltų laikų rūbas, nu, tai žinot, ir, pavyzdžiui, atranda ir kažkas tokio, šalimai buvo namas vienoks, su plytomis pastatytas, vienoks, tada gal iš rąstų, žinot, vietoj stogo šiferinio, atsiranda šiaudinis ir, žinot, toksai vat žaidimas. Nu tai... Didžiajai daliai patiko. Dar teko važiuoti į Valdovų rūmus ir su vaikais gaminom lėkštutes. XVII–XVIII amžiaus manufaktūrines, kaip ir dirbtines, ir vaikai tiesiog darė jas taip, ant porceliano paišė įvairias lėkštutes. Tai koks buvo išsivaidimas, kad aš, žinot, pasakiau, kad jas noriu mokykloj palikti, bent jau kuriam nors laikui, nes jie tai labai norėjo neštis, parodyti visiems ir vat pamatė, kad čia iš senų laikų, aišku, jie gal amžiaus neatsiminė, bet iš senesnių laikų, kai Lietuva buvo su lenkų, kaip sakant, va, kokias lėkštutes žmonės darė. <...> Jaučiau, kad man tą reikia daryti. Aš iš savęs jaučiu, kad kažkokią galbūt aš turiu misiją, funkciją, kažką padaryti, kad bent vienam žmogui gal, kad kažkas išliktų. Kažkada turėjau tikslą, kad bent vienas mokinys pamėgtų istorijos pamokas, bent iš nekenčiamų pasidarytų bent toleruojamos. Tai praktikos pedagoginės metu ir teko išgirsti ne vieną atsiliepimą, kad tiesiog, nu, mokiniai į tą istoriją pradėjo žiūrėti bent jau kažkaip ne taip, kad čia vos ne, nėra mano nemėgstamiausia pamoka. Nes man visą laiką buvo klausimas, kodėl vaikai mėgsta žaisti kompiuterinius žaidimus, filmus žiūrėti, knygas skaityti, susijusias su istorija, o mokykloj tos pamokos, kažkaip, nevirškina. Tai vat, matyt, šitas man buvo vienas iš klausimų, ką man reiks daryti per gyvenimą, tai, matyt, dėl to (Iš 2017 m. autorės atlikto tyrimo).

Jauno, tik pirmus metus dirbančio mokytojo profesinė patirtis, perteikta šioje ištraukoje, atskleidžia jo siekį išmokyti vaikus ne tik dalyko, bet ir per dėstomą dalyką (mokytojas, kaip supratote, dėsto istoriją) formuoti atitinkamas mokinių nuostatas, vertybes. Mokytojaudamas žemo SEK aplinkoje (mokytojas kelis kartus paminėjo komunikavimo problemas su priklausomybių turinčiomis šeimomis, nemažai tėvų niekur nedirba ir pan.) bei mišrioje tautiniu požiūriu gyvenvietėje, mokytojas yra įsitikinęs, kad gali padėti šiems vaikams kilti pasinaudojant švietimu kaip priemone, kaip socialiniu liftu, į geresnį gyvenimą: geresnė veikla, uždarbis, gyvenimo kokybė, supratimas ir statusas. Mokytojo nuomone, išsilavinimas reikšmingas, nes garantuoja bendrą žmogaus gyvenimo lygio kilimą – tokia esanti žinių nauda.

Tikriausiai ne vienas mūsų, mokytojų, esame susidūrę su svarstymais apie žinių ir jų įsisavinimo svarbą šiuolaikiniame pasaulyje. Nors įvairūs dokumentai deklaruoja (pvz., Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“), kad kuriame sumanią visuomenę, kuri yra besimokanti, remianti

akademinius, pažintinius vaikų siekius, mokslą, tačiau iš tyrimuose dalyvaujančių mokytojų tenka išgirsti, kad jie patiria spaudimą iš tėvų, net iš mokyklos vadovybės rašyti vaikui pažymius „už nieką“ – esą, už tai, kad vaikas atėjo, pasėdėjo, dalyvavo. Tyrimų dalyviai pasakoja, kad žinios praradusios vertę, o už jas parašyti pažymiai tikrovės jokiū būdu neatspindi, nebent tik tėvų sugebėjimą „prispausti“ mokytojus geresniam pažymiui. Antra vertus, ir patys mokytojai kelia klausimą, kokia šiandien žinių vertė, kai žinios taip lengvai pasiekiamos internetu, kai gausu įvairių informacijos šaltinių, lengvai ir nemokamai pasiekiamų ekspertų, konsultantų, galinčių nedelsiant išspręsti problemas ar suteikti reikiamą informaciją. Esą, lengvas žinių prieinamumas mažina vaikų suinteresuotumą mokytis. Be to, matome ir kitą tendenciją – labai populiarėja įvairios internetinės pažintinės, savišvietos svetainės, intelektualiniai žaidimai, mokslo populiarinimo, saviugdos literatūra (leidėjai teigia, kad 2020 m. negrožinės literatūros buvo parduota daugiau nei grožinės). Tad teigti, kad žinojimas, mokėjimas prarado vertę, tikrai būtų netikslu. Greičiau, galime teigti, kad mokyklos veiklos sritis, kurią įvardijame kaip *akademizaciją*, išgyvena paradigminį virsmą. Ši sąvoka – išvestinė, tad pateikiame jos paaiškinimą:

Akademizacija – švietimo procesai ir procedūros, kurių metu įvairiomis priemonėmis siekiama besimokančiajam įdiegti akademinės žinias, akademinio pažinimo ir tyrinėjimo įgūdžius ir principus, akademinį žodyną ir raiškos formas, kartu įtikinant, kad akademinis žinojimas, akademinė veikla ir iš jos kylantys rezultatai yra patikimi, svarbūs ir vertingi visomis prasmėmis.

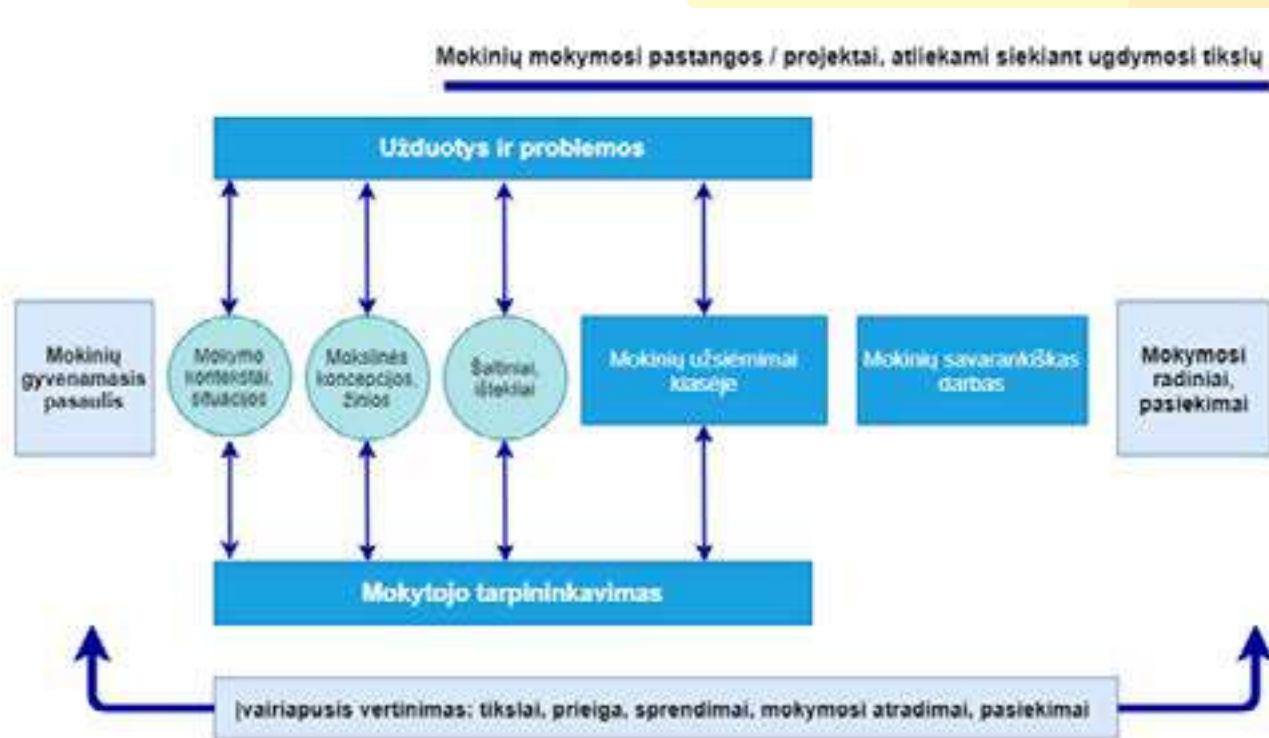
Akademizacija, kaip žinios ir gebėjimai, yra visų mokykloje formuojamų kompetencijų dalis. Pagrindinė kompetencija, kuri vystosi akademizacijos metu, – pažinimas. Jos apraše nurodoma, kad mokiniai turi įgyti žinių iš mokomųjų dalykų bei mokslų, kurių pagrindu suformuoti mokomieji dalykai, pradmenų: teorijos, metodologijos, empirinių tyrimų pagrindų (visi kompetencijų aprašai pasiekiami „Mokykla 2030“, internetinis puslapis: <https://www.mokykla2030.lt/>). Be abejo, akademizacijai vykdyti reikšmingos ir visos kitos kompetencijos, konkrečiai atsižvelgiant į dalykui keliamus tikslus ir uždavinius.

Vadovaudamiesi šiuolaikine ugdymo paradigma, akademizaciją turėtume „išcentruoti“; ją iš mokytojo pozicijos paskirstyti tarp visų mokymosi procese dalyvaujančių asmenų – ir įvairių dalykų mokytojų, ir mokinių. Mokytojas nebegali būti „žinovu“, turinčiu ypatingos galios ir pašaukimą dalintis ta žinių gausa dalimi, kurią, anot jo, turėtų žinoti kiti. „Mokytojas yra geras savo srities žinovas ir pateikia įdomią informaciją, bet nepaveikia sąmonės. Toks informacijos pateikimas panašus į monologą, bet ne į dialogą, nes tokia informacija beveik iškrenta iš mokinių akiračio. <...> Taigi, mokytojas, taip elgdamasis, gali parodyti savo erudiciją, tačiau neturėtų tikėtis iš mokinių daug dėmesio ar svarbių klausimų“, – apie mokytojo prisirišimą prie faktologijos ir žinovo poziciją rašė A. Mickūnas (Mickūnas, 2014, p. 94). Tad mokytojai turėtų ieškoti kelio iš šios pozicijos. Vieną jų siūlo konstruktyvistinės teorijos kūrėjai.

Remiantis konstruktyvistiniu požiūriu, atitinkančiu šiuolaikinę paradigmą, prasmę lemia ankstesnė besimokančiojo patirtis. Protas yra simbolių, kuriais vaizduojama tikrovė, kūrėjas ir kuria prasmę, susijusią su tuo, ką stebime ar išmokstame. Kitaip tariant, besimokantieji ne „įgyja“ žinių, bet jas susikuria. P. A. Cooperis teigia:

Mokymasis yra problemų sprendimas, pagrįstas asmeniniais atradimais, o besimokantysis turi vidinę motyvaciją. Besimokančiajam reikia reaguojančios aplinkos, kurioje būtų atsižvelgta į jo, kaip aktyvaus save reguliuojančio ir reflektuojančio besimokančiojo, individualų stilių (Cooper, 1993, pagal Rado, 2020, p. 11).

Remiantis konstruktyvistine teorija, veiksmingas mokymasis grindžiamas aktyviu besimokančiojo dalyvavimu, jis vyksta per aktyvią besimokančiojo ir jo socialinės bei materialinės aplinkos sąveiką, vyksta tiek internetu, tiek ne internetu, yra personalizuotas, kūrybiškas ir novatoriškas (Rado, 2020). Mokytojas šiame mokymosi procese yra tarpininkas, moderatorius, patarėjas (pagal Kattington, 2010, p. 96) (2 pav.).

2 pav. Šiuolaikinės ugdymo paradigmos taikymas: mokymo pastangos ugdyti mokinių žinias, kompetencijas ir nuostatas

Kaip matome schemoje, mokytojas tampa moderatoriumi, o mokinių mokymasis projektuojamas kaip procesas, išplaukiantis iš jo gyvenamojo pasaulio ir nukreiptas tiek į asmeninį tobulėjimą – pasiekimus, tiek į naujo žinojimo kūrimą – radinius.

Kartu ir mokytojo dėstomas dalykas nebėra pats svarbiausias, viso kito žinojimo pagrindas – šiuolaikinėje paradigmoje atsisakoma vienmačio požiūrio suprantant, kad įvairovės visuomenėje būtinas daugiaperspektyvinis požiūris. Kaip pastebi matematikos profesorius, edukologas K. H. Greenas, tebevyrauja mokymo programos, sudarytos pagal „galios standartus“ – jose kai kurie dalykai yra svarbesni, jiems skiriant daugiau valandų, platesnės apimties turinį. Šis mokymo programos modelis siūlo mokymą, kuriuo siekiama, kad visi mokiniai gautų standartizuotą rezultatą. Tačiau gyvą, kvėpuojančią mokymo programą, sukonstruotą vadovaujantis daugiaperspektyviniu požiūriu, reikėtų sudaryti taip, kad besimokantysis matytų mokymosi ir pažinimo prasmę. Tokia mokymo programa būtų sutelkta į atskiras temas, bet ne į dalykus – taip siekiant, kad besimokantieji įgytų visapusišką vaizdą ir supratimą apie pasaulį ir esminius mokymosi, tyrinėjimo pagrindus. Asmens akademizacija turi vykti per besimokančiojo sąveikas su patirtimi, išmokstant mokiniams perkelti savo žinias iš vieno mokymosi konteksto į kitą (pagal Kattington, 2010, p. 137). Konstruojant tokį mokymą, H. K. Greenas, atkreipdamas dėmesį į tai, kad turime remtis nuosekliai praktikoje išbandytais ir patvirtintais sprendimais, siūlo vadovautis į besimokantį orientuota mokymo programa, pasižyminti praktikų ir ekspertų pagrįstomis savybėmis (Kattington, 2010, p. 154):

- Tokioje programoje yra užduočių, skatinančių įvairius įvairių mokinių pomėgius.
- Ugdymo turinys ir veiklos organizuojamos pagal mokiniams reikšmingas temas.
- Programa suteikia aiškias integruotas galimybes visiems mokiniams įgyti aukštesnio lygio mąstymą ir savarankiškai plėtojamus mokymosi įgūdžius.
- Apima veiklas, kurios padeda mokiniams suprasti ir plėtoti savo požiūrį ir supratimą.
- Leidžia mokytis globaliai aktualių temų, praktikuoti tarpdisciplinines ir integruotas įvairiais požiūriais veiklas.
- Skatina sudėtingą, nestokojančią iššūkių mokymosi veiklą, net jei mokiniams sunku.
- Sudaromos prielaidos vykdyti veiklą, skatinančią mokinius tarpusavyje bendradarbiauti.

Pagal tokią programą visi besimokantieji tyrinėja medžiagą įvairiais būdais, todėl tikrai išsiugdo individualias, savitas perspektyvas bei požiūrius. Bendradarbiaujant tokios individualios perspektyvos pasidalinamos su kitais, tada konstruojasi naujos galimybės ir nauji ryšiai. Mokymasis tampa ne baigtiniu, o tęstiniu procesu, neturinčiu vieno aiškaus rezultato: aplinkinis pasaulis suprantamas kaip nepažinus iki galo, dėl to įdomus, įtraukiantis. Dirbant kartu, mokymasis tampa ne nuolatinio užduočių atlikimu, bet sąveika, santykiu, kuriame keičiantis vieniems su kitais žiniomis sukuriama naujas žinojimas ir patyrimas.

Tokių ugdymą rekomenduoja ir globalaus švietimo ekspertas F. M. Reimersas. Vienu didžiausių dabar vyraujančio švietimo trūkumų jis laiko programų siaurumą ir tam tikrą provincialumą: senoji dalykinė sistema yra užsidariusi nuo tokių aktualių visiems pasaulio gyventojams temų, kaip globali ekonomika, darbo rinka ir jos iššūkiai, tarptautinė migracija, ekologijos, sveikatos priežiūros klausimai. Kodėl religinis raštingumas, klimato dinamikos supratimas ar tarpkultūrinis sąmoningumas yra neprivalomi pasaulyje, kuris vis labiau priklauso vienas nuo kito, klausia F. M. Reimersas. Jo nuomone, kiekvienam aktualios temos turi būti integruotos į mūsų programas. Lietuvoje mes turime daugybę įrodymų, kad nesame uždari nuo šių klausimų – ir pasaulinė pandemija, ir migracija, ir ekonomika – šie klausimai yra kasdienybės aktualijos (Reimers, 2020). Jų eliminavimas iš švietimo formuoja tam tikrą mokyklinį vakuumą, kuriame mokinys praranda mokymosi orientyrus ir prasmę.

Kaip mokytojui, atsitraukusiam iš centrinės dėstymo, žinių skleidimo pozicijos ir palikus atviras duris į sudėtingą, atskirais dalykais nesuskaidytą pasaulį, paraginti jį įžengti mokinius? Juk tiek mokiniai, tiek tėvai dažnai puoselėja lūkesčius, kad mokytojas išaiškins, sudomins, pagaliau, išmoks ir „gerai paruoš egzaminui“? Mūsų visuomenėje gana tvirtas vaizdinys, kad mokytojas yra žinantis, neklystantis ir turintis visus atsakymus. Tokią nuostatą siūlo griauti pasaulinio garso literatūros teoretikė ir kritikė G. Spivak. Ši Kolumbijos universitete dirbanti profesorė atostogų metu savanoriauja pradinėse kaimo mokyklose savo tėvynėje Indijoje. Viename iš socialinių tinklų įrašų ji rašė: „Stengiuosi, kad mokiniai pajustų, jog vadovauti klasei ir visą laiką atsakinėti į klausimus norisi tik tada, kai esi šiek tiek kvailas. Dažnai siekiu, kad jie pamatytų, jog neatsakau į klausimus, nors ir žinau atsakymus. Taigi tai yra demokratinis įprotis – jūs kartu su manimi įgyjate įprotį nenorėti vadovauti arba žinote, kad noras vadovauti yra kvailas“ (iš įrašo socialiniuose tinkluose, 2020). Tad mokytojas peržengia žinovo ir lyderio poziciją – jis tiesiog palieka vaikui galimybę pačiam ieškoti atsakymų. Akademinis žinojimas negali būti galios įrankis – jis turi būti dalijimosi šaltinis.

Atviras nežinojimui, bet geidžiantis rasti atsakymus, dirbdamas ir ieškodamas kartu su kitais mokytojas kalba mokiniams suprantama, artima kalba. Kalba, anot sociologo B. Bernsteino, yra ne turinys, o būdas, kuriuo kuriami ir įgyvendinami santykiai. Pasitelkus kalbą apibrėžiamos grupių ribos ir įtvirtinami galių santykiai. Mokytojas, kalbėdamas specifine kalba, vartodamas sudėtingas sąvokas, pabrėžia distanciją tarp jo ir mokinių. Šią distanciją gali įveikti tik mokiniai, kurie pirminės socializacijos metu yra įgavę pakankamai kalbinio išprusimo, leidžiančio perimti mokytojo retoriką (Bernstein, 1996). Tačiau vaikai iš žemo SEK ar su SUP lieka užribyje, kaip „neatitinkantys“ akademinį žinių lygį ir negalintys siekti tolesnio mokymosi progreso. JAV edukologė C. Quigley, analizuodama kalbos vaidmenį įtraukiant vaikus į aktyvų mokymą, atskleidė, kad mokytojo taktika supaprastinti kalbą tokiu lygmeniu, kad ją suprastų visi mokiniai, padeda sukurti pasitikėjimo tiek mokytoju, tiek aptariama tema jausmą. Mokiniai, kalbėdami su mokytoju suprantama kalba, užduoda klausimus apie juos dominančius dalykus. Atsakydamas į juos, mokytojas plečia jų žodyną, prijaukindamas akademinės sąvokas. Atlikusi tyrimus gamtos mokslų mokymosi klasėse, ji įrodė, kad vaikai, mokytojui atsisakius sudėtingų sąvokų, lengviau įsitraukia į tyrimus, eksperimentus, labiau pasitiki savo jėgomis. Mokytojų nerimas, kad supaprastintas žodynas nuskurdins jų dėstomą dalyką, dingsta, kai jie pamato, jog vaikui pradėjus suprasti dalykus, apie kuriuos jis mokosi, pamažu atsiranda ir erdvės tobulinti kalbą: sąvokos yra išmokstamos tada, kai pradedamas suvokti dalykas (Quigley, 2011).

Ne tik kalbos pritaikymas leidžia sėkmingai pritaikyti šiuolaikinę paradigmą. Australijos edukologė Cook-Sather (2016) tyrusi mokinių požiūrį į tai, ką jie vadina veiksmingu mokymu, atskleidė, jog veiksmingas mokymas, anot tyrime dalyvavusių mokinių, vyksta tada, kai:

- bendradarbiaujama kuriant ir palaikant pozityvią klasės aplinką;
- mokytojas parodo turintis didelių lūkesčių mokinių mokymuisi ir tikėjimą, kad jie išsipildys;
- mokytojas padrąsina;
- mokiniai gali rinktis, kaip jie mokysis, ir būti atsakingi už savo mokymąsi;
- mokytojas pažįsta ir gerbia mokinius kaip asmenybes.

Kita Australijos tyrėja Kriewaldt (2015) pateikė Australijos moksleivių nuomonę apie veiksmingus mokytojus. Tai mokytojai, kurie: juos išklauso; pasižymi tam tikromis asmeninėmis savybėmis, pavyzdžiui, yra sąžiningi, linksmi ir kūrybingi; turi didelių lūkesčių dėl mokymosi pasiekimų; taiko įvairias mokymosi strategijas; vadovauja mokymuisi; padeda mokiniams mokytis; palaiko puikius santykius su jais; yra supratingi ir kantrūs. Kaip matome, abiejų tyrėjų atskleistos mokinių nustatytos veiksmingo mokymo savybės apima rūpestingus, socialinius ir emocinius mokymo aspektus (Goby ir kt., p. 453).

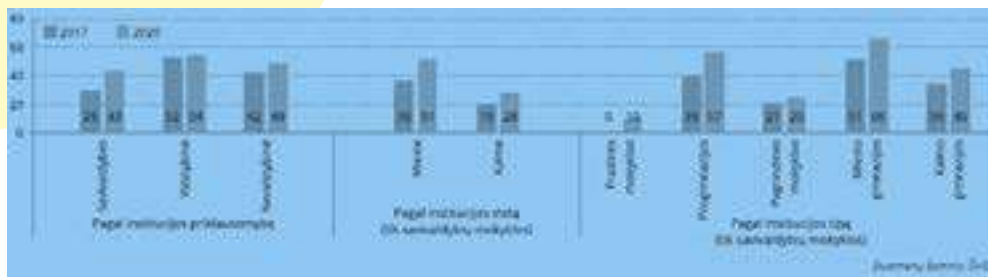
Tad mokytojas, orientuodamasis į šiuolaikinės paradigmos pritaikymą savo kasdienėje praktikoje, vykdo mokinių akademizaciją ne kaip tam tikrą jų prisotinimą teorinėmis žiniomis, atsietomis nuo praktikos ir gyvenimo, bet įvesdina mokinius į atradimų ir tyrimų pasaulį, kuriame jie, atsispirdami nuo savo turimo patyrimo, pamažu jį augina, plečia, kurdami ne jau vadovėliuose aprašytą, bet naują žinojimą. Tokiam ugdymui mokytojas turi būti pasiruošęs ir profesine, ir asmenine prasme – ugdymo paradigmos slinktis nesumenkina mokytojo svarbos mokinių asmenybės brandai.

Lietuvos mokinių akademinų pasiekimų tyrimai. Kaip ir kiekviena Lietuvos ŠMSM ekspertų ir specialistų rengta apžvalga, taip ir „Švietimas šalyje ir regionuose 2021 m. apžvalga“ pateikia daug išsamių duomenų apie įvairius švietimo aspektus. 2021 m. apžvalga buvo skirta nuotolinio mokymo(si) analizei atlikti, siekiant atskleisti, kaip nuotolinis ugdymas paveikė įvairias sritis. Mus dominanti sritis, papildanti šio skyriaus įžvalgas, – mokinių akademizacija.

Tyrimas atskleidė, kad perėjimas ir su perėjimu susiję darbo organizavimo pokyčiai triskart ir daugiau padidino mokytojų darbo krūvį. Daugiau nei pusė bendrojo ugdymo mokytojų per karantiną mokymui skyrė dukart daugiau laiko. Sunkumus padėjo įveikti bendradarbiavimas tiek tarp mokytojų, tiek tarp tėvų – sutelktoms bendruomenėms, kaip rodė ir Vilniaus miesto tyrimai, buvo lengviau.

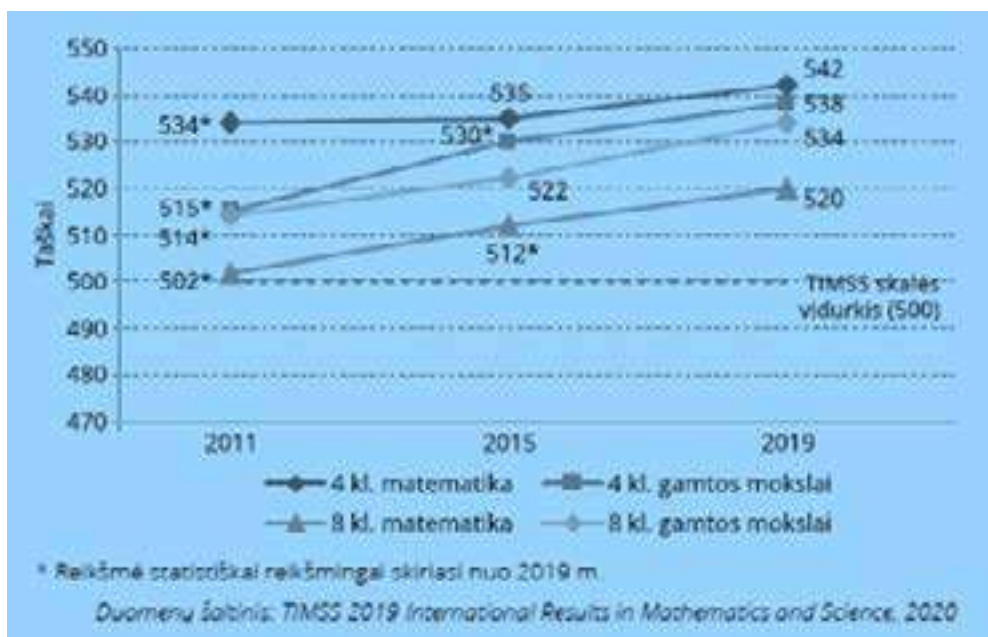
Karantinas skirtingai paveikė kaimo ir miesto mokyklas, SUP ir SEK vaikus. Neformalus ugdymas, gerinantis mokinių pasiekimus ir jų turiningo laisvalaikio organizavimą, buvo vykdomas ženkliai siauriau – be abejo, tai susiję su neformalaus ugdymo veiklų lankymo apribojimais ar su ribotomis galimybėmis organizuoti nuotolines veiklas. Apžvalgos sudarytojai nurodė, kad iki 2019 m. tokias veiklas lankančių mokinių skaičius didėjo, o 2020 m. sumažėjo: 2019 m. įvairias NVŠ veiklas lankė 65,7 proc. mokinių, o 2020 m. – 61,7 proc. Iki 2019 m. didėjo, o 2020 m. mažėjo mokyklos būrelius lankančių mokinių, o kitų teikėjų vykdomose NVŠ programose dalyvaujančių mokinių dalis kito nedaug. Dalyvavimas NVŠ veiklose iki 2019 m. sparčiau augo kaime, o 2020 m. ir mieste, ir kaime sumažėjo panašiai. Nuo 2019 m. iki 2020 m. kaime šis rodiklis sumažėjo 3 proc. punktais, o mieste – 4 proc. punktais.

Kitas labai svarbus mokinių akademizacijos faktorius – mokyklos apsirūpinimas įvairia laboratorine ar kita tyrimams, praktinei veiklai reikšminga įranga. Lietuvos mokyklose intensyviai steigiamos gamtos mokslų (fizikos, chemijos, biologijos ar universalios) laboratorijos. 2020 m. kokią nors laboratoriją nurodė turėjusios 43 proc. visų šalies bendrojo ugdymo mokyklų (2017 m. – 30 proc.). Dažniau kurio nors gamtos mokslų dalyko laboratorija veikė valstybinėse bendrojo ugdymo mokyklose, miesto mokyklose ir gimnazijose (3 pav.).

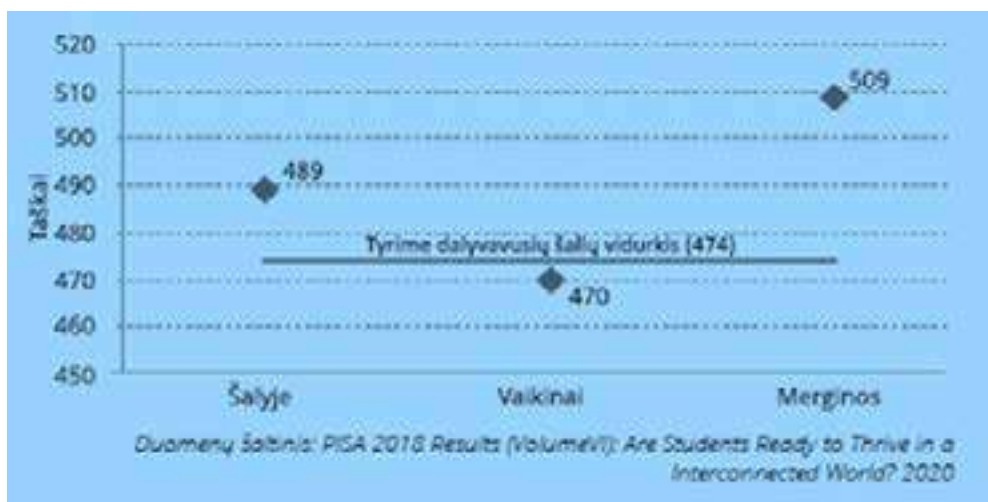
3 pav. Bendrojo ugdymo mokyklų, turinčių kokią nors laboratoriją (integruotų gamtos mokslų, biologijos, chemijos ar fizikos), dalis (proc.)

Vertinant mokinių pasiekimus įvairiais tarptautiniais tyrimais, užfiksuotas jų gerėjimas. Palyginti su 2015 m., 2019 m. Lietuvos ketvirtokų gamtos mokslų, o aštuntokų – ir gamtos mokslų, ir matematikos pasiekimų rezultatai reikšmingai pagerėjo ir buvo aukštesni už TIMSS skalės vidurkį (4 pav.).

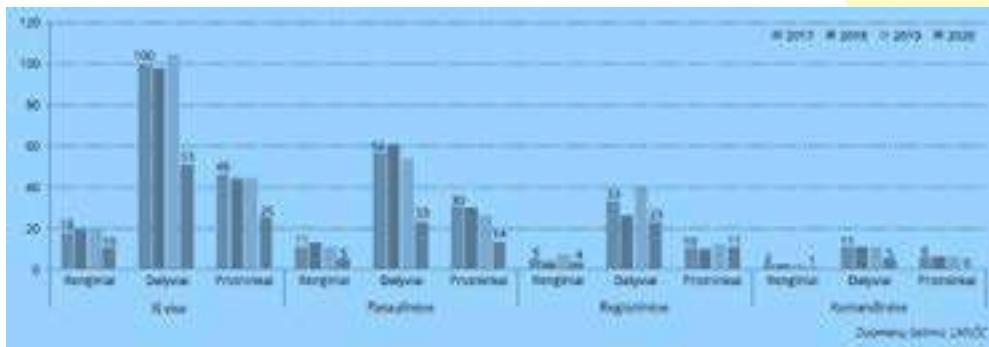
4 pav. Lietuvos mokinių TIMSS tyrimo rezultatų vidurkis

Gerėja ne tik mokinių pasiekimų rodikliai, bet ir jų kompetencijos. Lietuvos penkiolikmečių PISA globaliųjų kompetencijų testo rezultatai buvo reikšmingai aukštesni nei buvo tyrime dalyvavusių šalių vidurkis (5 pav.).

5 pav. Lietuvos mokinių 2018 m. PISA globaliųjų kompetencijų testo rezultatų vidurkis

Deja, dėl pandemijos ir įvesto karantino sumažėjo tarptautinių dalykų olimpiadų, jose dalyvavusių ir prizines vietas laimėjusių Lietuvos mokinių skaičius (6 pav.).

6 pav. Tarptautinių dalykų olimpiadų, jose dalyvavusių ir prizines (1–3) vietas laimėjusių Lietuvos mokinių skaičius

Tad leidinyje „Švietimas šalyje ir regionuose 2021“ pateikta informacija akademizacijos požiūriu nuteikia viltingai: mokinių ugdymosi pasiekimai gerėja, vaikų įsitraukimas, netgi karantino sąlygomis, į neformalias veiklas yra gana didelis, mokyklos stropiai steigia įvairias laboratorijas, plečia mokinių galimybes pasiekti aukštesnių rezultatų. Tačiau Europos Sąjungos Taryba ragina nesustoti (3 lentelė).

Vertinimo rodiklis, matavimo vienetas (duomenų šaltinis)	Esama būklė (metai)	2030 m. siekinys
Penkiolikmečių, nepasiekusių 2-ojo PISA pasiekimų lygmens, dalis (proc.) (EBPO): • skaitymo gebėjimai; • matematinis raštingumas; • gamtamokslinis raštingumas.	24,3 25,7 22,2 (2018 m.)	mažiau nei 15 proc. kiekvienoje tyrimo srityje
8 klasės mokinių, nepasiekusių 2-ojo ICILS pasiekimų lygmens, dalis (proc.) (IEA)	45 (2013 m.)	mažiau nei 15 proc.
Vaikų, dalyvaujančių ikimokyklinio ugdymo programose nuo 3 metų iki privalomo pradinio ugdymo amžiaus, dalis (proc.) (Eurostatas)	89,6 (2019 m.)	bent 96 proc.
18–24 metų asmenų, įgijusių pagrindinį ar žemesnį išsilavinimą ir toliau nedalyvaujančių švietime ir nedirbančių dalis (proc.) (Eurostatas)	5,6 (2020 m.)	mažiau nei 9 proc.
25–34 metų asmenų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, dalis (proc.) (Eurostatas)	56,2 (2020 m.)	bent 45 proc.

3 lentelė. ES Tarybos rezoliucijoje Lietuvai nustatyti švietimo rodikliai ir siekiniai

Žinių, mokymo programos ir kūrybiškumo santykio dilemos. Sekdami šiuolaikinės ugdymo paradigmos nuorodomis, nebegalime laikytis tradicinės paradigmos principo, kai mokytojas tampa centrine žinių transliavimo stotimi. Šiuolaikiniame mokyme vaikas turi atsirasti pozicijose, kuriose pats imasi konstruoti žinojimą. Tokių pozicijų kūrimas dažnai sutapatinamas su kūrybingumo ugdymu. Ir, iš tiesų, tarp jų daug bendro. Žinių, mokymo programos ir kūrybiškumo santykis kelia daug problemų. Dažnai jos kyla dėl mokytojų žinių ir patirties atitinkamoje srityje stokos. Ir mokytojas, ir besimokantysis turi gerai suprasti sritį, kurioje siekia kūrybiškai veikti. Tyrimų rezultatai rodo, kad mokinių kūrybiškumą riboja šie mokytojų taikomi metodai ar strategijos:

- Mokytojų naudojamos mokinių kūrybiškumą skatinančios strategijos nesudarė galimybių mokiniams priimti sprendimų ir spręsti problemų; prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi, o vietoj to jie buvo verčiami vykdyti nurodymus ir gauti informaciją „šaukšteliu į burną“; arba dirbti analizuojant problemas, siūlyti sprendimus nuosekliai, pagal mokytojo nurodytus sprendimo žingsnius, neturėdami progos siūlyti savo išvalgų apie galimo problemų sprendimo procesą.
- Mokytojai dažnai laikosi mokymo strategijos, pagal kurias mokiniai laikomi „informacijos gavėjais“, mokytojams tikint, kad mokytojas ir mokinys visada vienodai supranta mokymo metu vartojamas sąvokas. Mokytojai dažniau perteikia abstrakčias idėjas, o praktinio tyrinėjimo ar prasmės įgijimo iš patirties galimybių sudaro mažai.
- Netaikomos strategijos, pagal kurias mokiniams tektų atradėjo vaidmuo, kai mokiniai patys išsiaiškina prasmę, nesinaudodami struktūriniais nurodymais ir užduotimis. Nekuoramos situacijos, kai mokytojo vaidmuo susiaurinamas iki mokymosi galimybių suteikimo, o mokiniams tenka remtis savo pačių ribota patirtimi ir žiniomis.
- Daroma klaidinga prielaida, kad užduotis mokiniui yra asmeniškai suprantama, aiški, atitinkanti jo pasirengimą, o šios prielaidos pagrindumas retai tikrinamas. Dėl to mokiniai ne visada supranta ir negali perkelti savo turimų žinių į naujas situacijas. Kad išvengtų tokių spąstų, mokytojai turi supažindinti mokinius su pagrindinėmis dėstomo dalyko idėjomis ir procesais taip, kad mokiniai galėtų tyrinėti, suprasti ir ieškoti prasmės savarankiškai. Mokytojas turi gebėti atpažinti klaidingus supratimus ar sunkumus ir tik tada skirti kūrybines užduotis.

Šiuos mokinių nurodytus kūrybiško mokymo sunkumus mokytojas taip pat turėtų spręsti kūrybiškai. Mokytojui rekomenduojami šie keliai (sprendimo galimybės):

- Kuriamos tvarios ir ilgalaikės partnerystės su edukologijos ekspertais, patyrusiais mokytojais. Gali būti telkiamos dalijimosi patirtimi platformos visoje mokykloje, tarp mokyklų. Mokymasis vyksta per tęstinį profesinį tobulėjimą.
- Persvarstomas mokymo programos organizavimas. Pirmiausia reikėtų atsakyti į klausimą, kas yra mokymo programos ašis, pagrindas. Mokymo programa, kuri yra fiksuota, privaloma, apimanti daug faktologinio žinojimo, žinioms skiriant daug mokymosi laiko, gali kelti sunkumų skatinant kūrybiškumą – priešingai nei lankstesnė mokymo programa. Kai kurie tyrėjai teigia, kad mokyklose privalomą mokymo turinį reikėtų sumažinti 50 proc., kad liktų daugiau laiko kūrybiniam ir kitokiam mąstymui. Tačiau tokie tyrėjai kaip Woodsas ir Jeffreys, įrodė, kaip kai kuriems mokytojams pavyksta paversti žinias „asmeninėmis“, aktualiomis žiniomis taikant įvairias strategijas, pavyzdžiui, dalijimąsi žiniomis ir jų kūrimą. Taikant tokią strategiją, vaikai pasakoja tai, ką jie mano apie nagrinėjamą problemą; vienas su kitu diskutuoja, pateikia savo nuomones. Diskusija tęsiasi, kol visi pasiekia bendrą sutarimą.
- Naudojamos mokinių išankstinės žinios. Remiamasi tuo, ką vaikai jau žino – dažnai tai būna susiję su namų patirtimi arba kultūra. Mokytojai, kuriems pavyko tarpininkauti tarp viešųjų ir asmeninių žinių, pradėjo nuo jau turimų vaikų perspektyvų. Net tyrinėjimo temų įvardijimas rėmėsi asmenine, o ne viešąja dalyko kalba.
- Mokinių žinių vertinimas. Woodso ir Jeffrey tyrime dalyvavę mokytojai į mokinius žvelgė holistiniu požiūriu, t. y. vertino juos kaip asmenybes, kuriems mokykla yra tik viena iš jų gyvenimo situacijų ir patirčių. Mokytojai vertino vaikų žinias taip, kad padidintų jų savigarbą. Pozityviai vertinamos vaikų gimtoji kalba ir kultūra, žinios ir požiūriai, kuriuos vaikai „atsinešė“. Mokytojai padeda mokiniams pereiti nuo žinomo prie nežinomo, arba, Vygotskio terminais tariant, į „artimiausios raidos zoną“.
- Žinių aktualizavimas. Skatindami mokinius tarpusavyje dalytis žiniomis ir požiūriais, mokytojas vaikus ragina ieškoti, kur jos gali būti taikomos; suvokti jas kaip dinamiškas ir kintančias, taip pat suprasti savo vaidmenį jas kuriant ir įprasminant.

(pagal Craft, 2005, p. 122–127)

Tyrinėjimais grįstas mokymasis, kai problema kyla iš kasdienio mūsų gyvenimo. Gamtos mokslus vyresnėse klasėse dėstantis mokytojas inicijuoja temą „Rankų nagų sveikata ir estetika“. Iniciavimas gali būti įvairus: pateikiant argumentuotą mokslinę kritiką šiai estetikos rūšiai ar padarinius iliustruojančias nuotraukas; siejant tuo metu nagrinėjamą temą su kasdieniu gyvenimu; iškeliant klausimą, kurie nagų priežiūros būdai geriausiai suderina estetiką, madą ir sveikatą ir pan. Pasiūlyte suformuluoti problemą. Jei mokiniai mažiau įgudę, formuluokite problemą kartu. Kūrybiškumo mokytojai rekomenduoja problemą formuluoti pasitelkiant klausimus: nuolat užduodami klausimus *kodėl, kaip, iš kur*, galų gale, atsiremsime į klausimą, kurio atsakymo neturime arba kurio atsakymai nevienareikšmiai. Tai ir bus tyrinėjimui skirta problema.

Pavyzdys. Problema: kai kurių žmonių nagai yra smarkiai pažeisti, prastos estetikos išvaizdos, sukelia asmeniui nepatogumų: lūžinėja, trūkinėja, tampa skausmingi, dėl to mažėja žmonių galimybė, pavyzdžiui, komfortiškai dirbti kompiuterio klaviatūra.

Dalykų integracija. Gali būti integruojami: biologija, chemija, informacinės technologijos, kūno kultūra, dailė, istorija, sveika gyvensena ir pan.

Priklausomai nuo mokinių patirties, tolesnius etapus mokiniai įveikia dirbdami grupėmis arba, jei patirties turi mažiau, pagal šias rekomendacijas lydimi mokytojo. Kaskart atliekamame tyrime mokytojo vaidmuo turi silpnėti.

Pirmiausia mokiniai turi išmokyti argumentuoti savo veiksmus – tik gebėdami įtikinti kitus savo veiklos prasmingumu, jie tvirtai supras prasmę patys.

Tyrimo argumentacija (skatiname mokinius argumentuoti savo tyrimų temą, šitaip siekdami juos nukreipti į vykdomo tyrimo prasmės ir vertės suvokimą):

- Motyvai, paskatinę imti nagrinėti šia temą (Čia išvardijami motyvai: pvz., jūs pati (pats) savo aplinkoje susidūrėte su žmonėmis, kenčiančiais nuo nagų ligų; pastebite, kad didėja sergamumas nagų ligomis; pastebite spaudoje daug straipsnių apie tai, kad žmonės serga šiomis ligomis, lengvai užkrečia kitus, kad negydomos nagų ligos perauga į rimtesnes problemas ir pan.).
- Keliamos prielaidos apie galimas problemas priežastis – hipotezė (Čia nurodoma, kas, tiriančiojo nuomone, sukelia įvardytą problemą. Jos įvardijimas nukreipia tolesnę veiklą, tad nenurodomos visos galimos priežastys, o tik tos, kurias ketinama tyrinėti, pvz., patikrinti, ar tikrai būtent tos priežastys nulėmė nagų ligas arba palyginti priežasčių veikimą skirtingais atvejais. Tarkim, kaip galimą priežastį galite nurodyti paplitusį gelinį nagų lakavimą, švietimo apie nagų priežiūrą stoka, netinkamus nagų ir rankų kremus, vitaminų trūkumą, pirštinių, atliekant buitines darbus, nedėvėjimą, paveldimumą, žalingus įpročius ir pan.).

Žinodami prasmę ir numatydami siektiną rezultatą, mokiniai imasi veiksmų planavimo. Vėlgi, jų patirtis lemia mokytojo aktyvumą.

Tyrimo kelio numatymas. Formuluojamas pasirinktas tyrimo kelias: kaip ketinama įsitikinti, ar numanomos problemos priežastys yra tikrai pagrįstos (Išvardijami veiksmai, kurių ketina imtis tyrėjas. Nurodoma ne konkrečiai, o tik veiksmo pavadinimas: gali būti mokslinės literatūros nagrinėjimas, interviu su dermatologais, šeimos gydytojais, higienos specialistais, kosmetologais, pasirinktų asmenų ar asmenų grupių stebėjimas, pvz., savanorių asmenų, kurie lakuojasi nagus geliniu laku, laboratoriniai tyrimai, bandymai ir pan.).

Suplanavę veiksmus, mokiniai ima veikti pagal savo sudarytą planą – atlieka numatytą tyrimą. Mokytojo aktyvumas priklauso nuo mokinių pasirengimo.

Tyrimo rezultatų panaudojimas tyrimo ataskaitai parengti. Gautų duomenų, suformuluotų išvadų panaudojimas galutiniam tyrimo pristatymui (Šiame etape paaiškinama, koks atsakymas gautas atlikus tyrinėjimo procedūras – kokie buvo radiniai, kokias idėjas, mintis jie inspiruoja, pateikiamos

skirtingos jų interpretacijos, aiškinimai; pagrindžiama ar paneigiama iškelta hipotezė. Pateikiama vizija, kaip tyrimo medžiaga gali pasiekti platesnį ratą žmonių ir atlikti šviečiamąją funkciją).

Mokiniai rengiasi pristatyti tai, ką nustatė tyrimo metu, kartu patys įsivertindami, kokią pridėtinę vertę jie sukūrė atlikę tyrimą. Mokytojas čia yra tik konsultantas.

Viešas ataskaitos pristatymas. Mokytojas inspiruoja mokinius pristatyti savo tyrimų rezultatus ir pateikti išvadas viešai – mokymasis nėra savitikslė veikla, o mokinių tyrimo rezultatai – visada vertingi ne tik bendraamžiams. Mokiniai turi jausti, kad jie kuria naują žinojimą ir plečia savo bei kitų patirtis.

Ar esu pakankamai kūrybingas mokytojas, išvengiantis visų kūrybingumo diegimo pamokose spąstų, apie kuriuos kalbama rekomendacijose? Galbūt ir mano mokiniai mano profesinėje praktikoje galėtų išvengti panašių trūkumų, kuriuos išvengė Jungtinės Karalystės mokslininkai?

Matyt, tokie klausimai ir iš jų išplaukiantys apmąstymai kyla daugeliui mokytojų, kurie nuoširdžiai gilinasi į savo profesinės veiklos kokybę. Nuolatinės refleksijos ir savistaba – įrankiai, kuriuos pasitelkę galime ieškoti būdų „atsišviežinti“ ar net pakeisti savo rutinomis tapusias praktikas. Remdamiesi rekomendacijų skilties medžiaga, sudarykite savo taikomų metodų ir strategijų vertinimo anketas. Metodų efektyvumą ir atitikimą šiuolaikinės paradigmos principams vertinti skirkite savo sugalvotą taškų skaičių. Pateikiame pavyzdį:

Metodas. Taikau trumpalaikių projektų metodą, pagal kurį mokiniai renka vietinės istorijos faktus ir kitą pilietinio ugdymo, istorijos, geografijos dalykų programoje numatytą medžiagą, susijusią su Lietuvos Sąjūdžiu ir nepriklausomybės atkūrimu, bei ruošia viešus šios medžiagos pristatymus gimnazijos klasėms.

Projekto analizės anketa (kiekvienas atsakymas vertinamas 1, jei „taip“, 0 – jei „ne“):

- A. Ar mokiniai gali patys priimti sprendimą, kur jie ieškos medžiagos, kokia tai turės būti medžiaga?
- B. Ar mokiniai patys susikūrė projekto eigos planą ir kalendorinį grafiką?
- C. Ar mokiniai patys susitelkė į grupes ir numatė jose skirtingus vaidmenis?
- D. Ar jie patys nustatė projekto tikslus ir uždavinius?
- E. Ar mokiniai patys apsisprendė dėl pristatymo pateikimo formos ir turinio?
- F. Ar jie patys suformulavo projekto potemę ir sukonkretino objektą, kurį nori atskleisti?
- G. Ar jie įgis praktinio tyrinėjimo įgūdžių?
- H. Ar jiems turėjo progą pritaikyti istorijos ir pilietinio ugdymo pamokose vartotas sąvokas?
- I. Ar prieš paskelbiant projektą supažindinau juos, kaip iš gyvų įvykių liudininkų medžiagą renka istorikai?
- J. Ar jie supranta, kaip ieškoma medžiagos muziejuose?
- K. Ar jie žino būdus, kaip internete rasti pageidaujamo laikotarpio spaudą?
- L. Ar jie bus paskatinti bendrauti ir bendradarbiauti su kitais, ne švietime dirbančiais asmenimis?
- M. Ar jie turės galimybę atskleisti savo požiūrį, nuostatas ir vertybes?

Pateikėme tikrai ne baigtinį, o dalinį galimų klausimų skaičių – betgi tai tik pavyzdys. Gebėjimas nustatyti klausimus, kuriais mes įvertintume savo taikomų metodų arba strategijų efektyvumą – vienas iš mūsų profesinių kompetencijų požymių.

III skyrius.

Mokinių socializacija: ugdome visuomenę

III skyriuje aptarsime:

- Kaip suprantame socializacijos mokykloje paskirtį?
- Koks yra šiuolaikinio mokytojo vaidmuo klasėje, mokyklos bendruomenėje?
- Kaip sukurti mokinių ir mokytojų santykius, kad jie būtų auginantys, bet ne ribojantys?

Didmiesčio gimnazijoje dirbanti mokytoja pasakoja:

Nu, vis dėlto, negalima... mmm... Visa tai, kaip sakoma, ir tie draugiškumas, supratingumas vis tai yra, nu, iki tam tikro... Nu, nu ne... Ne tas supratingumas ir pastabumas turi ribų, bet. Reiklumas, vis dėlto yra. Jeigu tu tikrai nereikalaus, nu, tai yra tavo profesija. Ir tu žinai, ko tu turi reikalauti. Jie gal dar nesupranta, kai kada. O tu žinai, kad to reikia ir... Ir, ir be to neapsieisi. Vis dėlto, tas reiklumas yra reikalingas, ir. Kažkaip tai reikia surasti būdų. Čia jau, žinoma, sudėtinga, bet... Reikia surasti būdų, kaip išreikalauti. Kad vis dėlto tai, kas privaloma, turi būti padaryta. O ne tai, kai – jeigu ne dabar, tai po mėnesio, tai tada iš viso jau nebus jokios sistemos. Turi būti kažkoks planas, sistema, reiklumas. Turi būti. Aš atsimenu, savo pradžioj. Kaip dirbau mokytoja. Pas mus ten buvo viena tokia mokytoja, nu, labai draugiška, labai. Su vaikais ten, pas ją visiėjo, nu, tiesiog... Nu, jinai buvo muzikos mokytoja. Jinai ten kvietė į chorą, ten viską. Ir labai jinai ten, matyt, pati tolerantiškumo buvo įsikūnijimas. Tokia. Ir jinai su kai kuriomis mergaitėm už parankių vaikščiodavo. Koridoriais, per pertraukas. Apsikabinusios ten „tututut“ [rodo ranka slapto pokalbio ženklus] ir vis kitą... Ir net mačiau sėdint ant suoliuko ten per pertraukas, ten saulėgrąžas gliaudi. Kartu. Na, ir kas pasidarė? Po tam tikro laiko vis dėlto, vaikai ribų pradeda nejausti. „Tu labai gera, tu mūsiškė. Nereikalauji iš mūsų, atleidi mums viską ir mes tau galim viską, irgi.“ Ir prasidėjo – barniai, tam tikri ir... Ne su visais, ne, bet su tam tikrais... Ta prasme, pasakė kažką tai. Ir – jau tu ribų nėra. Ir kaip kokiai draugei tai mokytojai viena mokinė pasakė, atseit, „vakar nereikėjo, o jau šiandien jau tu nori, kad aš daryčiau, ar ne? Tai kodėl jau čia?“ Ir vat, ir pamačiau, kad vis dėlto negali būti taip, be ribų viską taip. Reikalauti reikia. Turi būti, na vis tiek. Tu esi truuuuuuputėlį [rodo aukščiau], tie laiptukai turi būti (Iš 2018 m. autorės atlikto tyrimo).

Šioje ištraukoje kalbinta mokytoja paliečia ne vienam mūsų, mokytojų, profesinėje veikloje iškilusią dilemą – kokie turėtų būti mokytojų ir mokinių santykiai, kad jie padėtų, o ne kliudytų mokytojo profesinei veiklai ir jai keliamiems tikslams įgyvendinti – užtikrinti palankias sąlygas ir plačias galimybes visapusiškai ugdyti mokinius. Šiuolaikinis mokytojas vargiai save įsivaizduoja kaip neklystantį „pusdievį“, kuriam mokiniai ir jų tėvai turi besąlygiškai paklusti ir nekvestionuoti jų sprendimų. Tačiau ir „pasimesti“ tarp mokinių, nuo jų nesiskirti jis taip pat negali – teisinės normos mokytoją įpareigoja prisiimti atsakomybę už tai, kas vyksta jo vedamų užsiėmimų metu. Tad jis turi užtikrinti tvarką, saugumą, etiką. Kitaip tariant – iš įvairovės būrio sukurti darniai veikiančią ir darbą skleidžiančią bendruomenę.

Kaip jau minėjome šio leidinio pirmame skyriuje, socializacija yra reikšmingas procesas, į kurį asmuo panardinamas jau nuo pirmų savo gyvenimo akimirku. Socializacijos metu formuojasi asmens tapatybė, santykių su aplinkiniais pobūdis, socialinis statusas, vertybinės nuostatos, pasaulėžiūra. Kitaip tariant, formuojasi tai, ką mes vadiname „socialine būtybe“. Ikimokyklinės ugdymo įstaigos, mokykla – tai terpės, kuriose vaikas patiria antrinę socializaciją. Čia jis mokosi būti su bendraamžiais, kitais suaugusiaisiais, kitokioje erdvėje, kurioje skamba, greičiausiai, kitokia kalba, galioja kitos taisyklės, normos, tradicijos. Įvairūs tyrimai atskleidžia, kad antrinės socializacijos procesas retai būna sklandus, be neigiamų patirčių, stresinių situacijų, ypač kai kalba pasisuka apie vaikus iš žemo SEK, su SUP, priklausančius kitoms nei mokyklą

įsteigusioms kultūrinėms, religinėms, etninėms bendruomenėms.

Tiek Lietuvos švietimo įstatymas, tiek Geros mokyklos koncepcija bei kiti dokumentai, kuriais vadovaujantis veikia mūsų mokyklos, įpareigoja ir motyvuoja pedagogus kurti savitarpio pagarbą, žmogaus teisėmis, humanizmo principais grįstus santykius, kurie ugdytų mokinius kaip laisvus, kūrybiškus, demokratinės ir pilietinės visuomenės vertybes išpažįstančius asmenis. Tokių idėjų įgyvendinimas visuomenėje pasireiškė nusikalstamumo, smurto, socialinės atskirties, nelygybės, socialinio susipriešinimo, įtampų sunykimu. Nuostabi vizija, tačiau dar sociologijos klasikas E. Durkheimas (o vėliau ir kiti sociologijos klasikai) įtikinamai paaiškino, kad visuomenė neegzistuoja be nusikaltimų, be patyčių, be socialinio susisluoksniavimo (Turner ir kt., 2006). Pačioje mūsų socialumo sąrangoje glūdi konstruktai, sukantys mūsų mąstymą ir elgseną senomis socialinės diferenciacijos vėžėmis. Mokykla vargiai gali iš jų išsukti visą visuomenę. Bet ji tikrai gali padėti tokiai visuomenei kuo taikiau ir saugiau sugyventi, neatmetant jos vidinėje sąrangoje glūdinčios įvairovės.

Socializacija mokykloje vykdoma per formalias veiklas, t. y. ugdymo procese numatytas bei aiškiais taisyklėmis apibrėžtas interakcijas bei per neformalias veiklas, silpniau reglamentuojamas veiklas ar interakcijas. Neformalios socialinės interakcijos vyksta tiek sąveikaujant mokiniams su mokytoju, tiek mokiniams sąveikaujant tarpusavyje. Nagrinėjant pedagoginio darbo ypatumus, atrodytų, aktualu tik mokytojų ir mokinių neformalios interakcijos, vis dėlto, yra tyrimų, rodančių, kad mokytojai turi įtakos ir neformaliems mokinių tarpusavio santykiams.

Šiuolaikinėje edukologijoje galime išskirti daug įvairių požiūrių į socializaciją. Siūlome aptarti dvi vyraujančias perspektyvas. Vadinamajai naujosios sociologijos bangai priskiriami kritinės minties atstovai teigia, kad mokyklinės socializacijos paskirtis – išsaugoti esamus visuomenėje socialinės padėties skirtumus ir socialines distancijas. Anot P. Bourdieu, mokykla – tai didžiulė klasifikacinė mašina, vykdanči išstūmimą ir įtraukimą, pakeitusi seniau egzistavusią aristokratų titulų sistemą išsilavinimo kredencialų sistema (Bourdieu ir kt., 1990). Tokį požiūrį remia postmodernizmo teorijos šalininkai, nagrinėjantys lyčių, rasių, įvairių visuomenės mažumų grupių nelygiaverčių pozicijų palaikymą per švietimą (S. Bowles ir H. Gintis, S. G. Collins, S. Tomlinson ir kt. – pagal Ballantine, 2018). Vertinant tokiu požiūriu, socializacija yra vaiko „pritaikymas“ esamai visuomenės sistemai ne tiek pagal vaiko polinkius ar poreikį, kiek pagal visuomenės pageidavimą. Mokytojai įgyvendina vaikų „perdirbimo“ programas tiek sąmoningai, tikėdami, kad perkuriančioji socializacija yra klestinčios ateities visuomenės kūrimas, tiek nesąmoningai – taikydami vadinamąją **paslėptąją ugdymo programą** (angl. *hidden curriculum*). Sąvokos autorius – Jungtinės Karalystės sociologas Philipas W. Jacksonas, pirmą kartą ją pavartojęs savo knygoje „Gyvenimas klasėse“ (Life in classrooms, 1968) (Jackson, 1990):

***Paslėptoji ugdymo programa** – elgesio modelių, nuostatų, požiūrių, vertybių sistema, kuri, nors ir neiforminta jokiais oficialiais dokumentais ar susitarimais, sistemingai ir nuosekliai diegiama mokiniams per įvairias ugdymo veiklas ir socialines sąveikas.*

Kaip teigė P. W. Jacksonas, socializacija – esminė mokyklos paskirtis ir veikla, o joje perduodamos žinios – taip pat būdas socializuoti. Jo teorija sulaukė labai daug pasekėjų. Sociologas E. Margolis sąvoką praplėtė, aiškindamas, kad egzistuoja du paslėptųjų programų tipai. **Paslėptoji nuokity, bet žinoma** ją diegiančiam asmeniui pasireiškia kaip to asmens įsitikinimų, vertybių skiepijimas mokiniams. Pavyzdžiui, mokytojas, manantis, kad mergaitės negali gerai mokėti matematikos, gali nuolat formuoti nuostatą, pabrėžiančią tariamą lyčių biologinę nelygybę: laidyti atitinkamas replikas, mažinti mergaičių vertinimus, neskirti joms sudėtingų užduočių, nuolat pabrėžti berniukų „pranašumą“. Kitas paslėptosios programos tipas būtų **nematoma** ir pačiam ją diegiančiajam – tokiu atveju asmuo nesąmoningai vadovaujasi jo turimais stereotipais, interpretuodamas jas kaip priimtinas, vertingas socialines normas, kurias įdiegti mokiniams įpareigoja mokytojo profesinis statusas (Margolis, 2001). Pavyzdžiui, mokytojas yra persmelktas nuostatos, kad fizinę negalią turinčiam

asmeniui reikia rodyti užuojautą, elgtis su juo globėjiškai, teikti pagalbą, nepripažinti jo gebėjimo savarankiškai atlikti kai kuriuos veiksmus. Ypač paslėptosios programos akivaizdžiai reiškiasi, kai vykdomas mokinių profesinio pasirinkimo konsultavimas, pavyzdžiui, vaikams iš žemesnių socialinių sluoksnių nerekomenduojama siekti aukštesnio mokslo, patariama eiti į profesines mokyklas; labai aiškiai išreiškiami stereotipai pagal lytis, pagal gyvenamąją vietovę (Arum ir kt., 2015).

Paslėptosios ugdymo programos nagrinėjimas ir aiškinimas yra viena iš labiausiai plėtojamų švietimo sociologijos temų nagrinėjant mokinių socializacijos turinį ir prasmę. Dauguma tyrėjų pritaria P. Bourdieu nuostatai, kad mokykla – tai tam tikra vaikų rūšiavimo mašina ir socializacijos procesai, priklausantys nuo vaiko socialinio ir kultūrinio kapitalo, atsinešto iš namų.

Kita socializacijos analizės perspektyva – psichologinė. Nagrinėjant socializacijos procesus mokykloje psichologiniu požiūriu, reikšmingu atspirties tašku pripažįstami J. Piaget darbai. Remiantis juo, socializacija apibrėžiama kaip socialinis mokymasis, kuris vyksta asmeniui bendraujant su kitais asmenimis. Tai procesas, kurio metu asmenys išmoksta tapti visuomenės nariais, įsisavindami socialines normas, vertybes ir lūkesčius bei išmokdami tinkamų kognityvinių, asmeninių ir socialinių įgūdžių, kurių jiems reikia, kad galėtų veikti kaip produktyvūs visuomenės nariai. J. Piaget tyrinėjo vaikų pažintinę raidą, t. y. ryšį tarp psichinių procesų (pvz., suvokimo, atminties, nuostatų ir sprendimų priėmimo) ir socialinio elgesio (t. y. tarp to, ką žmonės jaučia ir galvoja, ir to, ką jie daro praktiškai). Jis pabrėžė, kad mokydami vaikai išsiugdo moralinę mąstymą. Kartu plečiasi vaikų gebėjimas suprasti savo kasdienę aplinką, juos supantį pasaulį, atrenkant ir interpretuojant jutiminę informaciją. Jis akcentavo vaiko raidos tarpsnius, išskirdamas atskirus periodus, kurių kiekvienas turi savitas pažinimo charakteristikas (Duoblienė, 2011). Priklausomai nuo amžiaus tarpsnio, vyksta ir skirtingi vaiko socializacijos etapai. Kitas tyrėjas, J. Harris, plėtodamas J. Piaget teoriją, įrodė, kad vaikas tam tikrus socialinius skirtumus supranta jau nuo ankstyviausio raidos tarpsnio – jis skiria amžiaus grupes, lytis, rases ir kitas pagal išorinius požymius nustatomas socialines kategorijas. Be to, jau ikimokyklinio amžiaus vaikai aiškiai demonstruoja pirmenybę vienam ar kitam bendraamžiui, pagal tik jiems suprantamus kriterijus pasirinkdami žaidimo ar ugdomųjų veiklų partnerius (pagal Sociology reference guide, 2011).

Tad psichologine prieiga besiremiantys mokslininkai teigia, kad socializacija – tai skirtingais vaiko brendimo etapais skirtingai pasireiškiantis poreikis susieti save su kitais asmenimis. Šio poreikio raiškai ir intensyvumui didžiausios įtakos turi vaiko amžius bei artimoji aplinka – jei ji padeda vaikui suprasti supančią aplinką, padeda išmokti sąveikos būdų, sukuria sąlygas bendrauti, tada vaiko socializacija vyksta sėkmingai. Tad mokytojas ir mokykla šiuo atveju nėra pagrindiniai veikėjai, lemiantys socializacijos sėkmę, tai tik pagalbininkai, sudarantys sąlygas.

Abi aptartos socializacijos aiškinimo versijos turi ir silpnųjų, ir stipriųjų pusių. Būtų naivu manyti, kad bendraudami su kitais, nuolat būdami viešojoje erdvėje, mes nepatirtumėme socialinio spaudimo vienaip ar kitaip keisti savo elgesį ir nuostatas. Pati švietimo idėja remiasi požiūriu, kad mokykloje mokiniai, mokytojams taikant įvairias poveikio priemones, yra „ruošiami gyvenimui“ visuomenėje: oficialūs dokumentai nurodo nuostatas, kuriomis vadovaujantis, mes „kuriamo“ asmenybes. Mokytojas, kaip pagrindinis vaiko mokymosi proceso dalyvis šiandieninėje mokykloje, turi nemažai įtakos. Priklausomai nuo mokytojo sąmoningumo ir savirefleksijos gylio, jis diegia paslėptas programas – jei mokytojas reflektuoja, jis pats jas gerai mato ir gali pagrįsti jų svarbą asmenybės ugdymui. Pozityvios „paslėptosios ugdymo programos“ pavyzdžiais galėtų būti mokinių skatinimas pasitikėti savo jėgomis, laikytis bendrai priimtinių higienos normų, domėtis įvairiomis į programą neįtrauktomis temomis, pavyzdžiui, alternatyviu menu ir pan. Tačiau mokytojas jokių būdu neturėtų pasijusti galintis iš vaiko, kaip iš molio gabalo, nulipdyti pageidaujamą kūrinį. J. Piaget nustatyti vaiko psichiniai procesai formuoja autentiškas asmenybes, kurių jokiam mokytojui nepavyks suniveliuoti į vieną masę – bent dalis vaikų instinktyviai gins savo vidines nuostatas. Tad šiuolaikinis pedagogas ieško būdų, kaip suderinti šias dvi teorijas organizuodamas teigiamas mokinių socializacijos patirtis.

Edukologė D. T. Crisogen, vertindama socializacijos procesų eigą, išskiria du socializacijos

tipus: pozityviają ir negatyviają socializaciją. Pozityviosios socializacijos atveju socializuojamas asmuo patiria tam tikrą konformizmą grupėje, kuriai jis priklauso. Jį sukelia asmens atitikimas grupės ar apskritai visuomenės lūkesčius ir reikalavimus. Tokia socializacija vykdoma pagal socialinį norminį modelį, egzistuojantį tam tikroje visuomenėje, ir sutampa su moraliniu ir auklėjamoju idealu. Negatyviosios, arba nesuderintos, socializacijos atveju pasiekama priešingų rezultatų. Dažniausiai negatyviosios socializacijos atvejais susikuria marginalinės, periferinės grupės, kurių elgesys prilygsta asocialaus elgesio formavimuisi. Tačiau, tyrėjos nuomone, nereikėtų laikytis nuostatos, kad negatyvioji socializacija yra negrįžtamas procesas: ji išskiria ir resocializacijos galimybę. Tai naujų vaidmenų mokymosi procesas, kai atsisakoma ankstesnės socialinės raiškos ir vaidmenų. Pavyzdžiui, asmenys, vykdę antisocialinius veiksmus, ima mokytis naujų, visuomenei priimtinių vaidmenų. Resocializacijos veiksmingumas priklauso ne tik nuo individo pastangų, bet ir nuo jam suteikiamos pagalbos, kurioje labai svarbus vaidmuo tenka kontrolei, stebėjimui, motyvacijai (pagal Crisogen, 2015).

D. T. Crisogen išskirtos socializacijos formos yra puikiai žinomos kiekvienam daugiau praktikos turinčiam mokytojui. Negatyvios socializacijos raiška ypač dažnai pastebima paauglystėje. Būtent tuo laikotarpiu kuriasi paauglių grupės, kurios siekia perimti socializacijos funkcijas iš suaugusiųjų. Įvairių tyrėjų nuomone, šis periodas reikalauja ne suaugusiųjų atsitraukimo, o kitų bendravimo ir bendradarbiavimo formų pasiūlymų bei įvairių kitų suaugusiųjų įtraukimo. Pavyzdžiui, JAV sociologų tyrimai atskleidė, kad paauglių įtraukimas į politines, socialines akcijas labai teigiamai paveikia jų savivertę, nuostatas. Tyrimo metu kalbinti paaugliai atskleidė, kad suaugusiųjų kvietimas dalyvauti įvairiose protesto akcijose, pilietinio aktyvizmo formose suteikė jiems daugiau pasitikėjimo. Paaugliai griežtai nesutinka, kad dėl savo išitraukimo turėtų būti vadinami „nuostabiais“, „unikaliais“ – jie tokius suaugusiųjų epitetus laiko diskriminaciniais. Jiems priimtinesnis suaugusiųjų elgesys, kuriame atsispindi jų lygiavertiškumo kitiems suaugusiems judėjimų dalyviams pripažinimas (Gordon ir kt., 2010). Tačiau įtraukiant kitus suaugusiuosius į paauglių socializaciją mokytojai turėtų jiems atskleisti paauglių jautrumą bendravimo metu: tik lygiavertis, pagarbus, be išankstinių nuostatų elgesys duoda teigiamų rezultatų. JAV tyrėjai A. Gelleris ir J. Faganas, tirdami paauglių ir jaunuolių bendravimo su policijos pareigūnais įtaką, atskleidė, kad įkyri kontrolė, dominuojančios priežiūros primetimas nesukelia teigiamų reakcijų, labiau skatina teisinį cinizmą, atsiribojimą (Geller ir kt., 2019).

Kaip ir visi mokykloje vykstantys procesai, taip ir socializacija, neturi vieno teisingo ir sėkmingo metodo. Galioja tik vienas principas – pasitikėjimu ir pagarba grįstas bendravimas ir geranoriškas bendradarbiavimas, kai mokytojas, vengdamas centro pozicijos, sukuria palankias sąlygas vaikams mokytis vieniems iš kitų, laiku sulaukiant suaugusiųjų paramos.

Bendraamžių vaikų grupių kūrimosi mokyklose principų tyrimas. JAV mokslininkai iš Portlando valstybinio universiteto Psichologijos fakulteto socialinių tinklų tyrimų grupės, sudarytos iš dėstytojų ir studentų, susitelkė į vaikų bendraamžių grupių tyrimą. Tyrimas vyko XXI a. pirmajame dešimtmetyje. Mokslininkams pirmiausia rūpėjo išsiaiškinti, ar bendraamžių grupių dinamikos (kai grupių nariai įtraukiami ar iškrenta iš grupės) procesai gali paskatinti arba pakenkti individualiems vaiko akademinės raidos pokyčiams. Vienas iš šios grupės tyrimų aspektų buvo stebėjimas, aiškinantis, kaip vaikai prisijungia prie grupės, kaip iš jos išsina ir pašalina kitus vaikus, kaip vaikų grupė, kaip darinys, veikia atskirus grupės narius. Tyrėjai išskyrė tris procesų kategorijas.

- **Atranka.** Atranka – vaikų asociatyvinių pirmenybių išraiška siūlant įstoti į tam tikras bendraamžių grupes ir bandant išlaikyti jau esamus grupės narius, kurie pageidaujami.
- **Eliminavimas.** Eliminavimas – procesas, kurio metu vaikai bando pašalinti kitus arba patys palieka grupę.
- **Socializacija.** Socializacija – procesas, kurio metu bendraamžių grupė daro įtaką individams.

Išskyrusi šias tris procesų kategorijas, tyrėjų grupė atliko kitą tyrimą, kurio metu nagrinėjo bendraamžių grupės procesus keturiuose mišriose 4–5 klasių klasėse priemiesčio pradinėje mokykloje.

Tyrėjų grupė pasirinko stebėti ir įvertinti ryšius tarp vaiko mokyklinės motyvacijos ir įsitraukimo, bendraamžių grupės narių atrankos procesų ir grupės narių daromos socializacijos įtakos. Tyrime dalyvavusių 112 vaikų ir 4 mokytojų buvo paprašyta per mokslo metus užpildyti klausimynus ir dalyvauti keliuose interviu. Tokiu būdu buvo surinkta gausi informacija, leidusi daryti apibendrinamąsias išvadas apie tai, kaip vaikų bendraamžių grupės veikia vaikų akademinę motyvaciją. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad vaikai linkę bendrauti su panašaus motyvacijos lygio vaikais ir kad grupės motyvacijos lygis palaikomas įtraukiant naujus narius ir pašalinant narius, kurių motyvacijos lygis pasikeitė. Tolesnė analizė parodė, kad atskirų vaikų motyvacijos lygis po jų įtraukimo į grupę keisdavosi, lyginant su bendraamžių, priklausančių kitokios motyvacijos grupėms (pagal Sociology reference guide, 2011, 129–130). Tad, atsižvelgiant į šiuos mokslininkų tyrimus, turėtume koreguoti savo nuostatą, kad bendraamžiai padaro įtaką anksčiau, nei vaikas pasirenka, kokioms grupėms priklausyti. Susiformavus tam tikrai motyvacijos nuostatai, vaikai siekia būti atrinkti į tą motyvacijos laipsnį atitinkančią grupę, o jų motyvacijai dėl kažkokių priežasčių nebeatitinkant bendraamžių grupės nuostatų, vaikai iš jos yra eliminuojami. Žinoma, jei grupės atmosfera vaikui yra palanki, jis siekia grupėje išlikti ir kartu motyvuojamas pagal tos grupės laipsnį. Mokytojai čia galėtų įsiterpti padėdami aukštos mokymosi motyvacijos grupėms labiau įtraukti ir „nepaleisti“ prie jų pritapti bandančių vaikų, organizuodami savitarpio pagalbos mokantis grupes, mokinių tarpusavio konsultacijas, padėdami vaikams rasti kitas juos siejančias jungtis, pavyzdžiui, bendras veiklas laisvalaikio metu.

Ko gali išmokyti pati mokykla – jos pastatas ir aplinka. Mokyklų architektai C. Day ir A. Midbjeras, daug metų praleido tyrinėdami erdvių poveikį žmogaus elgesiui, nuostatomis ir ypatingą dėmesį skyrė mokykloms bei jų aplinkai. Jų nuomone, mūsų socializacija vyksta ne tik stebint žmonių santykius ar į juos įsitraukiant, mus socializuoja ir mūsų fizinė aplinka (Day ir kt., 2007):

Techninė pastato priežiūra – tai kasdienė, būtina jo priežiūra. Dizainas – tai pagrindines vertybes atskleidžianti priemonė. Abu šie dalykai atspindi mus pačius ir tai, kaip mes toje aplinkoje esame vertinami. Vos įžengę į bet kurį pastatą ar jo teritoriją, pajuntame šias paslėptas, dažniausiai neapgalvotas žinutes. Jas perduoda kiekviena vieta, kiekviena detalė. Pasąmonėje mes visada jas suprantame ir pradedame atitinkamai elgtis. Tačiau kaip dažnai į tai reaguojame sąmoningai? Ką turėtų pasakyti mokykla? Kurdami mokyklas mokytojams visada užduodame būtent šį klausimą. Per pastaruosius du mano projektus atsakymai buvo tokie:

- *Aš esu svetinga tėvams, nepažįstamiems žmonėms, bet vis tiek esu mokykla.*
- *Mokykla verta profesinės pagarbos.*
- *Gerbiu kiekvieną vaiko augimo etapą. Augti yra smagu.*
- *Vaikų darbas ir žaidimai yra tokie pat svarbūs kaip ir suaugusiųjų.*
- *Arba, konkrečiau kalbant apie psichologinę savijautą ir emocijas, kurias mokykla, anot mokytojų, turėtų sukelti mokiniams:*
- *Aš, mokykla, esu stebuklingai intriguojanti, saugi, bet čia tu nuolat būni įtrauktas į bendruomenės veiklas.*
- *Aš, mokykla, jus vesiu nuo vaizduotės iki įkvėpimo.*
- *Esu daugiashluoksnė – ir bendruomenę priimanti, ir aktyvi, nuolat šurmuliuojanti ir kartu apgaubianti saugumu, kažkuo kerinti ir pilna pagarbaus šventumo.*
- *Aš esu tarytum magijos sala, kuri turi būti vertinama su meile.*

Nors atrodo, kad šie atsakymai labai įvairūs, jie turi bendras pagrindines vertybes. Šios žinutės taip pat atspindi, kaip mes vertiname kultūrą ir paveldą. Ar šie vaizdiniai yra svarbūs, vertybiškai ir technologiškai susiję su mumis, mūsų gyvenimu, ar kažkas iš kitos vietos, laiko, kultūros ar socialinio konteksto? Vaikai ateina iš skirtingų sluoksnių ir atsineša skirtingus kultūrinius lūkesčius. Kultūriniu požiūriu vienas dydis niekada netiks visiems. Pernelyg lengva įsijausti, kad vietinė kultūra ir tradicijos yra bevertės. Kalbama ne tik apie tai, ką europietiško stiliaus pastatai sako Afrikos moksleiviams ar

miesto centro techninis sudėtingumas mažas pajamas gaunančioms kaimo bendruomenėms. Mokykla ir bažnyčia anksčiau buvo socialinio gyvenimo centras. Tai buvo „ypatingi“ pastatai, pastatyti iš panašių medžiagų kaip ir kaimyniniai namai ir parduotuvės, bet kitokio mastelio ir formos. Dabar daugelis mokyklų pastatų taip skiriasi medžiagomis ir konstrukcijomis, kad niekaip nebėra susiję su vietos kultūros kontekstais. Jei jie yra pakankamai įkvepiantys, jie gali sakyti: „tik jums, vaikams – ne kam kitam mes siūlome kažką ypatingo“. Deja, labiau tikėtina, kad jie atrodys tiesiog arogantiškai nepagarbūs. Užuot palaikę savo kultūrinį kontekstą, tokie pastatai lyg primesti įpareigojimai. Vaikams jie sako: „kad ir kaip mažai tau patiktų, tu turi eiti į mokyklą.“ Nematomas ugdymas. Vaikai netampa ekologiškai atsakingais, socialiai empatiškais, subalansuotais, motyvuotais asmenimis per vieną naktį. Tai – vystymosi procesas. Iš visur mes mokomės. Kai išmoktos pamokos yra sąmoningos: pavyzdžiui, paženklintos šiukšliadėžės skatina rūšiuoti atliekas. Perpildytos šiukšliadėžės skatina išmesti šiukšles. Visi pastatai, visos vietos moko. Tačiau tik nedaugelis jų buvo suplanuoti atsižvelgiant į reikalingas pamokas. Kai kurie statiniai mus nuvertina, demoralizuoja, kiti – praturtina ir įkvepia. Kyla klausimas: ko mokome vaikus visą tą laiką, kai jų nemokome? Ko išmokys jų kasdienė aplinka? Tai ne taip jau ir mažai, nes vertybės ir nuostatos, kurias jie perims, nulems visą jų suaugusiųjų gyvenimą. Ką mokyklos, žaidimų aikštelės, butai ir namai pasako apie kiekvieno vaiko vertę? Ar jos patvirtina, kad vaikai yra gerbiami, mylimi? Jei ne, kodėl mes juos statome? Ir kokiais žmonėmis tikimės, kad šie vaikai taps?

Atminimo kortelės. Pasibaigus bet kokiam ilgiau trukusiai grupinei veiklai, pavyzdžiui, projektui, tyrimui, moduliui ar kursui, mokiniams pasiūloma parašyti sveikinimo atvirukus ar atminimo korteles. Šis metodas padeda ugdyti besimokančiojo savigarbą ir kurti teigiamus santykius su kitais grupės asmenimis. Nepriklausomai nuo dalyko specializacijos ar akademinio lygio, dažnai pastebima, kad besimokantieji, ypač nepamokinio ugdymo sektoriuje, trūksta pasitikėjimo savimi ir savigarbos, o tai, savo ruožtu, turi įtakos jų akademiniam pasiekimams ir tarpasmeniniams įgūdžiams. Atminimo kortelių kūrimas sukelia visiems besimokantiejiems puikios savijautos jausmą ir pozityvių minčių, ugdo pasitenkinimo mokymosi veiklomis jausmą. Kortelės taip pat paskatina pozityvų savęs vertinimą ir kartais inspiruoja apmąstyti asmeninio tobulėjimo sritis.

Metodo taikymas:

1. Veiklos (projekto, modulio ar pan.) pabaigoje mokytojas kiekvienam besimokančiajam parengia asmeninę kortelę arba atvirutę. Abiejose kortelės pusėse užrašome „Ačiū už...“ ir „Norėčiau, kad...“.
2. Prieš užsiėmimą mokytojas įrašo pirmąjį įrašą, kartu parodydamas, kad kortelėje turėtų būti tik teigiami įrašai.
3. Mokiniai, gavę korteles iš mokytojo atsitiktine tvarka (ne savo vardu) jas pildo, tęsdami sakinius nuo pradžių („Ačiū už...“ ir „Norėčiau, kad...“).
4. Užpildžius visas korteles, jos gražinamos pagal vardus kiekvienam mokiniui ir grupė susėda ratu. Kiekvienam besimokančiajam įteikiamas segtukas arba smeigtukas (ar kita tvirtinimo prie rūbų priemonė).
5. Tada kiekvienas mokinytis turi iš eilės atsistoti, o asmuo, esantis kairėje nuo jo, prisega kortelę jam kaip „medalį“. Tai darydami jie perskaito vieną teigiamą teiginį iš kortelės. Medalio prisegimo ceremonija tęsiama, kol kiekvienas turi po prisegtą kortelę.

Pastaba. Mokytojui gali tekti stebėti, ar kai kurie dalyviai nebando sugadinti užduoties dvasios, įtraukdami netinkamus ar įžeidžiančius komentarus. Geriausia šis klausimas sprendžiamas, prieš tai jiems pasakius keletą malonių sakinių apie pastebėtą jų gebėjimą kurti gerus santykius.

(pagal Eastwood ir kt., 2009)

Rekomendacijose pateikiamos įžvalgos apie erdvės įtaką mokinių savijautai, akademiniam pasiekimams, socializacijai. Moksle dėmesys erdvei įvardijamas ekologine prieiga. Įvertinkite savo kuriamą klasės aplinką: kokias naudojate interjero detales, kokios detalės atspindi jūsų dėstomą dalyką, kaip jūs „įgarsinate“ aplinką kalbėti, kad kiekvienas čia yra laukiamas

ir vertinamas? Pagalbos vertinant kuriamas fizines aplinkas visada galite paprašyti ir savo mokinių – vieną pamoką galite skirti refleksijai, ką jie mano apie jūsų kuriamą mokymosi aplinką. Toks pokalbis abiem pusėms yra žymiai saugesnis, nei paprašyti mokinių vertinti jūsų darbą ar metodus. Klauskite neutraliai, pavyzdžiui:

Ketinu pakeisti klasės interjerą. Kviečiu jus į pasiūlymų mugę.

- Kokia jūsų nuomonė apie dabartinę kabineto išvaizdą ir įrengimą? Išskirkite tris labiausiai jums patinkančius, jaukius dalykus ir tris, sukeliančius dviprasmiškus ar netgi neigiamus pojūčius.
- Pateikite pasiūlymą, ką reiktų klasėje įdiegti, sukonstruoti, pakabinti naujai ir pateikite argumentų, kodėl.
- Ką pasiūlytumėte atnaujinti, pakeisti, perdaryti iš klasėje esamų detalių ir paaiškinkite, kodėl.
- Ką pasiūlytumėte panaikinti ir paaiškinkite, kodėl.
- Kurias atnaujinimo veiklas atliekant norėtumėte prisijungti kaip savanoriai pagalbininkai – būčiau labai dėkinga.

IV skyrius.

Mokytojas mokosi: stebėjimas, įsivertinimas, augimas

IV skyriuje aptarsime:

- Kokiais požiūrio kampais galiu vertinti savo, kaip mokytojo, darbą su mokiniais?
- Kokiomis linkmėmis galiu vystyti tolesnį darbą su mokiniais?
- Kokiais būdais pagilinti savo bendravimo ir bendradarbiavimo kompetenciją?

Didmiesčio gimnazijoje dirbusi mokytoja pasakoja:

Čia reikia tą ribą išlaikyti. Tu negali būti visiškai draugas, nes draugui po to gali pasakyti taip kaip draugui, ar ne? Padaryti kažką kaip draugui. Bet vis dėlto esi vyresnis, vis dėlto tu esi mokytojas. Bet iš kitos pusės – negalima, nu, tokią prarają... Vis tiek reikia draugiškai. Aš atsimenu, mes... Jeigu pa... Jeigu, pavyzdžiui, kažkas pajuokavo, tas juokas yra taiklus, kartu nusijuoki. Nepasakai, kad tu trukdai pamokai, ar kažką tai. Nu čia yra viskas labai, nu, toks toksai atmosferos tos toksai, nu, sukūrimas pamokoje. Kada nebijo kalbėti, nebijo pasakyti. Aišku, netoleruoti grubumo arba kažkokio stačiokiškumo tokio. Galbūt, pasakai, kad čia kažkoks, jau tu viršijai kažką, nors... Ačiū Dievui, man kažkaip nepasitaikė dažnai tokių dalykų. Bet tas draugiškumas tai ir yra, kai tu pamatai kažkokį liūdintį, kai tu pamatai kažkokį tai ypatingai suirusį. Gal jis nori, kad tuo metu paliksi jį ramybėje, gal po to kažką paklausi po pamokos, jeigu norės kažką pasakyti, pasakys, jei viskas gerai. Jei pasako – viskas gerai, išeina – reiškias, nenori šnekėtis. Bet tas draugiškumas – va taip, kad suburti, ir tada va tai. Kažkiek tai, na, kad parodai, kad tau irgi svarbu... Tai, ką jie sako... O galim pasiginčyti. Man tai tas pasiginčijimas, pavyzdžiui, užsienio kalbos pamokoje tai tik į naudą, nes jie tai kalba užsienietišškai. Man bet kokia tema tegu tik kalba... Tai vat... Ir duodu pasakyti, ir duodu... Pavyzdžiui, man tai... lieka... Prieš kažkokias tai šventes, paskutinę pamoką: „Mokytoja, tai... Gal galime padainuoti? Užsienietišškai padainuosim?“ Ir jie pastatė ten tokios grupės dainas ir ten tokia kaip karaokė. Ir jie, reiškias, žiūri, dainuoja. Ir aš sakau – žinot, patiko, pasakykit tos grupės pavadinimą. Man pasakė, aš namuose paklausiau – iš tikrųjų, man labai patiko tos dainos. Po to aš jiems pasakiau, sakau, kad... Jūs... Buvo... Man patarėt, ir aš pa.. paklausiau, ir man labai patiko. Bet kodėl, sakau, jūs tikrai man tas dvi dainas klausėt, o yra vat dar viena va tokia.... „Tai ką“, sako, „mokytoja, tai jums patiko?“ „Žinoma.“ Tai va.... Ir, vienu žodžiu, tai užmezgi tokį, kažkokį tai va, tokį, kas jiems patinka, kaip tu kažką tai.... Ir, ir, ir tas tą, ten dar kažkokie dalykai, pasiginčyti, padaryti. Visada duodu, kad pasakytų savo nuomonę. Sakau „tu neteisis – na, kaip galima taip sakyti“, „o aš manau šitaip“. „Gal galime rasti kažkokį tai kompromisą, arba ne.“ Kartais žiūri, kad aštriai pasako, nueini, nueini į tokį, nu, jumoro, truputį, tokią pusę, ir toliau einam... Na, nereikia užaštrinti... Nu, va taip suprantu tą draugiškumą (2018 m. autorės atliktas tyrimas).

Šioje ištraukoje atsispindi mokytojos pastangos, išsaugant profesinę nepriklausomybę ir išliekant atsakingai suaugusiajai, rasti auginančius būdus bendrauti ir bendradarbiauti su mokiniais. Mokytoja – daugiau kaip 30 metų darbo patirtį mokykloje turinti profesionalė, nesijaudinanti dėl savo „kitos kartos“ patirčių, drąsiai plečia pažinimo horizontus, gilinasi į mokinių kultūros aspektus, laisvai interpretuoja pamokos struktūrą, kartu – atvira mokinių rūpesčiams, emocijoms. Būti mokytoja jai reiškia būti profesionalia ir žmogiška. Matyt, tai daugelio mūsų siekis ir pastangų kryptis.

Socialiniuose moksluose, tyrinėjančiuose mokinių ir mokytojų santykius, egzistuoja daugybė teorijų, skirtingai aiškinančių santykius lemiančius veiksnius, kontekstų įtaką, galimas mokinių ir mokytojų bendravimo ir bendradarbiavimo formas bei tokių santykių poveikį skirtingoms ugdymo sritims (pvz., akademiniam pasiekimams, socializacijai, santykiams su bendraamžiais ir pan.). Tačiau visą šią teorinių ir empirinių tyrimų įvairovę apjungia pagrindinė analizuojama idėja: kaip mokytojui užtikrinti, jog jis sukurs aplinką, palankią vaiko ugdymuisi, ir kaip jis

valdys situaciją jo organizuotose ugdymo veiklose, kad kiekvienam vaikui, nepriklausomai nuo jo galimybių, būtų suteiktas kokybiškas ugdymas. Kadangi mokytojo pagrindinė mokymo veikla vyksta klasėje, specialiojoje literatūroje dažniausiai šis klausimas nagrinėjamas jį įtraukiant į **klasės valdymo** (ang. *classroom management*) problematiką.

***Klasės valdymas** – tai visuma mokytojo taikomų strategijų, procedūrų, technikų bei priemonių, kuriomis jis siekia sukurti palankią ugdymuisi aplinką, užtikrinančią jo iškeltų ugdymo tikslų įgyvendinimą ir visokeriopą visų dalyvaujančių mokinių pažangą bei gerą socialinę, emocinę savijautą.*

JAV mokslininkų grupė, tyrinėjusi klasės valdymą iš įvairių perspektyvų, išskyrė sėkmingo klasės valdymo elementus. Tyrėjų nuomone, dėmesys visiems šiems elementams užtikrina efektyvų ir tikslingą mokytojo darbą bei apsaugo jį patį nuo profesinio perdegimo (Marzano ir kt., 2005):

- taisyklės ir procedūros,
- drausmė ir pasekmės,
- mokytojų ir mokinių santykiai,
- mentalinė sistema,
- mokinio atsakomybė,
- gera pradžia,
- valdymas mokyklos lygmeniu.

Kaip matome iš sąrašo, visiems elementams būtinas mokytojo ir mokinių bendradarbiavimas – juk taisyklės, drausmė, atsakomybių pasiskirstymas vargiai įsivaizduojamas kaip vienpusis reiškinys. Tačiau, kaip rodo tyrimai, mokytojams dalį pamokos tenka drausminti mokinius ir palaikyti tvarką – TALIS tyrimai atskleidžia, kad vidutiniškai 13 proc. pamokos laiko skiriama drausmei, dar 8 proc. – administraciniams klausimams, o tiesioginiam darbui su mokiniais lieka apie 78 proc. viso pamokos laiko. Apie 30 proc. mokytojų nurodo, kad per tą laiką jiems būna sunku motyvuoti mokinius (TALIS, 2019). Vadinasi, palankaus, darbingo klasės klimato kūrimas tebėra aktualus.

Tokio klimato kūrimas, vadovaujantis tradicine ugdymo paradigma, suprantamas kaip mokytojo dominavimo, moralinio, akademinio autoriteto įtvirtinimas, nuolat jį palaikant įvairiomis drausminimo ar skatinimo priemonėmis. Taisyklės, sukurtos pagal tokią sampratą, reikalauja mokinių paklusnumo ir stabdo bet kokių tokių taisyklių kvestionavimą. Pasekmės, nusižengus taisyklėms, būna ne skatinančios koreguoti elgesį ar ieškoti naujų raiškos formų, o apribojant mokinio dalyvavimą socialiniame veiksmė, taip dar labiau susiaurinant jo galimybes socializuotis ir įsilieti į bendrą ugdymo veiklą.

Vienas garsiausių tokio klasės valdymo paradigmos kritikų – JAV edukologas A. Kohnas. Jo knyga „Anapus disciplinos: nuo paklusnumo prie bendruomenių“ sulaukė 10 leidimų ir laikoma esminiu posūkiu švietime kalbant apie mokinių ir mokytojų santykių kūrimą ir formas. Kritiškai vertindamas tokias sąvokas kaip drausmė, disciplina, „klasės valdymas“ kaip sąvokas, kuriomis pridengiamas suaugusiųjų troškimas paklusnių ir jų valią vykdančių vaikų, jis siūlo bet kurią edukacinę veiklą pradėti klausimu – ko nori vaikai ir kaip aš, suaugęs specialistas, galiu patenkinti tuos jų troškimus. Rekomenduodamas remtis natūraliu žmogaus troškimu pažinti jį supantį pasaulį, plėsti savo žinojimą ir supratimą, A. Kohnas siūlo ugdymą konstruoti demokratinių mokinių ir mokytojo santykių pagrindu. Žinoma, demokratija jokiū būdu nereiškia, kad atsisakoma taisyklių ir jų užtikrinimo procedūrų. Dirbti ir veikti kartu lengviau, kai laikomasi susitarimų. Kai jų laikomasi, galima atsisakyti nuolatinės kontrolės. Bendro susitarimo normos būna paveikesnės, efektyvesnės ir priimamos teigiamai, kai jos nekontroliuojamos nuolatinės priežiūros. Nuolatiniai drausminimai, draudimai, bausmės, suvaržymai praranda savo reikšmę, palyginus su naudojamais tik retkarčiais, ypatingomis situacijomis. Mokiniai, anot A. Kohno, dirbdami demokratinėje aplinkoje, mieliau taisyklių laikosi patys ir neverčiami, nei mokiniai, dirbantys nuolatinės kontrolės ir priežiūros terpėje. Apibūdinamas demokratinę klasės aplinką, edukologas išskyrė tokius jos požymius (pagal Kohn, 2006):

- Ugdymo turinio įgyvendinimo būtinybė (t. y. išdėstyti tai, kas numatyta programoje) nėra priežastis versti mokinius tai išmokti. Demokratiškai nusiteikęs mokytojas įtikina mokinius, kad to verta mokytis, parodo, kaip jie gali pasinaudoti išmoktais dalykais, atskleidžia temos vertę mokiniams. Jei mokytojas negali pagrįsti, kuo tos temos mokymasis yra aktualus, svarbus, reikalingas, kaip jis gali tikėtis, kad mokiniai nuoširdžiai jos mokysis?
- Negalime savo reikalavimų vaikui grįsti būtinybe išmokti: „neklusinėk, o sėdėk ir dirbk, ką aš pasakiau“. Vaikas gali išmokti tai, kas mūsų numatyta, klausinėdamas, bendradarbiaudamas su kitu vaiku ar grupėje, padėdamas mokytis kitam, išbandydamas įvairius mokymosi būdus.
- Vaikai, kaip ir suaugusieji, nėra stovintys indai, į kuriuos pilamos žinios. Jie veikiau aktyviai kuria prasmę, išbando teorijas ir bando suprasti save ir supantį pasaulį. Mokymasis vyksta atrandant netikėtus dalykus – galbūt susidūrus su kitokiu bendraamžio požiūriu ir pajutus poreikį iš naujo suformuluoti savąjį. Taigi reikia žaisti su žodžiais, skaičiais ir idėjomis, suprasti šiuos dalykus iš vidaus ir paversti juos savais. Įgūdžiai įgyjami siekiant gilaus ir asmeninio supratimo ir ieškant atsakymų į savo klausimus. Kai iš vaikų reikalaujama priimti ar įsiminti paruoštą tiesą, jie iš tikrųjų nesimoko jokia šio žodžio prasme. Tas pats pasakytina, kai reikalaujame išmokti ir žinoti elgesio taisykles. Vienintelis būdas padėti mokiniams tapti etiškais žmonėmis, o ne žmonėmis, vykdančiais paliepiamus, yra išmokyti juos kurti moralinę prasmę. Reikia padėti jiems patiems tarpusavyje išsiaiškinti, kaip derėtų elgtis.
- Alternatyva konkrečioms taisyklėms nėra laikysena „darykite tai, kas jums asmeniškai patinka“, o įtraukti klasę į diskusiją apie tai, „kokią mes norime matyti mūsų klasę“ ir kaip tai galime padaryti. Mažai yra tokių aštrių ir reikšmingų ugdymo kontrastų, kai, pirma, mokiniams pasakoma, ko mokytojas iš jų tikisi, ką jie gali ir ko negali daryti, o antra, mokiniai susirenka kartu apmąstyti, kaip jie gali gyventi ir mokytis kartu. Tai yra esminis skirtumas tarp pasirengimo visą gyvenimą daryti tai, kas liepiama, ir pasirengimo imtis aktyvaus vaidmens demokratinėje visuomenėje (arba priklausomai nuo aplinkybių pertvarkyti visuomenę į demokratinę).
- Nepriskirkite konfliktų pavojingų ir vengtinų dalykų kategorijai. Šiek tiek įtartina, kai klasėse gyvenimas vyksta pernelyg sklandžiai ir taikiai. Greičiausiai tai reiškia, kad konfliktas galėjo būti nustumtas į pagrindį. Daugelis mokytojų būna patenkinti lengvais ar nuspėjamais atsakymais. Jų klausimai dažnai nėra iššūkiai, jų komentarai dažnai būna rutiniški ir šabloniški. Tačiau jei mokytojai ir mokiniai iš tiesų nuoširdžiai tyrinėja idėjas, būna daugiau nusivylimo, įtampos, nesutarimų. Konfliktas yra pamoka, arba bent jau gali ja tapti, jei mokytojas nesiima spręsti (arba nedelsiant nutraukti) mokinių ginčų ar išspręsti jų konflikto.

Pasiekti demokratinės aplinkos vienoje klasėje yra žymiai sunkesnis uždavinys, nei sutelktos mokyklos mokytojų pastangos diegti tokią kultūrą visoje mokykloje. Svarbiausia nuostata, dėl kurios turi sutarti visi mokytojai, kad demokratinį santykių su mokiniais ir demokratinės aplinkos kūrimas klasėse nereiškia tvarkos ir taisyklių atsisakymo. Tiesiog tai reiškia, kad tvarka ir taisyklės mokykloje kuriamos su kiekviena nauja karta, klausiant vaikų, kaip jūs norite, kad su jumis elgtųsi, ir jiems primenant, kad demokratijoje visada paklausama: o kaip elgtis su jumis? Į mokyklą vaikai neateina būti išmokytais, jie ateina išmokti – tiek mokytis, tiek klysti ir pasitaisyti, tiek konstruoti santykius. Jie neateina tapti tokiais kaip mokytojai – mokykla jiems yra jų unikalios asmenybės formavimosi kontekstas.

Kanados mokslininkai Karen L. Bouchard ir J. Davidas Smithas atliko tyrimą apie **mokytojų ir mokinių santykių įtaką mokinių tarpusavio patyčioms**.

***Patyčios** – sudėtingas psichosocialinis reiškinys, santykių problema, kuri susiformuoja ir tęsiasi dėl asmens ir konteksto sąveikos laikui bėgant. Patyčių problema reikalauja santykių korekcijos sprendimų, o prevencijos iniciatyvos yra daugiapakopės ir sisteminės.*

Mokytojų padėtis yra unikali, čia susikerta keli svarbūs socialiniai kontekstai, turintys įtakos vaikų raidai: jie turi galimybę matyti vaikus iš platesnės perspektyvos – mokykloje ir klasėje, matyti, kaip juos veikia įvairios socialinės grupės (pvz., vaiko bendraamžių grupė ir šeima), ir daryti įtaką jų raidai. Pripažįstama, kad mokyklos yra labai svarbios mokinių akademinėi, socialinei, emocinei ir elgesio raidai formuoti. Dauguma tyrimų rezultatų rodo, kad palanki mokyklos aplinka, kurioje yra aiškios sveiko elgesio, socialinės įtraukties ir pagarbos normos, skatina teigiamą vaikų raidą.

Artumas. Teoretikai nustatė, kad artumas yra būtina sėkmingų santykių savybė tiek vaikų ir tėvų, tiek mokytojų ir mokinių santykiuose. Artumas reiškia, kad suaugusysis palaiko tam tikrą bendradarbiavimo su vaiku lygį rodydamas šilumą, rūpestį ir paramą įvairiose vaiko gyvenimo srityse. Artumas klasėje lemia sėkmę prisitaikant mokykloje, sėkmingesnę tarpasmeninių įgūdžių ugdymą, aktyvesnę įsitraukimą į veiklą pamokose, mažesnę agresyvių elgesį; skatina vaikų giminystės su mokykla jausmą. Tyrimai parodė, kad prasti santykiai su mokytojais yra susiję su vaikų įsitraukimu į patyčias. Pavyzdžiui, Raskauskas, Gregory, Harvey, Rifshana ir Evans (2010) nustatė, kad patyčių aukos ir patyčių vykdytojai turėjo silpnus ir prastus santykius su mokytojais, palyginti su vaikais, kurie nesusidūrė su patyčiomis.

Konfliktas. Konfliktiški santykiai su mokytojais gali formuoti neigiamą vaikų požiūrį į mokyklos aplinką. Dėl to mažėja jų įsitraukimas ir motyvacija bei susidaro neigiamos pasekmės jų psichosocialinei raidai. Kai sąveikaujant mokytojui ir mokiniui yra daug pykčio ir nejautrumo, vaikams iškyla sunkumai sėkmingai adaptuotis. Vaiko asocialaus elgesio orientacija, atsirandanti dėl konfliktiško santykio su mokytoju, turi įtakos tarpasmeniniams santykiams bendraamžių tinkle, tačiau yra pagrįstų įrodymų, kad mokytojai, teikiantys santykių paramą agresyviems vaikams, gali pakeisti jų agresyvių nusiteikimą. Santykiai su mokytojais, kurie nėra konfliktiški ir gali užmegzti artimą ryšį, gali suteikti vaikams sveiko funkcionavimo pagrindą.

Mokytojų ir mokinių santykiai ir patyčios. Mokytojai daro įtaką vaikų socializacijai tiek tiesiogiai, per mokytojų praktiką, tiek netiesiogiai, per mokytojų ir mokinių santykius. Kiekvieną akimirką vykstanti mokytojo ir mokinio sąveika kuria tam tikrus bendravimo modelius, kuriuos vaikai po to pritaiko santykiuose su bendraamžiais. Be to, vaikai, bendraudami su mokytojais, įgyja naujos socialinės informacijos ir patirties, ugdo savireguliacijos įgūdžius. Mokytojo ir mokinio santykiai yra „galimybių langas“, leidžiantis perorientuoti ir pertvarkyti vaikų santykių schemas ir apsaugoti vaikus nuo neigiamų raidos padarinių. Ir atvirkščiai, teigiama, kad nutolę ir konfliktiški mokytojų ir mokinių santykiai prisideda prie prastesnio vaikų socialinio ir emocinio prisitaikymo ir didesnio įsitraukimo į patyčias.

Kitas mechanizmas, kuriuo mokytojai gali netiesiogiai keisti vaikų santykius su bendraamžiais, yra mokytojų „socialinės rekomendacijos“. Vaikai dažnai daro išvadą apie kito vaiko „simpatiškumą“ stebėdami mokytojo ir mokinio santykius. Hugheso ir Cheno (2011) tyrimai atskleidė, kad santykiai, kuriuos mokytojai užmezga su atskirais mokiniais, gali turėti įtakos tam, kaip mokinius vertina bendraklasiai, o mokinių pirmenybės bendraamžiams atspindi mokytojų pirmenybes. Nustatyta, kad mokytojų teigiamas bendravimas su atstumtais vaikais lėmė jų neigiamos bendravimo patirties sumažėjimą, palyginti su atstumtais mokiniais, kurių mokytojai irgi nemėgo. Tyrimai rodo, kad vaikų agresyvių elgesį ir atstumtųjų statusą gali pagerinti kokybiškesni mokytojų ir mokinių santykiai. Deja, daugelyje patyčių prevencijos programų raginama ugdyti mokinių socialines emocines kompetencijas, neatsižvelgiant į pačių mokytojų socialinių emocinių kompetencijų poveikį kuriant palaikymo grupes. Pavyzdžiui, kai mokytojai moka reguliuoti savo emocijas, šiltai elgiasi su mokiniais (net ir tada, kai mokinių elgesys sudėtingas) ir rodo teigiamą prierašumą mokiniams ir kolegoms, mokinių santykiai su aplinkiniais dažniau būna pozityvesni. Daugelis mokytojų pripažįsta, kad jų klasės yra sudėtingos socialinės bendruomenės, tačiau tai ne visada lemia veiksmingą socialinės dinamikos valdymą mokinių labui. Gerai prisitaikę mokytojai paprastai naudojami savo žiniomis apie bendraamžių grupes organizuodami sėdėjimo schemas ir darbo grupes taip, kad skatintų teigiamus mokinių socialinius įgūdžius. Mokytojų prisitaikymo prie vaiko poreikių pastangos duoda teigiamų rezultatų mokiniams pagal tokius rodiklius kaip simpatiškumas ir populiarumas vaikų socialiniuose tinkluose. Pripažįstama, kad menkas mokytojų prisitaikymas yra didelė kliūtis, trukdanti kurti palaikančias, įtraukiančias ir mažiau trikdančias aplinkas.

Kad mokytojai būtų atidūs mokinių socialinei sąveikai, jie turi būti imlūs atitinkamiems klasės aplinkos signalams, rodantiems statuso hierarchiją ir nelygybę. Daug informacijos gali suteikti ne tik stebėjimas, bet ir aktyvios mokytojo diskusijos, pokalbiai su mokiniais. Tyrėjai rekomenduoja mokytojams, siekiantiems ugdyti teigiamus mokinių santykius, stebėti mokinių sąveikas ir fiksuoti jų elementus, kokybę, vėliau surinktus duomenis aptariant su kolegomis. Stebėti reikėtų ne tik mokinių bendravimą su bendraamžiais, bet ir stebėti, su kuo jie bendrauja. Mokytojai gali aptarti galimas strategijas, kaip veiksmingai valdyti mokinių sąveikas ir švelninti statuso kraštutinumus.

Mokytojai stovi vaikų daugialypių kontekstų kryžkelėje. Atėjo laikas atsivėlgti į pačių mokytojų socialines ir emocines kompetencijas kaip į pagrindinį veiksni, padedantį stiprinti teigiamus mokytojų ir mokinių santykius, o vėliau – ir sveikus bendraamžių santykius (pagal Bouchard ir kt., 2016).

Meilės kalba dirbant nuotoliniu būdu. Verslo ir bendravimo ekspertai, konsultantai G. Chapmanas ir P. White'as labiausiai išgarsėjo dėl didžiulio populiarumo susilaukusios knygos, skirtos bendravimo ir bendradarbiavimo atmosferai kiekvienoje darbovietėje kurti. Šios knygos patarimais tikrai gali vadovautis ne tik verslininkai – bet kurios organizacijos, tikinčios, kad santykiai ir palanki atmosfera prisideda prie didesnės sėkmės ir geresnių rezultatų. Toliau jums pateikiamos idėjos, surinktos šių konsultantų iš įvairių nuotoliniu būdu dirbančių žmonių, kaip išlaikyti puikius santykius, kai tenka bendrauti per atstumą:

- Suplanuoti nuotoliniai susitikimai su vadovu (mūsų atveju – mokytoju) – kiekvienam svarbu, kai vadovas skiria laiko pasikalbėti su mumis asmeniškai.
- Kavos (arbatos) pertraukėlė per „Skype“ ar kitą nuotolinio bendravimo platformą ne tik apie darbą (ar mokymąsi).
- Nusiųstos dovanėlės, atvirutės, knygos ar kiti smulkūs dėmesio ženklai.
- Elektroniniu paštu persiųstos juokingos nuotraukos, įkvėptos praėjusių pokalbių.
- Elektroniniai skambučiai ir laiškai kartą per dieną, o ne visą dieną, parodant, kad gerbiamas kitų laikas.
- Leisti kolegai paskambinti ir išsilieti, pasidalinti savo susierzinimu (mokiniai gali paskambinti vaizdo skambučiu mokytojui ir išsakyti savo susierzinimą – „nuleisti garą“).
- Pasirūpinti, kad nuotoliniu būdu dirbantis žmogus žinotų visas organizacijos naujienas.
- Nevirtualus atvirukas svarbia proga su visų kolegų parašais (mokytojas gali surinkti palinkėjimus iš visų mokinių nuotoliniu būdu ir perkelti juos į laišką).
- Vaizdo konferencijos, kuriose dalyvauja ir kviestiniai svečiai.
- Pasiteirauti, kaip sekasi.
- Pasirūpinti, kad nuotoliniu būdu dirbantys žmonės visada jaustųsi bendruomenės dalimi.

(pagal Chapman ir kt., 2020, p. 149)

Evertsono ir Emmeto įžvalgos, kaip sukurti darbingą ugdymo atmosferą. Trečios klasės mokinių darbo organizavimo tyrimas (1980 m.) buvo atliktas 28-iose klasėse. Tyrimo duomenys parodė, kad sėkmingų klasių mokytojų iš pažiūros savaiminis, sklandus darbas buvo kruopštaus pasiruošimo ir organizavimo metų pradžioje rezultatas. Nuo pirmos dienos ir visą pirmąją savaitę mokytojai ypatingą dėmesį skyrė atsakymams į labiausiai mokiniams rūpimus klausimus (pvz., informacija apie mokytoją ir klasės draugus, dienotvarkės peržiūra, pietų ir pertraukų tvarka, asmeninių daiktų saugojimas, priemonių naudojimo tvarka ir t. t.). Procedūros ir tvarka buvo pristatomos palaipsniui, pagal poreikį, kad mokiniai vienu metu negautų per daug informacijos. Veiksmingi mokytojai ne tik paaiškino, ko jie tikisi, bet ir pademonstravo, kaip reikia tinkamai daryti vieną ar kitą veiksmą, skyrė laiko atsakyti į klausimus ir, jei reikėjo, pasirūpindavo, kad mokiniai galėtų praktiškai išbandyti atskiras procedūras ar veiksmus (pvz., kaip sudėti mokymo priemonės į spintą) ir gauti grįžtamąjį ryšį. Pagrindinių procedūrų mokiniai buvo mokomi taip pat,

kaip mokoma akademinio turinio. Nors daugiau dėmesio buvo skirta mokymui, o ne kontrolei, veiksmingi mokytojai kruopščiai diegė pageidaujamas taisykles. Jie primindavo mokiniams apie procedūras prieš jų atlikimą, numatydamo papildomus mokymus ir praktiką, kai mokiniai netinkamai jas atlikdavo. Tinkamo ir netinkamo elgesio formos buvo aiškios, o sankcijos buvo taikomos nuosekliai. Netinkamas elgesys buvo greitai stabdomas. Efektyvūs mokytojai pasižymėjo trimis pagrindinėmis grupinio elgesio savybėmis:

- **Tikslingumo ir tikslumo laikymasis.** Veiksmingi mokytojai stengėsi maksimaliai išnaudoti turimą mokymui skirtą laiką siekdami, kad mokiniai išmoktų tai, kas numatyta pagal mokymo programą (o ne tik siekė „tylos“ klasėje). Mokiniai buvo atsakingi už tai, kad laiku atliktų darbą (ir buvo išmokyti, kad prireikus galėtų paspartinti savo tempą naudodamiesi laikrodžiu). Kiekvieną dieną buvo numatytas reguliarus laikas savarankiškam darbui peržiūrėti. Atlikti darbai buvo nedelsiant grąžinami su grįžtamuju ryšiu.
- **Tinkamo elgesio mokymas.** Veiksmingi mokytojai aiškiai nurodė, ko jie tikisi ir ko netoleruoja. Jie sutelkdavo dėmesį į tai, ką mokiniai turėtų daryti, ir prireikus mokydavo, kaip tai padaryti. Tai apėmė ne tik elgesio ir tvarkos taisykles, bet ir su mokymusi susijusį elgesį, pavyzdžiui, kaip skaityti, suprasti ir laikytis užduočių nurodymų.
- **Mokinių dėmesio išlaikymas.** Veiksmingi mokytojai nuolat stebėjo, ar mokiniai nėra sumišę ir neatidūs, ir jautriai reaguodavo į jų problemas. Sėdimos vietos buvo išdėstytos taip, kad mokiniai galėtų lengvai sutelkti dėmesį į tą patalpos vietą, į kurią jiems dažniausiai reikia (pvz., lenta). Per pamokas dėmesį nukreipti padėdavo mokytojo balso, judesių ar tempo pokyčiai.
- **Veikla turėjo aiškią pradžią ir pabaigą, o tarp jų buvo veiksmingi perėjimai.** Kai buvo pateikiama svarbi informacija, buvo siekiama aktyvaus dėmesio. Veiksmingi mokytojai po tokios intensyvios mokymo veiklos pirmosiomis savaitėmis nuosekliai išsakydavo savo lūkesčius, kokio mokinių elgesio jie tikisi. Jiems ilgainiui vis mažiau reikėjo skirti laiko procedūroms mokyti ir praktikai, tačiau jie ir toliau primindavo ir retkarčiais duodavo pastabų, nurodymų, taip pat nuosekliai prižiūrėjo, kaip laikomasi taisyklių.

Panašų tyrimą tyrėjai vėliau atliko ir vyresnėse klasėse. Buvo gautos panašios išvados, tačiau pastebėta keletas skirtumų. Šių klasių mokytojams nereikėjo tiek daug laiko skirti mokyti mokinius, kaip laikytis taisyklių ir procedūrų, jie daugiau dėmesio skyrė savo lūkesčiams perteikti dėl mokinių atsakomybės už užduočių atlikimą. Mokiniai turi tiksliai žinoti, kokios yra jų užduotys ir kada jos turi būti atliktos. Ši informacija turėtų būti paskelbta kartu su visais reikalingais paaiškinimais apie tikėtiną galutinio produkto formą ar kokybę. Evertsonas ir Emmetas (1982) išvardijo šias veiksmingų mokytojų gimnazijoje savybes:

- **Mokinių supažindinimas su taisyklėmis ir procedūromis.** Visi mokytojai turėjo taisykles ir procedūras, tačiau veiksmingi mokytojai išsamiau aprašė savo taisykles ir sistemingiau jas diegė. Jie aiškiau nurodė pageidautiną elgesį (ne tik „ne“, bet ir „taip“).
- **Mokinių taisyklių laikymosi stebėseną.** Veiksmingi mokytojai nuosekliau stebėjo, kaip mokiniai laikosi taisyklių, nuosekliau įsikišdavo koreguodami netinkamą elgesį ir dažniau paminėdavo taisykles arba apibūdindavo pageidaujamą elgesį, kai teikdavo grįžtamąją informaciją.
- Veiksmingi mokytojai aiškiau pateikdavo informaciją, duodavo nurodymus ir nurodydavo darbo tikslus. **Sudėtingas užduotis jie suskirstydavo etapais ir procedūromis.**
- **Instrukcijų teikimas ir veiklos organizavimas.** Veiksmingi mokytojai nešvaistė laiko organizuodami ar atlikdami perėjimus tarp veiklų ir maksimaliai suteikdavo mokinių dėmesį į užduočių atlikimą, ištraukimą į veiklą, išlaikydami pamokų tempą.

(pagal Evertson, 2011, p. 30–31)

Rekomendacijose pateikėme ekspertų, skatinančių kurti su kitais asmenimis santykius iš artimojo meilės pozicijų. Greičiausiai tokie siūlymai skamba saldokai ir banaliai, bet, pripažinkime, meilė – aukščiausia bendrystės išraiška ir Vakarų civilizacijos pamatas. Gal dėl to, kad mes jos, iš tiesų, jaučiame labai mažai savo įtemptame darbe, pati meilės sąvoka mums ima darytis svetima? Bet juk bet kurie pokyčiai prasideda nuo mažų žingsnelių. Nebūtina imtis įgyvendinti visų rekomendacijų – kartais ir tos vienos pasitelkimas atneša esminių pokyčių. G. Chapmano ir P. White'o nuomone, pokyčiai prasideda nuo reguliariai kitiems asmenims siunčiamo ženklo – aš matau Tave ir Tave vertinu, Tu esi labai svarbus procesuose, kurie vyksta šiuo metu.

- Paanalizuokite, kaip dažnai jūs girdite tą frazę (ar kitais žodžiais išsakomą tą pačią mintį), skirtą jums; kaip jūs reaguojate ir kokias emocijas jums tai sukelia.
- Atlikite eksperimentą su savo dviem kolegomis, ypač su tais, su kuriais mažiau bendraujate: pradėkite juos „pastebėti“ – pagirkite jų išvaizdą, pasidžiaukite jų nuotaika, pasakykite, kad jūs labai vertinate, kad esate jo kolega. Stebėkite, kaip tai keičia jūsų santykius.
- Atlikite panašų eksperimentą su mokiniais, su kuriais santykinai šaltesni. Stebėkite jų veiklą klasėje, jų nuotaiką, padėkokite už tai, kad buvo jūsų pamokoje, kad klausėsi. Pasiteiraukite, kaip jam pavyksta sutelkti dėmesį į kai kuriuos dalykus – pasakykite, kad ir jūs norėtumėte taip išmokyti. Stebėkite, kaip keičiasi mokinio dėmesys pamokose, santykinai su jumis.

V dalis (baigiamoji).

Mokytojo asmeninė ūgtis

V dalis (baigiamoji). Mokytojo asmeninė ūgtis

Filosofas Arūnas Sverdiolas apie dorą.

Beje, reikia pasakyti, kad žodžiai „dorybė“ ir „dora“ dabartinėje mūsų vartosenoje yra labai susiaurėję, turi perdėm moralinę, ar netgi, sakyčiau, moralistinę bei „idealistinę“ prasmę, taip pat atrodo pasenę ir kiek juokingi, netgi sunkiai suprantami. Apie dorą kalba nebent pamokslaujantys pedagogai ar saldžiabalsiai stilizuotojai. Tačiau Lietuvių kalbos žodynas pateikia ir daug platesnes bei gilesnes „doros“ reikšmes: tai „gera savybė“ ar netgi „tinkamumas“. Pavyzdžiui: „Daina eina į dorą, kad pridera kits prie kito dainuodamas.“ Dabar šias gilesnes žodynines reikšmes suvokiame kaip metaforines arba kaip stilistiškai pernelyg spalvingas, o tai kliudo sučiuopti conceptualinę jų šerdį: dora yra tai, kas tinka, pritinka, dera, pridera, yra proporcinga, vietoje. Šia prasme dora – tai gebėjimas derėti prie ko nors, tikti kam nors. Šis gebėjimas yra gelmiškai susijęs su išminties dorybe, kuri yra, kaip sakant, branduolio branduolys. Išminčiai būdinga, dargi aukščiausiu laipsniu būdinga visa tai, kas ir dorai, ir darnai apskritai. Išmintis – viena iš pačių svarbiausių visuomenės darniam gyvenimui imponderabilijų (Sverdiolas, 2021, p. 13).

Ekonomistas ir pedagogas Peteris F. Druckeras apie išsilavinimą.

Visose ankstesnėse visuomenėse išsilavinęs žmogus buvo tik ornamentas, puošmena. Jis įkūnijo tai, ką vokiečiai vadina žodžiu „Kultur“, kuriame pagarbi baimė taip subtiliai sumišusi su pašaipą, kad ją sunku tiksliai išversti į kitas kalbas. Tačiau žinių visuomenėje išsilavinęs žmogus yra visuomenės emblema, jos simbolis, jos standartų nešėjas. Išsilavinęs žmogus yra socialinis archetipas, jei vartosime sociologų terminus. Jis apibrėžia visuomenės veiklos efektyvumo pajėgumą. Tačiau kartu jis įkūnija ir visuomenės vertybes, įsitikinimus, įsipareigojimus. Jei feodalinis riteris buvo aiškiausias visuomenės įkūnijimas ankstyvaisiais viduramžiais, o kapitalizmo amžiuje tą vaidmenį atliko „buržuą“, tai išsilavinęs žmogus atstovaus visuomenę pokapitalistiniame pasaulyje, kuriame žinios tapo svarbiausiu ištekliumi (Drucker, 2009, p. 269).

Filosofas ir sociologas Martinas Buberis apie dialogiškumą.

Dialogiškumas nėra vien žmonių bendravimas; kaip matėme, tai tokia žmonių laikysena vienas kito atžvilgiu, kuri bendravimu tik reiškiasi. Tad, atrodo, kad jei ir įmanoma apsieiti be žodžių, vis dėlto vienas dalykas yra esmiškai neatsiejamas nuo dialogiškumo. Tai vidinio veiksmo abipusiškumas. Juk aišku, kad du žmonės, kuriuos sieja dialogas, turi būti atsigręžę vienas į kitą, vadinasi – nesvarbu, kaip aktyviai ar net kaip aiškiai savo aktyvumą suvokdami – turi vienas į kitą atsigręžti (Buber, 2001, p. 57).

Nuoroda į metodinio filmo dalį.

Ši, paskutinė, leidinio dalis – pasakojimas apie mus, žmones – socialines būtybes, ieškančias kito žmogaus, su kuriuo kurdami santykį geriau suprantame save. Kartu esame ir kultūrinės būtybės – turime instinktą kurti, išreikšti save per kalbą, manieras, madą. Ir, žinoma, kūrinį. Metodinis filmas, kurį rekomendavome žiūrėti kiekvienoje leidinio dalies įžangoje, jau visas greičiausiai peržiūrėtas pagal jūsų pačių intencijas ar mūsų rekomendacijas. Liko dar vienas niuansas – žiūrint šį filmą, atskleisti, kiek jame mokytojas suprantamas pirmiausia ne kaip profesionalas, bet kaip asmuo – žmogus su savo polinkiais, ypatybėmis, vizijomis, gebėjimais. Ar mokytoją kada nors pakeis dirbtinis intelektas, filmuotos pamokos, kurias vaikai peržiūrės namuose, o gal bet kurie suaugusieji, jaučiantys, kad turi ką pasakyti ir duoti vaikui? Prognozuoti ateitį šiais intensyvios kaitos laikais – bergždžias darbas. Bet pasvarstyti, kuo mokytojas, kaip žmogus, yra nepakeičiamas šiuose santykiuose (taip mes siūlome vadinti švietimą) – visada pravartu; ne tik norėdami ginti žmogaus svarbą mokytojo vaidmenyje, bet ir kad grįstumėme santykius su kitais švietimo dalyviais žmogiškos moralės, vertybių ir jausenos pagrindais.

Iš Lietuvos kilęs filosofas Emanuelis Levinas yra rašęs:

„Ryšys su kitu asmeniu užsimezga tikrai kaip atsakomybė, nepaisant to, ar ji būtų prisiimama, ar jo išvengta; ar žinome, kaip ją prisiimti, ar ne; ar galime padaryti ką nors konkrečiau dėl kito asmens, ar ne. Sakyti: „Štai aš.“ Padaryti kažką kitam. Duoti. Tai ir reiškia būti žmogiškąja dvasia. <...> Mano atsakomybė yra neperleidžiama, niekas negali manęs pakeisti“ (Levinas, 1994, p. 100, 104).

Jei nuspręsite dar kartą pasižiūrėti metodinį filmą, jį žiūrėdami, pasvarstykite, kokios atsakomybės iš mokytojo tikisi visuomenė filmo herojų akimis. Palyginkite su savo vizijomis ir samprata: kaip manote jūs, mokytojas, kiek mokytojas atsakingas prieš save ir visuomenę? Ar mokytojo atsakomybė sutampa su jo, kaip žmogaus, atsakomybe ir supratimu?

Linkime lengvų minčių ir plataus tobulėjimo kelio!

Asmenybės ugdymas: žmogus – socialinė būtybė

Aptarsime:

- Kas daro poveikį mokytojo nuostatomis jo profesijos atžvilgiu?
- Kaip harmonizuoti savo paties tobulėjimo kelią?
- Kaip planuoti, stebėti ir įsivertinti asmeninį augimą?

Nedidelės gyvenvietės pagrindinės mokyklos mokytoja pasakoja, ką reiškia būti mokytoju:

Tai, nuolat atsinaujinantis savo žinias žmogus; žinantis gerai savo dalyką mokamai... Turi būti autoritetas mokiniams; mylėti juos; būti pavyzdžiu vaikams... Negali... Negailėti savo laiko auklėtiniams ir nu, ir kitiems, jeigu reikia pagalbos, ta prasme. Papildomai dirbti ne ten už pinigus ar panašiai. Ir kad... Žmogus, kuris geba ir moka pritaikyti savo psichologines, pedagogines žinias, ne tik dalykines, ta prasme, ieškantis naujų mokymo būdų, gerai bendraujantis ir su kolegomis ir, gebantis išspręsti, išvengti konfliktų su vaikais – kartais tokį vaikai mėgsta, moka patikrinti, turintis gabumą sukurti, pavyzdžiui, klasės kolektyvą, jeigu ten yra tokių nesutarimų, aktyvus žmogus, pats morališkai tvirtas, pavyzdys ne tik vaikams, bet ir kaimo bendruomenei ir visiems... Žmogus – turi būti išskirtinis, sakyčiau, iš kitų. Mokytojas – tai ne taip sau eilinis žmogus, taip, jis mokytojas, kuris gebėtų ir suprasti, ir norėtų kiekvieną žmogų, ne tik tai mokykloje... Bet, ir, pavyzdžiui, bendraujant su kitais žmonėmis, su kuriais va, gyvena, su kaimynais... Su, su artimais žmonėmis. Nu, gal ir... Jau nekalbu, žinoma, kad jau žinios, pirma, tobulinimas žinių ir, ir dalykinių, ir psichologinių, ir pedagoginių. Nuolat, nu, todėl lankantis ir seminaruose, ir mokymus įvairius, analizuojantis savo darbą.

Didmiesčio gimnazijoje dirbantis mokytojas dalijasi mintimis apie mokytojų mokymąsi.

Aš manau, kad jį moko visa aplinka, bet moko jį neteisingai. Ta prasme, moko ne tam, kad jis mokytųsi, o moko tam, kad jie atliktų mokymo funkciją. Ta prasme, tėvai pamoko, reiškia, visokie forumai, supermamytės pamoko, ministerija pamoko, administracija pamoko. Supranti, ir... Mokytojas šiandienai yra užspeistas į tam tikrą, aš nežinau... Uždarą ratą, kuris niekur neveda. Nei jo, nei visuomenės, nei jo mokinių. Taigi, jei jis yra iš vidaus stiprus, pajėgus išsipriešinti iš to ydingo rato... Tiek jis turi, va, savyje tos žalios spalvos. Ir tas ratas stiprus jau vien dėl to, kad yra tokia marketingo taisyklė, reiškia, jei 27 kartus pakartoji reklamą, žmogus nusiperka pagaliau. Supranti, tai yra... Pas mus yra, iš tikrųjų, labai daug visokių dalykų kemšama mokytojams į galvą. Ir jie, iš principo, jau nebežino nei savo vaidmens, nei savo funkcijos, nei savo kompetencijos.

Nedidelės gyvenvietės ilgosios gimnazijos mokytojas dalijasi mintimis apie darbą.

Teigiamos emocijos, tai, ten kam tada, kam tada, ta kūno kultūra reikalinga. Ir aš už tai priimu atsakomybę, jeigu man šiandien futbolas. Atėjo, va, dešimtokai, va, į pirmą pamoką ir sako: „O futbolas, mes nežaisim.“ „Be jokių problemų, aš gi galiu pakeist, aš čia laisvas.“ Ta prasme, aš programoj svyruoju. Galbūt, su matematika kitaip, su kitais mokomaisiais dalykais. Kūno kultūroj aš improvizuoju daug. Rezultatas buvo to, kad likus penkiolikai minučių jie žaidė futbolą ir sakė, kad: „Kitą pamoką mes vėl norėsime žaist.“ Nu, ta prasme, po improvizacijos, aš kūno kultūros programos ne...ne...nesilaikiau, nes, kaip prisimenu... Aš sakau, kad suprasti vaiką... reikia pačiu juo būti. Jeigu pačiam kas nors liepia daryti, aš ir darbe nelabai darau. Mane irgi reik apžaišti, man apžaišti, man tas vadinamas... Aš visą laiką sakau: „Flirtas. Jis visą laiką yra gerai.“ Na čia taip... tą spalvą dametu. „Flirtuojant“ pasigerinami rezultatai, arba apžaidžiat, nebežinau nei kaip pasakyt... Jeigu spalva žalia, tai visą laiką prie jos tiks juoda, arba jei juoda, tai prie jos tiks tokia ryškiai, ryškiai raudona, ta prasme. Kažkas tokio kas gali pakeisti pyktį.

Pateiktose ištraukose skirtingos profesinės patirties turintys mokytojai dalijasi mintimis apie įvairias mokytojo veiklas. Pirmoje ištraukoje mokytoja, turinti jau 40 metų darbo stažą vienoje mokykloje, gyvenanti pačioje bendruomenėje, atskleidžia vidinį paties mokytojo įsipareigojimą sau, aplinkiniams ir, žinoma, mokiniams – būti neeiliniu žmogumi, pavyzdžiu. Antra ištrauka, kurioje kalba mokytojas ekspertas, turintis daugiau kaip 30 metų profesinės patirties, atskleidžia mokytojų jaučiamus aukštus lūkesčius iš visuomenės, spaudimą, kurį patiria mokytojas dėl nuolatinio savo darbo stebėjimo, vertinimo. Ir trečioje ištraukoje – dar vieno apie 30 metų profesinės patirties turinčių mokytojo pasidalinimas mintimis, kaip jis suderina tiek vidinį, tiek išorinį reikalavimą būti mokytoju, bet, pirmiausia, žmogumi, kurio pamatinė prigimtis – laisvė, kūrybiškumas, improvizacija. Iš tiesų, mokytojai turi būti stiprūs, nes jie kiekvieną dieną, kiekvieną pamoką prisiima įsipareigojimą būti lyderiais.

Londono Karališkojo koledžo matematikos profesorė Margaret Brown, paklausta, kokie turėtų būti parengti šiuolaikiniai mokytojai, atsakė:

Mes turime parengti mokytojus ne tik taip, kad jie gerai prisitaikytų prie dabartinės mokyklos veiklos, bet ir gebėtų prisitaikyti prie būsimų pokyčių. Iš tiesų, mūsų tikslai turėtų apimti daugiau nei tai: nauji mokytojai turėtų būti kompetentingi pokyčių iniciatoriai, gebantys kritikuoti dabartinę praktiką, planuoti ir įgyvendinti naujoves. Net ir atsižvelgiant į dabartinės praktikos apribojimus, mokytojo profesija yra kvalifikuota. Ji reikalauja ne tik žinių, kaip reaguoti į įprastas situacijas klasėje, bet ir įvairių įgūdžių, kad būtų galima spręsti konkrečias iškilusias problemas (Dillon, 2007, p. 18).

Ši citata atspindi nuostatas, išreikštas ir pagrindiniuose Lietuvos švietimą reguliuojančiuose ar formuojančiuose dokumentuose – Švietimo įstatyme, Lietuvos pažangos strategijoje „Lietuva 2030“, Geros mokyklos koncepcijoje. Žinantis tokius lūkesčius ir vis dėlto pasirenkantis mokytojo kelią asmuo tikrai turi būti pasitikinti savimi, stipri ir kaitai atvira asmenybė. Kartu tikinti, kad mokymusi, asmeninio tobulėjimo pastangomis ir nuolatinio dėmesio savo raidai galima tokia asmenybe tapti – kitaip kokia prasmė pasirinkti mokytojo kelią, jei netiki, kad mokymasis gali padėti tau augti?

Įvairūs tyrimai, nagrinėjantys mokytojų profesinę raidą, atskleidžia, kad pradiniam jos etape didžioji dalis pradedančiųjų mokytojų tiesiog perkelia į praktiką savo pačių mokyklines patirtis – mėgdžiodami vieną ar kitą savo buvusių mokytojų. Toks perkėlimas būna susijęs ne tik su mokytojo naudojamais dėstymo metodais, laikysena klasėje, bet netgi su tokiais asmeniškais dalykais, kaip gestai, kalbos tonas, netgi apranga (Alsop, 2008). Vėliau, daugėjant praktikos, mokytojas pereina į ieškojimų, eksperimentų etapą: išbando įvairiuose mokymuose pasiūlytas naujoves, konstruoja naujus metodus ir strategijas, keičia dėstymo ir vertinimo įrankius. Šis etapas – brandžiausias mokytojo veiklos tarpsnis, kuriame mokytojas paprastai įgyja daugiau pasitikėjimo – tiek vidinio, tiek aplinkinių. Apibūdinamos šį laikotarpį, S. Blömeke ir G. Kaiser teigia, kad daugelis mokytojų, plėtodami savo profesines kompetencijas, dažniau susikoncentruoja į atskiro kompetencijos aspekto ar dimensijos vystymą, nebūtinai vienodu intensyvumu. Mokytojas gali pasiekti aukštą pasiekimų lygį pagal vieną profesinę dimensiją, bet tik žemą – pagal kitą. Pavyzdžiui, vienas mokytojas daugiausia dėmesio skiria gilinti savo dėstomo dalyko žinias; kitas – tobulinti dėstymo metodiką, trečias – gerinti santykių su mokiniais kokybę. Taigi kiekvieną mokytoją galima apibūdinti pagal tam tikrą stipresnių ar silpnesnių polinkių, stipresnių ar silpnesnių įgūdžių ir stipresnių ar silpnesnių rezultatų klasėje profilį. Vertinant šiuo požiūriu, mokytojas gali būti apibūdinamas kaip labiau ar mažiau kompetentingas. Tačiau, kaip teigia edukologės, vienos kompetencijos tobulinimas padaro teigiamos įtakos ir kitų kompetencijų plėtojimuisi. Kažkuri sustiprinta kompetencija atsveria trūkumus kitose srityse, kartu tampa ir paskata, stimulu plėtoti „apleistąją“ sritį. (Blömeke ir kt., 2018). Tad mokytojas, planuodamas ir plėtodamas savo asmeninį ir profesinį tobulėjimą, neturi siekti „tobulumo“ visose srityse kartu: toks entuziazmas gali tapti profesinio perdegimo priežastimi. Gili savianalizė, asmeninio profesinio intereso suvokimas gali padėti mokytojui pasirinkti, kuri sritis taps jo dominuojančiaja, į kurią jis investuos savo laiką, intelektualinius resursus. Kryptingas pasirinkimas leidžia užmegzti ir kryptingus profesinio bendradarbiavimo saitus: buriamasi su kolegomis, su kuriais kartu

gilinamasi į rūpimus klausimus, dalijamasi literatūra, profesiniais atradimais, sprendžiamos probleminės situacijos. Toks modelis ypač paplitęs tarp Austrijos mokytojų. Pasiektas profesionalumas vienoje srityje sudaro mokytojui prielaidas dalintis savo patirtimi su kolegomis – organizuoti paskaitas, seminarus, rengti metodinę medžiagą. Toks mokytojo galimybių praplėtimo laukas apsaugo nuo rutininės praktikos, slopinančios kūrybingumą, įsivyravimo; didina paties mokytojo pasitenkinimą ir pasitikėjimą savo jėgomis.

Vis dėlto atskirų kompetencijų įgijimas ir išplėtojimas nebūtinai stebimas tiesioginėje mokytojo profesinėje veikloje. Ar jie bus diegiami mokytojo praktikoje, priklauso nuo paties mokytojo nusiteikimo ir motyvacijos (Blömeke ir kt., 2018). Švietimo sociologai Jiying Hanas ir Hongbiao Yinas atskleidė, kad tai taip pat priklauso nuo mokytojo profesinės raidos tarpsnio. Apibendrinami įvairių mokslininkų tyrimus, jie susistemino mokytojų motyvatorius, kurie svarbūs renkantis profesinį kelią, ir motyvatorius, kurie svarbūs jau dirbant mokytoju (1 lentelė).

Prieš pradėdant dirbti mokytojais	Mokytojai, dirbantys pagal darbo sutartį	
Motyvuojantys veiksniai	Motyvuojantys veiksniai	Demotyvuojantys veiksniai
<ul style="list-style-type: none"> • Demografija (mokytojo amžius, lytis); • Asmeninės savybės; • Mokymo lygis; • Altruistinės vertybės; • Vidinės vertybės (suvokimas, lūkesčiai, atsakomybė ir susirūpinimas dėl mokymo); • Išorinės vertybės (socialinis statusas, darbo saugumas, galimybė keisti darbą, šeimai skirtas laikas ir pan.); • Ankstesnė mokymo ir mokymosi patirtis; • Socialinis ir kultūrinis kontekstas; • Darbo aplinka (autoritetas, vadovavimas ir kt.). 	<ul style="list-style-type: none"> • Demografija; • Mokytojų savarankiškumas; • Profesiniai veiksniai (profesinis indėlis, profesinis tobulėjimas, profesiniai santykiai ir ryšiai ir t. t.); • Darbo aplinka (darbo santykiai, vadovavimas, institucinė parama ir t. t.); • Vidinės vertybės (savęs vertinimas, intelektinis modeliavimas ir kt.); • Išorinės vertybės (įtaka šeimai ir bendruomenei, finansinė nauda, mokymosi patogumas). 	<ul style="list-style-type: none"> • Darbo aplinka (stresas, administravimas, netinkamos karjeros struktūros, mokymo kartojimasis ir kt.); • Mokytojų savarankiškumas (žema savivertė, mokytojų savarankiškumo slopinimas); • Mokiniai (požiūris, elgesys ir kt.); • Išorinės vertybės (maži atlyginimai, mažiau galimybių atlikti mokslinius tyrimus ir pan.).

1 lentelė. Veiksnių, darančių įtaką mokytojų motyvacijai, kaita

J. Hanas ir H. Yinas apibendrinami analizės rezultatus teigia, kad svarbiausi mokytojų motyvacijos veiksniai – vidinės nuostatos, paties mokytojo nusiteikimas. Būtent jie padeda neutralizuoti demotyvuojančius veiksniai. Kaip svarbiausią išorinį veiksnių, darančių įtaką mokytojo motyvacijai, šie Australijos mokslininkai nurodė glaudžius santykius su mokiniais. Demotyvuoto mokytojo netikėjimas ir neigiamas požiūris į mokinių gebėjimus, pažangą ir rezultatus ugdo mokytojo poreikį kontroliuoti mokinius, taip slopinant savo pačių entuziazmą, o motyvuoti mokytojai, priešingai, teigė entuziastingai vertinantys ir mokymą, ir mokinių darbą (Han ir kt., 2016).

Kita priežastis, ribojanti mokytojų motyvaciją, drąsą ir nusiteikimą eksperimentuoti, keisti savo praktiką ir diegti joje naujoves – baimė būti neigiamai įvertintam kolegų ir mokinių. Ypač šią baimę sukelia mokytojų veiklos vertinimas, atsižvelgiant į mokinių standartizuotų testų rezultatų pokytį. Standartizuoti testai aktualūs politikams ir spaudos įtikintai visuomenei, tačiau mokytojų profesiniam išradinimumui ir naujų darbo formų paieškai jie gali tapti kliūtimi (Hallinan, 2011). Tokie mokslininkai, kaip R. Dreebenas, siūlo vertinti mokytojo veiklą pagal gyvenimo klasėse studijas. Anot R. Dreebeno, gyvenimas klasėse yra sudėtingas, priklausomas nuo laiko, kontekstų ir nelengvai paverčiamas vienkartiniais matavimais.

Jo nuomone, klasės gyvena tam tikru ritmu: pavyzdžiui, tai, kas veikia rugsėjo mėnesį kaip mokinių motyvacijos ar mokytojo pasirinktos socialinės kontrolės metodai, vėliau per mokslo metus gali tapti neveiksminga. Tokia gyvenimo klasėje kaita ir įvairovė turėtų stiprinti formuojamojo vertinimo vertę ir svarbą: tai trumpesni, laiko atžvilgiu jautresni diagnostiniai mokinių mokymosi vertinimai, kuriais ir vadovaujamasi planuojant tolesnį mokymąsi. R. Dreebenas teigia, kad klasė yra panaši į medicinos įstaigą, kurioje galima gydyti ligas ar traumas, tačiau tai nebūtinai pagerina sveikatą. Panašiai ir klasė, nors ir yra tinkama vieta mokytis, nebūtinai pagerina mokymąsi. Gydytojams vienas iš sunkiausių ligų gydymo aspektų yra priversti pacientus vartoti vaistus – rekomendacija, kurios dažnai nepaisoma. Mokytojai taip pat susiduria su nepasiduodančiais mokiniais, kurie, nepaisant jų pastangų, mokymosi metu lieka nemotyvuoti arba neįsitraukę. Vertinti mokytojų pastangas pagal kartą per metus daromus testus – nepaisyti šių gyvenimo klasėje elementų (pagal Hallinan, 2011).

Akivaizdu, kad mokytojai dirba aplinkoje, kuri nebūtinai yra palanki, ir nebūtinai yra vertinamas ir priimamas mokytojų siūlomas dėmesys bei pagalba. Tokios situacijos labai dažnai sužlugdo pradedančius mokytojus – kaip rodo įvairūs tyrimai, beveik 30 proc. nebetęsia mokytojo karjeros po pirmųjų darbo metų. Tie, kurie išlieka, turi galimybę susikurti savo, kaip mokytojo, sėkmės istoriją, kurioje jie įveikia sunkumus ir kartu kaip asmenybės sustiprėja patys.

Įvairūs empiriniai tyrimai bei statistiniai duomenys atskleidžia, kad mokytojo profesinei veiklai bent pradiniam etape poveikį daro paties mokytojo mokyklinės patirtys. Jos turi reikšmingos įtakos profesijos pasirinkimui, tolesniam plėtojimui, kuriamų su mokiniais santykių pobūdžiui bei paties mokytojo statuso savivokai. Tokius teiginius patvirtina ne tik Lietuvoje, bet ir kitose šalyse kalbinti mokytojai.

P. Bourdieu tyrimai atskleidė, kad mokytojai reprodukuoja savo profesiją, savo profesine veikla ir retorika nukreipdami kai kuriuos mokinius sekti jų pėdomis (Bourdieu ir kt., 1990). Iš tiesų dažnas atvejis, kai mokytojai savo profesinį pasirinkimą aiškina kaip įkvėptą vieno, kartais kelių jiems įspūdį palikusių mokytojų. Juos žavėjo mokytojo asmenybė, mokytojo veiksmai, sukurti šilti santykiai su mokiniu, vėliau apsisprendusiu būti mokytoju:

„Abu treneriai buvo ir lengvosios, nes aš futbolą ir lengvąją lankiau. Iš principo, jie man autoritetai buvo ir mano treneriai, tai kai aš tapau mokytoju, jie mane prižiūrėjo kaip tą patį mokinį, tik tai, nu, sakė: „Dabar jau ne „jūs“ sakyk, o dabar po mokyklos jau leidžiam, „tųjinti“... Ir nes dar ten daug visokių bendrų darbų, dar ten buvom nuveikę jau. Tai iš jų palaikymo gavau.“

Aš turėjau daug gerų mokytojų, bet šita... Nu, tiesiog dievinu. Fizika man ėjosi per kraują, man labai nesisekė, aš viską ėmiau krauju. Ir pas ją pasirinkau lankyti būrelį, kad man būtų lengviau tiesiog išmolti. Ir tas būrelis man buvo kažkokia atgaiva. Kaip ir dabar prisimenu – mmm reikėjo pasigaminti iš popieriaus indą, erm... įpilt vandens, įdėt kiaušinį ir išvirti. Ir paskui įrodyti, kodėl, vat, būtent tas popierius nesudegė, kodėl sugebėjom išvirti tą kiaušinį. Tai, va, prasidėjo... erm... mokymas nuo to. Nuo, va, tokios praktikos, kur tas mokslas gali būti įdomus. Kad galima daryti kitaip. Mmm... Puikiai mokytoja nutapė visą, visais mokslininkais, su visom formulėm sieną. Tai man toksai mokytojas, kuris buvo visapusiškas, toks pa... parengė tokį kabinetą. Labai konkreti, labai tiksli, labai geranoriška. Na, ir, vat, kažkada tai pasakiau: jeigu aš būsiu mokytoja (aišku, ne fizikos), tai aš būsiu tokia kaip [pavardė]. Kada jinai išėjo į dekretines, aš sėdėjau ir verkiau. Bet taip verkiau... Prieina direktorė, mokyklos, ir klausia: „Kas tau atsitiko? Gal kas nors negero atsitiko?“ O aš verkiu ir sakau: „Mokytoja išeina...“

Labai dažni atvejai, kad mokytojo profesiją renkasi mokytojų atžalos ar jaunuoliai, kurių artimiausių giminaičių rate buvo mokytojų (pvz., vienas iš senelių):

„Taip pat mano močiutė buvo istorijos mokytoja ir kažkaip gyvenimas vedė su istorijos įvairiomis susijusiomis moterimis, kaip mano auklėtoja, mano pedagoginės praktikos mokytoja, mano universiteto praktikos vadovė. Jos visos susijusios su istorija. Ir kažkaip tai vedė vedė ir net nuo 7 klasės, aš kažkaip save beveik ir... Taip tiktai aplinkybės dar labiau stiprino tą mano tokį polinkį į tokį... Tokį darbą dirbti.“

Pasitaiko ir priešingų, nei aukščiau aptartieji atvejai. Kai kurie kalbinti mokytojai nurodė, kad jie mokytojo profesiją pasirinko kaip protestą prieš jų pačių mokytojų nuostatas, kad jie, esą,

negabūs, netinkantys, nemokantys ar neturintys reikiamų socialinių įgūdžių:

„Kai auklėtojai pasakiau, kad aš stosiu į pedagoginį, jinai paklaiko. Sako, tik ne tu, ką tu gali vaikus išmokyti, kaip pamokas praleidinėti, kaip nesimokyti. Nu, jinai manęs nemėgo, nes aš visada tiesą jai į akis rėždavau. Taip ir sakydavau: „Ne, nedarysiu.“ Na, ten liepia ką nors padaryti, tarkim, ten kokiam konkurse sudalyvauti. Maždaug, reikia klasės garbę ginti. O aš sakydavau: „Kas man už tai“, nes man nei ta klasė, nei ta garbė nerūpėjo. Aš gabi buvau, man vaidinti, piešti, deklamuoti – viens du ir yra, bet aš tingėjau. Ir jai nieko nenorėjau padėti, nes aš jos irgi nemėgau. Tai jai ir pasakiau: „Stosiu, kad vaikai nors vieną gerą auklėtoją turėtų.“

Panašus atvejis atsiskleidžia iš kitos tyrimo dalyvės neigiamos patirties su jos pasirinkto dalyko mokytoju:

„Nu ji taip neįdomiai dėstė. Aš neįsivaizduoju, kaip tokį įdomų dalyką, istoriją, galima taip neįdomiai dėstyti, neįsivaizduoju. Ji tokia nuoboda buvo, visi per jos pamoką miegodavo. Aš jai sakydavau, mokytoja, padarom kitaip, aš turiu gerų filmukų radusi, pažiūrime, va, knygą tokią skaičiau. Bet jai nerūpėjo. Tai aš ir pasakiau, stosiu į pedagoginį, istoriją, kad parodyčiau, kad galima istoriją ir įdomiai dėstyti, aš jai sakiau, pamatysi, visi mano mokiniai bus pasinešę ant istorijos.“

(pateikta medžiaga iš autorės 2017–2020 m. atliktų mokytojų profesinės veiklos tyrimų)

Tad mūsų klasėse, stebėdami, kaip mes dirbame, kaip bendraujame, tikėtina, sėdi būsimieji mokytojai. Ir tai, kokias šio darbo perspektyvas mes jiems atversime, turės didelės įtakos visai švietimo ateičiai. Kartu kasdienė akistata su būsimais mokytojais mus įpareigoja perduoti jiems poreikį nuolat asmeniškai ir profesinėje srityje tobulėti bei kurti pasitikėjimu grįstus bendradarbiavimo santykius.

Mokytojai kaip reflektuojantys praktikai. Refleksija, ypač kritinė refleksija ir savirefleksija, yra sudėtingi konstrukta, kuriems reikia įvairiapusių ir strategiškai sukurtų tarpininkavimo procesų. Šiuolaikine ugdymosi paradigma besivadovaujanti mokymo ir mokymosi praktika skiria mokytoją - instruktorių nuo mokytojo - socialinio tarpininko. Mokytojas, siekiantis mokyti bendradarbiaudamas, sukurdamas sąlygas mokinių atradimams, turi pats labai aiškiai suvokti savo pažinimo kelią ir tai, kaip jis mąsto. Norėdamas padėti mokiniams, mokytojas pats turi būti kvalifikuotas pagalbininkas, kritiškas draugas, nuoširdus kolega. Pirmiausia, jis turi išmokti pasitikėti grupe ir pasitikėti jos narių gebėjimu patiems rasti sprendimus ir pritaikyti juos. Toks pasitikėjimas išugdomas, kai pats mokytojas taiko bendradarbiavimo formas su kitais mokytojais ir nuolat reflektuoja.

Galimos bendradarbiavimo ir refleksijos priemonės:

- dienoraščio rašymas;
- mokytojų pasakojimai ir asmeninės patirties istorijos, profesinės autobiografijos;
- atvejo studijos, kritiniai incidentai, problemos analizė;
- vaizdo įrašai ir jų analizė;
- vaidmenų žaidimai;
- kritinė draugystė, paramos grupės, knygų klubai;
- veiklos tyrimai, profesinės veiklos aplanko sudarymas ir analizė;
- kognityvinis instruktažas, bendraamžių instruktažas.

Didžiausią potencialą, anot įvairių tyrėjų, padėti struktūruotai apmąstyti profesinės veiklos problemas turi įvairios formos dienoraščio rašymas, mokytojų pasakojimai ir kritinė draugystė. Kūrybiškai sujungus šias priemones ir naudojant jas individualiai, bendradarbiaujant, tikėtina, kad bus maksimaliai padidintas refleksijos, reikalingos kasdienėms dilemoms spręsti, lygis.

Dienoraščių rašymas (gali būti atviri, refleksyvūs, interaktyvūs ir dialogo dienoraščiai). Dienoraščio rašymas, kaip sistemingas savirefleksijos procesas, leidžia mokytojams planuoti savo tobulėjimą ir geriau suvokti savo indėlį į klasėje vykstančius procesus. Reguliarūs įrašai žurnale gali

padėti mokytojams suvokti, kas vyksta jų vidiniame ir išoriniame pasaulyje. Dienoraščio pildymas taip pat ugdo savidiscipliną. Požiūris į mokymą ir bendravimą su mokiniais yra ilgainiui įgytų nuostatų ir patirties rezultatas. Reguliariai darydami įrašus žurnale, mokytojai gali objektyviau pažvelgti į savo elgesio klasėje raidą. Nustatyta, kad konkrečios struktūros, vertos įtraukti į dienoraščių praktikas, siekiant asmeninio tobulėjimo, yra šios:

- Reguliarus visų sumanymų, savęs raginimų, ketinimų (tolesnės savo praktikos ir veiklos lūkesčių ir įsipareigojimų) rašymas į dienoraštį, išskiriant juos specialiais sutartiniais ženklais, paryškinant, pasižymint motyvus ir priežastis, nulėmusius jų atsiradimą;
- Periodiškas ankstesnių įrašų skaitymas, siekiant pastebėti besiformuojančius modelius, užfiksuoti išsamiau neišanalizuotus momentus, pastebėti minties, pozicijos kaitos pradžią ir atsekti jos priežastis;
- Klausimų pateikimas be išankstinių vertinimų, siekiant nuolatinio dialogo su savo paties patirtimi. Rekomenduojama pasirinkti analizės sritį, sistemingai rinkti duomenis šioje srityje, juos apibendrinti, iširti atitikimą tarp to, ko buvo tikimasi, ir kas buvo pasiekta.

Dialogo žurnalai, arba interaktyvūs žurnalai, yra dar viena naudinga priemonė, skatinanti refleksiją. Pirmiausia jie rašomi individualiai, o paskui jais dalijamasi su kitu asmeniu, kuris taip pat gilinasi į mokytojo pasirinktą temą. Iš esmės tai yra tyrimas raštu.

Autobiografinio dienoraščio rašymas kartu su sąmoningais klausimais gali paskatinti geriau suvokti asmenines vertybes ir numanomas mokymo teorijas. Efektyvi priemonė, skatinanti aukštesnio lygmens refleksiją, yra tokių klausimų pateikimas, kai pereinama nuo aprašymo (ką aš darau?) prie prasmės (ką tai reiškia?), konfrontacijos (kaip aš toks tapau?) ir rekonstrukcijos (kaip galėčiau daryti kitaip?). Minčių, jausmų, problemų ir rūpesčių fiksavimas gali būti ir praeities langas, ir vartai į ateitį. Laikui bėgant dienoraščių (žurnalų) vedimas ir peržiūra gali pasitarnauti kaip priemonė, padedanti atrasti mąstymo ir elgesio modelius. Dienoraščiai, žurnalai gali būti skirti mokytojų tobulinimuisi, įskaitant problemų įvardijimą ir klausimų kėlimą, vidinių konfliktų sprendimą, kritinių įvykių fiksavimą, priežasčių ir pasekmių ryšių nustatymą, ilgainiui nesėkmingų strategijų modelių pastebėjimą, gyvenimo modelių ir temų atsekimą (pagal Evertson ir kt., 2011, p. 994–996).

Mokymas(is) improvizuojant. Improvizacija yra vienas iš būdų, kuriais mokytojas ilgainiui gali apsaugoti savo dėstymą nuo rutinizacijos, o mokinius – nuo demotyvacijos, nenoro ištraukti į mokymosi veiklas. Improvizacija yra susijusi su konstruktyvistiniu mokymu, kurio pagrindą sudaro abipusės mokytojų ir mokinių bendravimo ir bendradarbiavimo sąveikos ir pastangos siekiant bendro rezultato. Dėl aktyvių mokymo metodų konstruktyvistiniame ugdyme pamokos iš esmės yra nenusėjamoms. Juk neįmanoma iš anksto tiksliai nustatyti, koks bus mokinių indėlis į pamoką. Jis, iš esmės, priklausys nuo to, kaip mokiniai susies naujos pamokos medžiagą su savo ankstesnėmis žiniomis. Be to, mokiniams dirbant grupėse, neįmanoma numatyti, kaip jie reaguos į vienas kito indėlių arba koks mąstymas atsiras kaip grupės sąveikos rezultatas. Taigi mokymas konstruktyvistinėje klasėje turi improvizuotai reaguoti į besikeičiantį mokinių supratimą. Mokytojai turi priimti mokymo sprendimus kruopščiai stebėdami mokinių mąstymą ir diagnozuodami. Kaip pavyzdį pateikiame Simono (1995) suformuluotą „matematikos mokymo ciklą“. Nors šis mokymo(si) ciklas vyko matematikos pamokoje, pagrindiniai jo mokymo proceso bruožai galioja ir konstruktyvizmu grindžiamam mokymui kitų dalykų pamokose.

Mokymo ciklas prasideda mokytojui suformulavus „hipotetinę mokymosi trajektoriją“. Hipotetinę, nes mokytojas negali iš anksto žinoti, kokia bus tikroji mokinių mokymosi trajektorija. Remdamasis šia hipoteze, mokytojas pasirenka pamokos mokymosi tikslus ir numato veiklą, skirtą jiems pasiekti. Simono pateiktuoju atveju, mokytojas ir mokiniai kartu bendraudami „kolektyviai kuria patirtį“, susijusią su matematikos sąvokomis. Mokiniai, dirbdami grupėmis, ieško geriausių formuluočių ir paaiškinimų. Tuo metu mokytojas stebi, kas vyksta mokiniams sąveikaujant tarpusavyje ir vertina mokinių mąstymą. Remdamasis šiais vertinimais, jis keičia savo hipotetinę mokymosi trajektoriją, o tai, savo ruožtu, reikalauja keisti tiesioginius mokymosi tikslus ir veiklą. Taigi mokymo ciklas priklauso nuo mokytojo gebėjimo improvizuoti: reaguoti į besikeičiantį mokinių mąstymą, nuolat

priimti koregavimo ar krypties keitimo sprendimus, t. y. lanksčiai mokyti griežtai nesilaikant iš anksto numatyto plano.

Remiantis Simono modeliu, mokiniai ir mokytojai improvizuoja. Kad išvystytų naujus, sudėtingesnius mąstymo būdus, mokiniai turi turėti galimybę susidurti su savo turimo supratimo ribotumu, aktyviai dirbti su jiems nepažįstamomis idėjomis, kurti ir tyrinėti naujas savo mąstymo galimybes. Mokymasis, iš esmės, yra kūrybinis veiksmas, kurį apibrėžia mokinio improvizacinis naujų supratimų kūrimas. Mokytojo vaidmuo šiame procese – sukurti ir palaikyti klasėje tokias sąlygas, kurios leistų mokiniams įsitraukti į kuo stipresnę intelektualinę improvizaciją, t. y. ne tik numatyti veiklas, kurių metu mokiniai galėtų improvizuoti, bet ir nustatyti tam tikras socialines ir intelektines normas klasėje. Pavyzdžiui, mokiniai turėtų jaustis saugūs ir palaikomi, kad galėtų intelektualiai rizikuoti ir klusti (pagal Keith–Sawyer, 2011, p. 31–32).

Edukologas J. Dillonas yra pasakęs: „Geri mokytojai sugeba mokytis iš savo patirties, apmąstydami tiek teigiamą, tiek neigiamą grįžtamąjį ryšį. **Geriausi mokytojai dažnai yra tie, kurie ne tik mokosi iš savo patirties, bet ir iš kitų patirties.** Skaitymas suteikia galimybę susipažinti su kitų išmintimi, taip pat suteikia įrankių savo patirčiai interpretuoti“ (Dillon ir kt., 2007, p. 22). Ir ne tik skaitymas gali būti puikus tobulėjimo kelias – verslo konsultantas A. C. Maxwellas pirmiausia siūlo išmokti prakalbinti, o vėliau – klausytis:

Pagrindinės taisyklės – atidėkite visus darbus į šalį, kai į jus kreipiasi pašnekovas. Klausydamiesi nuolat žiūrėkite į pašnekovą, dėmesingai reaguokite į jo sakomus dalykus, pasitikslinkite, jei kažkas nuskambėjo nevienareikšmiškai. Maxwello nuomone, jei klausymui neskiriate mažiausiai 80 procentų savo laiko, jums reikia tobulėti (Maxwell, 2016).

Vadovaudamiesi šiais dviem patarimais, susidarykite patirties iš kitų kaupimo planą:

- Numatykite sritis, kurias norėtumėte tobulinti. Išskirkite asmeninius motyvus, kodėl siekiate tobulinti būtent tas sritis.
- Įsivertinkite dabartinius pasiekimus šioje srityje (tai galite padaryti naudodami šiame ar kituose leidiniuose pateiktus įrankius arba remdamiesi jais sudarykite asmeninę įsivertinimo sistemą. Savos įsivertinimo sistemos sukūrimas visada yra efektyviau, nes tokia sistema atskleidžia, ką jūs asmeniškai laikote svarbiais aspektais srityje, kurią ketinate vertinti).
- Remdamiesi šio leidinio literatūros sąrašu ar kitu jums priimtinu literatūros paieškos keliu, susidarykite skaitymo planą: numatykite, kokias knygas, žurnalus norėtumėte perskaityti; kiek tam skirtumėte laiko, kiek skirtumėte laiko perskaitytai informacijai pritaikyti praktikoje.
- Skaitykite reflektuodami: nuolat analizuokite, kaip tai siejasi su jūsų kasdiene veikla, kuriais klausimais pritariate, kuriais klausimais esate linkę diskutuoti.
- Būtinai glaustai konspektuokite – trumpi užrašai, kuriuose nurodysite puslapius, visada pravers, kai norėsite patikslinti turimą informaciją. Trumpi užrašai – tai tik pagrindinės idėjos, apibendrinančios mintys.
- Prieš įsitraukdami į skaitymą pasidomėkite, kurie iš jūsų kolegų ar kitų su švietimu susijusių asmenų, gal net tėvų, domisi tuo pačiu klausimu ar sritimi – nebūtinai jūsų mokykloje ar regione. Jūs jau praktikuojatės bendrauti socialiniuose tinkluose, tarptautinėse organizacijose – tad drąsiai kelkite klausimus. Pasiūlykite jiems skaityti tą pačią literatūrą – turėsite puikius pašnekovus.
- Nuolat prisiminkite, kad jūsų karjera nėra linijinė. Kaip aptarėme šiame skyriuje, ji turi tam tikrus raidos etapus. Kiekviename etape jūsų noras ir gebėjimas dirbti jaučiant pasitenkinimą neprapuls, jei drąsiai, tik pajutę mažėjančią motyvaciją, imsitės permainų. Bendraukite ir bendradarbiaukite – ne tik tyrimai, bet ir gyvenimo išmintis įrodo, kad tai pagrindinis žmogaus sėkmės laidininkas.

Naudota literatūra ir šaltiniai

1. Alsup, J. *Teacher Identity Discourses. Negotiating Personal and Professional Spaces*. New Jersey, Taylor & Francis e-Library. 2008.
2. Arum, R., Beattie, I. R., Ford, K. *The Structure of schooling. Readings on sociology of education*. New York, SAGE Publications. 2015.
3. Ashcroft, B., Griffiths, G. & Tiffin, H. *Post-Colonial Studies. The Key Concepts*. New York: Routledge Taylor & Francis Group 2007.
4. Balazs, B. *Regimas žmogus, arba kino kultūra*. Vilnius, Mintis, 2013.
5. Ballantine, J. H., Spade J. Z. Jenny M. Stuber *Schools and Society. A Sociological Approach to Education* New York. SAGE Publications 2018.
6. Baudrillard, J. *Vartotojų visuomenė: mitai ir struktūros*. Vilnius: kitos knygos, 2010.
7. Bauman, Z., Raud, R. „Savasties praktikos“. Vilnius, Apostrofa, 2019.
8. Bernstein, B. *Pedagogy, symbolic control and identity*. London, Taylor & Francis. 1996.
9. Bydam, J. *Pedagogika*. Vilnius, Charibė, 2000.
10. Blömeke, S. Kaiser, G. *Understanding the Development of Teachers' Professional Competencies as Personally, Situationally and Socially Determined*. 2018. Prieiga per: <https://www.semanticscholar.org/paper/Understanding-the-development-of-teachers%27-as-and-B1%C3%B6meke-Kaiser/eee3a9fc27635153a252d5beacd2eebf77e06b18>. DOI:10.4135/9781526402042.n45
11. Bono, E. *Serious creativity. Using the power of lateral thinking to create new ideas*. New York, Harper Collins, 1992.
12. Bottery, M. *The Challenges of Educational Leadership. Values in a Globalized Age*. London, Sage, 2004.
13. Bouchard, K. L., Smith J. D. *Teacher–Student Relationship Quality and Children's Bullying Experiences With Peers: Reflecting on the Mesosystem*. *The Educational Forum*, 81:1, 108-125, DOI: 10.1080/00131725.2016.1243182. 2016.
14. Bourdieu, P. „Distinction. A social Critique of the judgement of Taste.“ Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press. 1996.
15. Bourdieu, P. Passeron, J. C. *Reproduction: in Education, Society and Culture*. Sage Publications: London, 1990
16. Boronski, T., Hassan, N. *Sociology of Education*. London, Sage, 2020
17. Britzman, D. P. *The very Thought of Education. Psychoanalysis and the impossible Professions*. New York, State University of New York. 2009.
18. Brown, P., „The Third Wave“. *Education and Ideology of Parentocracy*. *Education: Culture, Economy, and Society/* Ed. By A. H. Halsey, H. Lauder, Ph. Brown, A. S. Wels. New York, Oxford, University Press, 2007.
19. Buber, M. *Dialogo principas I. Aš ir Tu*. Vilnius, Katalikų pasaulis, 1998.
20. Buber, M. *Dialogo principas II. Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*. Vilnius, Katalikų pasaulis, 2001.
21. Burkus, D. *Naujasis vadovavimas. V. Eugrimas*, 2020.
22. Callagan, J. *A rational debate based on the facts: Ruskin College Oxford 18 October 1976 m*. Prieiga per internetą: <http://www.educationengland.org.uk/documents/speeches/1976ruskin.html>
23. Capozza, D., Brown, R. *Social Identity Processes. Trends in Theory and Research*. London, SAGE Publications, 2000.
24. Caskey, M. M., Carpenter, J. *Building Teacher Collaboration*. Prieiga per internetą: <https://www.ame.org/building-teacher-collaboration-school-wide/>

25. Chapman, G. White, P. Penkios meilės kalbos darbe. Alma litera, 2020.
26. Coleman, J. S. Socialinės teorijos pagrindai. Vilnius, Margi raštai, 2005 m.
27. Covey, S. R. 7 efektyviai veikiančių žmonių įpročiai. K. Mijalba, 2014.
28. Coyle, D. Kultūros kodas. Vaga, 2018.
29. Craft, A. Creativity in Schools. Tensions and Dilemmas. Taylor & Francis e-Library, 2005.
30. Crisogen, D. T. Types of Socialization and Their Importance in Understanding the Phenomena of Socialization. European Journal of Social Sciences Education and Research Volume 2, Issue 4. 2015
31. Cucchiara, M., Cassar, E. Clark, M. "I Just Need a Job!" Behavioural Solutions, Structural Problems, and the Hidden Curriculum of Parenting Education. Sociology of Education 2019, Vol. 92(4) 326-345 2019. DOI: 10.1177/0038040719861363
32. Dalin, P., Rolf, H. R. , Kleekamp, B. Mokyklos kultūros kaita. Vilnius, Tyto Alba, 1999.
33. Davies, L. Teacher Collaboration: How to Approach It In. 2020. Prieiga per internetą: <https://www.schoolology.com/blog/teacher-collaboration>
34. Day, C. Midbjer, A. Environment and Children. Passive Lessons from the Everyday Environment. Oxford, Elsevier Ltd., 2007.
35. Dillon, J., Maguire, M. Becoming a teacher. Issues in secondary teaching. New York, Open University Press, 2007.
36. Drossel, K. Eickelman, B., van Obhuysena S. Bos, W. Why teachers cooperate: an expectancy-value model of teacher cooperation. European Journal of Psychology of Education volume 34, pages187–208 (2019)
37. Drucker, P. F. Drukerio mokymo pagrindai. Tai, kas geriausia iš Piterio Drukerio svarbiausių veikalų apie vadybą. Vilnius, Rgrupė, 2009.
38. Duoblienė, L. Ideologizuotos švietimo kaitos teorijos. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2011.
39. Duoblienė, L. Pohumanistinis ugdymas. Dekonstruoti. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2018.
40. Dworkin, A., Gary. S., Lawrence J. H., Antwanette N. Teacher Burnout and Perceptions of a Democratic School Environment. International Education Journal Vol 4, No 2, 2003
41. Eastwood, L., Coates, J. Dixon, L., Harvey, J., Ormondroyd, C., and Williamson, S. A Toolkit for Creative Teaching in Post-Compulsory Education. New York, Open University Press. 2009.
42. Evertson, C. M., Weinstein C. S. Handbook of classroom management. Research, Practice, and Contemporary Issues. New York, Routledge, 2011
43. Ferdig, R. E., Baumgartner, E., Hartshorne, R., Kaplan-Rakowski, R., Mouza, C. Teaching, Technology, and Teacher Education During the COVID-19 Pandemic: Stories from the Field. AACE-Association for the Advancement of Computing in Education, 2020.
44. Fitzpatrick, B. R., Mustillo, S. The Right Fit? Classroom Mismatch in Middle School and Its Inconsistent Effect on Student Learning. Sociology of Education 1–18 American Sociological Association 2020. DOI: 10.1177/0038040720918857
45. Foucault, Michel. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Baltos lankos: Vilnius, 1998.
46. Gallo, C. Penkios žvaigždutės. Įtikinimo meistrystė. Komunikacijos paslaptys. Vilnius, Tyto Alba, 2021.
47. Geller, A. Fagan, J. Police Contact and the Legal Socialization of Urban Teens. RSF: The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences February 5 (1) 26-49; DOI: <https://doi.org/10.7758/RSF.2019.5.1.02> 2019,
48. Gobby, B., Walker, R. Powers of curriculum. Sociological perspectives of education. Oxford University Press, 2017
49. Golann, J. W. Conformers, Adaptors, Imitators, and Rejecters: How No-excuses Teachers' Cultural Toolkits Shape Their Responses to Control. Sociology of Education. #2018, Vol. 91(1) 28–45

50. Goleman, D. Emocinis intelektas. Vilnius, Presvika, 2009.
51. Gordon, H. R. Taft, K. J. Rethinking Youth Political Socialization: Teenage Activists Talk Back. *Youth & Society*. 43(4) 1499–1527. SAGE Publications DOI: 10.1177/0044118X10386087. 2011
52. Greimas, A. J. Pokalbiai. Vilniaus universiteto leidykla, 2022.
53. Grušas, G. Pašaukimas yra siekis išskaityti tai, ką Dievas yra įrašęs mūsų širdyse. Straipsnis portale Bernardinai, 2014. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2014-12-05-arkivysk-gintaras-grusas-pasaukimas-yra-siekis-isskaityti-tai-ka-dievas-yra-irases-musu-sirdyse/>
54. Hallinan, M. H. *Frontiers in Sociology of Education*. London, Springer 2011.
55. Han, J., Yin, H. Teacher motivation: Definition, research development and implications for teachers. *Cogent Education*, 3:1, 1217819, DOI: 10.1080/2331186X.2016.1217819. 2016.
56. Hargreaves, A., Keičiasi mokytojai, keičiasi laikai. Mokytojų darbas ir kultūra postmoderniajame amžiuje. Vilnius, Tyto Alba, 1999.
57. Hargreaves, A., Mokymas žinių visuomenėje. Švietimas nesaugumo amžiuje. Vilnius, Homo liber, 2008.
58. Hargreaves, A., Fullan, M. Profesinis kapitalas. Ugdymo pertvarka kiekvienoje mokykloje. Vilnius, Eugrimas, 2019.
59. Huizinga, J. Homo ludens. Mėginimas apibrėžti kultūros žaidiminį elementą. Vilnius, Gelmės, 2018.
60. Jackson, Philip W. *Life in Classrooms*. Teachers College Press: New York, 1990
61. Jary, D., Jary, J. *Collins dictionary of sociology*. London, Harper Collins Pwfc. 1991.
62. Jeffrey, B., Woods, P. *Creative Learning in the Primary School*. New York, Routledge, 2009.
63. Jovaiša L. Hodegetika: auklėjimo mokslas. Vilnius, Agora. 1995.
64. Kattington, L. E. *Handbook of curriculum*. New York, Nova Science Publishers, Inc. 2010
65. Kaur, N., Singh Bhatt, M. The Face of Education and the Faceless Teacher Post COVID-19. *Horizons, Journal Human and Social. Sciences*. 2 (S): 39 – 48. 2020
66. Keith Sawyer, R. *Structure and Improvisation in Creative Teaching*. Cambridge University Press 2011
67. Koenen, A. K., Frieke, L., Borremans, N., De Vroey, A., Kelchtermans, G., Liedewij J. Strengthening Individual Teacher-Child Relationships: An Intervention Study Among Student Teachers in Special Education. In *Frontiers in Education*, volume 6, doi: 10.3389/educ.2021.769573 2021.
68. Kohn, A. S. *Beyon discipline: From Compliance to Community*. Alexandria, Association for Supervision and Curriculum Development, 2006.
69. Koutsopoulos, K. C., Economou, V. School on the Cloud: Towards Unity not Uniformity in Education. *British Journal of Education, Society & Behavioural Science* 16(1): 1-11, 2. DOI: 10.9734/BJESBS/2016/25818; 2016.
70. Kuhn, T. S. *Mokslo revoliucijų struktūra*. Vilnius, Pradai, 2003.
71. Lencioni, P. *Svajonių komandos kūrimas*. V. Alma litera, 2019.
72. Leonavičius, J. *Sociologijos žodynas*. Vilnius, Academia. 1993.
73. Levinas, E. *Etika ir begalybė*. Vilnius, Baltos lankos, 1994.
74. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/>
75. *Lietuvos pažangos strategija 2030*. Prieiga per internetą <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5EE74F9648A5>
76. *Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos informacija*. Prieiga per internetą: <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/tautines-mazumos-1>
77. *Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2007 m. sausio 15 d. įsakymas Nr. ISAK-54 „Dėl Mokytojo profesijos kompetencijos aprašo patvirtinimo”* Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.>

[lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.291726.](https://portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.291726)

78. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas. (Galiojanti suvestinė redakcija 2015 07 10) Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A3AD08EA5D0/YOZUsoGEKc>
79. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2015 m. gruodžio 21 d. įsakymas Nr. V-1308 „Dėl Geros mokyklos koncepcijos patvirtinimo“. <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/f2f65120a7bb11e5be7fbe3f919a1ebe>.
80. Lietuva. Švietimas šalyje ir regionuose 2020. Vilnius: Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. 2020
81. Lietuva Švietimas šalyje ir regionuose 2021. Nuotolinis mokymasis(is). Vilnius: Lietuvos švietimo, mokslo ir sporto ministerija. 2020
82. Litvinaitė, J. Apie mokytojų homunkulą, įsikūrusį mūsų mąstyme. Acta Paedagogica Vilnensia, 41. 2018.
83. Lukšienė, M. Prie tautos kultūros pamatų. Vilnius, Švietimo aprūpinimo centras. 2014.
84. Maine, F. Vrikki, M. Dialogue for Intercultural Understanding. Springer Nature Switzerland, 2021
85. Maister, D. H., Green Ch. H., Galford, R. M. Patikimas patarėjas. Kaip išlaikyti klientus ir daryti įtaką žmonėms. Vilnius, metodika, 2012.
86. Margolis, E. The Hidden Curriculum in Higher Education. Routledge: New York, 2001
87. Martínez, I. G., Tadeu, P., Montenegro, Rueda M., Batanero, J. M.F. Networking for online teacher collaboration. 2020. Prieiga per internetą. <https://doi.org/10.1080/10494820.2020.1764057>
88. Marzano, R. J., Gaddy, B.B., Foseid, M. C., Foseid, M. P., Marzano J. S. A handbook for classroom management that works. Alexandria, Association for Supervision and Curriculum Development, 2005.
89. Maxwell, J.C. Lyderystės auksas. V. Eurigmas, 2016
90. McNeil, L., M. Contradictions of School Reform Educational Costs of Standardized Testing. Taylor & Francis e-Library, 2002
91. Metinė Lietuvos statistikos departamento konferencija. <https://www.stat.gov.lt/web/guest/video-metine-spaudos-konferencija-2021>
92. Mettrie, De La J., O. Žmogus - mašina. Vilnius, Vaga, 2011.
93. Mickūnas, A. Mokykla, mokytojai, mokiniai. Vilnius, Versus Aureus, 2014.
94. Mills, C. Wright. The Sociological Imagination. New York, Oxford University Press. 2000
95. Miniotaitė, A. Staškevičius, I. Lyderystė. Vilnius, Tyto alba, 2019.
96. Miškinis, K. Šeima pasaulio šalių kultūrose. Kaunas, autoriaus inicijuotas leidimas. 2006.
97. Nematomos patyčios: tyrimo Lietuvos mokyklose rezultatai ir rekomendacijos, 2015
98. Nerimas. 3 dalis. Išsaugoti Lietuvos valstybę. Vilnius, Lietuvos mokslų akademija, 2015.
99. Nisbet, R. A. Sociologijos tradicija. Vilnius, Pradai, 2000.
100. Peleckienė, V. Besimokanti organizacija: teorija ir praktika. V. Technika, 2014.
101. Peters, R. Nebijokite drausminti savo vaikų. Vilnius, Tyto Alba, 2017.
102. Peterson, A., Hattam. R., Zembylas, M. James, A. The Palgrave International Handbook of Education for Citizenship and Social Justice. London, Palgrave Macmillan, 2016.
103. Petrušauskaitė, V. Ankstyvas romų vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos Vilniaus mieste: švietimo lauko analizė. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Vilniaus universitetas, Socialinių tyrimų centras. 2014.
104. PISA 2009 Results: Overcoming Social Background – volume II. Paris, OECD Publishing. 2010.
105. Poviliūnas, A., Žiliukaitė, R., Beresnevičiūtė, V. Profesinės veiklos lauko tyrimas. Vilniaus universitetas, 2012

106. Prancūnienė, E. Pasitikėjimo lūžiai mokytojų ir mokyklų vadovų profesiniame gyvenime. Mokslo daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija. 2018.
107. Pritchard, A. Ways of Learning. Learning theories and learning styles in the classroom. London, Routledge. 2009.
108. Quigley, C. Pushing the boundaries of cultural congruence pedagogy in science education towards a third space. Cultural Studies of Science Education 6: 549–557. 2011. DOI 10.1007/s11422-011-9335-5.
109. Rado, P. The Adaptability of Education Systems to Future Challenges in Context: An Analytical Framework. Open society foundation, Budapest, 2020.
110. Reimers, F. M. Educating Students to Improve the World. Singapore, Springer, 2020.
111. Sacks, J. Moralė. Bendrasis gėris permaining laikais. Kodėl mums reikia moralė ir kaip ją vėl atrasti. Vilnius, Tyto alba, 2021.
112. Sakalas, A. Savanevičienė, A., Girdauskienė, L. Pokyčių valdymas. Kaunas, Kauno Technologijų universiteto leidykla, 2016.
113. Sakalauskas, G. Nepilnamečių nusikalstamumo baime kursto išgalvoti mitai. Vilniaus universiteto naujienos, 2018. Prieiga per internetą: <https://naujienos.vu.lt/nepilnameciu-nusikalstamumo-baime-kursto-iscalvoti-mitai/>
114. Savicka, A. Asmens tapatybė ir bendruomeniškumas pasaulinio tinklo pinklėse. Vilnius, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2020.
115. Sociology reference guide. The process of socialization. Pasadena, Salem Press, 2011.
116. Sverdiolas, A. Kultūra čia ir dabar. Penkios esė. Vilnius, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2021.
117. Šimkūnienė, J. R. Bendruomeniškumas, komunikacija ir muzika: sociokultūriniai negalios aspektai. Vilnius, Mykolo Romerio universiteto leidykla, 2012.
118. Švietimo naujienų apžvalga. Pažintinės ir kultūrinės veiklos organizavimas mokykloje: dabartis ir ateities galimybės. Nr. 6. Vilnius, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, 2020.
119. TALIS 2018 Results (Volume I, II): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris, OECD Publishing, 2019
120. Tolerancija ir multikultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. Vilnius, Kaunas, 2010.
121. Tomlinson, S. A Sociology of Special and Inclusive Education. London, Routledge, 2017
122. Trowler, Paul. Education policy. Routledge: New York, 2003.
123. Turner, B. S. The Cambridge Dictionary of Sociology. New York, Cambridge University Press. 2006.
124. Ugdymo paradigmu iššūkiai didaktikai. Kolektyvinė monografija. Sudarytoja R. Bruzgelevičienė. Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Edukacinių tyrimų institutas. Vilnius, Lietuvos Edukologijos universiteto leidykla, 2014.
125. UNICEF puslapis švietimui. Prieiga per internetą: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html>
126. Van Maele, D. Forsyth B. P. Van Houtte, M. Trust and School Life. The Role of Trust for Learning, Teaching, Leading, and Bridging. Springer Science: 2014
127. Verslo žinios 2022 02 14. Prieiga per internetą: <https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2022/02/14/metine-infliacija-lietuvoje-sausi-pakilo-iki-124>
128. Vilniaus pedagoginė psichologinė tarnyba. Įtraukiojo ugdymo įgyvendinimas bendrojo ugdymo mokyklose. Vilnius, 2020. Prieiga per internetą: <http://vilniausppt.lt/wp-content/uploads/2020/11/REKOMENDACIJOS-galutinis.pdf>
129. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/>
130. Weber, S. Mitchell, C. Picture This! Class Line-ups, Vernacular Portraits and Lasting Impressions of School. In: Prosser, J. (ed.) Image-Based Research. Falmer Press: London, 2000.

131. Willis, P. Learning to labour: how working-class kids get working class jobs. Cambridge: University Press. 1977.
132. Wyse, D., Davis, R., Jones, Ph., Rogers, S. Exploring Education and Childhood. From current certainties to new visions. London, Routledge, 2015.
133. Židžiūnaitė, V. Mokslininko intelektinė lyderystė aukštajame moksle: poreikiai, veiksniai ir iššūkiai. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2019.
134. Želvys R., Būdienė V., Zabulionis, A. Švietimo politika ir monitoringas. Vilnius, Garnelis, 2003.
135. Želvys, R., Dukynaitė, R., Vaitekaitis, J. Švietimo sistemų efektyvumas ir našumas kintančių švietimo paradigimų kontekste. Pedagogika, t. 130, Nr. 2, p. 32–45. Lietuvos Edukologijos universitetas, 2018.